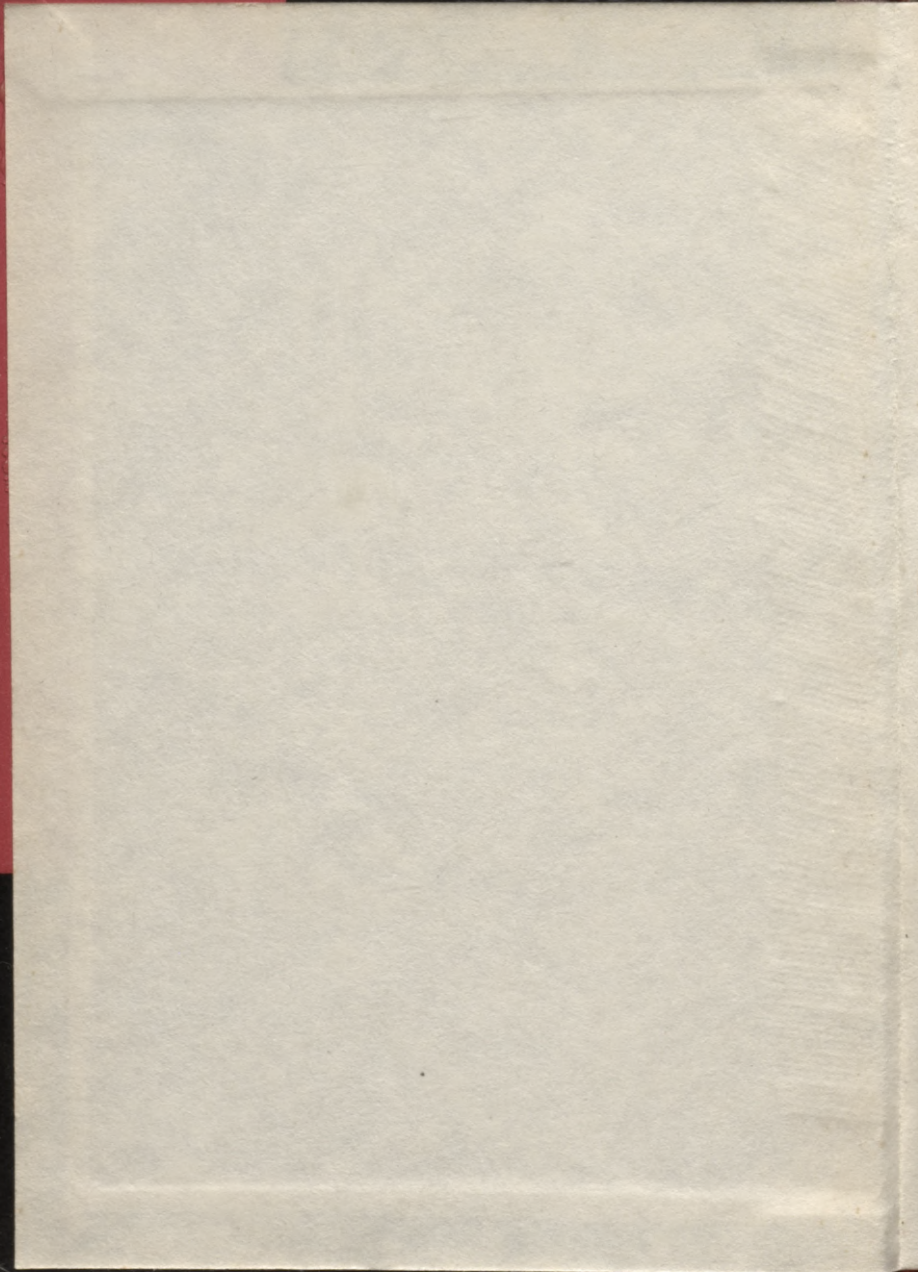

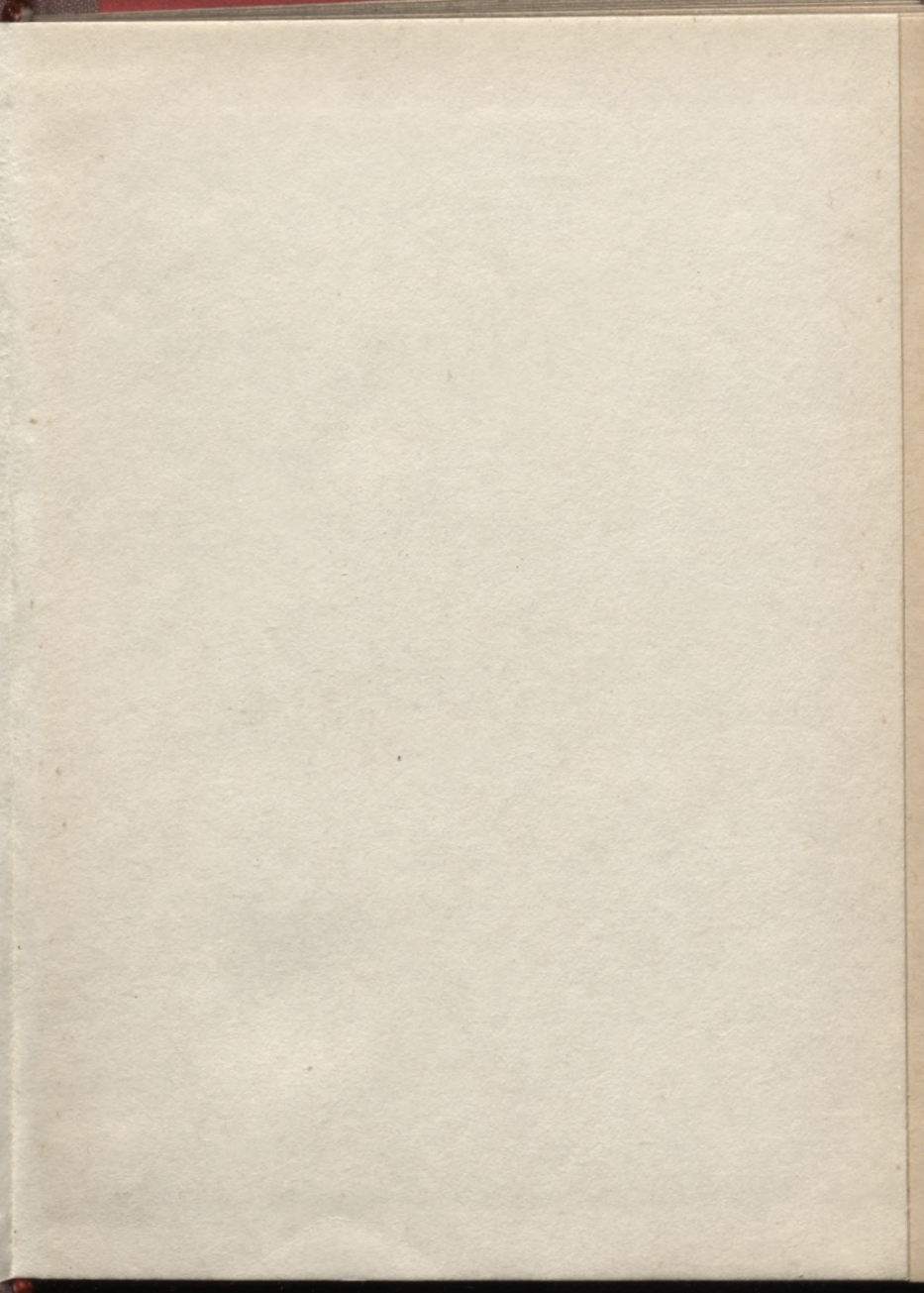
VISVALDIS
LĀMS

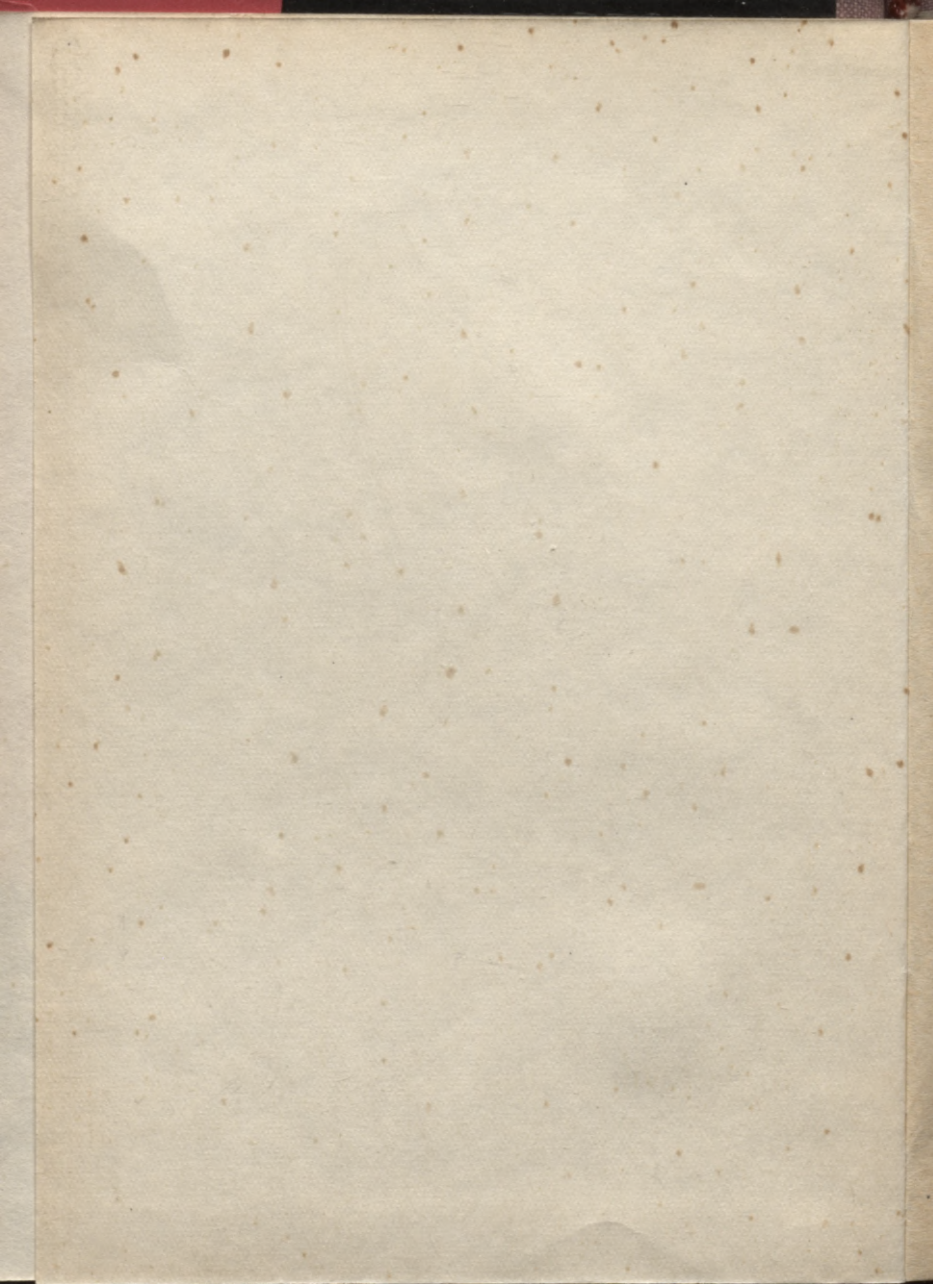
L 72-2
83

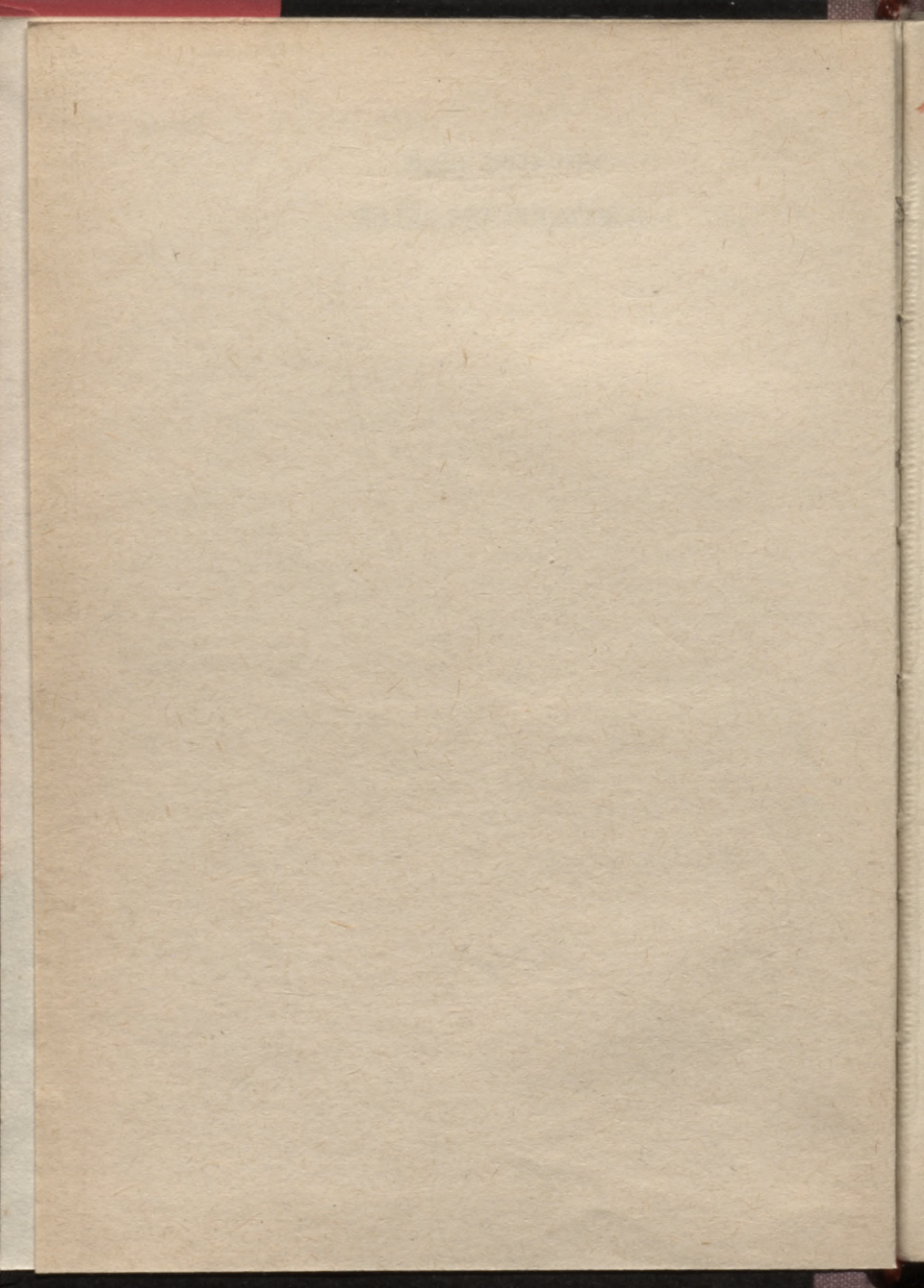
JOKDARIS
UN LELLE

VISVALDIS LĀMS
JOKDARIS UN LELLE

72-2
83

L
A

VISVALDIS LĀMS

Jokdaris
un LELLE

Romāns

IZDEVNIECĪBA «LIESMA»
RĪGĀ 1972

L2
La 380

Vija Lēša Latv. Rād.
Valsts bibliotēka

~~72~~ — 40.419

030502 3090

Mākslinieks *Uldis Zemzaris*

$\frac{7-3-3}{72-722}$

Dzīvoklī bija tukšums. Jānis Smiltnieks, vēstule un tukšums. Mēbeles šo sajūtu uzspīlēja gandrīz līdz kliegzienam. Lielais galds gulēja kā piemirkusi sieksta — dienu pēc dienas tas uzsūcis tinti, sviedrus, domas, darbus; gadu pēc gada to graužuši ķirmji, atstājot smalku putekšņu izbirzumus uz grīdas. Laimdota, istabu uzkopjot, allaž norunāja: — Rau, kā koļi gandē pat ozolu! — Viņai likās dīvaini, ka vienkāršais, finierētais priedes koks pasargāts no graužējiem, bet šī lepnā ozola mēbele, ko vectēvs darinājis kā pūru savai meitai — Laimdotas mātei, — gluži apsēsta. Kāpēc rakstāmgaldam vajadzēja stāvēt šajā dzīvoklī un galu galā iekļūt arī Laimdotas pūrā? Ne Laimdotas vectēvs — galdniekmeistars, nedz tēvs — smalkmaiznieks Kārklīšs nenopēmās ar rakstu darbiem. Jānis Smiltnieks bija metālamatnieks, taču kādreiz viņš mācījās vakarskolā un pēdējo klašu laikā dabūja izmantot sievas pūra mēbeli, — varbūt tieši viņa dēļ liktenis pirms gadiem licis krietni pasvīst nekad neredzētajam

vectētiņam? Nē, Jānis Smiltnieks itin labi būtu varējis veikt savas rakstīšanas pie jebkura cita, kaut vai pie virtuves galda. Un arī Smiltnieku jaunā audze — dēls un meita savus skolas darbus labprātāk strādāja pie apaļā galda istabas vidū; pamatskolnieka gados zēns gan glabājis kādā rakstāmgalda atvilktņē «kaķeni» un no koka izdrāztu nagana revolveri, dēvējot to par savu arsenālu. Laimdota savukārt kādā citā atvilktņē uzgājusi meitas slepšus iegādāto lūpu zīmuli un aizrobežā ražotus mežģiņotus krūstururus — priekšmeti, kas Smiltnieku visjaunākajai atvasei patlaban bija vēl pilnīgi nevajadzīgi. Galu galā nevajadzīgs arī pats galds — Kārkliņu un Smiltnieku ģimenes locekļi pie tā neizdomāja smagas, sviedrainas domas, netērēja nervus, papīru, tinti.

Ja rakstāmgalds tomēr bija piesātināts ar domām un tinti, ja tas nekalpoja tik vien kā ķirmju barotava, tad tāpēc, ka ilgos studiju gados to lietoja Ojārs. Nevienam vīram nebūs pārlietu mīļš sievas attāls rads, kas aizņem (kaut arī tikai kā pagaidu mītnē pierakstīts students) vietu dzīvoklī, it īpaši, ja vīrs pats ir iegātnis. Bērni aug, tiem vajadzīga sava platība, bet viens — it kā ģimenes loceklis, tomēr ne īsts, it kā svešinieks, ne svešinieks — maisās pa kājām. Jānis Smiltnieks visumā labi ieredzēja Ojāru, tomēr slepus nopriecājās, kad, inženiera diplomu saņēmis, viņš pameta Rīgu bez nolūka atgriezties. Kopš tās dienas pagājuši gadi; pēc tam Ojārs bijis viesos, atrakstījis pa vēstulei... Šī vēstule bija vainīgā, tā uzvandījusi vecas atmiņas, radījusi tukšuma sajūtu.

Zēns ar draugu uz kino, meitene ar draudzeni uz kino. Laimdota vakar noglabāja maciņā dzelzceļa biļeti, noskūpstīja vīru uz vaiga: — Jānīt, uzvedies rātņi! Ēdiet ietaisītās reņģītes, tās ātri bojājas!

Melno uzvalku es izgludināju. Neaizmirsti... — viņa uzskaitīja visus svarīgos un iedomāti svarīgos sīkumus.

No namu mūriem dzīvokļa tukšumā ienāca krēsla, tā slāpēja trokšņus, slēpa priekšmetu kontūras, visbeidzot iegremdēja visu pasauli kādā nezināmā ireālā telpā. Jānis dzirdēja pagātnes balsis, kas stāstīja, atgādināja, skumdēja un smējās, sajūtās vienots ar cilvēkiem, kuru stāvus tina šī plūstošā krēsla — neredzami, it kā nepazīstami, tomēr tuvi. Laimdota vienīgā, mīlamā — skaista, lai arī mazliet par daudz apvēlusies. Meitenes gados tas likās pievilcīgi. Izplūdusi vecmāmuļa toties ir silta ģimeneskuma simbols. Albums: es, lūk, pavisam maziņa (šausmīgi, nemaz nevar pazīt!); tētis, mamma, māsa un es (rau, man ir tēta deguns); es pamatskolā pie Ziemsvētku eglītes (Jaungada eglītes); es iesvētībās (pilngadības svētkos); mēs ar vīru, iznākot no baznīcas (no dzimtsarakstu nodaļas); mūsu maziņais (šausmīgi, nemaz nevar pazīt!)... vecmāmuļa ar mazbērniem. Un Jānis Smiltnieks? «Esmu dzīvojis, esmu audzinājis meitu un dēlu, esmu centies būt godīgs, kārtīgs, apzinīgs — piedodiet, ja man tas nav izdevies.» Ģimenes albums kā vienas paaudzes dzīves cikls, noslēgts loks. Ārpus tā stāvēja šīs atmiņas, kas izkāpa no krēslas, balsis, kas sauca, atgādināja, viesā nemieru dvēselē.

Ojārs bija atrakstījis, un tas izjauca līdzsvaru — ja ne dzīvoklī, tad pašā Jānī Smiltniekā. Pirmais par to pavēstīja smagais, masīvais, veclaicīgi veidotais rakstāmgalds, pēc tam ierunājās tukšuma sajūta. Ojārs bija atnācis ar nelielu brezenta somu, aizgājis ar lētu papes čemodānu pie rokas. Nekad nekādas bagātības viņam nebija piederējušas, neko no šejienes viņš nebija aizvācis, tomēr pietrūka daļa no Jāņa Smiltnieka dzīves, no tā, ko glabāja

pagātnes seifi, kurus nav iespējams aplaupīt visizmanīgākajam kramplauzim. Kopā ar Ojāra vēstuli kā atmiņas atgriezās daudzas sejas un notikumi. Viņš, kas vēstulēs pagātnei labprāt nepieminēja, gluži negaidot plaši izrakstījās par Uldi. Šis vārds pats par sevi Jānim allaž lika satrūkties, jo saistījās ar daudziem nozīmīgiem viņa dzīves posmiem. Bet nu Ojārs pastāstīja šo to Jānim Smiltņiekam līdz šim nezināmu un beigās pieminēja arī to meiteni: «Viņa gulēja ļengana kā salauzta lelle, bet mani mocīja riebīgi pārmetumi par sarunu, par to, ko biju pasacījis. Smaga tāda tikšanās ar pagātnei, kad neko vairs nevar grozīt, nevienu kļūdu vai nelietību nav iespējams izlabot...» Ojārs vēl prātoja, bet Jānis to lasīja vairs tikai ar acīm — pagātne uzbruka viņam pašam. Akmeņi, ko Ojārs pēkšņā iekaisumā uzmetis kādam citam cilvēkam, nogruva kā lavīna pār Jāni Smiltņieku.

Atgriezās Uldis. Uzspēlētā brašumā, pat bezkauņīgi pastūmis sāņus Ojāru, garais puisis izaicinoši nostājās Jāņa Smiltņieka priekšā.

Uldis — Jāņa Smiltņieka senais darbabiedrs un skolas biedrs vismazāk iederējās ģimenes albumā, patiesībā neiederējās nevienā albumā: pārāk kustīgs fotoobjektīva priekšā, pārāk asakains omulībai, pārāk izlēcīgs eglītes vakaram.

1

Jānis Smiltņieks ar Uldi iepazinās 1941. gada rudenī.

Avīzē «Tēvija» parādījās sludinājums, ka bijušās Raiņa vakara vidusskolas audzēkņi var reģistrēties skolas telpās (ieeja no sētas puses) jaunajam mācību gadam. Tāpēc tajā rudens dienā Jānis

Smiltnieks meklēja ieeju no «sētas puses». Jau pa gabalu varēja samanīt pie pagalma vārtiem stāvam vācu sargzaldātu, ar frici sarunājās vēstures skolotājs. Nāca arī citi bijušie skolēni. Bulvāra koku lapotnes vēl turējās zaļas, skolas ēka tā pati, kas gaišajā, skanīgajā maijā, tomēr kāds bargums dvesa no mūriem, no grants čirkstoņas zem pazolēm. Vēstures skolotājs un vēsture, ko Herodots dēvējis par «*magistra vitae*»¹. Vara, kas pārvietoja robežas, iesvieda nebūtības bezdibenī lielas valstis un cilvēku miljonus: zaldāts, tērauda bruņu cepure un mauzera šautene, nagloti puszābaki, rievota skārda gāzmaskas bundža, kas brezenta saitē nokarājās pār plecu. Šī zaļganpelēkā forma valdīja Eiropā, tās ciltstēvs vecais Bismarks bija sludinājis: «Vēstures lielle jautājumi nav izšķirami ar runām un nobalsošanu, bet ar dzelzi un asinīm!» Jānis nezināja par Herodotu un Bismarku, tā bija Ulda daļa.

Jāni saērcināja skolotāja paziņojums, ka ģimnāzijas audzēkņu reģistrēšana notiekot bijušajā ebreju pamatskolā Lazaretēs ielā, kur paredzētas arī mācības. Kālab tad vajadzēja skolēnus vispirms uz šejieni izdancināt? Lai vēstures skolotājam liktu dežurēt blakus vācu zaldātam? Skolotāja mati bija sirmi kā istabas krēsla, nebūtības krēsla, kurā viss izkūst, pazūd; viņa seja pelēka, āda savītusi, skatiens izvairīgs. Padomju gada pirmajā vēstures stundā skolotājs lasīja kaut ko referātam līdzīgu «Par darba uzvarām staļiniskajās piecgadēs». Viņš nervozi pastaigājās, tricināja rokas un kājas, klases zobgali sacīja — «tirinājas» un piedēvēja skolotājam apkauņojošu, nervus plosošu netikumu. Tāpat trīsēdams, skolotājs sāka pirmo vēstures stundu Lazaretēs ielā ar bargiem nopelumiem par padomju gada notiku-

¹ Dzīves skolotāja.

miem. Jānis domāja: «Šitāda maizītes pelnīšana nav neko patīkama, arī pati maizīte apķēzīta, negaršīga. Tādi ir tie kažoku mainītāji — lien pēc vajadzības, ja tik samaksā vai pavicina rungu.»

Jānis Smiltnieks gribēja kļūt inženieris — tāpēc vien viņš savu godīga amatnieka profesionālo lepnumu ik vakarus bružāja skolas solā. Strādāt, mācīties, saņemt gatavības apliecību, studēt, būt tehniskam speciālistam, kas strādā, bet nedzied slavas dziesmas visādiem... Matemātikā viņš bija stiprs, valodu mācībā, vēsturē — parastā trijnieka guvējs.

Uldis bija spriedis savādāk — viņa skatījumā vēsture nomākusi dzīvo cilvēku, «*magistra vitae*» uzgulusies kā slogs ierindas skolotāja elpai. Augstā jokdara inkarnācija senatora togā, Ričarda Lauvassirds zeltītajās bruņās, imperatora pelēkajā mētelī vai skaļrunī rēcošajā demagogā — viņa vadīti, cauri kaujas laukiem uz iznīcību maršē karapulki, karapulki. Varoņu kapenes, dienesta pakāpes, ordeņi, karogi, standarti, varoņu nemirstība un ielas stūros ubagojoši invalīdi. Drebelīgs vīrs stāsta par vadoņiem, varoņiem, par slavu. Slava kā dzelžos kalts pūķis, kas aprij vīriešu paaudzes. Cēzara nāves aina uz skatuves dēļiem — karogi noliecas, zobeni nošķind, rētaini veterāni birdina aizgrābtības asaras, cildena pacilātība izplūst sirdīs; aizkulisēs izrādes putekļi: dubļainas tranšejas, savandītas zarnas, piegānītas un izlaupītas pilsētas, zaldātu dzērums lāsti par diženo Cēzaru. Nemirstīgais Cēzars — tikpat absolūts un nemirstīgs kā cilvēku mulķība. Uldis izmeta pa nirdzīgai piezīmei un kūpināja papirosu. Skolas telpā tas, protams, aizliegts, viņi drebuļoja tumšajā, aukstajā pagalmā. Jānis nūdien nesaprata, kāda velna pēc viņš turas kopā ar šo garo, izkaltsu, indīgo žagaru. Kaulaini pleci, krūtis šauras,

vaigi lipa pie zobiem, vēders pie muguras. Gluži kā ķildu meklēdams, Jānis ieteicās:

— Kāpēc smēķēt, ja tāds tabakas bads?

— Tieši tāpēc. Aizliegta bauda ir salda, — Uldis ar uzspēlēti cēlu žestu izvilka papirosus «Bauda» un piedāvāja Jānim. Jānis atraidīja — praktisks cilvēks, viņš zināja, ko dara, vismaz bija pārliecināts, ka zina. Ne tā kā šis garais — ar papirosu zobos, ar pārgudru valodu. Jāņa darba vieta bija klemņera pagrabs pretī vecās Ķertrūdes baznīcai. Īpašnieks izsūtīts, un Jānis palicis par vienīgo saimnieku. «Jāmācās dzīve,» kā sacīja meistars, vecais Zauers, kurš Jānim mācīja amatu. Vēl Zauers mēdza piebilst: «Cilvēkam galva dota domāšanai, vajag izdomāt visu, ko strādā, prātīgi izdomāt.» Jānis centās prātīgi domāt, Uldis viņu traucēja, pat kaitināja.

Jānis Smiltnieks saimniekoja savā nesavā darbīcā: pieņēma apmācībā pa kādam jaunam puikam un maksāja augstāko atalgojumu, ko noteica «Arbeitsamt»¹, tomēr šie zenķi tikai vilka laiku, izniekoja materiālu un uz katru aizrādījumu atcirta ar bezkaunībām. Nekāda labuma no tādiem, pašam vien viss jāpadara. Dažādos likumos ceļos Jānis sadabūja mazliet skārda, gatavoja traukus, pēc kuriem liels pieprasījums laukos, jo veikalos jau nekā tāda nebija.

Viņš uzbilda Uldi:

— Kur tu ražo?

— Lauksaimniecības mašīnu fabrikā. Vai nu dzelži jānēsā, vai visa diena pie urbjamās mašīnas. Melnstrādnieka būšana.

— Nav pa kaulam?

¹ Hitleriešu okupācijas varas darbu pārvalde.

Uldis aizsvilās:

— Nečikstu. To mūžīgo borēšanu katrs skuķis varētu. Nav pa zobam, ja paķer uz basi! Skaities māceklis, saņem feniņus, esi jaunāks par divdesmit gadiem, papirosu vietā še tev pigal!

Viņš aprāvās un aizvainots ievilkās sevī. Plānās lūpas sakniebās vienā līnijā, tievais kakls it kā iegrimis kaulainajos plecos. Tā bija pirmā un vienīgā reize, kad Jānis dzirdēja Uldi sūrojamies.

Mācību stunda, saruna beidzās, taču Jānis par to domāja arī vēlāk, brīžiem paškielēdams uz savu blakussēdētāju. Kas Uldis īsti par putnu? Mugurā laba auduma drānas — kārtīgas, tīras. Mamma nopelns? Pēc sprukstiņa šis zēns neizskatās, kaut pārvarēm cenšas izteikties asprātīgi un vieglprātīgi. Uldis šķita ļoti paties, ļoti godīgs — cilvēkos ir tādas rakstura īpašības, kas vienus tuvina, citus atsvešina. Pēc pirmā kontroldarba vēsturē, kad Ulda špikers bija glābis viņu no divnieka, Jānis atsāka par darbu:

— Vai tu lodēt proti? Nu kaut vai traukam caurumu aizklēbēt?

— Kaut kā jau mācētu.

— Nāc strādāt pie manis. Došu tev amatnieka atalgojumu. Kārtīgs palīgs man nepieciešams.

Uldis tā bikli, pusneuzticīgi noraudzījās Jānī.

— Varbūt tev visādi smalki darbi?

— Var iemācīties, reiz ar metāliem esi pasācis.

Jānis sprieda, ka sliktāks par līdzšinējo balamuti šis nebūs, tomēr skolas biedrs, pašu zēns. Un atkal iešāvās prātā, ka patiesībā viņš Uldi nemaz nepazīst. Tik vien kā vārdu un uzvārdu — Osis, Uldis Osis.

Nebūtības krēsla atplūda, Uldis izkāpa no laiku dzīles — garš, slikti pieguļošā uzvalkā, kaut gan tas bija šūdināts «*Jockey club'a*», — viņš ar savām pusciniskajām, pusneveiklajām sentencēm, stāvo rievu starp uzacīm, izsmējīgi iekniebto lūpu kaktiņu: «Mācītāja kungs, jūs taču apšaubāt allaha esamību? Neraizējieties, neviens to nevar pierādīt.» — «Piedodiet, skolotāj, man nevedas salasīt to «*Horst Wessel Lied*» rindu,» viņš skatījās un vieba grimasi kā ļoti izbrīnīts, kā norūpējies, «*Der Tag führ Knechtschaft und kein Brot bricht an? Ak, führ Freiheit und führ Brot...*¹ Kāda nejauka pārskatīšanās!» — «Kāpēc Eiklids salīdzinājis trijstūrus, nevis vīna šķirnes...» Viņš allaž bija izsmējīgi pieklājīgs, lietoja tīrus, rūpīgi salocītus mutautiņus, šķiet, kādu duci ik vakarus noglabājis savās kabatās, visām klases meitenēm sacīja uzskrūvētus komplimentus, it īpaši neglītenes cildinot par apburoši skaistām — pārvarēm centās būt asprātīgs. Kaut kas viņā smaržoja pēc pusaudžu siekalainās bravūras, kaut kas viņā jautās ļoti mīļš, ļoti godprātīgs. Viņš izpalīdzēja ar grāmatām, ar piezīmēm, rakstāmpiederumiem un špikeriem, labprāt izskaidroja «tumšās vietas» — bija zināmā mērā lielīgs, bet ne augstprātīgs, tātad labdabīgi lielīgs. Jānis drīz izprata, ka Uldis patiesībā ir ļoti kautrīgs — it īpaši lielā barā — un savu kautrību cenšas maskēt ar izgāzību. Pret Jāni viņš nebija «izgāzīgs», šobrīd pat grūtsirdīgs.

— Draugs, tu māki stingrāk stāvēt uz šīs zemes nekā es. Mums visiem jāturas vienotā ierindā, mūs

¹ Uldis parodizē hitleriskās Vācijas himnu, «brīvībai un maizei» vietā liekot — «kalpībai un badam».

tur iebāž, neuzklausot nekādus iebildumus, — raudi vai smeijies. Tad jau labprātīgi, neizaicinot likteņa rungu. Bet kaulainā atnāk bez aicināšanas, lietpratīgi pārvelk ar nagu izkopts asmenim, čirkstina striķi — plauja sāksies.

Drūmie rudens mēneši — biju dabūjis nekrietni nokauties ar badu, kauns būtu par to kādam sūroties, jā, tagad var atcerēties itin kā joku. Pagātnes sūrums, ievainojumi, asaras — viss tik uzjautriņoši, kā labs joks. Vai nav komiski, kā skraidīju pa ēdienu namiem, ēdienu veikaliem — kā nu kuru dēvēja — un medīju bezgaļas ēdienus; jauks medījums — bez gaļas, bez taukiem, bez asinīm. Burkānu kotletes — kārums, jau izpārdotas, pievakārēs bezcerīgs tukšums, bet pa dienas vidu es strādāju. Sakņu maisījums! Lūdzu, lūdzu! Būtu aprijis trīs porcijas pēc kārtas, bet bija kauns, skrēju uz otru veikalu. Apkalpotāja bija stalta meitene glītu sejiņu, kājas stabveida — hm, man tas nepatika, dziļš dekolētē... Pēkšņi es sajutos gluži paēdis, dažā ziņā pilnīgi formā; manam smaidam viņa atbildēja ar dzestrumu, un es pievērsos stabveida kājām un tukšajai ēdienu kartei. Svaigu kāpostu zupa, teiksim vienkārši — ūdenī novārīti kāposti. Savu dziļo nicināšanu uzsvērdams, es pasūtīju divas porcijas — šai neglītenei ar blūķa kājām. Naktī vairākkārt uztrūkos no miega — skrēju uz izlietni virtuvē.

Tad aprūkās to pašu metāla feniņu.

Ēdienu nama tumīgās, kairās smaržas un plānās zupas; klempnera pagrabiņa spožās elektriskās spuldes un tumšie kakti, zemie griesti, metāli, salmiaks, sālsskābes tvans, darba trokšņi. Tavs ķīviņš ar manu priekšgājēju, kas uz šķiršanos kļuva pretīgi rupjš, arī tu tik skarbs, kādu nekad vēl nebiju dzirdējis. Mūsu mūžu dienas. «*Strauji kā viļņi...*» — nē, nē, bezgala gausas, garlaicīgas, nogurdinošas.

Pēkšņi kāda sieviete uzkāpa uz restītēm, kas sedza loga iedobumu, viņai bija skaistas kājas, un tās atklājās krietni virs ceļgaliem. Pagrabs kļuva gandrīz rožains. Te būs patikami strādāt, un dažu dienu laiku pa laikam palūrēju uz augšu, varbūt atkal reiz izdosies acis pamieļot. Veltas cerības, pirmais spožais gadījums bija un palika pēdējais. Ietve plata, gājēji reti, skaisto kājiņu īpašniece laikam gan bijusi nejauša garāmgājēja.

Brrr... nejēdzīgi mazas bija kartiņu uzturdevas! Mūžīgs salkums kā tērauda lentenis urbās pakrūtē. Sakņu maisījumi, sakņu viras — no ūdens tu esi ņemts, par ūdeni tev atkal jāpaliek — par ūdeni virtuves izlietnē, es taču neiešu piecreiz naktī skraidīt pa ledusauksto kāpņu telpu! Un tu brīnījies, ka es sastāvu no kauliem, niecīga muskuļu daudzuma un ādas. Labi, ka ūdenī allaž atrodami izšķīduši ieži, es barojos tikai no tiem.

Jānis taisnojās: — Es taču dalījos!

Uldis:

— Tiesa kas tiesa. Cēli runājot, «ar dziļām dvēseles trīsām», vēl tagad atceros, kā tas sākās. Lauķis atnāca, pievāca savus trumuļus, kastroļus, spaiņus un atstāja aizsaini. Tu to atraisīji manā klātbūtnē. Kūpināts šķiņķis — brūngans, sulīgs, smaržīgs... Tu atšķēli prāvu gabalu, es riju slienās, man trīsēja rokas, nomurmināju kaut kādu pateicību. Izsalkums, izsalkums — nu reiz spēšu to remdināt. Un es sēdēju uz vienīgā krēsla savā dzestrajā istabā. Sienas bija skumjas, spuldze priecīgi smēja, naglas aiz lielas ziņkāres gluži vai stiepās laukā no skumjajām sienām. Tik daudz gaļas šajā istabā! Maizes doniņa, ko šorīt, gribasspēku rūdīdams, biju atstājis neapēstu, kautrīgi sarāvusies blakus lielajam gaļas gabalam. Patiesi — vēdera būšanas nav nekas cildens, tomēr vēdera vara pār cilvēku ir

liela. Es ēdu gaļu, piekodu maizi, sienas kļuva aizvien melanholiskākas, spuldze aptumšojās, naglas grozīja savas stubās, dzelžainās galvas. Es uzdzēru ūdeni, nožagojos, beidzu ēst un ar piepildītu vēderu, ar aplaimotu garu iekritu gultā. «Manā mājā» ienākuši svētki.

Jānis zināja Ulda toreizējo dzīvokli. Tas atradās dziļi ieslēpts daudzstāvu ēku blokā, kas pacēlās Suvorova ielas (*Pleskauer Straße*) un Tallinas ielas (*Revaler Straße*) krustojumā. Ieeja pa izskatīgām parādes durvīm, cauri krāšņam gaitenim, pāri šauram pagalmam, augšup pa drūmu kāpņu telpu līdz piektajam stāvam, tur durvis uz saspiestu virtuvi — aiz tās drusku lielāka istabele. Virtuvē valdīja mūžīga puskrēsla, logs atsedzās uz šahtu, griesti ilgi nebija balsināti, sienas noplukušas, plīts reti kad kurināta. Ja namā nedarbotos centrālpakure, Uldis ilgi te neizturētu. Tukšs, tumšs, dzestrs. Istaņas sienas tikpat noplukušas, uz dažām naglām Ulda drānas. Sagrabējis matracis, virtuves skapītis, kas Uldim noderēja galda vietā, un krēsls — jā, patiesi, labs, glīts krēsls. Logam nebija aizkaru, tikai obligātais melnais papīrs. Jānis pirmoreiz apciemoja draugu dienā. Lielisks skats pavērās uz plašās apkārtnes zemākajiem namiem. Un tūlīt uzmācās nospiešība, iedomājoties, kā šeit ir mākslīgā apgaismojumā, kad logi nosegti un elektriskās spuldzes sarkanīgā acs mirkšķinās šajā tukšumā, nabadzībā, aukstumā.

3

Uldis:

Laikam nebiju pratis ieturēt mēru ēšanā — naktī gulēju ļoti nemierīgi.

Sapņi, nepatīkami, mokoši sapņi. Atgriezies patēva dzīvoklī, patēvs gulēja uz nāves gultas. Svinīgā gaitā nāca un gāja dažādi eminenti mediķi, bet kaulainā ņirdza par tiem. Kā drūmas ēnas pa daudzajām istabām klīda skaudīgie, badīgie, liekulīgi nobēdājušies radi. Māte pati atgādināja ēnu. Caurām naktīm viņa nīka pie mirēja gultas, pilināja zāles no dažādām pudelēm, lika termoforu pie kājām, skarbā balsī izrīkoja kalpojošos garus. Mātes mute kļuvusi plāna, bāla, nesmaidīga, bet acis, lielās, brūnās acis, kas vēl pirms gada manu patēvu savaldzinājušas tik ļoti, ka viņš — bagāts vīrs — apņēma par sievu šo citādi ne visai glīto, nabadzīgo šķirteni ar bērnu, — nu šīs acis grima aizvien dziļāk pierē, aizvien vairāk nosedzās kā ar sēru plīvuru. Parādījās baptistu mācītājs Ķocis. Iekliedzos, vērodams, kā mācītājs svinīgā žēlumā glāsta mātes gludi saskāto galvu, kamēr viņa acu alkatīgā liesmiņa it kā apsvilina katru priekšmetu šajā istabā — ar smagnējām riekstkoka mēbelēm sākot un dārgajiem mežģīņu logu aizkariem beidzot. Baptistu sludinātājs bija cienīgs, tauks vīrs, mana māte pelēka un izkalтусi. Man nelabi, nelabi spieda pakrūti. Māte mocījās — viņa nespēja ticēt, viņa gribēja, bet nespēja, tas bija briesmīgi, šaubu sātans neatkāpās no viņas, ilgotais dvēseles miers nenāca, bija tikai izmisums, lūgšanās un neredzināmas dzīves alkas — alkas, ko viņa nespēja piepildīt. Ķocis, bet varbūt Tocis, vai kā īsti to vīru sauca, kopīgi ar māti lūdza dievu, bet tas neko nelīdzēja. Un patēva radi lādēja manu māti un mani, jo mēs aizstājāmie priekšā bagātīgajam mantojumam: trim sešstāvu namiem, kāda tur uzņēmuma akcijām, noguldījumiem bankā un mazai, modernai ziemas tipa atpūtas mājai Pārdaugavā Altonavas ielas rajonā. Sludinātāja lūgsnām, tāpat kā radu lāstiem, trūka spēka. Bet arī mātes

dvēsele bija kā tuksnesis, kas alkst valguma, nevis dievišķās atziņas sēklas. Viņa elsoja: — Dievs, kāpēc tu esi nolādējis mani! — Un vēlējās nevis žēlastību, bet brīvības atgūšanu. Nelaime slēpās viņā pašā. Toreiz, kad mans tēvs pameta mūs (man bija tikai seši gadi), viņš, tas ir, tēvs, ar dievu vietā rupji uzkliedza: — Apriebies gadiem ilgi tā. Esmu vīrietis, saproti, vīrietis! Bet tu auksta varde! — Mans tēvs bija ciets un nesaudzīgs, ko viņš lēma, to arī izdarīja. Durvis aizcirtās aiz viņa, un viņš nekad vairs neatgriezās. Man tas sāpēja — pagalma zēni bija atzinuši, ka mans tēvs ir pats pārākais no visiem, — nu man bija tikai plika nabadzība un izmisusi māte. Dienām ilgi viņa raudāja un plosījās, turklāt plosījās vairāk nekā asaroja un ar tādu kvēli, kas nepavisam neatgādināja vardi. Viņa atzinās šim resnim (ak dievs, visparastākais blēža tips), ka grib dzīvot, mīlēt, nevēloties aprakt savu dzīvi. — Es pati nezinu, ko darīt, — viņas plānās nažu lūpas izspieda. — Gribu laimi, bagātība man vienaldzīga.

Laime un bagātība, bagātība un laime. Un, lūk, te es esmu — nabags un nelaimīgs. Kas īsti ir laime, nelaime? Tur soļus slēpēja biezi paklāji vai ādas pazoles slīdēja spožajā parketā. Cilvēks kā rozā vatē ietīstījies zirgābols. Aiz loga stikliem asus zobus trina ziemeļrītenis, bet centrālapkures sildķermeņi dienu un nakti pludināja mīlīgu siltumu plašajās istabās. Lifts pacēla, lifts nolaida, kažoks apkampa, kažoks aizstāvēja, vēders omulīgs, mute izgardināta. Uzvalkus man pasūtīja slavenajā «Jockey club'ā», mātei šuva viņas pašas «galma» šuvēja, patēvu apbedīja ozolkoka zārkā, uz kapa steidzamības kārtā uzvēla smagu, pulētu granīta bluķi. Drošs paliek drošs — ka šis vēl nekāpj laukā un neiejaucas sērojošo pakalpalicēju ķīviņā.

Lai me un bagātība... «Jūs gan esat tik laimīgi un bagāti,» šņāca nelaimīgo, nebagāto radu lūpas, kļiedza skatieni, žesti. Toreiz jau neviens nezināja, ka pusgadu vēlāk mantojumu izkaisīs skarbi vēji. Mums atstāja tikai Pārdaugavas mājeli. Nekurnēsim gan, jo tā bija krietni būvēta, labi iekārtota, dārgām mēbelēm pieblīvēta. Par spīti savai noliegsmei pret bagātību, māte tomēr bija pratusi šo to saglabāt, lai varētu pārdot un iztikēt. Manu ievēribu visvairāk saistīja tanki un spēkrati, kas pildīja pilsētas ielas, arī karavīru bija daudz. Rudenī sāku mācīties vidusskolas pirmajā klasē. Skolēnu nostāja nebija vienveidīga. Bija tādi, kas priecājās paši un priecināja citus, ka tagad esam droši no kara briesmām, jo Hitlers nemūžam neuzdrošināšoties uzbrukt tik varenei valstij kā Krievija. Es stāvēju ārpus visām noskaņām — nebiju ne auksts, nedz karsts, pat ne remdens, vienkārši nekāds. Arī mana māte īstenībā neapjēdza, kādu varu zaudējusi. Toties to labi izprata nabaga radiņi. Viens no tiem atnāca uz mūsu māju pavisam dižmanīgā noskaņā, zināju, ko par viņu runā: pārvarēm cenšoties pieklēbēties jaunajai valdīšanai, turklāt nosūdzot cilvēkus. Šis vīrelis ļauni dzēla, ka māte esot iekritusi ar savas laulības buržuāzisko veikalu, peļņas vietā radies zaudējums. — Tauta uzvarēja apspiedējus! — viņš vairākkārt spalgi dimdināja. Māte bailīgi klusēja, man sametās viņas žēl, es sacīju nelūgtajam viesim, lai šis izbeidz siekaloties gar buržuju pakšiem un ātrāk vācas prom pie saviem proletāriešiem. Vīrelis aizgāja, baltu spļaudams un melni satumsušās acis bolīdams. Māte vaimanāja — es pazudināšot viņu un pats sevi, lai, dieva dēļ, saprotot, kādi briesmīgi laiki esot, un valdot muti. Viņa mīlēja mani, bet tādā veidā, kur ledaina izturēšanās un bargas komandas jaucās ar slimīgi jūtīgu uztveri pret katru

manis teikto vārdu. Vēl lielāku jucekli mazajā mājā ienesa tas pats Tocis jeb Ķocis, vai kā viņu tur sauca, kas turējās šeit kā nekaunīga blakts, un vēl kāds no «nabaga radiem», kas bija pārliecināts, ka drīzumā Latviju paņemšot vācieši un visus īpašumus atdošot atpakaļ, tāpēc viņš nolēmis māti apprecēt, lai reiz tiktu par bagātu vīru. Šo izziņu saņēmām jau pirms paša precinieka uzrašanās. Māte solījās tādām vīram uz ātrāko parādīt durvis, tomēr to nedarīja. Resnais baptistu mācītājs lūkoja stāties pretī notikumiem. Viņš norādīja uz debesīm, uz visvareno un lika nojaut — kaut kādā, mums pārējiem nezināmā veidā šis visvarenais izlēmis, ka mātei jāpaliek atraitnei. Māte atcirta: — Es taču esmu dzīvs cilvēks, nevis lelle dieva rokās! — Ķocis vai varbūt Tocis pastāvēja pie sava: katrs dieva darbs esot labs, un cilvēks viņa rokās tiešām esot tikai lelle, ko viņš varot pārmācīt, apmīļot vai izjokot, lai arī mums tas šķietoties bardzība. Es nodomāju: «Briesmīgs jokdaris ir tavs dievs.» Resnais gan dabūja pārliecināties, cik nevarīgs šādos gadījumos ir viņa visvarenais — pašam Ķocim tika parādītas durvis. Par mātes uzticības personu kļuva kāda tantiņa (arī no «nabagu radu» slakas), kas vienlīdz veikli skaitīja lūgšanas, tenkoja un rīkojās virtuvē — māte pati neprata labi gatavot. Skolā runāja, ka vācu karaspēks izsēdies Somijā, pierobežā oda pēc pulvera, bet mūsu mājās pēc kāzām. Mans mērs kļuva pārpilns tai dienā, kad izdzirdu mātes sirds kratīšanu tantiņai: — Vai viņš patiesi mani mīl? Vai viņš izturēsies, kā solījās? — Apmātā! Vai tādu kāds vispār vēl varēja mīlēt? Un tālāk: — Ulda tēvs mani līdz nāvei nomocīja... Pēteris toties bija labs, tik labs! Man bail par to, kāds būs šitais! Reti kāds vīrietis prot mīlēt, bet kā kustoņi lien tikai virsū...

Klausījos, klausījos — kamēr man sametās nelabi. Es apģērbos skolas drānās, savācu grāmatas, paņēmu nedaudz veļas un pametu mājas.

Nomierinājos, iegrimu miegā. Taču negausīgi ēstais šķiņķis turpināja mani mocīt. Uzbruka atmiņas, kā klaiņoju apkārt pie pazīstamiem, lai novilkto atlikušās dienas līdz mācību gada beigām. Saņēmis liecību, laidīšos tālu prom. Vienu nakti pārgulēju pretīgi blakšainā caurumā — tur mita klases biedrs, kas manu aizbēgšanu no mājām un patēva mantojuma iztulkoja kā proletāriskās apziņas pamošanos. Pārvarēm viņš piedāvāja savu pajumti arī turpmāk, bet man briesmīgi derdzās blaktis. Tikai jūlijā uzziņāju, ka tieši kāzu naktī māte paņemta kopā ar jauno vīru. Tas nebija arests, bet izsūtīšana. Vēlreiz es parādījos tai mājā pēc sava mēteļa. Tas notika rudens pusē, kad biju jau atradis dzīvokli un pieteicies «Raiņos». Māju bija ieņēmuši kādi no «nabaga radiem»: vispirms viņi rādīja izbiedētas sejas, tad kļuva nekaunīgi pret mani — vienīgo likumīgo mantinieku. Mēteļi es atdabūju, vēl vienu uzvalku un citas drānas. Atgriezos savā mitekļī — vienistabas dzīvoklī, kur jutos brīvs no blaktīm un nekrietniem cilvēkiem, brīvs un viens pats. No priekiem es varētu dejot tajā tukšajā telpā, kur tik vien bija kā sagrabējis matracis, — citas mantīņas sadabūju vēlāk.

Uldis darbnīcā.

Tērpies kādreiz zilā, nu jau bālgani nomazgātā un melni nosmulētā audekla jakā, kas oda pēc tabakas («Sports», «Bauda»), sālsskābes, metāla netīrumiem, ar lodalvas stienīti, krītu, bīdmēru, nolauztiem

urbjiem kabatā — atslēdznieks, tikpat īsts atslēdznieks kā Jānis. Arī skārdnieks, ja tas vajadzīgs, — darbā noteikts, veikls, lietišķs. Viņa slaidais stāvs tad salīka, sejā ieviesās kaut kas vecīgs, skarbs. Uldim bija nelaime ar biksēm: kā jau parasts, tās šūtas no audekla, kas mazgājot sarāvās, viņa tievās kājas atsedzās turpat līdz puslielam, potītes nejauki rēgojās virs salāpītajām karpēm — «mazbērnu zārciņiem». Glābiņu meklēdams, Uldis piešuva starām klāt drēbju gabalus — nu viena iznāca garāka, otra īsāka. Viņš nogrieza nost, bet bija paķēris par daudz. Skaļā balsī viņš nodēvēja sevi par aitasgalvu un savu acumēru par sūdamēru. Pie metāliem viņa acumērs bija daudz labāks, nereti pat ar smalkāku vērtējumu nekā Jānim.

Jānis Smiltnieks pilnīgi ienira ireālajā telpā — ārpus pasaules, ārpus laika. Te skanēja neizteiktas domas, kļiedza noslāpētas jūtas, sastapās dzīvie ar mirušajiem. Nezināmi bijušais un tas, kas nekad nebūs. Nomira pagātne, un nomira nākotne, gaudulīgi vilka bērnieku koris, šķindēja lāpstas, bira smiltis — apraka mirušo, kas nebija dzīvojis, nebija dzimis.

Uldis:

— Kārtējā darba svētdiena. Jāni, iedomā par šīm svētdienām: pilsēta kā milzu saldētava, mūsu darbnīca kā ledus pagrabs, nosarmojušas ārsienas, sniegotas ielas, saltas saules apspīdēti namu jumti, dziesmās skanoši baznīcas mūri. «*Cēli kā dzimtenes dievnami lai tev ir mērķi un darbi . . .*» — to atceros no pamatskolas rīta lūgšanām. Mēs kvēpinām darba vīraku — aso sālsskābes tvanu, bet baznīcā — dziesmas, mācītāja svinīgie vārdi, aukstums, ērģeļu dūkoņa. Mums jāsteidz izgatavot aparātu kandžas tecināšanai.

Jānis:

— Tie ņemas ar debesu, mēs ar zemes lietām.

Uldis dobajā balsī:

— *Memento mori!*¹

Jānis:

— Es to nesaprotu.

Uldis:

— Vai kāds vispār to saprot? Kāpēc cilvēks slimīgi cenšas izprast neizprotamo?

«*Mūsu dienišķo maizi dod mums šodien.*» Vakarā apzinājos, ka esmu to nopelnījis. Atmetos sagrabējušajā tahtā, aizsmēķēju pēdējo papirosu. Dieņišķā maize: uz pārtikas kartītes tāda un tāda talona viena ola, uz tāda biezpiens vai vājpiens. Sešsimt gramu cukura, laucinieka atnestā cūkas miesa (noziedzums pret Eiropas jauno kārtību!). Vai arī šņabītis pieskaitāms mūsu dienišķai maizei un glīta meitene, kas, gari netielēdamās, pati atsprādzē, atpogā, novelk? Mums vajadzīgs arī siltāks (brrr!) dzīvoklis, balti palagi gultai un vēl dažas citas ērtības, izpriecas, kārumi. Dievs kungs! Tu, kas esi radījis debesis un zemi, lopus un cilvēkus, — tu esi briesmīgs jokdaris. Radīt miljonus, iznīcināt miljonus, dzīvajiem uzlaist niknas sērgas, padancināt uz invalīda protēzēm un taisīt vēl šādus tādus jocīgus. Turklāt es nebiju drošs, ko šis bargais triku meistars nolēmis iesākt ar mani; būt iesietam neredzamā aukliņā, kuras galu rausta nesaudzīga roka, tas nebūt nav kaut kas patīkams. Tā kunga žēlastība bija man sagādājusi gaļu, daudz gaļas, kādas Ēģiptes mocības man draudētu no viņa nelabvēlības? Piemēram, apstātos darboties centrālapkure, un vienā nebaltā naktī es nosaltu pats savā gultā; pāri Brīvības ielai (*Adolf Hitler Straße*) steidzoties, viņš liktu paslīdēt manai kājai, un es noveltos zem

¹ Iedomā nāvi!

tramvaja; lauķa atnestais ūķiņķis būtu gatavots no dieva kauta lopiņa, un es saindētos vai iemantotu nejdzīgu slimību... Man sametās ūķidri ap dūšu, un beidzu domāt ūajā virzienā. Galu galā tuvojās Ziemsvētki, kas tika daudzināti par miera un mīlestības svētkiem, tātad varēju cerēt uz mieru un mīlestību. Ilustrētais nedēļas žurnāls «Laikmets», ko Rīgas jaunie kungi pasniedza mums kā Ziemsvētku balvu bijuūs «Atpūtas» vietā, uz sava vāka rādīja svētku eglīti — tur gan bija kaut kas ūaubīgs, jo zem mūzalaļiem zariem stāvēja kaujas maūina ar melnbalto krusta zīmi, — nevarēja saprast, vai eglīte ir tanka dekorācija vai maskējums. Zaldāts, kas bija izslējies bruņu torņa lūkā, maz atgādīnāja svētku vecīti; tomēr bija rīdzinieki, kas pārāk nelauzīja galvu par laikmetīgām bildēm, runām un saukļiem, tie meklēja eglītes, kaut vai egļu zarus, nesa uz dzīvokļiem un rotāja savu nabadzību. Ziemsvētki sabraukuūi kaujas ratos, bet pilsētā daudzos mājokļos vēl cerēja uz mīlestību un ūēlsirdību, tas savā ziņā liecināja par ļaužu prātu, kas ātri aizmirst dievu un valdnieku bardzību, piedod ļaunos darbus un allaž redz labo, kaut arī ūis labais izpaustos tikai cildenos vārdos un solījumos.

Kārķliņi svinēja veco labo laiku Ziemsvētkus. Jāni, tu atceries?

5

Kā lai Jānis Smiltnieks neatcerētos! Pirmie Ziemsvētki kopā ar Laimdotu, pirmie svētki Kārķliņu ģimenē, Kārķliņu dzīvoklī. Svētki, kas, ūķita, nebeigsies nekad.

Vairāk nekā gadu viņū bija nostrādājis klempera pagrabā, neko nezinādams par Kārķliņu

ģimeni, kas mita tai pašā namā. Tāda ir lielpilsētas priekšrocība — vari visu mūžu nodzīvot nedaudz metru attālumā no otra cilvēka, viņa nepazīts un netraucēts. Jāņa gaitas uz darbnīcu un no darbnīcas bijušas rītos agras, vakaros vēlas, tāpēc Laimdotu nekad negadījās sastapt. Ja nebijusi tā laimīgi nelaimīgā «šnepera» atslēga, kas palikusi nejauši aizkritušo durvju iekšpusē, kas zina, Jānis Smiltnieks palaistu garām savas dzīves laimi. Nu tā atnāca salā un uztraukumā pietvikušās Kārkliņa kundzes izskatā, skubināja Jāni pasteigties ar atmūķēšanu, tā kā smīdināja, tā kā kaitināja, līdz parādījās kundzes meita, un Jānis pēkšņi jutās spējīgs uz visiem darbiem un uz visiem varoņdarbiem.

Uldis atnesa lauzni, bet «iedvesmotais» Jānis neticami veikli atmūķēja komplicēto atslēgu. Pēc tam viņi dzēra pašbrūvēto vīnu uz visu veselību un Jāņa acis sekoja katrai Laimdotas kustībai. Sārta, mīksta, apaļa un skaista, skaista. Viņa ideāls: klusa, rāma, kautra, bez jebkāda straujuma, izaicinājuma, balamutības, pārgudrības — īpašībām, kas pēc Jāņa pārliecības gāja rokrokā ar izlaidību. Laimdota nelikās pat ne sevišķi gudra, toties laba un sirsnīga.

Telpa vairs nebija ireāla. Ļoti, ļoti reāla — Kārkliņu ģimenes dzīvoklis, tagad jau gadiem ilgi Jāņa Smiltnieka ģimenes dzīvoklis, katrs stūritis mīļš, pazīstams. Smiltnieku jaunā audze šodien, Laimdota tais Ziemassvētkos un daudzie puīši (to skaitā Jānis ar Uldi) apkārt viņai. Jānis bija mācējis panākt, ka «abi meistari» tiek ielūgti viesos pirmo svētku dienā.

Kārkliņu ģimene. Pats ģimenes galva — smalkmaiznieks Kārkliņš, vienkārši beķeris Kārkliņš: viduvēja auguma, sauss, noguris, vienmēr aizņemts darbā, dzīvoklī viņu reti kad redzēja. Kā īsts sava amata meistars, viņš pieņemts tādā ceptuvē, kas

apgādāja hitleriešu okupācijas ierēdniecību — goldfazānus, tur jāsvīst dienām un naktīm, toties vienmēr kaut ko gardu, vērtīgu varēja atnest mājās. Kārkliņa kundze: izdarīga, noteikta valodā un rīcībā. Arī viņa strādāja algotu darbu un allaž atrada iespēju kaut ko blakus piepelnīt. Laimdota mācījās gimnāzijā. Vēl dzīvoklī nereti viesojās Kārkliņa vecākā meita, jau precētā Smuidra — Bērmaņa kundze. Kas bija pats Bērmaņa kungs, ko viņš strādā, kur strādā, to Jānis tik drīz neuzzināja. Smuidra nebija runīga, neizskatījās liksma, parasti kavējās pie mātes, čukstējās, šņukstēja un atvadījās ar sarkani saraudātām acīm. Jānis Smiltnieks bija acīgs, kā dēvē vingru uztveri un veicīgu vērtētāja prātu, — viņš ātri izprata, kurš ir nopietns, labi situēts prāta cilvēks, kurš izgāzīgs daudzgribis ar tukšu maku. Viņa spriedums: Kārkliņi ir cienījama ģimene, tikai ar vienu, pagaidām vēl īsti neuzzinātu traipu — traips saistās ar Smuidru, un vecāki par to ir nelaimīgi.

Brīnišķīgs mājoklis! Jānis skaudri apzinājās, cik nožēlojama ir tāda nīkuļošana mēbelētās istabās — kā viņam visus šos dzīves gadus Rīgā. Kārkliņu dzīvoklis bija plašs, mazliet apsūbējis, kā jau ilgi neremontēts, tomēr spodrs. Mēbeles vecas, salasītas, ar ķirmju pēdām — stila nebija nekāda, toties daudz sedziņu, dekoratīvu nieciņu un kārtība, omulīgs mājīgums, kas Jāni dziļi aizkustināja. Viņš nebija estēts, bet vienkāršs strādnieks, viņš ilgojās vīt savu ligzdiņu — un nu bija atradis kaut ko līdzīgu tam, pēc kā ilgojies. Te bija jauki, ļoti jauki — un Laimdota pati jaukākā.

Eglītes vakars pagāja gaidās. Jānis citos gados bija sameties kopā ar līdzīgiem vieniniekiem, lai svētku noskaņu rastu pie pudeles un dzīru dziesmām. Bet nu allaž jāatceras jaunavīgi svaigā un

tirā Laimdota — it kā viņas acis pavadītu Jāni šādā iedzeršanā un nosodoši novērstos. Jānis aizgāja uz baznīcu, pēc tam tupēja dzīvoklī un lasīja kādu dievbijības gara piesātinātu Zelmas Lagerlefas darbu. Tādā noskaņā viņš neatteiktos pat ne no svēto dzīves aprakstiem.

Pie Kārkliņiem viņi viesojās pirmo svētku pēcpusdienā. Pasarg dievs, kādā barā viņi iekūlās! Rīgā pagaidām netrūka jaunu, staltu puīšu: vesels pusducis jau priekšā, un pāris pienāca pēc tam. Kārkliņa kundze labi saprata, kāpēc viesos saradušies tik daudz jauneklū, un viņa gan gribēja piedzīvot, ka meita iegūst labāko no labākajiem, krietnāko no krietnākajiem, turīgu un gādīgu.

Jānis Smiltnieks bija vīrišķīgi nobriedis, melnā tūkā tērpies, rāms, bet stingrs gaitā, drošs valodā. Arī Uldim uzvalks labs, taču žakete, kā jau parasts, diezin kā negulēja uz viņa kaulainā stāvā, riebīgi krokojās, lai gan pieguļošā tērpā šis tievais, garais puisis izskatītos pēc izstieptas dzīslas. Viņš turējās stalti, bez kumpuma mugurā, tikai pleci reizumis kļuva nolaideni.

Kavalieru gads, kavalieru Ziemsvētki, tikai bez Ģēstas Berlinga sāgas neapvaldīguma. Te viss bija īsti latvisks — no tautas dziesmām izkāpa mīlīgs dieviņš ar baltu, mīkstu bārdu, kļušu gaitu, vēlīgu sirdi. Tā nebija arī kailā, tuksnešainā Jūdejas nakts ar svētām baismām, augstiem sūtņiem, kas «krīt uz vaiga» siltē dusošā priekšā, ar neredzētās zvaigznes zilgankveldīgo liesmu. Sniega auts tina zemi, debess bija tik tuva, tuva, bargais sals turējās attālu no siltā mājokļa, un Betlēmes spīdeklis spulgoja virs zaļās eglītes istabas kaktā. Un dāvanas — acīs, rokās, dvēselē ielika baltbārdzains godavīrs, par ko nevarēja tikt gudrs, vai viņš ir pārgērbies pensionēts aktieris, kas uz svētkiem grib piepelnīties, vai

tiešām pats debesu tēvs, tikai nekādā ziņā bargais Jāve, kas savam vienpiedzimušajam dēlam lēma nāvi pie krusta koka. Cauri vakara krēslai, cauri gadu drūzmai Jānis tā saldsērīgi pasmejās: — Redzi, cik cietsirdīga legenda! Turklāt Jēzus Kristus taču nebija ne pirmais, nedz vienīgais, kam tāds liktenis. Kāpēc cilvēki viņā saskata kaut ko sevišķu, ja apšaubāms, vai tāds Pestītājs jebkad dzīvojis?

Ulda lūpu kaktiņā iekniebās bīstamais smīns. Nekad nevarēja zināt, vai sekos viegls, pasekls joks vai dzēlība, vai īgnu izteicienu plūsma: — Dzimšanas apliecība nav nepieciešama tam, kas dzīvo jau divtūkstoš gadu. Varbūt arī mēs abi — bez pases, bez apgādes grāmatiņas, bez dzimtsarakstu nodaļas izziņas nebūtu itin nekas. Nebija pirmais, kas mira pie krusta? Visdrošākā prioritāte ir pie meitenes, vai tā būtu pati vērtīgākā? Un vai tu zini, ka līdz tai dienai cilvēki neapzinājās, ka viņi ir cilvēce, bija tikai brīvie un vergi, un vergs bija priekšmets, divkājains lops, kam nesalīdzināt sevi ar Dāvida dzimumu? Valdnieki kā dievu inkarnācija, dievs visaugstākais, visbargākais valdnieks. Viņš piedzima kūtī kā vergs, mira kā vergs, viņam visi bija brāļi un māsas. Neesot dzīvojis... bet tu taču nekad neesi gulējis ar mīlestības dievieti.

«*Klusa nakts, svēta nāktis...*» Vai Uldis sprediķoja vai ironizēja, aušojās vai bija nopietns, ticēja vai neticēja — un kam ticēja? Vai viņš zināja vai nezināja, mulsināja vai pats bija apmulsis? Jokdaris, jokdaris...

— Tātad, draugs Jāni, spēle sākusies, šaha spēle, nevērsturiskā šaha spēle, bet man vienīgā, nekad vairs neatkārtojamā.

Jānim tāda sajūta, ka Uldis viņu vilinātu prom no šī siltā, ērtā, omulīgā dzīvokļa, prom pa bīstamu ceļu, atkal prom uz ireālo telpu.

Uldis tik niķīgs, nejauki niķīgs.

— Zini, ka nāve pie krusta bija vergu un atstumto daļa, krusta zīme bija verdzības simbols... Un augšāmcelšanās ir atdzimšana. Verdzība mirst, un verdzība atkal iznirst no cilvēces tumšajām bedrēm. Kur lai tvertos vergs, ja nebūtu verdzības? Laikmeta stiprā pils, patvērums glēvajām dvēselēm. Bet galu galā cilvēks sadumpojas, «iedegas svētā varoņliesmā», bet viņa pašā sadumpojusies kāda šūnu grupa, un varonis nevaronīgā veidā, gluži kā vērsis baurodams, izlaiž garu. Vēl ārsti cilvēcības vārdā to krietni paspīdzina ar sirdi stiprinošām injekcijām.

Eglītes sveču gaisma apspīdēja Laimdotas gaišos matus, rožainajā sejā dziļa nopietnība, acīs aizkustinājums. Ulda runātais aizslīdēja garām Jāņa apziņai. Laimdota sargāja viņu.

6

Kopš tiem Ziemsvētkiem Jānis ar Uldi bija iekļuvuši Kārklīņu ģimenes mājas draugu pulkā un bieži šeit viesojās, Jānis nereti vakaros nokavēja skolu. Jauni puisi pie Kārklīņiem allaž bija sastopami; puisi, puisi — cepurītes cilādami, iecirtīgi un mīlsmaidīgi, braši, iztapīgi. Pat viens students šeit nāca — staltais, izskatīgais Edgars. Par Laimdotu, puisiem un Edgaru Jānis domāja, arī klases solā sēžot, un kļuva tik tāldomīgs, ka izpelnījās skolotāju aizrādījumus. Īstas moka Jānis pārdzīvoja uz pavasara pusi, nejauši uzzinājis, ka Laimdota ar Edgaru dažu vakaru aizejot uz kino. Greizsirdības uzplūdos Jānis savu neapmierinātību izpauđa iemīlētajai meitenei. Naivā godīgumā viņa pastāstīja, ka students viņai jau no bērnības esot pazīstams, tomēr

dažā ziņā ne visai patīkams. Šī izskaidrošanās ļāva Jānim vēl vairāk tuvoties Laimdotai, un vasarā viņi jau ik svētdienas kopīgi izbrauca uz Rīgas tuvāko apkārtni, gan allaž citu jauniešu un svēttikumīgās Kārkliņa kundzes sabiedrībā. Daiļā, daiļā meitene, pretendenti uz viņas roku, jaunavību un gultu un eventuālā sievasmāte. Dzilš pārdzīvojums, saistoša spēlīte? Šķiet, Uldis vienīgais stāvēja ārpus tā, novēroja visu ar dzestra zobgaļa acīm. Uz āru viņš neko neizpauda, Kārkliņa kundzei tas nepatīktu, viņa mīlēja mieru, mieru, tikai mieru. Pat sulīgam strīdīnam pie Kārkliņiem bija liegta mājvieta. Tur bija spodra grīda, nemākslinieciski nieciņi uz bufetes, rāmas valodas, omulīgas noskaņas. Kā parasts, svētdienā pulcējās puisi, kas vēlējās pavadīt Kārkliņu ģimeni izbraucienā uz Juglu. Sāka liņāt, brauciens aizkavējās, un pieradās vēl daži. Laimdota varēja lepoties — gan nebija gluži tā kā pasaulslavenajai Dinai Durbīnai — «viņu simts, es viena», tomēr «viņu» bija pusducis, Laimdota viena vienīga, māti nebija ko skaitīt. Kā pēdējais ieradās Edgars. Tai laikā Edgars, šķiet, stāvēja vistuvāk Laimdotai, arī Kārkliņa kundzei patika iznesīgais students. Jānim par to sirdēsti, bet viņš turējās kā vīrs. Un pati Laimdota tik cēla, ka viņas tuvumā visi rupjie kļuva smalki, bramaņi ieguva pazemību, pašpārliecinātie zaudēja lielību. Jānis jau vispār rāms pēc dabas — nelabprāt viņš atcerējās vienīgo kautiņu savā mūžā, nevienam nekad par to nebija stāstījis, bet šeit katra atmiņu ēna no tā notikuma kristu pār viņu kā briesmīgs negods. Uldis dažkārt klupa savā stājā — it īpaši cenzdamies pakārcināt pārlieku džentlmenisko Edgaru; tas gan allaž izdarījās tā, ka Uldis būtu neievērojams knislis, kura džinkstēšana vienam gudram studentam ir tīrais nieks. Tai svētdienā Uldis kaitinoši ieteicās:

— Un es visu laiku domāju, ka gaida princi.

Edgars nule kā noskūpstījis Laimdotas mātei roku. Neviens cits tā nedarija — ne tāpēc, ka neatzītu cēlas manieres, bet tāpēc, ka neprastu tās ar īstu šiku paveikt. Kārkliņa kundze peldēja laimē kā paša Kārkliņa ceptie pončiki taukos. Edgars, to manīdams, atļāvās šaut pāri stripai — viņš atcirta Uldim:

— Vispirms ierodas āksts, pēc tam princis.

Uldis parasti bija nedroši smaidošs, jo mulsa bramanīgo puišu un daiļās meitenes sabiedrībā, — viņš gan bija augumā pats garākais, bet visādā citādā ziņā pats necilākais un ar vismazākajām izredzēm uz panākumiem. Varbūt tāpēc Uldis allaž runāja tādā uzspīlētā balsī, kas liecināja par iekšēju saspringtību, bet tievo kaklu lūkoja ieraut kaulainajos plecās. Acīm redzot, viņu vajāja kautrība, un, ja viņš tomēr nekļuva par visu pārējo zobu smēru, tad tikai tāpēc, ka vienmēr prata asi cirst pretī. Nu Edgars parādījis klaju nicināšanu. Ulda sejā pazuda smaids, mute kļuva asa, bet acis — nudien, cilvēks, kam tāda sejas izteiksme, spēj nonāvēt.

Kārkliņa kundze mieru mīlošā labsirdībā gribēja visu nolīdzināt — viņa vairāk nojauta nekā saprata, ka ģimnāzists ar studentu asi saķērušies, tāpēc sacīja:

— Jokus jau taisa, lai smietos.

Edgars palika augstprātīgs.

— Kā tad. Un jokus taisīt ir āksta amats.

Uldis:

— Nav vairs joks, bet tragēdija, kad āksts sāk nopietni iedomāties sevi par princi.

Edgars uzgrieza Uldim muguru un ilgi jo ilgi apsveicinājās ar Laimdotas tēvu, kas šoreiz, kā par brīnumu, bija mājās, lai gan atkal jau posās uz

darbu. Parasti Edgars to pončiku cepēju ievēroja vienīgi, cik prasa pieklājība.

Tosvētdien pie Kārkliņiem iezagās kaut kas nesa-
skanīgs, traucējošs, tosvētdien lietus dēļ izjuka arī
izbrauciens. Uldis pēc tam ilgāku laiku nerādījās —
neviens pēc viņa neapjautājās, neviens neliksmoja,
kad viņš atkal atradās. Viņi abi ar Jāni atnesuši
no cukurbiešu sirupa pašdarinātus saldumus, un
Kārkliņa kundze cēla galdā viņu tumšā asiņu krāsā.
«Rīt svētdiena, rīt gaidāms jauks laiks, kaut kas
jāsadomā,» — tāda ieskanējās visu valoda. Viņi
sadamāja, sarunāja un svētdienas agrā priekšpus-
dienā devās ceļā. Viņi vairs neatcerējās to, ka ir
karš un grūti laiki, ne arī vācu jauno uzbrukumu
Volgas virzienā. Tas bija tik tālu. Bet šeit Balt-
ezers ņirbināja zaļganīgus vilnīšus, un Laimdota at-
gādināja brūni iedegušu saules meitu. Turpat arī
Uldis — neglīti tievs, kaulains. Ūdenī viņam ātri
uzmetās zosāda, bet puisis turēja līdzī visiem un
neparko nelīda drānās. Jokodamies Uldis sacīja
Laimdotai, ka viņa būtu līdzīga Rubensa madonnām,
ja vien tik ļoti nerūpētos par savu slaido līniju.
Jānis nezināja, kā tas Rubenss par tipu, taču apvai-
nojās no salīdzinājuma zobgalīgā toņa. Viņš jau
bija iejuties bruņnieka lomā, kam jāaizstāv sava
dāma: cēlākā, labākā, daiļākā meitene pasaulē.
Laimdota smējās, un Jāņa dusmas ātri pagaisa: Uldis
jau tikai tāds jokdaris, kas nekādā gadījumā nevar
sacensties ar viņu — Jāni Smiltnieku.

Saulei slīdot uz vakara pusi, viņi uzsāka ceļu
mājup. Tāpat kā visas eskadras ātrumu nosaka lēnā-
kais kuģis, tā Kārkliņa kundzes gaita noteica jau-
niešu gājienu. Laimdotas māte vēl bija gluži žirgta,
taču ne pārāk steidzīga, jo uzskatīja, ka precētai
kundzei jāsoļo ar cieņu. Jaunieši likumoja apkārt
viņai — skaļi un nebēdnīgi. Laimdotas gaišie mati

plivoja, pelēkās acis pauda prieku un nogurumu. Jānis, protams, Jānis bija tas, kas drīkstēja nest viņas jaciņu un klikatiņas — līdz Rīgas robežām Laimdota gāja basām kājām. Juglas krasta zālītē apsēdusies, viņa notrauca smiltis no pēdu apakšas un iekāpa klikatiņās. Jānis palīdzēja sasprādzēt saitītes, viņam bija tā ap sirdi, ka gribētos sacīt: — Lai svētīta zeme, ko min šīs kājas! — Un Laimdota siltas draudzības pārpilna. Smieties viņa smējās par Ulda jokiem, tomēr viņas roku turēja Jānis.

Studenta vairs nebija: tas iestājies brīvprātīgo bataljonos, lai cīnītos — kā pats paziņojis — par Latvijai cienīgu vietu jaunajā Eiropā.

7

Tāds bija tas kavalieru gads, kavalieru Ziemsvētki, kavalieru vasara. Viens kavalieris devies «tālēs zilajās» uz kaujas lauka gūt slavu sev un ērtāku vietīņu Hitlera cietumā tautai, kas nebija vairs valsts, nebija nācija, tikai Latvijas ģenerālapgabals Ostlandē. Labu ceļa vēju — neviens šim kavalierim pakaļ neraudāja. Kārklīņa kundze tik vien kā noteica — «nav prātīgi». Laimdota uzsmaidīja Jānim, arī Ulda lūpu kaktiņš iekniebās — ko viņš domāja, dievs to zina.

Bet tad Jāņa Smiltnieka darbnīcas pagrabā pierādās vēl trešais «meistars», un nepārprotami manāms, ka Uldim tas nepatik.

Puisis no Jāņa dzimtās puses; no Alfrēda pārdēvēts par Prīdi, jaunāks par Jāni, gadu vecāks par Uldi, drukns, sārtiem vaigiem — Janševska un Blauņa iemūžinātais lauku puīša tips, kas mūsdienās jau kļuvis aizvēsturisks eksponāts. Bērnības draudzības vārdā viņš pielīpa Jānim, palīdzēja tam

iztirgot uz pagastu atvestās ziepjuzāles, palīdzēja stiept aizsaiņus ar žāvētu cūkas miesu — līdz automašīnai un Rīgā no automašīnas līdz Jāņa dzīvoklim. Jānis no sākuma spriedis, ka Prīdis vēlas kārtot šādas vai tādas darišanas Ostlandes galvenajā pilsetā. Naktsmāju viņš var piedāvāt. Darbu? Varbūt pagaidām turpat tai pagrabā pretī vecajai Ģertrūdes baznīcai — kamēr sameklē kaut ko labāku. Jāņa «uzņēmums» plauka, apgrozījumi vairojās, vēl viens palīgs lieti noderētu.

Jaunais palīgs jau no sākta gala nebija tik strādīgs un kautrīgs kā Uldis. Gluži omulīgi Prīdis tūdaļ uzmetās uz galda, noskatījās, kā Jānis viens pats rosās, šūpoja kājas un svilpoja melniņu dziesmai «*Ko tu skaties man acīs un smaidi*» tik sparīgi, ka siekalas vien sprakstēja.

Tādu viņu ieraudzīja Uldis. Pat labdienu nepateicis, Uldis nostājās pagraba vidū un baltām acīm noskatīja svešo iebrucēju.

— Mūsu jaunais biedrs, — Jānis pamāja ar galvu pret Prīdi, — iepazīstieties.

— Sveiki, sveiki! — Prīdis izsauca cauri svilpieniem, izklausījās, ka viņš no kāda atvadītos. Uldis noņurdēja kaut ko ļoti neskaidru, šķiet, vislabprātāk viņš noskaldītu: «Vācies pie velna!» Skaidri un skaļi viņš pateica:

— Man te jāstrādā.

Prīdis paklausīgi pavācās sāņus. Uldis nervozi kravājās ar rikiem un dzelziem. Nekāda steidzama darba nebija, Jānis posās uz «*Arbeitsamt'u*» — bez šīs iestādes svētības nevienu darbā pieņemt nevarēja, — šie abi varētu mierīgi pasēdēt un papļāpāt, bet Uldis atrāvies par sevi. Paķēris āmuru, viņš sita pa kniedes galvu un nejauki ieblieza pats sev pa pirkstu. Kamēr Uldis šņākdams sūkstījās, Prīdis

malās ap to pašu dziesmiņu un sāka jau pusbalsī dudināt: «*Ko tu skaties man acīs un smaidī?*»

— Nemaz neskatos tev acīs un nesmaidul! — Uldis uzbrēca, un, labu brīdi apmulsuši un mutēs ieplētuši, abi puīši blenza viens otrā. Prīdis iesmējās pirmais, Uldis piebalsoja, un uzplūdusī jautrība aizskaloja visu nezticību. Jaunībā tas iet ātri.

Darba pārvaldē Jānim neklājās viegli, tur negribēja jauno puisi atstāt nelielajā klemņera darbnīcā — visapkārt lielie uzņēmumi brēktin brēca pēc darbaspēka. Jānis «iesmērēja» un izkaulēja piekrišanu līdz turpmākam. Nu bija prieki — saticīgi viņi visi trīs vadīja savas dienas. Prīdis bija lielisks. Ar metāliem viņam diezin kā nevedās, toties mednieku stāstos, putnu un dzīvnieku balsu atdarināšanā viņš izrādījās meistars. Viņš attēloja, kā gailis dzīvo pa savu harēmu, kā vistas greizsirdīgi kladzina cita uz citu. Viņš izgrūda aļņu bulļa blāvienus rieta laikā, rubināja un lika atskanēt medņa dziesmai. Viņš taisīja trošņus kā ganāmpulks pa mežu un sacīja, ka gana gaitas esot pati riebīgākā nodarbošanās pasaulē. Uldis nekad nebija «vazājies pie govju astes» (Prīda izteiciens), tāpēc ar dzīvīgu interesi tvēra ziņas par viņam tik svešo pasauli — pasauli, ko veidoja drūmas egļu gāršas, slaidu priežu sili, birzis, jaunaudzis, dumbrāji, kurus spējot pāriet tikai brieži, kad izplešot savu kāju nagus lāpstveidīgi. Tajā pasaulē valdīja savi likumi, bija noslēpumaini biezokņi un uzkalni ar brūnām baravikām, ielejas, kas sarka no brūklenēm, mitras vietas ar sūnu ciņiem, uz kuriem kā dūnās gozējās dzērvenes ikšķa gala lielumā, bet ik brīdi galvu varēja pacelt melna odze. Tur bija izcirtumi, kas aizauguši ar garu, leknu zāli, pa kuru rasotos rītos it kā peldēja platradžu bars, nozībēja biklas stirniņas, gaiss bija

svaigs un dzestrs, sārta saule dega cauri koku galotnēm, un to apsveica pīkstieni, ķērcieni, spiedzieni, rēcieni, māvienu — tūkstošbalsīgā meža dzīvība. Uldis nekad nebija bijis ne mednieks, nedz makšķernieks, nekad nebija mācējis kustoņu un putnu valodu. Toties mežsarga dēls Prīdis ne vien prata stāstīt, bet arī pazina mežu. Ganījis govus, strādājis ciršanas darbos, medījis. Rudeņos viņš pascācis braukāt līdzī par palīgu kuļmašīnas mašīnistam — bijusi tāda maza kastīte, kas, «Fordsona» traktoram piekabināta, viegli izripojusi tālos un šauros meža ceļus no mājas uz mājām. Pēc dažām sezonām Prīdis jau iedomājies sevi par mehāniķi, tāpēc posies Jānim līdzī uz Rīgu. Neko lielu viņš gan nejēdza, turklāt nespēja iejusties pilsētas vidē, ilgojās pēc dzimtas puses, tomēr vilcinājās tur atgriezties.

Kā pamatu zem kājām zaudējis. Tomēr savu jautribu Prīdis nezaudēja, lai gan lāgiem tā bija diezgan paskāba un mednieku stāstī izklausījās kā cenšanās atvairīties no visa, kas puisim uzmācās svešajā, nepatīkamajā Rīgas dzīvē. Jānis reiz to pamatnīja, kad Prīdi darbnīcā apciemoja pazīstama meiča no viņu puses. Šķiet, viešņa bija glīta (Jānis taču apjūsmoja tikai Laimdotu, pat tad, kad viņas pašas nebija klāt), turklāt pavisam pilsētnieciska. Kā noprotams, viņa, tāpat kā Laimdota, mācījās ģimnāzijā, bet mita pie radiem dzīvoklī, kur pagaidām piemeties arī Prīdis; viņas durvīm vajadzēja pievīlēt atslēgu, bet Prīdis tikai gudri tarkšķēja, ar darbu nesteidzās, un Uldis to ņēma savās rokās. Prīdis priecīgs, gluži atplaucis — ne jau meitenes pašas dēļ, bet tāpēc, ka viņa šorīt saņēmusi vēstuli no mājām. Kā ļaudis dzīvo pagastā, kas no jauna Spuņģos, Vēdzēlēs, kas Klīģos? Meitene atbildēja atturīgi, gluži vēsi, manāms, ka dzimtais pagasts viņai

tikpat vienaldzīgs kā pats Prīdis un ka viņa nepacietīgi gaida atslēgu. Uldis centās, nemaz nepaskatījās uz šiem abiem, tāds pavisam ierāviess sevī. — Lūdzu, — viņš sniedza, bet Prīdis notvēra savā rokā un stingrā meistara skatienā salīdzināja pievilēto atslēgu ar paraugu. Kad viesņa sāka rakņāties savā somiņā, viņš augstsirdīgi paziņoja: «Nav ko maksāt, pieņem par dāvanu,» — it kā šis būtu darba darītājs. Uldis neko neiebilda, rikojās tālāk pie skrūvspilēm, taču ik pa brīdim uzmeta ātrus, slepenus skatienus meitenei. Tā redzēja tikai piekvēpušu, pustumšu, visādām dražām pieblīvētu pagrabu un trīs netīrus, nepievilcīgus puisus. Te pat gaisis tāds saducis, smacīgs. — Man jāsteidzas! Paldies, paldies, Prīdi! — viņa ātri noteica un pazuda. Tūdaļ Prīdis kļuva klusāks, skumīgāks, lai pēc brīža pasāktu stāstus par savu paziņu. Vienā pamatskolā mācījušies, Prīdis gan klasi augstāk; sprigans skuķis bijis — kā Prīdis raustījis aiz biželes, tā šī ar nagiem acīs. Bērniņā viņa neko tā sevišķi, tagad itin smuka, esot arī kavalieri — uniformēti, neuniformēti. Jānim nez kāpēc likās, ka Uldis tūlīt apbērs Prīdi ar dzēlīgiem jautājumiem par to slaido, pabālo švipsteli, kas tik manīgi izmantoja cita darbu un aizlasījās, ne feniņa nesamaksājusi. Tomēr viņš maldījās — Uldis nevaicāja neko, nevienu piezīmi neizteica.

«Nevar jau tā kā Prīdis. Darbu vien šis vairāk kavēja ar savām pļāpām,» Jānis vērtēja, «citādi maza nozīme...»

Uldis:

— Bet manā dzīvē liela, liela nozīme bija šim puisim!

Ir tiesa, kā tu, Jāni, atceries, — tā tas sākās. Un turpinājās tādējādi, ka kopā ar Prīdi mēs pirmoreiz sastapām Tāli. Daudzos nozīmīgos dzīves pagriezienos

Prīdis ir bijis ar mani — esam kopīgi dalījuši maizes kumosu, kopīgi bijuši ienaidnieka ugunīs, dalījuši arī domas, spriedumus, vērtējumus. Draugs? Diez vai, tādiem kā man draugu nemēdz būt, vienmēr kaut ko es paturu pie sevis. Tomēr cilvēkus vieno dažādas saites, ar tām rēķinās, tās virza saistītos pa zināmu gultni. Prīdis vienmēr tuvumā. Tālis? Arī viņš neizprotamā veidā saistīts pie mums — kaut arī radija šausmas un riebumu. Dzīvē un cilvēkos ir daudz kā neizskaidrojama — dīvaina, neizskaidrojama bija arī iepazīšanās ar Tāli. Nejēdzīga, tomēr nenovēršama, pat it kā nepieciešami vajadzīga.

Abi ar Prīdi rīkojāties labot karbīda lampu — nekā cita nebija ko darīt. Tu klīdi apkārt savās «organizatora» gaitās, bet mēs nupat kā atvērām darbnīcas durvis, lai gan bija jau pusdienlaiks. Prīdis ar pilnu muti stāstīja, kā no Viesītes atvara izrāvis pudu smagu līdaku — viņš bija no tiem brāļiem, kuriem, mutei kustoties, rokas uzņem pilnīgu dīkstāvi. Patlaban viņš izsaucās: — Palūk, šitiek gara! — un plēta savas tuklās rokas visā plašumā, kad pāgrabā iekliboja liks večuks.

— Vai, puisēni, kāda pie jums grūta tikšana!

— Tad nevajadzēja nākt un mūs traucēt, — Prīdis pusskaļi izmeta. Tā kā šobrīd biju pats galvenais, tā teikt, meistara vietas izpildītājs, tad izturējos laipnāk.

— Labdien! Kas jums?

— Esmu sētnieks. Zināt, mani triekšus attrieca pēc meistariem. Saka, lai viss būtu kārtībā, es te sadauzīšu lupatu lēverēs, ko vien patiksies sadauzīt, saka, visu no vietas, vai man naudas trūkst, žīdu zeltu uzlikšu galdā, visas Rīgas meitas plikas dancināšu... saka...

— Runā labāk, kas par lietul! — iesaucos.

Uzzināju, ka vannas istaba un klozets galīgi riņķī apgriezts. Ūdens izplūstot, kur nevajag, un nemaz netekot tur, kur vajadzīgs. Tajā dzīvoklī pagājušonakt lustējušies SD vīri ar meitām. Pret rīta pusi sākuši šaut griestos un vannas istabas krāsni — tur visa grīda pludojot.

Gājām. Pagraba durvis noslēdzu. Lai visi apjaustu, ka galvenais vīrs esmu es, darba rīkus devu nest Prīdim.

Apjomīga un iespaidīga kāpņu telpa, brūni krāsotas divviru durvis. Vecais sētnieks piezvanīja un tūdaļ parāvās sāpus. Viņa tramīgums lika man pasmīnēt. Nožēlojamā kalpa pazemība! Ak, līdz tai dienai man bijušas darīšanas vienīgi ar vācu civilajiem ierēdņiem, turklāt visai īslaicīgas. SD manos priekšstatos nebija nekas vairāk par tiem diviem burtiem.

Atvēra kāda sieviete. Vēl diezgan jauna, bet nolaidīgi izspūrusi, ar savītušu seju. Īsi paskaidroju, ka esam amatnieki. Sētnieks jau slīdēja lejup pa kāpnēm. Sieviete pamāja mums sekot un aizveda uz vannas istabu. Dievs, te gan dzīvojuši kā mīļie lopiņi! Kakti piegānīti, pa vidu pludoja ūdens, klozeta ūdenstrauks norauts, vannas krāsns boilerī vairāki ložu caurumi. Skatījos un blisināju acis, arī Prīda sārtie vaigi kļuva bālāki un apaļā seja izstiepās garumā.

— Salabojiet ātri, lai sētnieks var ieslēgt ūdeni! — sieviete nokomandēja un dzīrās prom. Es notvēru viņu aiz blūzes piedurknes.

— Pagaidiet, pagaidiet! Nav tik vienkārši izdarīt kā pateikt. Boilers beigts, un jauna man nav. Klozeta ūdenskasti varbūt saglābsim. Par to būs bargi jāmaksā! — pēdējo piebildu ne jau naudas kāres pēc, bet lai liktu saprast, ka esam īsti meistari.

Sieviete bija un palika kundziska:

— Padariet, tad saņemsiet to, kas pienākas! Un satīriet visu! — viņa piebilda.

— Ko! — īsti nikni es iesaucos. — Esam amatnieki, nevis šindari. Savus vēmekļus tīriet paši!

Uh, kā viņa aizsvilās! Reiz bija pienācis brīdis, kad uzzināju, ka tie, kas par naudu dancina citus, nav paši bīstamākie radījumi — neviens taču nevēlēsies pārlietu sist pa savu kabatu. Šī pinkainā dāmaņa lika just, ka aiz viņas stāv vara.

— Vai jūs zināt, kā priekšā stāvat? Šmurguļi! Domā spekulēt, naudu izspiest? Salaspili gribi nobaudīt? Tāli! — viņa sauca uz istabu. — Panāc, lūdzu, šurp! Apskati tos boļševikus!

Durvīs iestājās garš, garš jauns puisis. Drošības dienesta uniforma, galifē bikses, mirdzoši ševroādas zābaki, zvaigznes uz «špīgeļa» un uzplečiem. Tomēr viņš nebija virsnieks, jo virsniekiem, kā zināju, ir sudraba uzpleči, bet šim tikai iekantēti. Galvenais jau nebija apģērbs, bet tas, ko pauda šī seja, kas vēl ne reizes nebija jutusi bārdas skujamo asmeni. Mīglains, paglēvs apstulbums sajaukts ar jauna plēgura uzpūsto bravūru. Iznirelis, kas komandē ne ar zeltu, bet ar tēraudu. Sevišķi bīstams tāpēc, ka viņu mocīja pagiras un to radīts ļaunums uz visu pasauli. Garais SD zellis skaldīja:

— Kas par mītiņošanu darba laikā? Vai komunistu gadu vēl neesat aizmirsuši?

— Esmu amatnieks un darbu padarišu, — gluži rāmi atbildēju. — Atslēdznieka darbu, un par to būs jāmaksā.

Garais iebikstīja savu rādītāja pirkstu man krūtīs.

— Pietiek murkšķēt! *Arbeit macht das Leben*

sūB...¹ Saproti vāciski? Lai stundas laikā te būtu tāds klārungs kā paša fīrera ķēķī. Tu dzirdi, — viņš pievērsās sievietei, — ja nav, kā vajag, sauc mani, otrreiz nākšu ar pistoli. Nu, *schneller!* Ievēro, ja es pavēlēšu, tev būs jārij ēvelskaidas un jādzemdē zārki!

Nu bija pienācis brīdis, kad vajadzēja skaidri un gaiši pateikt, ka atsakos strādāt, pateikt šim tipam kaut ko pamatīgu. Ja viņš komandētu ar zelta sauju, es to darītu — vispār zināms, ka cilvēku ar pašcieņu nav mazums. Bet bez lepnuma bija nepieciešama arī vīrišķība. Man pietrūka dūšas neapbruņotam stāties pretī varai. Ar sausu muti, ar nelāgu trisoņu krūtīs es noskatījos, kā garās, tievās kājas aizkāto uz istabu. Viņš bija draudējis, ka atgriezīsies ar pistoli. Mans izbīlis laikam iezīmējās sejā, jo dzīvokļa saimniece paņirgājās:

— Sakiet paldies Tālim, ka viņš jums nelika uzlaizīt to grīdu.

Aizgāja arī viņa, un mēs, mēmi saskatījušies, ķērāmies pie darba. Visu sabojāto izlabot nevarējām, taču klozetu ātri savedu kārtībā. Ko iesākt ar vannas krāsns boileru? Vēlāk brīnījos, kāpēc nedomāju par mukšanu. Grīdas tīrīšanu mēģināju iegriezt Prīdim — man taču jānoņemamas ar krāsni. Bet nu iecirtās mans palīgs, kas visu laiku bez iebildumiem bija darījis visu.

— Prātā nenāk, — viņš atrūca caur sakostiem zobiem.

Nelaimīgām acīm noskatījos uz sabozušos Prīdi. Tāds pamazs — it īpaši salīdzinājumā ar manu garo augumu apaļīgi apvēlies, īgnuma piesātināts. Viņš nemaz vairs neizskatījās omulīgs, drīzāk īsts žultspūslis. Un es... Glēvuli, pavēro no malas pats

¹ Darbs saldina dzīvi.

sevi — savu tireklīgo dvēseli, lunkano muguru, izta-
pīgo verga purniņu. Saimnieces griezīgā balss:

— Vai vēl ilgi būs jāgaida?

Es saknupu pie vannas krāsniņas, Prīdis nekustē-
jās. Šai brīdī ieskanējās meiteņu čalas un, ātru ska-
tienu pāri plecam pārsviedis, ieraudzīju vienu no
tām — Prīda novadnieci, kurai biju izgatavojis dur-
vju atslēgu. Jauka meitene, drānas gaišas, bet sa-
ņurcītas, notraipītas — zīmes no aizvadītās uzdzīves.
Sajuzdams apkaunojumu par viņu, pats par sevi,
atkal pievērsos darbam. Meitene aprāvās un pazuda,
saimniece kļuva jo uzstājīga:

— Tāds kā stabs! — tas bija uz Prīdi. — Fiksi
satīri, lai te var nākt iekšā!

— Dvornīkam varat pieprasīt tīrīt vēmekļus un
laizīt roku, — Prīdis ņurdēja ļauni un iespītīgi. Tāds
iespāids, ka zēnu pārņēmusi izmisuma spītība, ka
viņš vairs nebēdā ne par ko.

Sievietes balss griezīgums pārauga rupjībā:

— Roku tev nemaz nedošu laizīt. Tu man nolai-
zīsi... — viņa nosauca kādu nepieklājīgu vietu.

Prīdis it kā eksplodēja: — Es uzķēzu virsū tai
tavai vietai!

Briesmīgs ķērciens aizskanēja pāri visam dzīvok-
lim. — Tāli! — viņa sauca. Es uzsprāgu kājās. Prī-
dis bija sabozies kā auns, kas gatavs ar pieri triek-
ties pret sienu. Klāt arī Tālis ar lielu šaujaumo, no-
bīlī man tas izlikās īsti milzīgs. Kamēr mēs lāpījām
izdemolēto klozetu, Tālis bija lāpījis pagiras un
nepārprotami nokļuvis tādā stāvoklī, kad cilvēks
gatavs uz visu. Cauri savādai dūmakai, kas plīvoja
manu acu priekšā, redzēju, ka viņš paceļ lielo
pistoli. Kaut kas noklakšķēja, bet šāviens ne-
sprāga — vai nu ierocis nebija pielādēts, vai pat-
ronas pistonga nebija kārtībā. Tālis neizpratnē cilāja
šaujamo, bet sieviete aprāvusies klusēja. Varbūt

viņa nebija gaidījusi, ka jaunais zellis ņems tik karsti, gribējusi mūs vienīgi pabiedēt un tagad pati nobijusies. Mēs abi joprojām bijām kā sastinguši. Tālis uzvilka pistoles gaili un, turpinādams ieroci grozīt, izšāva vēlreiz. Nu šāviens sprāga un tādā brīdī, kad viņš pats sev bezmaz būtu deguna galu sadragājis. Lode ieurbās griestos, meitas istabā iespiedzās, Tālis pievienojās mūsu izbīlim: viņa mute sašķobījās, roka gandrīz izmeta pistoli. Es vairs nevaldīju sevi, lielais sasprindzinājums man izvērsās histērisku smieklu lēkmē. Aizelsdamies es rēcu, sprauslādams šajā baiļu samocītajā sejā siekalas. Tālis kļuva aizvien stulbāks un stulbāks, un es smējos, smējos...

Beidzot viņš atjēdzās un grūda stobru man krūtīs — es pat vairs nedzirdēju klikšķi. Pārliecinājies, ka niķīgā patrona bijusi pēdējā, viņš aizsteidzās uz istabu pēc rezerves aptveres. Mēs ar Prīdi paķērām savus darba rīkus un sprukām laukā pa durvīm. Niknā saimniece šoreiz skubināja: — Ātrāk, ātrāk! — Dzirdējās arī meitenes balss: — Rimsties, Tāli, nu, rimsties! — Prīdis vēlāk stāstīja, ka Tālis draudējis apšaut visus boļševikus. Man ausīs rūca, un īsti attapos tikai mūsu pagrabiņā.

Prīdi sacīja:

— Tu gan esi dullais. Tik drošs, ka spļauj tādām tēviņam gluži vai acīs.

Es sakodu zobus, lai tie neklabētu. Vai tiešām viņš nesaprata, kāpēc tā smējos? Ar pūlēm spēju izdabūt:

— Vajadzēja tev ar to bābu iesākt! Nieka dēļ gandrīz lodi dabūjām.

— Nieka dēļ! — Prīdis atkal bozās. — Tas bija principa jautājums, nevis nieks.

Zobu klaboņa man sāka pierimt, bailes izgaisa, un tai vietā pār mani nāca ķildošānās gars.

— Saku, nieki! Lielas lietas dēļ, tad saprastu, tad var likt galvu uz spēles. Ar vienu žūpu bandu... Nebija īstais brīdis...

— Un kā vēl bija! — Prīdis metās manā valodā. — Ja tu sīkumos nebūsi tāds, kā pienākas, tad īsto brīdi nekad nesagaidīsi. Tu būsi radis locīties un katrā gadījumā spriedīsi, ka arī šoreiz jāuzmet kūkums, ka atkal nav tas īstais brīdis. Un tā mūžīgi mūžos. Nē, principa dēļ esmu gatavs tūdaļ uz vietas ielēkt degošā krāsnī.

Izklausījās varen lielīgi, tomēr tiesa kas tiesa — tajā nolādētajā dzīvoklī viņš turējās dūšīgāk par mani. Man gan kutēja mēle Prīdi drusku pazobot, bet neatradās vajadzīgie vārdi. Viņš vēl piebilda:

— Un šī... tāda palaistuve! Bija man zināt, ka tur ar tādiem... Tu laikam ievēroji gan?

— Jā, — strupi atteicu, jo sapratu, par ko Prīdis runā. Viņš nekā vairāk neteica, it kā gaidīja, ko piebalsošu es. Gribēju gan ko nebūt, bet atkal neatradās vajadzīgie vārdi.

8

Jāņa Smiltnieka dzīves skaistais, cēlais, vienvienīgais romāns. Tā vasara, rudens un arī ziema. Pie Kārkliņiem viņi viesojās trijatā — tas tā iesācies, — Uldis palaikam plēsa dažādus jokus, Prīdis bija visklusākais. Joprojām nāca arī citi puīši, taču siltu, intīmu draudzību ar Laimdotu lēnām un nemanot nodibināja Jānis.

Nemierīgās, savandītās dzīves sāņu straume ienesusi šo māju, darbnīcu, dzīvokli šķietami rāmā vietīnā. Un Jānis brīžiem atļāvās ticēt, ka tāpat paliks arī nākotnē. Viņa praktiskais prāts reiz ļāvās rožainām iedomām. Laimdota, Laimdota. Viņš noslēdzies

it kā aiz dzelzs vārtiem no pasaules ļaunuma — protams, tikai savās sajūtās; īstenībā viņus visus sargāja tāds niecīgs skaliņu aizsprosts, ko spēj salauzt katrs nepiekukuļots šucmanis. Arī pie iedomātajiem dzelzs vārtiem brīžiem pieklauvēja Akmens viesā smagā roka: atver! Esmu ieradies uz beigu dzīrēm! Jānis satrūkās, mīlā, drošā dzīvokļa sienas šķobījās, atkal pavērās bīstamais nezināmais. Tur bija Uldis.

Vai Jānis tai laikā daudz ievēroja Uldi? Darbā Uldis bieži kāšēja, dažkārt, pat skolas solā sēžot, piespieda balti izmazgāto, rūpīgi salocīto mutautiņu pie savām lūpām un slāpēti kremšļoja. Vispār viņš bija kļuvis nervozāks, žultaināks un mocījās ar sagurumu, ko Jānis prātīgi izskaidroja kā vitamīnu trūkuma pazīmi. Maizes un gaļas viņiem vairs netrūka. Tomēr Uldis novājēja, ap acīm viņam metās tumši riņķi, bet acu zīlītēs bieži iedegās neveselīgs spīdums. Uldis — jā, Uldis, bet pasaulē bija Laimdota! Tā paņēmusi visu Jāņa gādību, sirsnību, domas. Gados jaunāka par Jāni, Laimdota ģimnāzijā tomēr bija klasi augstāk, jo agrāk sākusī, tāpēc ātrāk arī beigs — 1944. gada pavasarī. Studēt viņa nedomāja, sacīja, ka gana dzīvojusi no vecāku kabatas, nu gribot pati sev pelnīt iztiku. Jānis bija pavairāk uzzinājies par Laimdotas māsu Smuidru — Bērmaņa kundzi. Māte mīlēja abas meitas, mīlēja arī to «kundzi», pati sevi labprāt apzinājās par Kārkliņa kundzi. (Cik cienīgi skanēja — Smiltnieka kundze.) Smuidrai bija šis Bērmaņa kungs, bija mazs dēlēns, nabaga nelaimīgais tārpiņš, kā mēdza nopūsties Kārkliņa kundze. Pats Artūrs Bērmanis, cik nu to Jānim gadījās redzēt, parasti mirka īpatnā duļķī, ko veidoja degvīna tvans, rupjība, jaukta ar brutāla žūpas sentimentālo pinkšķību, uzpūsta lielība, cigarešu aromāts, asa vēmekļu smaka — tā tad viņš

pārradies no savām nezināmajām gaitām, līdzī atnesot netīrību, pagīru sagurumu, drusciņ naudas un diedelējošu laipnību pret sievu. Beķeris Kārkliņš uz vecākās meitas neizdevušos ģimenes dzīvi raudzījās ar visskaidrāko skatienu. Bija reizes, kad viņš pavisam ciniski noteica: — Smuidruks taču ir galīgi apmāts no tā sava tēviņa. Trīs naktis pa mēnesi pavada mājās. Tad nu gan viņš gultā ir nepārspējams, ja sieva tādu tur dieva vietā!

Kārkliņa kundze aizspieda vīra muti.

— Kā tev, tēt, nav kauna no bērna!

Bet bērns, proti, Laimdota, piesarkusi izbēga otrā istabā. Viņa bija audzināta pienākuma, uzticības un skaidrības garā. Kārkliņš jau arī tikai lielās dusmās atļāvās kaut ko tādu. Nebija viegli kara apstākļos aprūpēt tik daudzas mutes, tāpēc strādāja arī Kārkliņa kundze, tāpēc Laimdota metusi pie malas domas par studēšanu.

Akmens viesis piesita smago dūri pie dzelzī kal-tajiem vārtiem, kas sedza pieeju Jāņa Smiltnieka apziņai. Par naivuli kļuvušais praktiķis taču kala nākotnes plānus — ļoti rožainus, ļoti nedrošus. Viņš pieņems vēl kādu strādnieku, paplašināsies, iegādāsies, apprecēsies. Laimīgais, laimīgais... Ziema bija mīksta, mīlīga, jauka, balta, tīra, maiga.

9

Pret pavasari Prīdim gadījās nejauši iedurt siku dzelzs skaidiņu labās rokas iekšā. Tāds nieks, ko viņš nemaz nepamanīja, tāpat kā negribēja paļauties durstošām sāpēm, kas uzbruka brīžos, kad iekšāis kaut kur pieskārs. Nabaga zēnam vispār neklājās viegli. Viņam trūka ziemas drānu — Jānis aizdeva no savas garderobes, arī Uldis centās izpalīdzēt,

kaut pats nebija nekāds bagātnieks. Tad Prīdim sagāja dēlī ar dzīvokli. Viņš bija apmeties pie attāliem radiem, kas šo mežinieku cieta tikai tāpēc vien, ka cerēja uz viņa tēva pievedumiem — kādu buka cisku vai sviesta pikuci. Prīda tēvs nemaz nerādījās un nelikās par dēlu ne zinis: radi neslēpa savu īgnumu un rijību, viņi pieprasīja, lai Prīdis vai nu gādā malku virtuves apkurei, vai lai pazūd. Bet zēns patiesi nespēja atstiept sausu priedi no tālajiem dzimtās puses mežiem. Kaut kādu dzīvokli viņš sameklētu, bet tas nozīmētu tik daudz kā gulēt uz kailas grīdas nekurinātā telpā. Prīdis par savām likstām neko nesūrojās, bet, kad viņš gribēja pārņemt darbnīcas pagrabā, Uldis noskārtā patiesību un aizveda šo pie sevis. Tūlīt pēc tam uzbruka nelaime ar ikšķi. Pirmo nakti Prīdis noturējās tādējādi, ka ierīkojās virtuvē un lasīja saistošu grāmatu par spokiem un vampīriem. Grāmata bija tik spēcīga, ka brīžiem uzdzina šausmu drebuļus un lika aizmirst sāpes. Toties nākošajā dienā Prīdis darbā bija kā izvārīts. Jānis, to pamanījis, aizdzina puisī pie ārsta. Tas bija vīrietīgi apcirpts sievišķis; nedroši pataustījusi nelaimīgo ikšķi, viņa pavēlēja māsiņai to notriekt ar melnu, asi smaržojošu ziedi. Prīdim izdeva darba nespējas lapu. Diagnoze — panarīcijs. Hm, Jānis minēja, ka būtu kur lasījis, ka panarīcijs jāārstē operatīvi, ar plašu griezumu. — Trakais! — Prīdis uztraucās. — Pirksts jau tā neciešami sāp, kur nu vēl griezt! Tā smēre dikti laba, izraus visu sliktumu ārā, šī izskatījās gudra daktere.

Pēc dažām dienām Prīdim cēlās karstumi, viņu nosūtīja uz slimnīcu. Tur mediķi nejaukos vārdos nozākāja savu slimokases kolēģi, noguldīja zēnu uz galda un atgriezta vaļā visu ikšķa galu. Nepanesamās sāpes rima, strutošana turpinājās, kamēr izkrita

gluži kā žurku apskrubināts kauliņš, — Prīdis bija pataisīts par tādu ceturtdaļinvalidu.

Kāds viņš bija errīgs, nabaga zēns. «Ārste, ķirurgs speciālists, zini, kroplu taisīšanas speciāliste, varbūt lietpratēja arī eņģeļu taisīšanas jautājumos!» Ha, ha! Jānis nesmējās par Prīda likstām, ikšķis puisī riebīgi mocīja, taču nācās smiņņāt, kad šis lamājās — lauķis kas lauķis, pat viņa bezkaunības izviridumi atgādināja godīgu mēslu talku, kad govju kūts dvaka nevienam nespiež nelabumu kaklā. Jāņa agrākiem palīgiem, tikpat jauniem puisīem, tiem bez jebkādas piepūles laukā nāca zaļgani jēls. Un tādā gaišreģa noskaņā Uldis iebilda: — Draugs, nesēro, ak, nesēro! Pusikšķa gan zaudēdams, esi guvis lielu dzīves pieredzi. Dažs zaudē pusi galvas, visu galvu. Tu vēl nezini tos labumus, kas tev no šī pametuma var rasties.

Likteņa ironija — Uldis gan nebija tik dziļi un tāli iedomājies, taču nedaudz mēnešu vēlāk Prīdis jau rima savos zaimos un visbeidzot sāka nemākulīgo ārsti turpat vai slavināt. Atziņu kūleņi, pārlicības un uzskatu kūleņi — šo divu pēdējo kūleņošanas paveidu izpausmes allaž kaitinājušas Jāni Smiltnieku. — Negēļi, — tādās reizēs viņš sirdījās, — ko viņi darīja, teica, rakstīja vakar un aizvakar? Kā cilvēkiem nav kauna no savas pagātnes?

Uldis uzspēlētā cinismā atsvieda: — Sulaiņa pagātne ir mirušais kungs, bet nākotne dzīvais kungs. Kamēr pastāvēs kundzība, tikām labi algosies sulainība.

Kad darbā bija vaļīgāki brīži, viņi šo to tērgāja, lasīja «Tēviju» un «Laikmetu», stāstīja jaunākās anekdotes — kādas katram bija izdevies saklaušīt. Uldis allaž zināja hitleriešu reihskomisāru un komisārus izsmejošas rīmes, kas klīda apkārt pa bijušo Raiņa vidusskolu, tagadējo 10. ģimnāziju.

Jānis par tām pasmējās, bet tūdaļ arī aizmirsa, anekdotes viņam stingrāk turējās prātā, avižu rakstiem, oficiālajai informācijai viņš vispār neticēja, taču bija gatavs noticēt, ja ziņas šķita tādas, kas būtu izdevīgas viņam. Laikam katra niecība grib kaut ko sev iemantot no lielās pasaules labumiem. Uldis vairāk tikai irgojās, šķiet, viņš tiecās pēc smieklīem pašas smiešanās pēc. Pridis klausījās un klusēja — viņa meža skaņas te nebija vajadzīgas. Tā viņš nesacīja ne pieci, kad «Tēvija» pasludināja to priecās vēsti — latviešu SS leģiona dibināšanu. Jānim tāda sajūta, ka likteņa dūre sistu pa viņa pakausi. Arī Uldis pirmajā brīdī pavisam domīgs.

Jānis iesaucās:

— Kur viņi raus brīvprātīgos!?

Uldis:

— Edgars taču aizgāja brīvprātīgajos. Vai viņš viens pats nebūtu vesela varoņpulka vērts?

Sakniebtām lūpām, pelēku seju, asi iegrauzušos rievu starp uzacīm Uldis rikojās ar skārdiem. Lūpu kaktiņā pazīstamais smīns, kas darīja viņu it kā ļaunu, it kā vecīgu — šķiet, viņš sācis novecot, pirms kļuvis īsti jauns. Vai Ulda nīrgāšanās galu galā nebija tikai sīks vaibstiņš laikmeta zaimojošā grimasē? Brīvprātīgie, neprātīgie, vājprātīgie... Par kādu uzvaru viņi cīnījās? Bataljons aizmaršēja pa Hitlerštrāsi, pa bijušo Brīvības ielu, dimdināja kaltos zviedru akmeņus, tricināja gaisu ar dziesmu «*Krita viņš tur karstā cīņiņā, tēvijai viņš sevi ziedoja*». «Laikmetā» nīrbēja fotomateriālu virtenes — kauju ainas, granātu sprādzienu dūmaka, ieroči, uniformēti vīri, bargi vīri... «*Es dziedu par vīriem un ieročiem*.» «Tēvija» publicēja kareivīgu dzeju, aprakstus, frontes ziņojumus un arī varoņnāves vēstījumus; oficiālā formula: melnais dzelzskrusts ar Lāčplēša ordeņa atveidu pa kreisi no dzelzskrusta.

Diezgan dīvaina likās Lāčplēša likteņkopība ar melno bruņinieku. Vai, Daugavas dzelmē nogrimuši, viņi naida cīņas skāvienus būtu pārvērtuši brālīgā saderībā? Uldis ieminējās, ka lāčausis tikušas nocirstas jau turpat augšā uz Daugavas krants.

— Diezin vai mūsu Laimdotas bruņiniekam drīzāk nav bijušas ēzeļa ausis, — Uldis vēl piebilda, zīmējoties uz studentu, — kad Latvijai būs piešķirta solītā vieta Hitlera Eiropā, mēs to nopietni pārbaudīsim.

Jānim Smiltņiekam jau šodien patiktos visu nopietni pārbaudīt. Tas būtu ko vērts, ja cilvēks zinātu, kā katrā brīdī rīkoties. Laikam taču bija kādi iegansti, kas vienam lika nostāties tā, otram pilnīgi pretēji. Jo domīgs viņš atcerējās kādu dienu, kad tīrās nejaušības pēc gadījās iemaldīties Vecrīgā un pa Audēju ielu paiet garām bijušajam Armijas ekonomiskajam veikalam. Jānis bija lasījis uzrakstu uz veikala durvīm, ka ieeja atļauta tikai vāciešiem, — nekas neparasts, tādi aizvainojoši paziņojumi greznoja katru labāko vietīņu, un, ja viņš tomēr apstājās un ziņkāri noskatījās, tad ne uz šīm, viņam slēgtajām durvīm, bet uz latviešu virsnieku, kas stāvēja tuvumā un sarunājās ar diviem instruktoriem. Atkal kaut kas raksturīgs šim laikam, kad dažādas nesaņķas brēktin brēca viena pret otru: bijušās armijas bijušā veikala ēnā vīrs, kas tērpies bijušās armijas formā ar visām nozīmēm, ar zobenu rokā, bet galvā parādes cepure ar Latvijas valsts ģerboni. Līdz šim Jānis redzējis tikai brīvprātīgo bataljonu karavīrus, kam zīmotnes noārdītas, — arī virsniekiem. Šis te gluži kā no pagātnes izkāpis. Tikai vāciešiem atļautās durvis atvērās, laukā iznāca vairāki vērmahta virsnieki, viens no tiem uz brīdi apstājās un, ādas cimdu uz pirkstiem stīvēdams, uzmeta latviešu kapteinim ziņkāriģu, drusku smīnīģu

skatienu. Redz, kādi tik pie mums nav salasījušies! Vai vācietim imponēja, vai viņu smīdināja zobens, ko paši vācieši nenēsāja, ierocis, kas skaitījās novecojis pat kā militārisma atribūts, vai varbūt nepazīstamā uniforma — gan izskatīga, tomēr bez sevišķiem izgreznojumiem, — vai uniformas nēsātāja lepnā, pašapzinīgā stāja? Jānis Smiltnieks ātri aizgāja, bet no viņa neatkāpās atmiņas par viena virsnieka cēlo brašumu un otra smīniņu. Un paša Jāņa bīstamais sāncensis Edgars, kurš izvēlējās vienkārša kareivja tērpu, turklāt ar noārdītām uzšuvēm. Kāpēc viens, kāpēc otrs, kāpēc trešs? Kaut kādam izskaidrojumam taču vajadzētu būt.

Latviešu kapteinis laikam bija mācījies karaskolā, tāpat kā Jānis Smiltnieks mehāniskajā darbnīcā pie meistara; katram savs arods, katrs savu gribēja strādāt, jo nezināja neko citu. Krievijas iekarošanas pasākumā cietuši neveiksmes un zaudējumus, leonie vācieši vairs nenoniecina nevienu sabiedroto, atvēlēja kapteinim viņa formu, veclaicīgo zobenu, arī virsnieka godu un algu, — kāpēc lai šis nejustos gandarīts un neizriestu krūtis? Iespējams, ka pirms Jāņa Smiltnieka uzrašanās viņš bija iznācis pa tām durvīm, kuras virināt drīkstēja tikai vācieši. Vēl viena privilēģija. Bet varbūt viņš nokļuvis tikai līdz durvīm un atraidīts kā nevācietis? Kas to Jānim pateiks?

Labi — virsniekam bija profesionāla karavīra domāšana. Bet Edgars? Jānis toreiz priecājās, kad šis pieteicās, un nedomāja sīki apjautāties pēc iemesliem, — viņš neticēja paša Edgara izteikumam, tādas mulķības ik dienas varēja lasīt «Tēvijā», neviens prātīgs cilvēks tās nevarēja ņemt par pilnu. Tad kāpēc? Edgars nebija vienīgais, daudzi simti sastājās brīvprātīgo bataljonos, kas tika sūtīti ugunīs, nāvē.

Jānis zināja, ka cilvēka dabā ir allaž gaidīt pārmaiņas, turklāt aktīvie raksturi paši centās tās veicināt; cilvēki gaidīja pārmaiņas un pēc tam jutās vīlušies, taču vilšanās sajūta nekad nav bijusi tik liela kā patlaban. Vācieši piekrāpuši visus, kāda velna pēc skriet karot viņu labā? Pēc Jāņa Smiltnieka dziļākās pārliecības — šo pārliecību viņš varbūt neapjēgtu izteikt vārdos, bet tā iesēdusies viņa kaulu smadzenēs — ikviens rikojas, vadoties no tīri lietišķiem apsvērumiem, no tā, ko viņš var iegūt vai zaudēt. Jānim Smiltniekam ne prātā nenāca atteikties no Laimdotas, no darbnīcas, zaudēt izglītību un nākotnes izredzes, par visu to iegūstot diendienēju nāves risku un brīvprātīga karotāja apšaubāmo godu. Jānis galīgi neizprata, kāpēc viņiem tas jādara, tomēr sprieda, ka Ulda nīrgāšanās nav gluži vietā.

Galū galā kas tad ir pats Uldis?

Jānis Smiltnieks paskatījās uz to garo indīgo ar šīsdienas acīm un tur, todien drūmajā pagrabā, pie savas skrūvspīles strādājis. Viņš pat pārstāja darboties, kas notika gaužām reti, nolaida roku ar pacelto, nule kā uzkarseto lodāmuru un vērīgi raudzījās Ulda pelēcīgajā, dzelīga smīna ierievotajā sejā. Nēnobriedis puīselis, kas vieglprātīgi aizsviedis lielas materiālas vērtības, atteicies no mantojuma, neapzinādamies tā vērtību. Bet viņš sūri strādāja, nečīkstēdams par salu, izsalkumu, trūkumu, nekad nenozēloja zaudētos labumus, kaut joprojām varēja tos atgūt. Viņš atgādināja aušīgu smējēju, kas uzskata visu dzīvi par tādu jautrības automātu, kurā, gluži kā šokolādes automātā, met santīmus, lai iegūtu šokolādes plāksnīti, — tāpat viņš metis kustamu un nekustamu īpašumu, lai pretī saņemtu tiesības pairgoties, šķīlīt asprātības, zoboties. Taču Ulda asprātības vairumā gadījumu it nemaz nebija asprā-

tīgas, bieži pārgudras, pat dumjas un rupjas. Viņš centās, un šī labi nomanāmā cenšanās izbojāja pat dažu izdevušos joku, arī viņa zobgalības vairāk tikai aizvainoja. Ja Uldis nebūtu tik čakls un apzinīgs darbā, varētu domāt, ka viņš ir paviegls, bezsaturīgs ņirga; viņa žultainība nenāca arī no iekšēja ļaunuma, Jānis Smiltnieks skaidri zināja, ka Uldis ir izpalīdzīgs, turklāt bez ieraušanas kāres, nevienu viņš neskauda, nevienam ir nedomāja aizšaut kāju priekšā — viņš dzēla tikai ar mēli, taču latviešiem ir izteiciens — «ko mute pelna, to mugura maksā». Bija skaidrs, ka Uldis nevēlas pārāk tuvu draudzēties ne ar vienu un viņa iecirtība ir kā eža adatas, kas visus tur pienācīgā attālumā. Pret materiālām vērtībām absolūti vienaldzīgs, kas — kā to Jānis Smiltnieks dzīvē novērojis — ir ārkārtīgi reta, Jāņa uztverē pat nedabiska parādība. «Jauns, vieglprātīgs puisis, zila gaisa planētājs,» Jānis nosprieda un kā attaisnojumu piemeta: «Kļūs vecāks, būs tāds kā visi.» Vispār ar Uldi varēja sadzīvot, taču par Edgaru gan nevajadzēja tā ņirgāties.

Vai Jānis Smiltnieks tāpat sprieda vēl joprojām, arī šajā brīdī? Un ko Prīdis?

Prīdim sāpēja pirksts, viņš cerēja uz ārsti. Prīdis zaudēja kaulu — vienu mazu apskrubinātu kauļiņu, — viņš zākāja ārsti. Lai šie dibina savus legjonus, viņš tur nestāsies, bet ko iesāks ģenerālis Bangerskis, ja no iecerētās legiona divīzijas tik vien iznāks kā daži ložu izretināti bataljoni? Starp citu — vācieši vēlāk gan pārdomāja un par divīzijas komandieri iecēla vācu grāfu, kamēr bauru ģenerālim piešķīra ģenerālinspektora posteni. Ko īsti šis inspicēja? Varbūt pavēstu lapiņas, ar kādām visus jaunos puisus aicināja uz darba mobilizācijas komisiju? Tad viņam vajadzētu dot ģenerālskrīvera činu, jo tiem, kas ieradās uz šo komisiju — un ieradās

vairums aicināto, kur tu, cilvēks, spruksi, — nolika priekšā jau sagatavotu veidlapu.

— Jūs tiek atzīti uzaicināti iestāties latviešu SS leģionā! Lūdz, parakstieties!

Diemžēl komisijas kungi dabūja arī viebties: pārāk daudzi negribēja parakstīties. Taču jau tāds militāro jautājumu speciālists kā Napoleons teicis, ka dievs tas kungs allaž ir stiprākā pusē: vai nu parakstīja vai neparakstīja, sacīja «jā» vai klusēja — leģionā nokļuva visi, izņemot augumā īsos, kurus iedalīja vērmahtā par izpalīgiem. Jānim laimējās — darba pārvalde viņu norīkoja uz dzelzceļa darbnīcām un tur izsniedza UK karti. Bet jaunie leģionāri, zaļganpelēkajās SS formās tērpti, maršēja pa Rīgas ielām, kaktu ballītes skanēja malu malās, tāpat kā uz ātru roku sacerētā dziesmiņa «*Paliec sveiks, mans mazais draugs*».

Prīdi izbrāķēja nelaimīgā ikšķa dēļ, un viņš savā sirdī karsti pateicās stulbajai ārstei, vēlēdams tai ilgu mūžu un labu veselību. Uldi, likās, nevarēja glābt, bet augstākās varas stāvējušas nomodā arī par viņu: medicīniskā pārbaude atklāja tuberkulozes perēkli viņa kreisajā plaušā. Lūk, kāds bijis iemesls viņa sagurumam, kalsnumam, bālumam. Darbnīcas pagrabā un aukstajā dzīvoklī gan vislabāk jutušies briesmīgie bacīli. Pa ausu galam Uldis uztvēra civilā ārsta čukstu Latvijas armijas formā tērptajam virsniekam:

— To bacīlu kasti nav ko ņemt, aplaidis vēl citus. — Un viņam laipni atvēlēja vākties.

Ar darbnīcu gāja uz galu. Jānis vēl to turēja: lai abi puīši strādā, neviens viņiem klāt nevarēja sieties. Un puīši turpināja, kā paraduši, tomēr trūka īsta saimnieka. Viņi tur nīkuļoja, tik vien kā kartīšu normu izpirkšanai spēja pa kādai markai nopelnīt. Jānis stingri iejūgts uz dzelzceļa, aizņemts

ar Laimdotu. Uldis sāka pa īstam vārguļot, izskatījās, ka zēnam drīz būs jāliekas gultā un jāgaida pēdējā stundiņa. Aizvien biežāk viņš vecīgi krekšķēja un spļāva asinis. Jau pilnīgi nobriedusi vasara, bet viņš izskatījās kā bālgani izstīdzējis kartupeļu asns pavasarī. Prīdim līdz kaklam apnicis putekļainajā un tveicīgajā pilsētā, tomēr viņš turējās kopā ar allaž saskābušo diloņslimnieku, varbūt tāpēc, ka negribēja pamest draugu. Viņš centās Uldi vadāt uz Rīgas apkārtnes mežiem un ūdeņiem — tāpat kā darīts pērnasar, — bet Uldis kļuvis pavisam divains, it kā pārlietu vārģs, it kā niķīgs un dzīvokli pie grāmatām vien gribēja tupēt. Nāves kandidāta kaprīzes.

Vairāk nekā mēnesi Jānis pilnīgi zaudēja sakarus ar abiem puīšiem, nemaz nezināja, kas īsti tai pagrabā notiek. Kādudien, kad laiks jau joņaini vērsās uz rudens pusi, Laimdotas māte iedeva viņam darbnīcas atslēgu. Prīdis to atnesis un pateicis, ka viņi abi ar Uldi pazūdot no Rīgas. Uz kurienu? Kāpēc? Tas apaļais mūlis tikai smīnējās. Tāds... aizbizo pasaulē un aizrauj sev līdzī to nabagu. Būtu tak ļāvis godīgi nomirt dzimtajā pilsētā, tāpat vairs nākamo ziemu šīs nepārdzīvos, tas katram redzams.

Prīdis laikam nozudis savos mežos. Arī Jānis no tās puses cēlies. Gan kādā izbraucienā kaut ko par viņu uzzinās. Uldis? Vai viņam nevajadzēja vairāk par slimo zēnu parūpēties? Bet ko var spēt viens cilvēks pret nāvi? Ko varam spēt mēs visi?

10

Uldis:

Ierindniek, zini, kas ir sistēma? Tā ir fatāla vara, kas nostāda tevi kreisajā spārnā, liek «pieņemt pa

labi, pieņemt pa labi» un visbeidzot dod komandu: «Uz priekšu soļos — marš!» Uz kurieni? Ierindniek, valdi muti, tev nav jāvaicā, tev jāizpilda pavēle! *Carpe diem* (izmanto dienu!). Vērojot uniformēto bramaņu drasēšanu un uzdzīvi, es jutu skaudību — tā vārguļi skauž zaļoksno, brutālo vitalitāti. Bet šie dzīrotāji zemapziņā varbūt drebinājās no paredzamās loterijas, kurā tiem neizbēgami jāpiedalās un kur daudzu lozēs būs iezīmēti bērza koka krusti. Diezin vai mana skaudība bija vietā, tomēr es skaudu, bieži klepoju, maniju nolādēto čerkstoņu savās plaušās, dažkārt arī sāļu garšu mutē.

Nams, kurā es mitu, atradās kādreiz dzīvīgā, bet nu aprimušā krustojumā — pilsētas satiksmē darbojās vienīgi ielu dzelzceļi, bet militārais transports noplūda pa Hitlerštrāsi. Te bija ceturtās tramvaja līnijas galapunkts — palaikam atripoja viens vagoniņš, brīdi pagaidīja, uzņēma braucējus, nošķindināja zvanu un aizripoja. Atkal klusums, reti gājēji ielā (vakaros gan nāca uz kino «Gaisma»), reti pircēji patukšajos veikalos, gluži tukšs piesnigušais Ziedoņa dārzs. Nama iemītnieki, ierāvušies savos dzīvokļos, centās netraucēt cits citu, neklaigāja pagalmos un kāpņu telpās un pat steigdamies parādes durvis aizdarīja ar godu, bez trokšņa. Viss gluži kā svētrītā pirms dievkalpojuma baznīcā. Tā tas gājis divus gadus — aprimis, bet nebūt ne sastindzis un, šķiet, sakrājis kaut kāda rūguma-brieduma procesa augstspiedienu, kam reiz vajadzēja izlauzties. Dzīvoklis pēc dzīvokļa izsita spundi un izšāca dīvainu dziru, kas sastāvēja no visdažādākiem trokšņiem, trakām dzīves alkām un nevaldāmas bezkauņības. Ilgi nocietusies svētulība grib uzsēsties pašā viļņa galotnē. Dziļāko pusnakts mieru pārzāgēja patafonu brēcieni, un cauri sienām tie sasaucās no dzīvokļa uz dzīvokli. Tad dzirdējās pudeļu plīšana

un dažureiz pat revolveru šāvienu, ar šāvienu
līdzīgu troksni sāka aizkrist arī parādes durvis. Jau
no sāka gala bija pa kādai dāmai, pie kuras vieso-
jās vācu zaldāti (vē, kāda tā!), bet to darīja klusi,
kautrīgi, parasti tumsas aizsegā; tagad uniformētie
sevi pieteica ar dziesmām, skaļām runām, īsti bļaus-
tīšanās, un dāmas atbildēja, tik spalgi smejojot un
gavilējot, kā izaicinot visus tikumus un visus svētos
kurnētājus. Mana vistuvākā kaimiņiene bija tukla
kundzīte, šuvēja, kas prata izšūdināt baltās SS rūnas
uz melnajiem špigeļiem, viņai bija pašai sava ma-
šīna, bet trūka melnās drānas — lūdzu, jaunie legio-
nāri, atnesiet, kaut vai no vectēva bikšdibena iz-
grieztu, un ātri un lēti tiksiet pie špigeļiem. Kun-
dzīte atradusi labu peļņas avotu, viņa domāja tikai
par šūšanu, bet radās arī klātgulētāji — kundzīte
gari netielējās, nav vērts tēlot svēto, prātīgāk krāt
atmiņas vecumdienām. Ne ētisku, bet estētisku ap-
svērumu pēc es sanikņojos uz viņas klientiem, kas
atstāja netīras pēdas kāpņu telpā. Stāvu zemāk
mita divas jaunas meičas — blondīne un brunete;
pie tām nāca SD vīri, naktīs dziedāja par trim vītu-
šām rozēm, par to, ka viss vēl nav pagalam, uzve-
dās parasti trokšņaini, taču griestos nešāva — es
nudian negribētu noķert kādu nejaušu lodi. Mūsu
kvartāla vienīgajai peļņas sievietei pienākušas sūras
dienas: viņai gan bija ko padomāt, kā tikt pie mai-
zes kumosa, ja tik daudz jaunās un smukās gluži
vai par velti ziedojās uz milas altāra. Izmisusi viņa
mētāja savus piedāvājumus pa krēslaino ielu:
— Zēni, vai pirms braukšanas uz fronti negribat
pamīlēt? Kurss piecdesmit markas. — Bet iela augst-
prātīgi atsvieda: — Ej ellē, vecā rudzene, tas būtu
liels gods, ja SS vīrs tev par velti uzkāptu! — Taču
šiem lielībniekiem vācu reglaments liedza gan
rūnas, ko viņi iegādājās paši uz savu roku, gan

pakāpi SS Mann, viņi bija tikai SS leģionāri, bet pats leģions ieroču SS rāmjos, bet pašlaik izskatījās tā, it kā visa pasaule būtu izsista no eņģēm un rāmjiem, un, ja mūsu nežēlīgi dauzītās parādes durvis vēl turējās, tad tas bija viens no tiem brīnumiem, kurus tik vienkārši neizskaidrot.

Uzdzīve mani nekad nav pārlietu valdzinājusi, taču visapkārt vērojama nāves farss ar indējošu nesaudzību atgādināja, ka es esmu un varu būt vieniņi mirla skatītājs.

Tā aizgāja tveicīgās maija, jūnija, jūlija dienas, brēcošais uzdzīves prieks mani nomāca arvien vairāk, slimība arī. Kāpēc es elpoju, kā drīkstu piegānīt ar savu nāvenieka dvašu un baciļiem šo liksmībā satracināto sētas māju, man vajadzētu būt jau mirušam. Prīdis centās man iestāstīt, ka es pārlietu drūmi raugoties uz savu veselību. — Ja nebūtu bijusi mobilizācija, tu nemaz nedomātu par slimību, ārsti tevi itin kā notrieca gar zemi, — viņš mēdza aizrādīt, piebilzdams nievājošus vārdus par ārstu «gudrību». Sava taisnība Prīdim bija, jo līdz ārstu komisijai es itin omulīgi staigāju pa šo pasauli. Tomēr Prīda prātīgie spriedumi palika ārpus manas apziņas, kurā ielauzusies drūma sajūta par nāves tuvumu. Varbūt diloņslimnieku vairumu nogalē nevis baciļi, bet bailes.

Prīdis visu laiku labinājās ar mīļu sirdi, bet pieņāca brīdis, kad viņš noskaitās un laikam gan glāba mani.

Tai saulainajā augusta pēcpusdienā es tupēju, kā parasts, istabā, kāvos ar mušām un lasīju grāmatu «*Das Land ohne Herz*», to labi atceros, lai gan tolaik izņēmu cauri veselu kalnu apdrukāta papīra. Mani iztraucēja Prīdis, kas nāca, ka dimd vien.

— Ko tu tur buries?

— Lasu, — atpurdēju.

— Redzu jau. Vāceni lasi... Vai zin. Kā tas ir latviski?

— Zeme bez sirds, — pārtulkoju. — Vispār baigi interesanta, par Ameriku, protams, indīga propaganda, tomēr daudz taisnības.

— Bleķis, — Prīdis teica, agresīva nicinājuma pārpilns. — Friči necieš Ameriku, jo tādi stulbi goldfazāni dolārus tur nesapelnīs. Strādāt šie negrib, šepti neprot. Tikai ar rungu un šaujamo, tikai jāt citus. Zeme bez sirds!? Atradušies sirsnīgie... rīkļu rāvēji!

Atkal iebāzu degunu grāmatā. Pavisam negaidot grāmata pazuda — Prīdis to nokampa un sparīgi ietrieca kaktā.

— Vai tu esi...

— Esmu visu norunājis. Savāc savus loriņus, pēc stundas atiet mašīna. Nu veicīgāk, neboli acis! Daudz to pancku mums nav, grāmatas lai paliek šeit, lai tās lasa velns un dilonis.

— Tu, tu...

— Es tevi piekaušu, ja murkšķēsi! — Prīdis gandrīz brēca. Viņa apaļie vaigi kvēloja, acīs mirdzēja dusmu asaras. — Darbnīcas atslēgu nodevu Kārklīnietei un pateicu, ka mēs nozūdam. Netūlājies kā veca meita uz balli.

Stulbi es slējos kājās, stulbi sekoju Prīdim uz Tērbatas ielas iebraucamo vietu, kur gaidīja kādas lauku patērētāju biedrības automašīna. Tikai kad ripojām garām Ķekavai, es apjautājos, uz kādu elli viņš nolēmis mani aizraut. — Uz manu pusi, — skanēja līksma atbilde. Tur mežos esot izārstējies ne viens vien plaušu slimnieks. Prīdis zaudējis savas dusmas, tās it kā aiznesis brauciena vējš, atkal viņš bija omulīgs apaļvaidzis lauku zēns. Arī es gluži atdzīvojos, piebalsoju Prīdim jautru dziesmiņu un reizi pa ilgiem laikiem sirsnīgi smējos. Tūlīt man

uzbruka klepus lēkme, pārspļāvu sārtu kamolu pāri mašīnas bortam, tomēr neļāvos izmisumam. Pasaule bija tik gaišas saules pielietā, ka tajā vairs neatlika vietas drūmām nelaiemes sajūtām.

Stundu pēc stundas kratījāties pa lielceļa gram-bām, rijām putekļus, dziedājām, uzpīpējām. Prīdis man neko neaizliedza, it kā es būtu pavisam vesels. Aiz Vecumniekiem mēs nogriezāties Augšzemes virzienā, un ar Valli izbeidzās zaļā Zemgale. Iekļuvām zilgandūmakainu mežu joslā; kādu laiku ripojām gar Mēmeles krastu, upe šeit ir arī Latvijas — Lietuvas robeža. Meži un meži, arī lauki, bet tālums tik vien kā zilgmoja biezokņu galotnes. Mašīna brauca uz Neretu, man gluži vienalga, uz kuriem, bet pārņēma vēlēšanās pamest šo putekļaino kasti, doties pastaigā pa priežu silu, klausīties putnu balsis, likt kājām grimt mīkstajā sūnā, nogaršot ogas. It kā uzminējis manas klusās ilgas, Prīdis bungoja pa šofera kabīnes jumtu: — Hei, pieturi!

Mēs vieni paši izkāpām vientuļā vietā. Pārlēcām pāri lielceļa grāvim un nogriezām kūjas. Jautri lauzāties cauri brikšņiem, līdz iegājām jauktā bērzu-egļu audzē. Kaut kur patālāk samanāmi zemnieku sētas pelēkie jumti, bet Prīdis veda mani tālāk vien mežā. Kas par to? Tāda sajūta kā izbēgušam cietumniekam, kas jebkurā mežā var sastapt tikai brīvību. Pie bērzu stāviem klāt glaudās miežu lauks, un akotainās vārpas rāmi nolikušas savā briedīgumā; man ausīs iesitās alus pudeļu paukšķēšana, putu plikšķēšana uz grīdas, jautras dzīru dziesmas. Dzintardzeltenais rūgtums: dzīrotāju stafete tevi nesusi no civilizācijas šūpuļa — auglīgo upju ielejām cauri, slāpstošu garu pildītiem tukšnešiem līdz latvju zemes tīrumiem. Varbūt žūpas prieks ir cilvēciskās būtības spēcīgākā izpausme un pasaules morālisti, kas to apkaro, sprediķo pret vēju, tāpat

kā dēvēdami par apgrēcīgām Afrodītes formas, kas saltā marmora vietā iemiesojušās mirstīgā sievietē. Dievišķās slāpes pēc mīlas, pēc atziņām, pēc noreibuma — neremdināmās, visu mūžu urdošās slāpes. Un glāze plūst pāri malām, skūpsti satrauc, zvaigznes vilina pie sevis — vai tu vari to piepildīt, vienalga, vai vesels kā bullis, vai zemiskas slimības žņaugts. Tāpēc dzeriet, brāļi! Prīdis teica, ka šajā pusē no miežiem cepjot karašu, esot īsti garda. Un baltā zemnieku putra! Ieminējos:

— Varbūt zini labas brūkleņu vietas?

Prīdis noraidoši purināja galvu. Šī apkārtnē viņam sveša, turklāt vakars jau vēls, jāapskatās, kur pargulēt.

Nu gan noprošīju:

— Kurp mēs īsti?

Tas esot tālu — rīt visu dienu būšot ko kātot. Bet pastaiga pa mežu man nāksot tikai par labu. Es spriedu, ka tādā gadījumā ar skubu jāmeklē naktsmājas. Prīdis nepiekrita: kāpēc mājās, piesmaukušā istabā? Te daudz nomaļu pļavu, kur atrast šķūnīti pārgulēšanai, un ēdamais mums drusku turas.

Drīz iegājām meža pļavā un ieraudzījām nelielu, greizu šķūnīti. Pēdējais laiks iekārtoties uz guļu, krēsla nāca ar joni virsū.

Aizejošās vasaras nakts — pēdējais siltais laiks. Visapkārt mežs kā noslēpums, varbūt no biezokņa iznāks daiļā labā lauma un apburs mani. Noguruma aijas šūpoja manu miesu, bet asinis nemierīgi joņoja no sirds uz smadzenēm. Augstais jokdari, dod man pasaku šajā dzīvē, liec uzziēdēt brīnumpuķei baciļu sagandētajās krūtīs, un allaž es slavēšu tavu cēlumu un dāsnumu — arī visu pazaudējis un kā tārps izmisumā locīdamies. Es gribu apreibt, dzīvē ir tik

isa un nāve tik saltā! Šis pārdomas skanēja manī, līdzīgi lūgšanai, — Prīdis, kā nolicies, tā palicis, sajutos gluži viens tumsā, tāpēc gan kautrējos, gan ļāvos sentimentālu noskaņu uzplūdiem. Var jau būt, ka šī riebigā slimība pati uzkūra tādas nevaldāmas dzīves alkas — biju jauns, bet kremšļoju kā večuks. Biju izstumts ārpus dzīves rituma, un, lai arī prāts man aizrādīja, ka par to varu tikai priecāties, jo patlabanējā notikumu gaita ir ieģrūsta nenormālā kūleņošanā, kas ņems nelāga galu, tomēr es negribēju būt nelaimīgais slimnieks. Manī radās dziļš rūgtums, īsts žults izplūdums, gribējās kliegt par netaisnību, ka pats nevaru būt vesels. Kāpēc tieši man? Redzēju Laimdotu — sārta, omulīgu, pašapmierinātu, redzēju Edgaru uzpūtušos savā studenta gudrībā un brīvprātīgā varoņa godā, redzēju visus tos jautros uzdzīvotājus — veselus un tikai veselus. Negribēju pieņemt, ka man uzgulstas daļa no ciešanām, kas māc pasauli; pats karš jau bija nenormāli, izmisuma un sāpju jūru tas izlējis, un, kad šis beigsies, brūces drusku apdziedēs, sāksies atkal jauna rīdīšana, jauna bruņošanās, par ko būs jāmaksā strādniekiem, tikai strādniekiem, jauna slaktēšana... Vismaz tā līdz šim vienmēr bijis, un nav sevišķa iemesla domāt, ka būs citādi. Valdnieki, bargi likumi, dilonis, karš un citas sērgas un nelaimes allaž mocījušas cilvēci, bet es negribu mocīties, pasaulē ir ne tikai ciešanas, ir arī laime — es pieprasu savu daļu. Vai man nav tiesības dzīvot, ja to neliedzu citiem? Vai dzīves kungs vienmēr paliks tāds plātīgs Tālis ar savu šaujamo, ar savām veselīgajām plaušām un idiotiskajiem fazāna izpušķojumiem? Uz tiem uzķērusies arī tā meitene... Man viņa patika jau toreiz, kad nonāca mūsu pagrabā pie Prīda. Negribēju domāt par viņu, tomēr redzēju. Viņa stāvēja klusa, bāla un it kā nedzirdēja bez-

kaunīgos vārdus, kādus savās domās metu tai virsū. Prīdis aizmidzis, bet es ilgi paliku nomodā.

No rīta cēlušies, sameklējām nelielu strautu, no-
mazgājām mutē, iekodām brokastis un posāmies
tālāk.

Mēs uzgājām lielus brūkļu laukus un krietni
saēdāmies; netrūka arī melleņu, tās jau kļuvušas
ūdeņainas, tomēr šķita saldas pēc pusgatavajām
brūklenēm. Mēs klidām pa ličļoņus iebrauktiem
meža ceļiem, sastapām labības pļāvējus laukos un
devām dievpalīgu; mēs aprunājāmies ar ganiņu un
krustcelēs panācām večuku, kas pāri plecam stiepa
lielu kuli ar āboliem. Tikām bagātīgi uzcienāti.
Iegriezāmies arī kādās mājās un sadzērāmies svaigu
pienu. Prīdis sacīja, ka vairs nav tālu jāiet — laikā
tiksim galā. Viņš bija jautrs, atdarināja putnu bal-
sis un bez gala stāstīja visādus ticamus, gan pus-
ticamus, gan pasakainus mednieku piedzīvojumus.

Izgājām likumainas upes krastā.

— Tā ir Viesīte, — Prīdis paziņoja.

Upe nebija neko platāka par septiņiem astoņiem
metriem, likumaina, ar daudzām vecgultnēm. Krasti
iegrauzti stāvi, vietumis arī lēzeni — tur tad viegli
varēja pārbrist pār straujo tecējumu; pa gabalam
melnalkšņiem apauguši liči, kas slēpa dziļus atva-
rus — no tādiem Prīdis laikam gan izrāva savu
«šitik garo» līdaku. Visgarām upei pļavas, tālāk
meža siena, mežmalā no vietas rēgojās siena šķū-
nīši — tādas pašas apaļkoku guļbūves, kādā tikām
pavadījuši pagājušo nakti. Pēcpusdienas saule kar-
sēja, es vedināju nopeldēties, Prīdis bija ar mieru.
Nometām savas nastas un atbrīvojāmies no drā-
nām. Izdarījāmies, itin kā būtu vieni paši, tomēr
apvidus nebija tukšs: pa kreisi lauku sēta, bet no
meža, kas šeit pienāca tuvu upei, atskanēja govš
māvienī.

Prīdis pirmais ielēca uz galvas atvarā un, viņējā krastā izniris, stāstīja, ka gandrīz uztriecies siekstai. Es nebiju nirējs, tomēr pratu peldēt pietiekami, lai nebaidītos droši laisties šajā upelē. Mani mocīja aukstums, drīz izlīdu laukā ar «zosādu» un vēl pēc apgērbšanās klabināju zobus. Prīdis beidza, kad pienāca ganāmpulks ar ganu — dažus sprīžus garu puisēli.

Mazais ganelis vai plūda pāri no ziņkāres, bet bija pārlietu kautrīgs, lai bez sveiciena vēl kaut ko runātu. Viņš apstājās pa gabalu no mums un skatījās plati ieplestām acīm. Tā apmēram mēs blenztu, ja meža ceļā sastaptos ar desmitzūburu ragainu aļņu bulli.

— Tu laikam esi Vēdzeļu Zentas dēls? — apvaicājās Prīdis. Uzklusējās bailīgu «jā», viņš gribēja uzzināt zēna vecumu. Bet šis tikai blisināja acis.

— Laikam knapi seši — un jau valdī tādu pulku. Dūšīgs esi, — Prīdis viņu slavēja, bet, tā kā ganiņš palika nerunīgs, tad devāmies uz Vēdzeļu mājām — tām pašām, ko no šīs vietas varēja saskatīt. Es pabrīnījos:

— Jocīgs uzvārds — Vēdzele!

Prīdis paskaidroja:

— Te nevienu nesauc uzvārdā, bet māju vārdā. Visi pie tā pieraduši. Svešu ienācēju vai tādu, kam mājas nav, apzīmē pēc amata, arī pēc tā, kam kalpo. Tā teikt, Spuņģu puisis Jānis, bet Spuņģu Jānis ir pats saimnieks vai saimnieka dēls. Mani sauca par mašīnista Prīdi. Vēdzeļu saimnieka uzvārds ir Šmits vai Šulcs . . . labi neatceros.

Tad tāda tā lieta. Vai Prīdis gribēja mani pataisīt par Vēdzeļu puisi Uldi?

Vēdzeles patlaban dzina seru. Te nebrauca ar ratiem kā Vidzemē, zirgs bija iejūgts garenā, iešaurā orē. Nezināju, kāda priekšrocība ir viena vai otra

veida braucamam līdzeklim — ore gan šķita tāda, kas viegli var apgāzties. Vēdzeļu ļaudis pārāk nesteidzās un viesiem par godu jūdza nost zirgu. Viņi bija trīs: pats saimnieks — pāri pusmūžam, bet vēl stingrs un spēcīgs vīrietis, saimniece, miesās izplūdusi, un meita, kas kuplumā neko neatpaka no mātes. Ceturtais mājinieks aizsūtīts ganos, viņa tēvu neviens nepieminēja. Visumā laipni ļaudis — tūlīt klāja galdu un saprotoši uzklusēja Prīda paskaidrojumu, ka mēs abi esam nolēmuši pāris mēnešu pavadīt laukos. — Rīgā pa šitiek jauku laiku nevar pat paelpot, kā jūs spējāt vēl tik ilgi noturēties, — saimnieks ar saimniecei reizē noteica. Darbu gan viņi mums nevarēja solīt. Tāpat padzīvot kādu laiku viņi atļautu, cik nu mēs apēstu, taču uz liekēdību ne man, nedz Prīdim prāts nenesās. Vēdzeļu lauki bija jau nopļauti, kamēr citur visapkārt vēl skanēja izkaptis. Nekāds brīnums, jo tīrumi viņiem sīki, visi trīs dūšīgi strādnieki, un palīgā nācis arī Gusts. Laikam tam Gustam ir kāds sakars ar Zentu un viņas puiseli, tomēr dzīvot viņš šeit nedzīvoja.

Uz Prīdi skatīdamās, saimniece ieminējās:

— Pie kuļmašīnas tev atpakaļ tikšanas vairs nav, un tavš tēvs... Nupat kā viņam atskrējusi meite-nīte... — viņa aprāvās, jo Prīdis redzami saīga. Saimnieks turpretī lietišķi skaidroja, ka Kliģim vajadzīgi palīgi. — Citādi labība izbirs. Liela platība, un viens pats sitas vai nost.

— Viņš tāds jocīgs, — Zenta iebilda.

— Labs cilvēks, — saimnieks stingri nosacīja. — Es viņu pazīstu no iekšienes. Ejiet turpu! Meža dziļumā jūs tik viegli neuzodīs no pagasta mājas. Tagad tādus jaunus puisus tramda uz leģionu.

Noprotams, ka Vēdzelem ir aizdomas par mūsu dokumentiem un attiecībām ar mobilizācijas komi-

siju. Prīdis īsi aizrādīja, ka abi esam izbrākēti, un palika tāds iespaids, ka šie tikai izliekas noticam.

Vēl tai pašā vakarā posāmies uz Klīgiem, kas atrodies kilometrus trīs meža vidū. Zenta mūs pavadīja līdz kūts stūrim un šķīroties man sacīja:

— Tur varēsiet katru dienu dzert svaigu pienu. Klīgis nav skops, un jaunam puisim neder būt tik tievam.

Es pasmīnēju, tomēr jutos aizvainots. Vai jaunai sievietei der būt tādai mučelei? Tukla seja, augums kā skapis. Ak, šo labo, sirsnīgo sievieti nepavisam neizpratu, kopš laika gala esmu bijis pārlietu iecirtīgs, jūtīgs pret apkārtnes dzēlieniem, grimasēm, draudzīgiem smaidiem. Patmīlības plānā ādiņa! Zenta bija veldzējoši silta kā apšu birzs elpa vasaras pusdienlaika veršmē. Skolas diploms — viņa mācījusies Jēkabpils (vietējie teica Jēkabmiesta) komercskolā, veikalā pirkta broša pie blūzītes, glītās, modernās kurpītes, ko vadībās viņa pasteidzās uzaut mums par godu, — tas viss bija tikai ārējs, viņa varēja iznākt no seno laiku tālumiem linu audumā tērpta un sacīt: es esmu lauku sieviete, saņem manu svētību, jocīgi izdēdējušais uzpūsteni!

Vispirms gājām līdztekus upei. Aiz atvara, kurā peldējāmies, uzkāpām augstā krastā un nogriezāmies mežā. Ceļš bija likumains un tik šaurs, ka knapi spētu izmities divi laucinieku pajūgi. Apkārt priedes, un spirgtais, sveķainais gaiss pildīja manas slimās plaušas. Elpoju dziļi, apmierināti. Prīdis stāstīja, ka meži te dažādi: mitras apšu audzes, jauktu koku, tīri priežu sili. Vecās egļu gāršas meklējamas vairāk uz Saukas pusi. — Te ir tādas āriskas vietas, — viņš sajūsmināti teica; es gan nesapratu, kas īsti domāts ar «āriskām» vietām. Dažādas iedomas jaucās manā galvā. Varbūt šis ir apburtais pasaku sils un mūsu ceļš novedīs senā ķēniņpilī. Pēc ilga

gājiena saskatīsim koka torņus slejamiem pāri augstākajām galotnēm, meža siena atvērsies uz sulīgām pļavām, kurās ganīsies melnraibas govīs (jā, kāpēc govīs, un kāpēc tieši melnraibas?), stāvbaļķu žogs ielenks staltas dzīvojamās ēkas — tādas biju redzējis teātra dekorācijās, — saules gaisma mirdzēs garkūļu salmu segtajos jumtos un vaska plātņu logos. Mūs sagaidīs labsirdīgs, postalās iekāpis ķēniņš un baltbārdains krīvs ar dzintariem izgreznotu zizli rokās. No torņa augstumiem atlidīs maiga balss, kas kokles pavadībā dziedās par varoņiem un viņu cildenajiem darbiem, dziedātāja būs paša valdnieka meita. Viņa tik piemīlīga un cēla... Atkal manā atmiņā sameklēja to meiteni, Prīda paziņu, kura visu nakti bija uzdzīvojusi SD buļļu barā. Kaut kas asšķautnains, pretrunīgs iegriezās manā dvēselē. Suņa rejas liecināja, ka tuvojamies Kliģu mājām.

Pirmo ieraudzījām sūnām apaugušu jumtu, tas gan nebija zeltains, bet pelēks: apjomīga kūts, bet jau sašķobījusies, tuvu sabrukšanai, kā strandējusi liellaiva. Tikpat prāvas, bet vecas, galīgi nolaistas bija visas pārējās ēkas, dzīvojamo māju ieskaitot. Un maigas dziesmas vietā no mums neatkāpās nīkna suņa rejas. Kliģu māju novietne atgādināja gareniski pārsķeltu olu: meža vidū iesviests neliels pacēlums, pār kuru iet ceļš no resgaļa uz tievgali. Mēs bijām abpusēji ceļam nolaidās līdz mitras pļavas sloksnei, kas jostveidīgi gulēja starp mežu un laukiem un lēnām aizauga ar krūmiem.

Skatiens uz ēkām radija manī dziļu vilšanās sajūtu pretstatā krāšņajām iedomām. Otru vilšanos piedzīvoju, kad sameklējām saimnieka ģimeni rosā mies auzu pļaujā. Saule jau pametusi zilo debess lauku, bet šie vēl ņemas pa tīrumu. Arī saimnieka

māte, kā izvārījusi vakariņu putru, tā steigusies palīgā. Saimnieks jautri un laipni atņēma labvakaru. Šis vienacis gan nepavisam neatgādināja ķēniņu: garš, nejēdzīgi mazu galviņu — gluži kreitina paskatā, piedevām no slimās acs pastāvīgi tecēja pūžņi. Pastalas viņam bija, turklāt negērētas ādas, jo pastalāda jau sen pazudusi no veikaliem. Viņa sieva maza auguma un, likās, kādreiz bijusi itin glīta, bet smagā darba nomocīta. Vecā saimniece kaulaina, lika un šķīta viltīga vecene. Turpat visas trīs meitas: pirmdzimtā Marija trīspadsmit gadus, vidējā Anna vienpadsmit gadus un jaunākā Ilze piecus gadus veca. Te tev nu bija daiļā princese! Arī krīvu nekur nemanīja.

Kamēr Prīdis veda diplomātiskas aplinkus sarunas ar saimnieku — laukos nav ieteicams tieši ķerties pie lietas, — es tuvāk sapazinots ar sieviešu kārtu. Meitenes pašas pateica savus vārdus un vecumu. Ilze pienesa smuku akmentiņu, ko viņa uzskatīja par vērtīgu rotaļlietu, bet nu no laba prāta atdāvināja. Marija stāstīja, ka mācoties skolā, un vecāmāte piebilda, ka galva šai gaužām smaga, toties Lellei viss padodoties viegli. Pati vecā tūlīt nosirdijās:

— Iesākuši ar to Lelli, sen laiks saukt istajā vārdā!

Kliģu saimnieks sapraties ar manu draugu: jāgriež mugura bērniem un tūdaļ uz vietas jāsāk strādāt. Šis paputējušais saimnieks nebija nekāds izdzinējs, bet darbs pats pātagoja darītāju. Nemaz nevajadzēja būt zemniekam, lai redzētu, cik panīcis ir auzu lauks un tās pašas sikās skaras tuvu biršanai.

Piekopām nopļautā lauka gabalu un ar tumsu devāmies vakariņot. Kā mācēdams apspiedu savu kremšļošanu un svīdu bailēs, ka Kliģis varētu no-

jaust patiesību. Prīdis bija brīdinājis, ka viņš esot labsirdīgs, bet arī ātrsirdīgs. Manīju, ka pretīgā čerkstoņa nerimst manās krūtīs. Diloņslimnieks, nāves kandidāts... Nomākts sēdos pie galda, taču vienkāršā piena putra ar rudzu maizi un biezpienu gaumēja labi. Dūšīgi cilāju karoti un ievēroju, ka kautrīgā vidējā meita pievirzījies man tuvāk.

— Tu, onkul, no Rīgas? — viņa ieprasījās.

Ar pilnu muti gremodams, es pamāju galvu.

— Vai Rīga ir tāda, kā par to raksta grāmatās?

— Jā, — norijis prāvo kumosu, es apstiprināju.

— Uz mata tāda. Grāmatās raksta patiesību... — sastomījos un nobeidzu, — gan ne visās.

— Bībelē katris vārds ir svēta patiesība, — stingrā balsī noteica Kliģis.

— Un tu esi rīdzinieks!

Meitenes balsī paudās tāda bērnišķīga jūsma, ka man iekārojās viņu paķircināt:

— Esmu princis.

— Kā — princis?

— Nu apburts princis. Vai tad tu nelasi pasakas?

— Lasu. Arī vecmāmuļa stāsta. Man patik tās.

— Es esmu tāds pasaku princis. Ja gribi, varu uzburties zelta bruņās; tas var notikt trīspadsmītā mēneša trīspadsmītā datuma trīspadsmītajā stundā pēc trīspadsmīt burvestību noskaitīšanas.

Visa ģimene smējās; arī abas Lelles māsas — vecākā un jaunākā — laikam gan tāpēc vien, ka to darīja pieaugušie. Pati Lelle kļuvusi klusa. Šķiet, dziļā krēsla radīja viņā tādas noskaņas, kas atvairīja apkārtnes jautrību. Viņa atkal vaicāja:

— Ko tu darīsi mūsu pusē? Gaiņāsi burvjus?

— Meklēju sev sievu. Kad tu paaugies, ņemšu tevi, ja būsi rātņa, čakla un paklausīga vecākiem.

— Redzi nu, Lelle, kādai tev jābūt, — nosacīja

māte. Vecākā māsa Marija turpretī izgrūda nievājošu skaņu.

— Es neesmu princese, — Lelle bēdīgi ieminējās.

— Kad būsi mana sieva, tad kļūsi par princesi, — es viņu mierināju.

Atkal jautriņa. — Vadzī, tu gan esi varens jokdaris, — saimnieks nosacīja.

Sajutu, ka meitēns man pieķēries. Dīvaini, viņa taču, kā liekas, ir apdāvināta un vairs ne tik maziņa; varbūt viņa nevis pasaku uzņem par īstenību, bet īstenībā cenšas saskatīt skaistu pasaku — tāpat kā es, pa meža ceļu šurpnākdams.

Laikam bijām radijuši labu iespaidu, jo pats saimnieks savāca dažādas segas un pavadīja mūs abus līdz vāgūzim. Te pēkšņi viņš pārtrauca runas par rītdienas darbiem un negaidīti bargi noteica:

— Zini, Prīdi, lai manās mājās nekādi tādi štuki nenotiktu!

Un, nosviedis savu nešļavu, aizgāja, tikai aiz durvīm noskanēja «arlabunakt!». Es atsaucos. Prīdis ne. Šnākdams viņš rausās augšup siena stirpā, man likās, ka draugs šnāc aiz niknuma. Iekārtojāties ērti. Prīdis strupi noprasīja:

— Tev te patīk?

— Lieliski, — atsaucos. — Meža gaiss pats par sevi. Cilvēki liekas labi, tādi vienkārši. Bet tev?

Prīdis šnāca un neatbildēja.

Kļuvu uzmācīgs:

— Ko saimnieks ar to gribēja sacīt? Nu, ar to... Varbūt laidīsimies uz citu vietu.

— Kur nu, — Prīdis ņurdēja. — Vecais piebļāvis pāri pieciem pagastiem.

Beidzot viņš pastāstīja:

— Mans tēvs ir mežsargs, biju viņa vienīgais dēls un lepnums. Tā tas gāja, kamēr nomira mana

māte. Vecais vairs nebija nekāds lauva, jau toreiz, ar māti precoties, viņš bija pametis jauneklā gadus, taisnību sakot, sievu viņam tikpat kā nevajadzēja, taču kārtīgu saimnieci gan. Mana mātesmāsa galvoja kādu tur čaklu un uzticamu atraitni, ja reiz nav tās rocības kalponi turēt. Bet zini, tādi tiepīgi veči dažkārt grib vēju apseglot, un šis uz ātro noķēra pavisam jaunu skuķi — aizpērno gani. Ļaudis smēja: kad viņa vēl ganījusi tepat pa meža pļavām, visādi puisī gājuši pie šās... Galīgi traka esot. Vecais tikai savu: nekrietnas mēles apsiekalojot bārenītes tikumu, tie esot tie lielie tenkotāji, kas veltīgi provējuši tikt klāt. Viņš būšot kā vīra, tā tēva vietā. Ar to tēva vietas izpildīšanu jau nu gan, bet par vīru viņam diezin kā neveicās. Pirmajā laulības gadā man radās pusbrālis. Nu tēvs pamāti vai uz rokām auklēja, katru vēlējumu no acīm nolasīja. Taču to lielāko vēlēšanos viņš aizvien mazāk jaudāja izpildīt — kā nekā vecītis gados. Tai laikā es braukāju apkārt ar dampi un meklēju vēl kādu izdevību piepelnīties — liels puisis, kauns vecajam uz kakla tupēt. Slikti nedzīvotājām, šajos meža pagastos mežsargs ir liels vīrs, mežzinis tikpat kā senais barons, bet virsmežzinis mīlais mežu dieviņš. Pa reizei atbraucu pie vecā ciemos, iedzērām alu un papļāpājām. Šī lien pa vidu ar savām valodām. Visādi irgojas. Saka: «Es gan, vecukiņ, vairāk izskatos pēc tavas vedeklas nekā sievas,» — un ko vēl ne. Un acis pašai tik badīgas kā izsalkušai kaķei. Man tāda sajūta, ka šī vecītim tīri vai bārdā splauj, bet šis smaida kā apmāts. Iudzērām pāris krūžu, šai arī savs malks krita, un gājām gulēt. Man vieta, kā jau parasts, ķēķī. No rīta vecais aiziet apgaitā uz mežu — viņš allaž cēlās ar ausmas svīdumu. Bija reizes, kad laidos viņam līdzi, esmu mednieks pēc dabas, bet torīt apsviedos

uz otriem sāniem un zāgēju tālāk — tak jau viesis. Pieceļas šī, grabinās pa ķēķa traukiem, beidzot nosēstas uz gultas malas un sāk mani kutināt. Man, zini, kauns, bet uzņemu visu pa jokam. Un, tikmēr pa jokam, kamēr šī bladāc — gultā iekšā! Man jau, zini, tā... Un tieši tad ienāca vecais. Šim gadījumā ko tur mājās aizmirst. Šī, protams, par vainīgo tikai mani — esot gājusi govī slaukt, bet es viņu raušus ierāvis gultā. Dievs ar visu, kā bijis — bijis, lai arī pataisa mani par to ērzeli, tikai nebūtu šitādu šmuci ārpus mājas iznesuši. Kaunu taču vajadzētu prast. Bet vecais katram, ko sastop, brēktin brēc, ka viņam vairs neesot vecākā dēla. Klīgis bāž degunā... it kā man liela luste uz viņa nodzīto veceni. Nelieši! Pataisījuši mani par īstu izvirtuli.

Man vairāk tik smiekli nāca, tomēr novaldījos, baidījos ar draugu saplēsties.

Ar to mūsu valodas izbeidzās. Man uzkrita miegs, šodien tāli ceļi staigāti, piedevām strādāts. Prīdim tas pats, turklāt viņš nekad neļāvās traģiskām noskaņām. Dziļas tvīksmes, siltuma un drošības sajūta plūda pāri mums abiem. Visapkārt mežs, esmu brīvs, elpoju spirtu priēžu gaisu, rīt būs jauna, spoža diena, un es esmu jauns.

11

Vai cilvēks pats sev nenes līdzī cietumu, bezsaules drūmumu, vai brīvība un laime pirmkārt nav tāds dvēseles stāvoklis, kad esi saskaņā ar sevi, kaut važās iekalts un tumšā pagrabā iespundēts? Nolādētais dilonis, kas nerimtīgi krimta mani no iekšpuses, un bailes no saimnieka — viņš nemaz nešķīta tik labsirdīgs un labiņš, nūdien, bargais saimniekpapa, pelēkais barons, gan pelēks visvairāk

tāpēc, ka noplucis. Kādu rītu laiks negaidot samācās, liņāja, laukā nevarējām iet un Kliģis platiem soļiem iekāpa dārza vidū, lai pētītu debesi: ieāvies smagos juhtādas zābakos, gērbies pašautās vadmalas biksēs un svārkos; viņš bolija savu vienīgo aci pret mākoņu deķi un izskatījās gluži pēc tāda, kas pašu dievu tūdaļ sauks uz tiesu. Galviņa maza, gandrīz vai mazāka par lielā zābaka purngalu, smags kā zeme — no zemes tu esi ņemts, par zemi tu atkal reiz pārvērtiesies, bet patlaban esi kungs šeit, šajā priezu lenktajā tīrumu gabalā. Ja viņš sacītu: «Visa pārējā pasaule ir sūda spannis,» — es apstiprinātu: «Tik tiešām jā,» — ja viņš turpinātu: «Saule ir dieva splāviens pie debesīm,» — es atsauktos: «Kaut šis splāviens iznirtu no mākoņiem,» — es vēlētu labu laiku, lai gan ļoti kārojās atpūsties. Bet saimnieks paziņoja, ka noskaidrošoties, tāpēc jāmeklē tik izkaptis. Mēs to darījām — Prīdis, jautri dungodams, es, valdīdams klepus lēkmi. — Kas tev par baušlaku, — saimnieks nobrīnījās, un viņa māte aizdomīgi pavēroja mani. Pati saimniece bija sirsnīga, bez viltus un bez sevišķa saprāta. Citureiz Marija gavilējoši sauca: — Es zināju, ka jūs nākat pusdienās, Uldis tēs tā, ka pa gabalu var dzirdēt. — Bērna vientiesība, bet man tāda sajūta, ka Kliģis tūlīt, tūlīt paziņos, lai vācos prom un negandēju viņa pēcnācējus ar baciljiem. Ja kāds mājinieks pieminēja diloni, es noraudzījos tādā ar tumšu niknumu. Vienīgi ar bērniem jutos brīvs, īpaši ar Lelli. Tā man jautāja tūkstoš un vienu lietu, ķircinādamies es devu fantastiskas atbildes, pat gluži neticamas, bet drīzumā nomanīju, ka viņai tieši tas patīk. Stāstīju Lellei par paradīzes putnu ar zelta spalvām un briljantiem greznotu cekulu, par sen-nogrimušo Atlantīdu, pa kuru, skafandrā tērpies, pastaigājies kapteinis Nemo ar saviem pavadoņiem,

par Marko Polo ceļojumu uz tālo Cipangu, par angļu lordu, ko uzaudzinājuši pērtiķi, par zinātniekiem, kas nodzisuša vulkāna krāterī sastapušies ar cilvēces senlaikiem un pa izvirduma lavas straumi izbraukuši atkal virszemē, par Hansa Harta lidojumu uz mēnesi; stāstīju par vēju pili, kas paceļas aiz baltu mākoņu sienām, par brīnumsegliem, kuros var aizjāt uz Nekurienes zemi un iemantot mūžīgu laimi un dzīvību, stāstīju par varoņiem, kas nokāpuši pazemes krēslā un izcīnījuši kaujas pret pārdabiskiem spēkiem, un par daiļām princesēm, kas devušas viņiem ceļa maizi, kurā iecepts zemes spēks un saules siltums; stāstīju daudz, jaukdams vēstures brīnumus ar zinātnisko fantastiku, ar tautas tradīcijām, sēnalu literatūras pasakām un paša izdomu. Meitene klausījās kā manas balss apburta, bija greizsirdīga uz abām māsām, nereti gaināja tās prom, it īpaši, ja viņas neprata valdīt mutes. Ilze parasti skaļi sajūsminājās, bet arī vaicāja — kāpēc? Kāpēc šis, un kāpēc tas? Marija dažkārt šaubījās: — Vai tik tu nemānies, vai patiesi tā bijis? — Lellei bija tā kā viņas vecaimātei baznīcā dievvārdu laikā, kad dzirdamāks dvašas vilciens jau ir nepiedodams grēks. Sašutumā trisošu balsi viņa atcirta Marijai: — Ja tu netici, ja tu lieki plāpā, ej prom! — Vecākā māsa spurojās pretī, viņa gan radusi paklausīt Lellei, jo tai gaišāks prāts un stingrāka griba, bet šoreiz negribēja atkāpties: — Vai tev vienai uz Uldi tiesības? — Jā, Lelle pastāvēja uz savām tiesībām, kad izaugšot, viņa kļūšot mana sieva.

Tēvs ar māti smējās un zoboja meiteni. Toties vecāmāte viņu cildināja. Laikam tāpēc es guvu vecās saimnieces labvēlību, ka Lelle bija viņas mīlule.

Protams, galvenais Klīgos bija darbs, nevis pasaku

stāstīšana. Mēs paguvām nokopt druvas, pirms graudi izbīra. Pēc tam pļāvām atālu, gājām kuļšanas talkās uz kaimiņiem un sagaidījām «dampi» Klīgos. Skandināja sakumus un garos kātos ielikās divzaraines un trīszaraines, trina dūci, mira klibie jēri, rūga alus — sasodīts, kas tā par briesmotīgu suslu, tāda kā kafija, kam pieliets nedaudz piena, blieza kā ar mietu pa pieri. Klīgis sajūsmināti sacīja — tas bija otrajā rītā: «Ols gon bija lobs!» Es grūši pūtu, dievs augstais, jāņem dakšas un jāiet talkā uz Vēdzelēm, turklāt vakar biju sarunājis Zentai visādas mulķības, neatcerējos, kādas, bet tās bijušas baigas, un manās nelaimīgajās iekšās itin kā ežu pāris svingotu.

Grūta bija tā diena. Taču kaut kas deva spēku izturēt, varbūt apziņa, ka esmu ticis pāri melnajam atvaram. Tāds bieži rādījās manos murgainajos sapņos — it kā es ietu pa šauru, šauru laipu, bailu drebināts, zinādams, ka jātiek pāri, un ik brīdi gaidīdams nenovēršamo kritienu. Pamodos nosvīdis slapjš, dzirdēju Prīda mierīgo elpošanu, un šausmas lēnām atkāpās no manis. Sapņos dažkārt kritu, taču dzīvē es tiku pāri, vairs nekremšloju tik nejēdzīgi, plaušās gārdoņa pierimusi — arī tagad, kad ņemos mūžīgā caurvējā un kuļmašīnas putekļos. Vakarā atkal dzērām, šoreiz vācu «miroņūdeni», Vēdzelēs stipro alu neatzina. Protams, arī dziedājām, pat danci uzņēmām. Es valsēju ar Vēdzēlu Zentu, lai viņa bija miesās smaga, bet dejā viegla. Turpat arī Gusts, viņu es tovakar redzēju pirmoreiz. Gusts turējās par sevi. Prīdis mani brīdināja:

— Pielūko, ka neiedzīvojies nepatikšanās, šiem abiem gan sagājis grīstē, bet Gusts joprojām ir greizsirdīgs.

Man vienalga. Pat izkauties kārojās, lai arī apziņajos, ka spēcīgajiem lauku pušiem es nevaru būt

nekāds pretinieks. Taču Gusts nelikās par mani ne zinīs un beidzot pavisam pazuda. Arī citi talcinieki klīda uz visām pusēm. Zenta, apguldījusi savu puišeli, teicās mūs pavadīt. Kliģis krietnā skurbulī — pēc tā nelaimīgā šāviena, kad viņš ar pašgatavotu šaujamo sasprindzinājis savu aci un sadauzījis galvu, viņš maz spēja turēt. Mežmalā atvadījāties un uzklausiņāties Zentas lūgumu rīdiniem kādreiz iegriezties Vēdzēlēs. Tencinājām par laipnību un šķīrāmies. Kad sasniedzām Kliģus, saimnieks bažīgi ieteicās:

— Vai tik sievieši būs pārsējuši zirgus, kā nākas. Iešu apskatīties.

— Aiziešu es, — Prīdis piedāvājās.

— Nē, nē, zēni. Liecieties tikai uz auss, šodien dūšīgi pastrādājāt, — Kliģis mūs lielīja. — Es pats...

Un viņš likās garām klēts stūrim — tieši pretēji tai pusei, kur ganījās zirgi. Vai tā cilvēka apdauzītā galviņa jau pēc pāris glāzītēm galīgi sajaukusi virzienus? Mēs uzrausāmies savās guļamvietās sienā. Prīdis rūca:

— Kur gan šis varētu iet piesiet savu kumeliņu?

— Tu domā?

— Pa to stigu var nokļūt tikai pie mana vecā...

— Kliģis taču izskatās pēc velna! — strīdējos pretim.

— Nu varbūt viņam ir varens kumeliņš.

Prīdis grozījās pa sienu, itin kā blusu apsēsts. Man turpretī miegs uzmācās ar joni. Gulēju dziļi, tik vien viegli sapņi kā gaišas, netveramas nojausmas caurstrāvoja atdusu. Brīžiem tuvojās tā meitene, ko īsu brīdi redzēju darbnīcā un izgāzīgā Tāļa dzīvoklī. Viņas drānas mirdzēja baltas, baltas, bez viena traipiņa, gaišumu izstaroja visa viņas būtne, viņa tuvojās un atkal izgaisa. Uz rīta pusi rādījās

pavisam cits — skaidrs sapnis: Vēdzeju Zenta iebridusi Viesītē un mazgājas, kreklis vien viņai bija mugurā, es balansēju uz tievas kārts, kas pārsviesta pāri atvaram. Skatiens uz Zentu mani briesmīgi uztrauca, domāju: ja viņa ļaus nokrist krekliņam, man tā apreibs galva, ka es iegāzīšos atvarā un noslikšu. Sagrīļojos, bet Prīda roka satvēra manu plecu. Draugs kļiedza ausī:

— Šitas vienacainais stārks man to pusmāsu ir apgādājis!

12

Uldis — vieglprātīgais aušā! Vai visa dzīve viņam likās kā joks, kam jāuzšķiļ smieklu dzirkstis. Taču maz sāls bija viņa dzēlībās. Pacelties pāri sev — māca vieda dzīves gudrība, Uldis bija pārlieku jauns, lai katrā vietā un lietā nebūtu viņš pats. Un arī Jānis Smiltnieks nespēja pa istam izkāpt no patības šaurā apļa. Tā bija vietīņa zem saules, kas augstā jokdara viszēlīgi atvēlēta viņam — viņa citadele, ķēniņvalsts, varbūt vienkārši gliemežnīca, kur mīkstmesim ierauties un noslēpties no briesmu pilnās pasaules. Gliemežnīca kā Ķertrūdes ielas dzīvoklis. Bet šajā gliemežnīcā mita pērle. Viņa sagaidīja Jāni ar smaidu, ar mīļumu, viņas māte cēla galdā kādu gardumu — Jānis uzņēmies daudz no ģimenes aprūpes, un Kārkliņa kundze prata to novērtēt. Kārkliņš, protams, darbā, tāpēc trijātā viņi sēdēja pie VEF radioaparāta, klusināti klausījās aizliegtās ziņas vai vācu brašo, kareivīgo un Vīnes melodisko mūziku, sprieda šo to un jutās vienoti. Kad pienāca brīdis atvadīties, Jānis ar tiksmīgu prieku iedomājās, ka reiz viņš arī nakti paliks gliemežnīcā pie pērles un Kārkliņu dzīvoklis pārvērtīsies

Kārkliņu-Smiltnieku dzīvoklī. Vēl viens gads, kamēr Laimdota beidz ģimnāziju, — tā bija nolikusi Kārkliņa kundze.

Naktī Jānis pamodās — uz ielas kliedziens, šāvieni. Noklusa. Jānis klausījās. Klusums. Smagi soļi, naglotās pazoles klaudzēja — varbūt klaudzēja tikai viņa iedomās. Klausījies ienaidnieka radiopārraides! Neviens to nezina . . . bet par to draud nāves sods. Cik daudz gliemežņīcu brākšķot sadrupa zem nagloto pazoļu marša! Smagie soļi tuvojās, vai ilgi tie saudzēs viņa māju, ķēniņvalsti, dārgumu?

Dzelzceļa darbnīcās daudziem atņēma UK kartes: frontē vajadzēja svaigas asinis notecināto vietā, nule kā beigušās septembra kaujas Volhovā. Jānis Smiltnieks, šis nekareivīgais mierīgas dzīves un mierīga darba mīļotājs, ar gandrīz pedantisku rūpību izpētīja lapu pa lapai visas latviešu preses rakstus par šo kauju un tās varoņiem. Avīzes kvēpināja vīraku, un ne jau rakstītāju vaina, ka Jāņa smalkais deguns cauri šim slavas vīrakam saoda liķu smaku. Standardenfīrers Veiss saņēmis bruņinieka krustu. Jāņa atmiņā atausa Latvijas vēstures stundas no pamatskolas gadiem — bruņinieks un krusts toreiz nepārpratumi tika rādīti kā tautas ienaidnieku simboli. Karapulki, vadoņi, varoņi, slava — Jānis Smiltnieks juta nožēlu, ka Uldis patlaban nav tuvumā, šis varbūt zinātu kaut ko vairāk par bruņinieku Veisu un par viņa krustiem. Protams, Jānis Smiltnieks absolūti neinteresējās par hitleriešu armijas dienesta pakāpēm un ordeņiem, viņam bija vienalga, kā tos piekar, kur tos piekar — pogcaurumā, kaklā, pie bikšdibena, — labprātāk visus šos slavējumu žukšņus viņš sastūķētu klozetā un virsū uzkrautu pamatīgu, smirdošu kaudzi. Nemūžam viņš neļausies iemānīt sevi formas tērpā — to Jānis apzinājās tikpat skaidri kā mīlestību uz Laimdotu, tieksmi

pēc savas ligzdiņas, pēc sava, kaut arī maza īpašuma vai vismaz kārtīgas izglītības, cienījamās profesijas un pieklājīgas izpeļņas. Ja viņš tik cītīgi rakņājās papīros, kas apdziedāja Volhovas krastos notikušo kautiņu, tad tikai tāpēc, lai izprastu militārisma garu, ko Jānis nojauta par savu bīstamāko ienaidnieku. Acu priekšā atkal nostājās kapteinis uz bijušā Armijas ekonomiskā veikala fona: spožs zobens, spožas uzšuves. Šodien tādus virsniekus vairs neredzēja, visi pārgājuši uz vācu ietērpiem, droši vien arī tam kapteinim bija ieroču SS mundieris un attiecīga pakāpe. Karavīram karavīra amats — mainās valdības, sabrūk valstis, iet bojā armijas, bet karadienests un bruņošana ir un paliek. Jānis Smiltnieks bakstīja iekšā nagu zobu starpā un prātīgi atzina, ka tam kapteinim bija tikai izvēle, vai nu kļūt melnstrādniekam, kam savu oficiera lepnumu noglabāt aizkrāsne, lai tur tas kalst, vai arī meklēt saimnieku, kas grib un var viņa amata prasmi izmantot un pienācīgi atalgot. Taču miljonu pārsvarā bija karotāji, kurus mobilizēja un kuri neuzskatīja karu par profesiju, diezin vai vispār vēlējās karot. Kāpēc viņi pakļaujas tādai pretdabiskai būšanai — viņi taču bija bruņoti un spētu vienā mirklī izbeigt šīs apslāvētās drausmas.

Jānim Smiltniekam radās pārliecība, ka troksnis ap Veisu ir tīrā dumjība. Šīs kara spēlītes galvenais vīrs nav neviens cits kā uniformētais kareivis Edgars.

Nolicis apdrukātā papīra žūksni, Jānis, kā paradis, rūpējās par Laimdotu un par sievasmāti, jo tās bez viņa atbalsta vairs neko nemācēja iesākt. Viņš bija uzņēmies atbildību par citiem cilvēkiem, par savu nākošo ģimeni, un turējās stingri — ja arī Edgara noslēpumu viņš neatrisinās, savas dzīves

formulu viņš zināja: mitekļis Ģertrūdes ielā, Laimdota plus mīlestība, ērtības un bērni, kas turpinās viņa dzimumu. Lai kari dimd pamalē, viņiem ar Laimdotu ir tiesības uz dzīvi; to viņš prātis nosargāt, par spīti visām varām.

Vācu zaldāts vēl joprojām stāvēja pie īstās Raiņa skolas, tomēr viņš vairs nebija vēsturiskās varas iemiesojums — trieciēni austrumos iedragāja Hitlera kara mašīnu, trieciēni kļuva aizvien spēcīgāki, aizvien nesaudzīgāki. Pretī šiem trieciēniem ripoja ešeloni — ripoja dienām, ripoja naktīm un atgriezās klibi, vadoši, šņācoši, graboši, gluži kā kautiņā samalstīti invalīdi. Bet darbnīcās neviens nesteidzās tos ātri un veiksmīgi dziedināt. Jānim Smiltņiekam nebija ne ēzeļa, nedz lāčausis — viņš turējās savā čaulā.

Dzīve apsīka — iedragātā mašīna aprija visu, šķiet, pāri paliks tik vien kā nebūtības tukšums. Kārkliņu viesi, jaunie puisi, nokļuvuši leģionā, cilvēki ierāvās sevī, kļuva nesaviesīgi, vienīgi unifor-mētie ballējās jo trokšņaināk.

Uldi rītos modināja gaiļa dziesma, sargāja biezoknis, dziedināja priēžu gaiss, brīvība. Jānis Smiltņieks kā vergs, ko iejūdzis pienākums, bailes, cerības, mīlestība; pats viņš it kā kļuva par sprostu savām brīvības alkām, pats savs varmāka un vajātājs. Pasaule dunēja, pasaule draudēja. Tuvojās brīdis, kad negaisa centrs atkal plīsīsies virs Rīgas.

Vēl bija tālu līdz tai dienai — protams, ne jau gadi un kilometru tūkstoši; tagad, kad katra diena nesa jaunus negaidītus pavērsienus, Jānim atvēlēti vairs tikai desmit mēneši — neaptverami daudz. Un, kad Jānis kopā ar Laimdotu gāja pa rudenīgā lietusetni melni nospīdināto ietvi un meitenes rokas turēja tumšsarkano gladiolu sulīgos kātus, viņš, nomākdams asaraino aizkustinājumu, sacīja:

— Laimdota. Kā es priecājos, ka esi pie manis. Un cik skaists ir viss, visa pasaule.

— Jā, — viņa atteica, un kuplums zem blūzītes saldi novīļņojās.

Kāpēc Uldis smejas?

13

Uldis:

Nē, nesmejos, patlaban ne, varbūt saviebos, kāda skabarga iedūrās manā jutīgajā ādiņā. Nudien kā jaunkundze! Es nesmējos, vispār jutos labi tajā Kliģu meža kaktā. Naktīs gulēju dziļā bezsapņu miegā, slimīgās sajūtas aizvien tālāk atkāpās no manis, vēl tikai dažkārtēja iečērkstēšanās plaušās atgādināja diloņa baciļus. Nākotne, kas nesen šķitusi kā atvērti kapsētas vārti, nu uzziedēja līdzīga tiem zilganajiem viršu uzkalniem, pa kuriem svētdienas pēcpusdienā bekodami klīdām abi ar Prīdi. Mans draugs ar pilnu muti runāja laikam kaut ko jautru, es tikai atsviedu «jā, jā» vai «hm, hm, tas gan», patiesībā nekā nedzirdēju, mani pārņēmusi rudenīgā meža burvestība. Smeldzīgs saldums plūda no vienkāršajiem sila ziediem — kā brīnumpaklājs uz tālumiem, uz visa aizmirstību un visa atcerēšanos. Bites zumzināja rekviēmu atvasaras pēdējai dvesmai. Aiziet dzīve mūžības klajumos, mierīgi vēsā debess bez smaيدا noraugās šajā aiziešanā.

Es gribu palikt zem šīs debess vēl ilgi, gribu palikt pie šīs zemes. Cik neaprēķināmi vērts ir katrs dzīves gads, diena, visīsākais brīdis! Pagasta valdīšana bija sākusi mūs tramdīt, uzzinājusi gan — Prīdis aizdomīgi pieminēja savu tēvu, Kliģis sprieda, ka ļaužu valodas no mutēs mutē kļīstot tālu. Prīdim jau nu nekas, bet mani var atzīt par veselu, un

tad — marš uz leģionu! Nu istā brīdī kļuva redzams, ka Klīgu saimnieks patiesi ir godavīrs, kā to apgalvojis Vēdzele.

— Pagastā parādies, bet, ja kas bīstams, laidies šurp! Ieriktēsim tevi meža pļavas siena šķūnī, — Klīgis sita dūri galdā, nikni valbīja savu vienīgo aci, bet es vairs nebaidijos. — Uzbūvēsim istu slēptuvi tāpat kā Vēdzeļu Zentas Gusts. Tur pie viņa daudzi, neviens neaizgāja leģionā. Gusts šiem tāds kā komandieris, zini, šis Latvijas armijā bijis liels vīrs, pats seržants.

Nekur vairs nevarēju pazust. Te mana vieta, istās mājas. Manu Rīgas bērna dvēseli savaldzinājis mežotās dabas daiļums; vietējie ieauguši šajā pasaulē, bet es iegrimu tajā kā bite ar nektāru pārbagātā ziedā. Šie ļaudis, kas no paaudzes uz paaudzi te mituši: dzimuši, auguši, kopuši liesos tīrumus un visbeidzot apgūlušies klusajā lauku kapsētiņā — visi šie ļaudis bija pārpilni ar meža dziļumu elpu. Vasarās viņi mirka sāļos sviedros, rudenos lauzās ar miezi un apini un savām dzīru dziesmām lika tricināt debesu spraišļus; viņi taurēja kā dzērves, mauroja kā aļņi rieta laikā un klausīja dabas likumībai.

Ārsts, pie kā mani aizdzina, bija jauns vīrietis, taču viņa skatiens pauda smagu nogurumu. Man viņš pateica, ka nepārprotami iet uz labo pusi, toties papīrā sarakstīja kaut ko tādu, kas pagasta veci — vispār daudzīnātu izlēcēju — darīja gluži rāmu.

Mēs bridām pa zilo viršu okeānu. Prīdis tarkšķēja, tarkšķēja, es nesapratu, neklausījos, sanēja bišu dziesma. Kur un kad citur esmu izjutis tādu noskaņu pārbagātību?

Drūmais Rīgas dzīvoklis Artilērijas ielā, tur mitām trijatā — tēvs, māte, es. Apaļo akmeņu bruģis, or-

maņu raspusku dārdēšana, pagalms, pa kuru vējš dzenāja grūzus, netīras smiltis. Mēs, bērni, zīmējām «klasi» uz ietves asfalta, zīmējām ar krītu vai kaut kur atbirzušu apmetuma gabaliņu, bet todien es nepedalījos, bija parasta diena, taču neparasta man. Viegls mākoņu blīvs gūlās pāri pilsētai, saule vairāk nojaušama nekā redzama, naktī lijis, bet nu jau nožuvis; pagalms, nams, iela, visa pilsēta smaržoja: pēc svaigas maizes, baložiem, dūmakas, pārtikas veikala desām un ziepēm un vēl pēc kaut kā, ko es nemācēju saukt vārdā. Sikiem rikšiem aizklidzināja vieglais ormanis, zirgam izvēlās āboli, par ko priecājās zvirbuļi un veca tantiņa, kas ar tukšu puķu podu rokā piecāpoja pie āboliem. — Nesmejies, puisēn, kaktusiņš jāaudzē, mēsliņi vajadzīgi. — Ak, es nesmējos par viņu, bet no šīm jaukajām noskaņām; man nebija neko vairāk par pieciem gadiem, vai kāds brīnums, ka aizkustinājums pieriesa acis ar asarām — tās nededzināja, tās bija liegas kā vējiņa pūsma. Tēva spēcīgā roka nogūlās uz mana pleca, cietais skatiens izlauzās cauri valguma miglīnai, balss — es pielūdzu šo balsi un baidījos no tās.

— Ko asarojies?

Nodūru galvu.

— Skaties man acīs! Vīrietim jāievēro divi likumi: sasveicinoties stingrs rokas spiediēns, runājot stingri acīs skalīties!

Es saprotu šo likumu jēgu, patiesi, necienu cilvēkus, kas tos neievēro. Tēvam bija taisnība un tomēr ne taisnība. Viņš nesaprata mani — es izvairījos ne aiz glēvuma, man bija kauns.

— Tu esi mans dēls, tu nedrīksti pinkšķēt. Manam dēlam jābūt īstam vīram!

Viņš bija stalts, skarbs, nesaudzīgs.

— Es nepinkšķu...

— Turklāt tu melo. Noplūdis kā pudele, bet ne-pinkšķot!

Kā viņš nesaprata? Es biju gribējis sacīt, ka esmu pārvarējis savas asaras. Nu saspītējos un joprojām turēju nodurtu galvu. Šis lielais vīrs vēl aizvakar bija nesis mani savos plecos, es gavilēju, noraudzījos uz visu ielu kā no augšas. Vai jel kādam citam bija tāds tēvs kā man? Kā viņš uzdrīkstēja saukt mani par pinkšķi un meli?

— Tu gan esi memmes, ne mans!

Pilsēta tomēr smaržoja, par spīti! Es esmu pats savs.

14

Dienas, dienas, dienas... Rītausma noklāja baltas salnas palagus visapkārt Kliģu mājām. Mēs steidzāmies uz kartupeļu lauku, saimnieks ielika Blesi starp spīlarkla ragiem, es vadīju zirgu pa vagu un saņēmu rājienu, kad nogāja greizi. Pēc likāmies katrs savas vagas galā, reizi pa reizei pieskrojot pie Prīda sakurtā ugunskura un apsildot noaukstētos pirkstus. Kādā miglainā rītā vērojām pa pļavu kustamies ērmīgus radījumus — paganīties iznācis aļņu bariņš.

Atnāca īsts sals, saule kļuva blāva, dzestra. Lapu koki pie mājas un augļu dārzs atsedzās kaili, bet meža siena stāvēja tikpat zaļa un dzīvīguma pārpilna. Govis nu jau augu dienu mita pussabrukušajā kūti. Mums vēl šādi tādi darbi atradās. Prīdis asināja šķērszāģi, es kaitējos ar mazo Ilzi, bet vecā-māte stāstīja par tiem laikiem, kad Kliģos vēl saimniekoja viņas dēla tēvs.

— Kliģi, tāpat kā Priedkalni un Zīraki, no sākta gala bijušas mezsarga mājas. Visas zemes un meži piederēja grāfam Šuvalovam. Tas bija liels krievu

kungs, bez gala bagāts, vairāk pa Pēterburgu vien dzīvoja, šeit reti rādījās, tad rīkoja svētkus. Saviem saimniekiem Šuvalovs neplēsa augstu renti, kad mājas iepirka par dzimtu, lēti atdeva. Mežsargiem maksāja algu sudraba rubļos, par to vien iespējām visiem gājējiem atlīdzināt. Turējām divdesmit govīs. Sviestu pārdevām Jelgaviņas tirgū. Četrdesmit piecus gadus esmu te nodzīvojusi, bet vienmēr it kā būtu svešā pusē atvesta. Esmu no Valles, tur pavisam citādi laudis, gaišāki nekā šais mežos. Manam tēvam bija četrsimt pūrvietu zemes, tagad to valda māsasdēls, augļu dārzā vien trīssimt ābeles. Tēvs neparko negribēja mani šurpu laist. Mežsargs cik reižu sabrauca precībās, beidzot sacīja — ja ne mani, tad dzīvošot vecpuišī līdz mūža galam. Taču tā notikās, ka dieva mierā aizgāja pirms manis, un nu esmu viena. (Kliģu saimnieku viņa māte neko necienīja, mīļākais dēls bija izskolots un kaut kur Kurzemē strādāja par mežzini.) Tā te mežos pazūd cilvēka dzīve. Ķeizara laikos vēl mežkungs bija ar ko vāciski parunāt, bet visi kungi izputēja, runā kaut vai ar Vāczemes eglēm. Annele gan čakla mācīties.

Nu viņa savu miļo mazmeitu dēvēja vārdā, bet es tik par Lelli. Viņas abas ar Mariju vairāk pa skolu vien dzīvoja, tikai sestdienas pievakarēs tēvs pārveda mājās. Svētdienā kādu stundu vecāmāte veltīja vācu valodai — tā viņai likās kā augstākās gudrības iemiesojums. Lelle centās, Marija mācēja veikli aizšmākt. Vācu stundā piedalījās arī es, bet drīz vecā sāka par to īgnāt. Es samaitājot meitenes izrunu, jo vācu vārdus izsakot tikpat aplam kā vietējie bērni dzimto valodu. Tiesa, kamēr pats saimnieks lietoja šī meža nostūra izlokšni, viņa māte vairāk kā rīdziniece un arī vāciski runāja tādā sevišķā garā: «Morgen» kļuva «Morjen» un «gehen»

par «jējen» un tā joprojām. Daži mani izteicieni viņai šķita kā vācu valodas zaimošana, es strīdējos pretī, ka vēl nevienu vācieti neesmu dzirdējis citādi runājam, un saņēmu paskaidrojumu, ka īstie, smalkie vācu kungi iznīkuši un uz šīm iebrukušajām plukatām nav vērts klausīties. Lelle gan vairāk uzticējās man, un vecene kļuva gluži vai greizsirdīga.

Bet darbdienās, kad skolnieces mājās nebija, atkal draudzīgi pārspriedām visu par grāfiem Šuvaloviem, par krievu ķeizaru un par veco laiku godību, kad katrs kārtīgs bērns, kas praties kungam roku pabučot, saņēmis kā no gaisa sudraba pusrubli, par Kliģiem, kur tolaik piens un medus tecējis, bet ik pavasari kuplo ķiršu dārzu iznīekojušas vēlinās salnas, kas uzkritušas tieši pilnziedā. Pa šiem četrdesmit pieciem gadiem tikai divas reizes ievākta ogu raža — tā bijusi īsta debesu mannā: zaptas burkas bez gala, sulas un vīna baloni, un izēšanās tāda, ka gandrīz vai visi vīveles saķēruši. Arī šopavasars salna nomaitājusi ziedus, dārzs panīcis, bišu koki nogāzušies un satrupējuši — vecaistēvs līdz savai nāvei rūpējies par medutiņu, taču neko nav gribējis dzirdēt par jaunajām modernajām bišu mājām. Bet nu jau bruka kopā visa pagājušā gadsimta godība ar klētīm, staļļiem, vāgūžiem, lielo un mazo kūti. Pat dzīvojamās mājas jumts šaubīgi salāpīts, bet apakšējā vainaga balķi saplaka zem virsējo spiediena. Gājiens uz leju sācies pēc pirmā pasaules kara, kad valdība ilggadējiem mežsargiem piešķīrusi mājas par dzimtu. Taču mežsarga godu un algu ieguva Prīda tēvs, Kliģi atradās tālu mežā, pienotava trīsdesmit kilometrus, labība liesajā zemē auga vāji, bet cūkgaļa tirgū tik lēta, ka cūkas gandrīz neatmaksājās barot. Pats saimnieks jau aizmirsis tos laikus, kad plašajā saimes istabā skanīgi trieca

divi puisi un divas meitas, — viņš spēja saligt tikai ganiņu pa vasaras mēnešiem. Šovasar bija leišu puisēns, kas nu jau atgriezies savā sādžā, un vecā saimniece viena mita mazajā kamarītī blakus lielajam tukšumam. Mēs ar Prīdi no siena šķūņa pārvākušies augšas istabā. Dažu vakaru, klausīdamies vēja gaudās, es domāju par šo skumjo meža vidus vientulību. Marija ar Lelli skolas internātā, Ilze turējās pie vecāsmātes un viņas stāstiem, kas radniecīgi Anša Leitāna «Puķu kurvītim», bet jaunā saimniece saimniekgalā visu pamesta — ja Kligis aizgājis «viesos» pie Prīda pamātes. Senajos Šuvalova mežsarga laikos tur lejā murdēja pilns: cilvēki katrs savā stūrītī dibināja ģimeni, strādāja melnās miesās un tēvuzemi atrada puķupodā, ko laikam taču drīkstēja turēt uz saimes istabas palodzes. Varbūt viņi uzskatīja, ka tā tam jābūt, varbūt arī ne, bet neko nespēja grozīt. Vecāmāte ar skumjām atceras pagājību, protams, noteicēja par māla klonu bija viņa. Visu šo ēku puduri viņa valdījusi, izrikojusi meitas un ganus — puisi skaitījās saimnieka daļa. Aizgājusi grāfu un smalko kungu pasaule līdzī paņēmusi ne vien turīgā mežsarga godību un sudraba rubļus, bet arī viņas jaunību un sievietes laimi. Atmeties gultā, es centos iedomāties tos gadus, kad viņa — bagāta tēva meita — mācījās Jelgavas skolā, runāja «īsto vācu» mēlē un ar pārakuma apziņu noraudzījās zemākajos ļaudīs. Ābeļdārzs kā mežs, druvas mālainajā līdzenumā kā kārkli un jaunā meitene kā košs zieds dakstiņjunktās dzīvojamās mājas saimniekgalā. Skola un grāmatas viņai pavērušas vilinošu ieskatu pasaulē, kas balstījās uz skaistiem vīrišķīgiem kungiem — kāds no tiem tuvosies viņai, jaunavas loga priekšā uzplauks brīnumzieds, un dvēseli pārplūdinās saldās laimes noskaņas. Ak, vecāmāte skolā bija lasījusi «Leiden

des jungen Werthers»¹, es tikai Aspazijas latviskojumu (turklāt zākājis to par gaudulīgu smilkstoņu), viņa ticēja mīlestībai, kas paceļas līdz debesu augstumiem. Atnāca gan tikai mežsargs, jo īstajiem kungiem viņas skaistums bija visparastākā lauku puķe, viņas izglītība nekas vairāk par lasītprasānu vācu valodā. Mežiniekam bija mīlā iedegusies sirds, jaunceltas mājas, iekopti tīrumi. Viņš atveda košo lauku ziedu uz šiem biezokņiem — pret viņas gribu jau nu ne; atveda tais federratos, kas, gadu gadiem kalpojuši grāfa mežsargam, nu salauzti atpūtās vāgūža nostūrī, atveda cauri saules tveicētām jaunaudzēm, cauri simtgadu gāršām, kurās pat pusdienlaiks zuda ēnainā puskrēslā, cauri baltsārtiem brūkleņu ziediem un vaivernāju dullinošajam tvanam pa likumu likumos iebrauktiem ceļiem, kurus, līdzīgi līgavas plīvuram, sedza balti putekļi; varbūt tas notika ziemas salā, kad lausks lika sprēgāt visai pasaulei un saules žilbinātās kupenas smēja kā smaidā atsegti jaunekļa zobi. Viņa izkāpa Kliģu pagalmā, atmeta lakatu no kuplo matu «copes»; skatījos viņas sejā — ziedēja kā brūklene, tvīka kā brūklene... Tas taču grumbainais vecāsmātes vaigs, sena kā pasaule šī mūžīgā mīlestība, sena, ziedoša, trūdus birstoša, savos pelnos atdzimstoša. Tava jaunība un mans vecums — tu taču nezini, ka dzīve ir visa esošā aiziešana, visa bijušā atgriešanās; šie vēji gaudodami vērpjas ap mani pa mūžības spirāli, es pastiepu roku pāri tiem, un atnāk laiks, kad tveicēja vasara, kaisa skūpstī un debess svētīja ķiršu dārzu ar brūnganmelnu augļu pārpilnību; kas svētīs manu atziņu koku un tā alkšņrūgto sulu? Augstais jokdari, dari brīnumu: dod bērna dvēseles vieglumu vecumam un jaunekļa ticību neticīgajam! Čakliem

¹ «Jaunā Vertera ciešanas».

solišiem viņa tecēja tais brīžos, kad dēls jūdza zirgu braucienam viesos uz Valli pie māsasdēla un māsasmeitām, — jaunā meitene atgriežas savā dzimtajā pusē. Bet es neatgriežos, man nav kurp atgriezties. Zaudētā paradīze un atgūtā paradīze. Es esmu dzimis aiz Ēdenes vārtiem tuksnesī — atgūstot es varu tikai zaudēt.

15

No rīta gatavojāties cukurbiešu sīrupa vārīšanai. Saimniece kūra uguni plīti, saimnieks veikli rikojās ar nazi un stāstīja par trešo grāfa mežsargu Priedkalnu.

— Priedkalns bija varens bur's. Viņa mājās nekas nestāvēja zem atslēgas, ir klēts bija pilnīgi vaļā, tāpat neviens tur nekā nespētu paņemt. Ja tu slepšus ieietu viņa klēti un kaut ko zagtu, tu paliktu uz vietas kā pienaglots. Vot, zini, tā! — Kliģa sejā viesās vissvētākās šausmas. — No tēva mantojumā viņš saņēmis trakot stiprus vārdus. Tas jau bija ar burvestības spēkiem viņam tīri kā ģimī ierakstīts. Tādas melnas, melnas acis, un zini, kā zvēroja — tirpas gāja pāri kauliem, ja viņš tā ciešāk paskatījās. Ir tie, kas Priedkalnu tikko sasatika, ar reizi paklausīja, kad šis kaut ko pavēlēja. Kad valdība piešķīra mājas par dzimtu, viņš strādāja par mežu brāķeri pie žīda. Uz melna ērzēļa apkārt jādēlēja, uguņi vien šķīda. Teic, šis to ērzēli ar teļa asinīm esot dzirdījis. Cik reižu bija tā — piejāj pie kāda, kas mežā strādā, un uzsauc — pieturi manu zirgu, kamēr pats tur uzmēro. Nebija joks to velna ērzēli novaldīt. Pēc Priedkalns izvelk desmitlatnieku un iedod par labu piepaturēšanu. Šim naudas kā spaļu, pūķis pienesa pēc vajadzības.

— No kurienes pūķis to naudu nesa? — es ievai-
cājos. — No Latvijas bankas, vai?

Brīdi Kligis saspringti domāja un mirkšķināja
abas acis — kā izdauzīto, tā veselo.

— Bur's visu var, — viņš beidzot atbildēja.

Rāmā un laipnā saimniece laikam noprata, ka es
jokoju, un piebilda:

— Es ar no sāкта gala neko neticēju. Bet zini,
Uldi, kā vienreiz ieraudzīju Priedkalnu, tā kļuva
skaidrs, ka viss ir tiesa, ko stāsta par viņu.

Kligis turpināja savu:

— Visu ko Priedkalns iespēja, gaužām stipri vi-
ņam bija tie vārdi. Grūti viņš arī mira. Neko ēst
nespēja, vaidēja tā, ka visi mājinieki bēga laukā,
velns viņu žņaudza. Lība, kas Priedkalnu kopa, zina
vārdus pret nelabo, tā pārāk nebaidījās, vēlāk pati
man stāstīja, ka naktīs tāds pinkains, melns neradī-
jums grozījies pa istabas kaktu, acis gailējušas kā
ogles. Priedkalns kļiedzis: «Laid mani vaļā, negribu
tevis!» — tad melnais pazudis, bet mežā kāds
briesmīgi smējies. Lība sākusi dziedāt dieva dzies-
mas, bet Priedkalns uzbrēcis, lai viņa rimstot. Dieva
vārdu neviens viņa tuvumā nedrīkstējis minēt. Tā
viņš mocījies, mirt nav spējis, taču laikam nolē-
mis savus vārdus piepaturēt pie sevis. Un kas tos
gribētu pretī ņemt un dvēseli sagandēt? Es nu gan
nē! Beidzot pavēlējis mājas puisim braukt uz Jelga-
viņu pēc zārka. Atceļā to visu laiku pavadījuši sep-
tiņi vilki. Puisim ar reizi sajūta, ka tie nav nekādi
īsti vilki. Un bailes! Tas bijis ziemā, ātri sametusies
krēsla, bet līdz Priedkalniem pa dziļu mežu vēl vai-
rāki kilometri. Vilku te nava, kur nu vēl septiņi ga-
bali! Taču šie nav uzbrukuši, zirgs sprauslo un vie-
nās putās, puisis ar pūlēm novaldījis. Vilki pavadī-
juši braucienu līdz pat mājām un tad izgaisuši —
tie bijuši citi bur'i, kas uzmanījuši, vai zārks at-

vests. Priedkalns tonakt nomira. Ļaudis runāja, ka šim bijis greizi saviebts ģimis un mēle izkārusies no mutes. Tā tos vārdus neviens nav dabūjis.

— Žēl gan, — nopūtos, — tas būtu bagāts vīrs.

— Un dvēsele pagalam! — saimnieks ar saimnieci reizē iesaucās.

— Nu padomājiet, ja jums būtu nauda, manta un visa kā papilnam, — es runāju pavedinošā kārdinātāja balsī.

Klīgis sprieda, ka pirmām kārtām esot jā rūpējoties par to, kas būšot pēc nāves. Dzīve ir īsa, bet tur nekas nebeidzas.

— Tieši tāpēc, — es turpināju tādā pašā garā. — Tupēt uz balta mākonīša, slavēt dievu to kungu, nebūt spējīgam neko grēkot un kārām acīm noskatīties, ka uz zemes joprojām dzer alu un pa naktīm lavās pie vecu vecu jaunām sievietēm. Varbūt ellē iet lustīgāk.

Klīgis kļuva pikts:

— Tu, Uldi, esi viens bezdievīgs cilvēks, ja šitā ... Dvēselei jau nav ne kāju, nedz mazās kājiņas.

Ārdurvīs brākšķēja, uz saimes istabas māla klona jautri nokāpa Prīdis. Viņš uzsvieda galdā savu nešļavu — šķērszāģi un divus cirvjus.

— Zāģis kā nātre, cirvji paši lien stumbrā. Nu tik uz mežu, tur tev būs jāsvīst tā, ka nedomāsi vairs par sievietēm un meitām.

16

Klīgis brauca ar zirgu, mēs ar Prīdi strādājām sila uzkalniņā kilometrus četrus no Klīgiem. Priežu slaidums, sniega žilbums, miera valstība — es iegāju kā mūžībā pirms pasaules radišanas. Laiks, kas dzima ar dienas ausmu un sadedzināja sevi rieta ugunssārtā, apstājās kopā ar mani. Tikai galotņu

vienmērīgā dvesma, apziņa, ka esi, un pāri visam radītāja griba — lai top! Un tapa: metāla zobi ieēdās mūžībā, saplosīja to skaidās, priedes nogāzās un atsedza velves salto pelēkumu. Mēs nonāvējām. Cik priēžu izaugušas no pirmā sējuma? Ar kādām tiesībām nonāvēja tās? Ar kādām tiesībām nonāvējam mēs: kokus, ko kurinām, dzīvniekus, ko apēdam, zāli, ko samīnam? Un tur, kur tērauds un sprāgstvielas uzirdina sasalušo zemi? Vai kanibālisms ir pirmo karu cēlonis vai sekas? Viscēlākie vārdi to attaisno, ievēro: vārdi, vārdi, vārdi. Es piesitu cirvja pietu stumbram, piesitiens aizskanēja tālu — vai līdz pat Klīgiem, Zīrakiem, Priedkalniem. Vecais burvi, ierodies un atklāj savu «vārdu» noslēpumam! Varbūt dievu to kungu tu apmānīsi, varbūt visus pekles spēkus, bet ne sevi, un tai brīdī, kad spēsi arī šo neiespējamo, tu būsi beigts un pagalam — tu nožņausi pats sevi, velnam nebūs jāžņaudz, tu nožņausi sevi ar zīda cimdiem bez vaidiem un ar smaidiem. Vai var būt briesmīgāka nāve kā nogāzties tukšumā, kas palicis cilvēka paša vietā? Es sacīju Prīdim:

— Žēl, ka ar Priedkalnu aizgājušas visas burvestības. Mums noderētu kāds melnās maģijas triks.

Prīdis palika nopietns.

— Zini, tās lietas nav tik vienkāršas, — viņš sacīja. — Man ar liekas, ka visas melšanās par dvēseli un miroņu augšāmcelšanos ir tīrie nieki. Bet, kad atceros Priedkalnu, pāris reižu bērībā tiku viņu redzējis, tad čagani metas ap dūšu vēl tagad. Tas bija tāds vīrs, ka tu ar viņu vis neļokotu.

— Un tikai lelle likteņa rokās, — es klusu no-teicu.

Tvērām zāgi un sākām sagarināt nolaistos kokus. Es ieminējos:

— Ja nu šis pēkšņi piejāj uz melna ērzeļa...

Aprāvos, zāģis izspruka no manas rokas, ar atplestu muti vēros pāri Prīda plecam. — Ko tu? — Prīdis brīnījās, paskatījās man sejā un apsviedās apkārt. Nu arī viņš ieraudzīja — ne jau jātnieku uz melna ērzeļa, bet trīs bruņotus vīrus, kas nāca pāri uzkalnam. Vienā no tiem pazinu Gustu — to pašu Gustu, ko pirmoreiz sastapu Vēdzeļu apkūlībās. Kaut kur zemapziņā ieskanējās Prīda brīdinājumi. Gustam pār plecu angļu šautene, abiem svešajiem krievu parauga mašīnpistoles ar diskveida patronu aptveri. Atšķirība arī apgērbos: Gusts kažokā un šņorzābakos, viņa pavadoņi vatētos kamzolos un nenosakāma materiāla stulmeņos.

Nācēji neizturējās draudoši. Gusts jau pa gabalu uzsauca: — Labdien! Dievs palīdz! — Un šie abi piebilda: — Sveikil!

Prīdis izrādīja ziņkāri un gluži omulīgi atņēma nelūgto ciemiņu sveicienus. Sarokojāmie un apmetāmie uz nolaistā koka. Dažus teikumus par mūsu darbu, par smuko sala laiciņu izmīja Gusts ar Prīdi. Klusēju es, klusēja abi svešie. Varēju gan iedomāties, kas šie tādi. Viņi neizskatījās neko kareiviski — īpaši tas viens ar kalsno seju un spīco degunu; acis viņam bija bālganas, skatiens noslēgts, it kā uz iekšu vērst. Otrs bija daudz dzīvīgāks, brūnajās acīs asa izteiksme — viņš uzmanīgi sekoja Gusta sarunai ar Prīdi.

Gusts:

— Tu vareni raujies, bet bagāts tāpat nekļūsi.

Prīdis pasmējās:

— Vai ar darbu kāds bagāts kļuvis? Taču maize jāpelna. Kliģis spēki arī dod...

— Uz pāris dienām vari pārtraukt to pelnīšanos, — Gusts it kā nocirta Prīda runu. Tāds

iespaids, ka svešnieka skadrie skatieni steidzina viņu. — Vai gribi mums palīdzēt?

— Kādā ziņā?

Gusts paglūnēja uz mani un paziņoja, ka runāšot tikai ar Pridi. Man tāda neērta jušana, ka vajadzētu vākties prom mežā. Bet draugs spurojās Gustam preti:

— To, ko sacīsi, drīkst dzirdēt arī Uldis.

Svešā acis gluži kā iedzēla man. Tāda nojauta, ka Gusts radījis savos biedros neuzticību pret mani. Kāpēc? Es zinu, ka viņš slapstās krūmos, bet kas man par daļu — mežs diezgan plašs, lai viņi nelien mums virsū, tāpat kā mēs netraucējam nevienu!

Pridis vēl piebilda:

— Vai tu vairs nepazīsti Kliģi? Un mani? Tavā acu priekšā uzaugu. Mēs zinām, kas ir Uldis, un ja tev nepatīk viņa deguns...

Nu runā iejaucās svešais:

— Tev dokumenti ir droši, vari aizbraukt uz Rīgu iepirkties. Naudu dosim mēs.

Svešnieka runa liecināja, ka viņš nav latvietis, lai arī cenšas izsacīties lēni un saprotami.

Otrs svešais vīrs — tas ar noslēgto skatienu — joprojām sēdēja kluss un mēms.

— Kas man jānopērk? — Pridis vaicāja.

Svešais samiedza brūnās, skadrās acis, izvilka no kabatas kastīti ar mahorku un avīžpapīru un, smēķi tīdams, it kā pavirši izmeta:

— Radioaparāta baterijas.

Pridis pievērsās man:

— Dzi, Uldi, tu labi pazīsties ar Jāni. Varbūt mums par visiem trim izdotos?

Tūlīt aptvēru, kāpēc Pridis tik svinīgā balsī pataisa mani par galveno personu — draugs stāvēja par draugu līdz galam. Vai mani tas sajūsminātu,

ja visu pārdomātu ar vēsu prātu? Diez vai, drīzāk censtos atrunāt Prīdi no tuvas biedrošanās ar mežabrāļiem. Saprātu, tie nelūgsies draudzību, bet centīsies pakļaut cilvēkus, apstākļus, notikumus savai gribai. Aiz viņu muguras stāvēja spēks: Staļingradas uzvarētāji.

Prīdis panācis gribēto, jo visu acis pievērsās man. Mežabrālis ar nelatvisko izrunu noprasīja:

— Kas par Jāni?

— Amatnieks. Kopā strādājām.

Drīz viss bija norunāts, atlika savākt rīkus un mesties mājup, lai ātrāk sapostos ceļam. Vēlāk iedomājos, ka otrais boļševiku partizānis, izņemot «sveiki» tiekoties un šķiroties, vairāk ne vārda netika bildis. Taču nojauta apgalvoja, ka viņš ir mans tautietis.

17

Un atradās abi pazudušie dēli — atradās tikpat negaidīti, kā reiz pagaisuši. Priecīgā sastapšanās notika Kārkliņu dzīvoklī visu triju sieviešu — Laimdotas, Smuidras un viņu mātes klātbūtnē. Prīda apaļā seja laistījās priekā. Uldis nepārprotami izskatījās atžirdzis, piebriedis, pelēcīgais bālums sejā izdzisis, tā veselīga, tomēr ar nejauneklīgu skadrumu; viņš sacīja, ka Laimdota un Smuidra abas divas laikam no mīlestības kļuvušas vēl skaistākas. Šos vārdus, ko varēja iztulkot gan kā piezobojumu (īpaši attiecībā pret Smuidru), gan kā cēlu glaimu, Jānis bija ievērojis vairāk par Prīda nevainīgo piezīmi, ka viņiem kārojoties uzzināt kaut ko par pasaules notikumiem, tāpēc jāaizvedot uz mežiem radioaparāta baterijas. Jānis zināja cilvēkus, kas varēja apgādāt. Kāds cits pirkums, ko Prīdis paveica tai pašā vakarā, uz ilgāku laiku aizķērās Jāņa atmiņā.

Jau pavēls, visas iebraucēju darišanas nokārtotas, mantīņas sasaiņotas, un mājinieki kopā ar viesiem sēdās pie galda. Kārkliņš kā allaž aizņemts ar kārumu gatavošanu goldfazānu dzīrēm, bet viņa nostbūtni maz manīja. Uldis ar Prīdi nebija pārlietu steidzīgi: biļetes iegādātas, un Jelgavas vilciens aties pēc vairākām stundām (tur viņi pārsēdīsies uz Krustpils līnijas), nav vērts skriet uz staciju un nīkt uzgaidāmajās telpās. Negaidot atskanēja durvju zvans, un visā drīzumā pārsteigtās Kārkliņa kundzes roku skūpstīja stalts SS unteršturmfiirers — senais ģimenes paziņa students, kas gribējis izcīnīt Latvijai cienīgu vietu jaunajā Eiropā. Ar to Latvijas vietu kā nu būtu, pats sev viņš izcīnījis otrās klases dzelzskrustu un SS virsnieka sudraba uzplečus. Viņu pavadīja pāris unterfiireru, kas laikam gan ņemti līdzī tātēc vien, lai virsniekam būtu prieks dzirdēt, ka šie ik pa brīdim ar cieņu atsaucas: — Klausos, leitnanta kungs! Patiešām, leitnanta kungs! Tas tik vareni, leitnanta kungs!

Jānim ap dūšu pavisam tā šķerbīgi. Viņam, kas šajā mājā iejuties tikpat kā īstenais saimnieks — gandrīz vai īstenāks par pašu Kārkliņu, šo nenozīmīgo miltu tārpu, jāpīeredz, ka pogainais uzpūstenis nosēstas blakus viņa meitenei, kamēr tās otro sānu aizņem ziņkārē, glaimkārē un iedomībā apstulbusī zoss, diemžēl meitenes mātē. Un šis satver Laimdotas roku, raugās viņai acīs un tarkšķ: par puteņiem, kas auro skumju vientulības himnu Krievijas klajumos, par zvaigznēm, kas mirgojot debesu augstumos tikpat spulgas un šķīstas kā Laimdotas acis, par dzimtenes meitenes gaišo tēlu, kas katru karavīru vadot cauri cīņu briesmām... Un Laimdota kaunīgi sarkst un, šķiet, izskatās aplaimota. Jānim vairs nepieklūt viņas tuvumā — tie abi «klausos, leitnanta kungs, patiešām, leitnanta kungs» aplen-

kuši Kārklīnieti, Laimdotu, virsnieku un plātās ar rokām kā ar vējdzirnavu spārnēm. Jānim tad vispirms abus jāpagrūž sānis, bet Kārklīņu dzīvokli šķandalēties nebija ieteicams. Jānis varētu salti atvadīties un aiziet, bet šādi cēli bruņnieciski žesti nebija viņa dabā, tos atļautos iecirtīgais un lepnumā jūtīgais Uldis, bet Jānis Smiltnieks rēķināja, ka tādā gadījumā viņš zaudēs katru iespēju ietekmēt notikumu norisi. Viņš palika.

Diemžēl Jānis nespēja iedomāties, ko īsti viņš varētu pasākt. Minūti pēc minūtes viņš minstijās kā uz sarūsējušas naglas uzsēdies un atkārtoti nolādēja savu muļķību piecelties no vietas blakus Laimdotai un iziet gaiteni pie iebrukušajiem iekarotājiem. Atbrīvoto vietu ieņēma leitnants, un nu ir par vēlu pastāvēt uz savām tiesībām. Jānis Smiltnieks tā sakoda zobus, ka viņa vaigos uzbrieda puni — «stāvi nu pie ratiem» un skaties uniformētā gaiļa izdarībās.

Stāvokli glāba Uldis, nē, patiesi, šī zēna vārdi spēja trāpīt pamatīgāk par lodēm. Brīdī, kad visi trīs uniformētie nedaudz pierima un atvilka elpu — iestājās pietiekams klusums, lai kļūtu dzirdama arī cita balss, — Uldis iesaucās:

— Bravo, Laimdota! Tagad jums skaidrs, kā bruņinieku laikos jutās Provansas galmadāmas, kad pie viņām atjāja šādi kareiviski «jājēji». (Patlaban Jānim šķita, ka pēdējais vārds bijis pārāk kreptīgi divdomīgs, toreiz viņš to uzņēma ar velnišķīgu prieku.) Žēl tikai, leitnanta kungs (agrāk Uldis, tāpat kā visi citi, bija studentu uzrunājis vārdā par Edgaru), ka vācieši jums šporas nav devuši, varētu tās padzinkstināt... Laimdota zina, ka Ulmaņa virsniekiem tādas bija, viņa var vēl iedomāties, ka plānveidīgas atkāpšanās brīdī krievi jums pārāk cieši uz papēžiem uzminuši.

Visiem tādas sejas, itin kā garais, bezkaunīgais

puisis uzsviedis galdā bumbu ar kūpošu degli. Taču pamodās izpratne par to, kas notiek. Iebrukuši trīs tēviņi, aprijuši grūti sagādātās smalkmaizītes — tās nebija domātas šiem, — piedūmojuši istabu zilganu, ka gluži jāšķauda, vai nu Laimdotai, vai Kārkliņa kundzei kāds labums, ja vispirms šie palūguši atļauju. Kaut būtu pratušies un kādu viņa pudeli, kādu saldumu atnesuši uz šo atkalredzēšanos. Kur nu! Laikam uzskata sevi par tādiem, kuri uz rokām jāauklē.

Laimdotas skatiens lika Jānim saprast, ka pienācis brīdis cīņai, diemžēl viņš nemācēja būt tik dzēlīgs kā Uldis.

— Visi mīlam paplātīties, — Jānis it kā atbildēja Uldim, tad pievērsās virsniekam, to, protams, uzrunājot vārdā: — Edgar, ir priekšlikums sastīķēt un pameklēt kādu lāsi, ar ko rīkles izskalot. Prīdis iedos gabalu cūkas miesas, nedrīkstam Kārkliņu pieliekamo galīgi izputināt. Laimdota, — Jānis lika visiem manīt, ka viņš ar meiteni ir uz «tu» un «tu», — esi tik laipna un sagatavo maizītes.

Nē, Jāņa uzstāšanās bija pārlietu praktiska un varēja radīt meitenē dzestrumu. Kaut kas tāds pavīdēja viņas sejā, viņa nezināja, ko atbildēt. Virsnieks — iekaisis un aizvainots — uzlika roku uz Laimdotas pleca un sauca:

— Laimdota! Vai tiešām iespējams, ka tā, kas likusies pati cēlākā, skaidrākā, labākā, ka tā varējusi aizmirst? Mēs, karavīri, frontē dienu un nakti sapņojam par to, ka tiekam uzticīgi gaidīti! Un nu īstenībā... — runātājam pietrūka vārdu, lai izteiktu savas sāpes un vilšanos.

Ja tiktu runāts zem četrām acīm, Laimdota varbūt justos vainīga, lai gan viņa Edgaram nebija devusi ne mazāko tiesību gaidīt un cerēt. Bet tik uzņēmīgi visu klātbūtnē! Aizvainojums sadzina asinis

Laimdotas vaigos, lika atgrūst valdonīgo roku. Un, kā par nelaimi savam priekšniekam, viens no kaprāļiem, kas allaž sacīja «patiešām, leitnanta kungs», bija uzgājis Kārkliņa mandolīnu — pats saimnieks to reti vairs lietoja — un nolēmis steigties virsniekam palīgos; lai atmodinātu Laimdotas sirdsapziņu, viņš uzrāva kādu zaldātu dziesmiņu. «Klausos, leitnanta kungs» uz brīdi kaut kur nozudis, bet «patiešām, leitnanta kungs» bija rīkle, kas blāva par trim. Laimdota klausījās mandolīnas plinkškos, vīru balsis pie savas auss (Edgars vienīgais dziedāja līdz) un jutās gauži pazemota. Dziesmas vārdi skubināja vedēju braukt ātrāk uz dzimteni, jo tur gaidot meitene. Dziedājums kļuva gaudulīgi stiepts, kad dzimtenes meitenes logā atmirdzēja kāzu uguņi; beigās sekoja drauds, ka neuzticīgās sirds ziemā sašot, viņa meklēšot pievilto, bet šis tad viņu vairs nepazišot. Turklāt Edgars vieba bargu ģīmi. Laimdota uztrūkās kājās un pārvietojās pie Jāņa.

Kamēr «patiešām, leitnanta kungs» pūlējās vareni izdziedāt, «klausos, leitnanta kungs» uzsācis komerciāla rakstura pārrunas ar Prīdi. Šis kaprālis jutās Jāņa aizrādījuma smagi trāpīts, naudas trūkums ir karavīra parastā bēda. «Klausos, leitnanta kungs» saskatījis teicamu izeju: viņam ir lieka «Valtera» sistēmas pistole, tādu krāmiņu var labi pārdot, bet kur ātrumā ķert pircēju?

Prīdis rādīja iekārīgu seju — varbūt viņš pats, ja vien pārdevējs neplēstu pārāk dārgi. Tur, mežos, medijums taisni acīs lien, bises nav, taču revolveris diezin vai noderēs.

— Ko nu! — «klausos, leitnanta kungs» galvoja. — Tas ir lielais, armijas parauga «Valters». Velk tikpat tālu kā «Parabellums», labāks par katru bisli!

Viņi apskatīja ieroci, izskaitēja rezerves munīciju. Virtuvē, kur tas notika, Prīdis ievilka arī Jāni. Tas

bija pret pirkumu, ko ķēpāties ar šaujamo, var nepatikšanās iekulties. Pārdevējs strīdējās pretī — mežos neviens Prīdi nepārmeklēšot, vispār kārtīgam latvju zēnam uzspļaut fričiem un viņu likumiem. Ja būs ierocis, allaž būs svaiga gaļa, pirkums ātri atmaksāsies. Turklāt drošība, gadījumā, ja mežos parādās partizāņi, Krievijā no tiem čumot visi kakti, tur bez šaujamā labāk pāri sliksnim nekāpt. Un «Valters» ir īsts zelts. «Klausos, leitnanta kungs» atkārtoti uzskaitīja pārdodamās preces izcilās īpašības. Jānis tiecās atpakaļ pie Laimdotas, pēc sava prāta viņš vairs ne brīdi neatkāptos no meitenes; Prīdis nelaida Jāni tālāk par gaiteni — zēnam nepietika naudas, un viņš kā sadedzis uz ieroci. Pietrūkst pāris simtu, lai Jānis tos aizdod.

Citā gadījumā Jānis stātos stingri pretī, bet patlaban, lai izbēgtu no Prīda uzmācības — džinkst apkārt kā ods, — viņš bija ar mieru naudu dot. «Klausos, leitnanta kungs» un «patiešām, leitnanta kungs» sačukstējās, kā labāk noorganizēt ballīti, kuras laikā virsnieks varētu pa īstam izklāstīt Laimdotai savas jūtas un pūtas. Diemžēl par vēlu. Aizkaitinātais virsnieks, izmezdams sāpīgus vārdus par sievietes mūžīgo viltību, sācis atvadīties. Kārklīņa kundze par to klusībā priecājās, lai gan vieba it kā nožēlojošu seju. Laimdota turējās cieši pie Jāņa — kā viņa īstenā ligava; gaiteni meitene nemaz negāja. Ārdurvis vēra Jānis, turpat arī Uldis, kas nekautrējās izmest piezīmi:

— Nav ko skumt un vienas zivtiņas dēļ mērcēt ķepiņas. Var nogrābt kādu blicmēdeli un noblicināties.

Abi kaprāļi nobolīja baltas acis uz garo ņirgu. Pats leitnants kaut ko izmeta par aizmugures žurkā. Bet vai nu kāds Uldim muti aizbāzīs — viņš tūdaļ mācēja atcirst, ka aizmugurniekiem jākaunas

no karavīriem tikai tad, ja tie frontē gūst uzvaras. Un durvis jau bija ciet, un šie varēja savas atbildes vēltīt kāpņu telpas sienām.

Jānis pavadīja draugus uz staciju. Viņš apzinājās, ka Uldis uzstājies viņa labā un daudz līdzējis, bija pateicīgs par to. Īsts draugs, cits vienaldzīgi noskatītos, varbūt palīdzētu leitnantam piezobot zaudētāju. Tomēr Jānis atviegloti uzelpoja, kad vilciens aizrāva šos abus, — līdz pat šķiršanās brīdim viņu māca bailes no ieroča, kas atradās Prīda somā. Ja nu notiek kontrole, Prīdis iekrīt un šucmaņi viņu iepin līdz...

18

Uldis:

Atkal vēji vērpa baltu virpuli pāri meža mūžzaļajām galotnēm, pāri Kliģu jumtiem, atkal es iekritu šajā miera valstībā kā akmens diķa dziļumā. Vai tiešām miers? Nez kāpēc baidījos noteikti atbildēt uz tādu jautājumu, un šīs bailes pašas par sevi bija atbilde. Brauciens uz Rīgu bija kaut ko sagravis, pasaules notikumi kā tērauda nagi iecirtušies pašos biezokņa dziļumos, satvēruši mani un vairs negribēja atlaisties. Kas būtu bijis pats svarīgākais tajos notikumos? Vienam cilvēkam nozīmīgākais var būt tas, otram pavisam kas cits. Atceres un vērtējumi pakļaujas dzīves ritumam tāpat kā viss, ko dēvē par cilvēka personību. Ir daudz tāda, ko mēs vēlētos atnest no sevis — protams, vēltīgi, — un jo vairāk tāda, ko tikpat vēltīgi cenšamies iegūt par savu daļu.

Kliģim gadījies tikt pie degvīna «šeinēm», un veikalā varēja dabūt īsto, labo spirtu — par trim degvīna pusstopiem deva vienu spirta pusstopu. Prīdis ar Kliģi strādāja pie baļķu izvešanas, kamēr mans uzdevums aizkātot tos desmit kilometrus līdz bodei un atnest dziru. Varēšu redzēt, kas notiek

lielajā pasaulē, kaut šo lielo pasauli pārstāvēja tik vien kā pagasta valde, pāris bodes, tautas nams, par skolu iekārtotā bijusī muiža un vēl dažas sīkas ēkas un kaut arī es tur pakavēšos, augstākais, pusstundu. Cilvēkam dažkārt pietiek ieelpot citu gaisu. Es nepadomāju, ka pagastā gaiss ir stipri sasmacis — it īpaši salīdzinājumā ar to, kuru allaž atsvaidzināja meža dvesma.

Pakavēšanās pagasta centrā man bija lemta krietni garāka par pusstundu. Tuvojoties veikalam, redzēju pretimnākot divus uniformētus vīrus. Nelabi satrūkos, protams, mani dokumenti pilnīgā kārtībā, brauciens uz Rīgu nav bijis nekas aizliegts — otro reizi ar mežabrāļiem sastapās vienīgi Prīdis. Taču atcerējos kādreizējo piedzīvojumu ar SD zeļļiem, un abi pretimnācēji bija no tās pašas slakas. Galvā tērauda bruņu cepures, pār pleciem mašīnpistoles — viņi izskatījās pārlieku draudīgi. Ja vien rastos kāda iespēja, es parautos sāņus, taču šie bija jau klāt un uzbrēca: — Stāt! — Es taisīju pēc iespējas nevainīgāku seju.

— Kas tu tāds? Ko blandies apkārt?

— Atnācu spirtu nopirkt, — lāgā nepazinu pats savu balsi, tik nedroši tā skanēja, — strādāju mežā.

— Ak mežā gan! Dod šurp dokumentus, paskatīsimies, ko tu tur dari!

Viens ilgi pētīja manu pasi un pievāca Kliģa dotās «šeines». Jutos tik nelabi, ka nemaz nedomāju iebilst.

Pieradās vēl trešais.

— Kas šitais tāds?

— Velns viņu sazin, — ņurdēja tas, kas pētīja manu pasi. — Šaubīgi dokumenti. Slims esot, bet purns veselīgāks nekā mums visiem trim kopā. Mežā strādājot. Būs jāpapurina, vai neizbirst kāda sarkana spira. Aizved, Artūr, viņu un ietupini.

Nu tikai attapos, ka pienākušais trešais ir man nedaudz pazīstams. Artūrs Bērmanis — jā, Smuidras vīrs, Laimdotas svainis. Tikai reizi biju viņu redzējis, turklāt civilā tērptu, taču pazinu pēc īdziņās sejas un zilganā žūpas deguna. Uzrunāt viņu, atgādināt Kārkliņu ģimeni? Politiskā policija nav vieta, kur mēģināt rast cilvēcisku sarunu. Sekoju Bērmanim uz pagasta namu, kur tiku ieslēgts šaurā, saltā istabelē. Izskatījās, ka te kopš laika gala bijis skabūzis arestētajiem — logiem priekšā pamatīgi «ķīniešu gardiņi». Uz šķiršanos Bērmanis mani izčamdīja, atņēma kabatas nazi, piekodināja, «ja gribi izkļūt sveikā, sargies taisīt pekstiņus», un pameta vienu. Neizlikās, ka ārpusē būtu sargs, bet uzlauzt šīs durvis es nespētu. Apmetos uz tādas kā lāviņas un sāku apcerēt, kas īsti man gaidāms. Tā taču ir cūcība — iespundēt cilvēku gluži par neko! Pārbaudīs dokumentu īstumu? Lai bauda veseli! Galu galā nav vērts činkstēt: neba pirmo reizi piedziņoju — kam spēks, tam vara. Vai daudz esmu skumdējis par kukainīšiem, kurus samīn mans zābaks? Augstajam jokdarim labpaticies iemest mani cietumā (labi, ka ne lauvu bedrē), kas zina, kādus pārsteigumus viņš vēl gatavo.

Biju nosēdējis pāris stundu, jau pusdienlaiks, kad durvis atdarīja Artūrs Bērmanis un pamāja ar roku: — Nāc līdz!

— Bērmaņa kungs... — es bikli uzsāku. Bērmanis nesaprata un nepavisam nevēlējās ielaisties pārrunās.

— Nemurkšķi! Kopies ātrāk!

Dziļi aizvainots sekoju viņam, tomēr uzbrēciens nācis man par labu. Šis nenozīmīgais plencis, kas truli izpilda priekšniecības pavēles. Meklēt palīdzību pie tāda, kas pats sev nespēj palīdzēt! Ausības! Gandrīz izaicinoši pasmīnēju un tūdaļ aprāvos:

vēl viena pretīga, bet daudz bīstamāka sastapšanās — tas garais pistoles varonis Tālis stāvēja istabā. Viņš šķirstīja, liekas, manu pasi, tad apmetās uz galda stūra un norādīja krēslu.

— Sēdies!

Tas nebija aicinājums, bet pavēle. Vai viņš atceras mani? Toreiz viņš bija pavisam miglains.

Garais kleists pavēcināja pasi gar manu degunu, pašūpoja savu slaido, galifē biksēs un ševroādas zābakā tērpto stārka kāju, it kā grasīdamies spert, un noprasīja:

— Kā tu prati šitādu pasi izbrūvēt?

Runāju diezgan droši:

— Pagasta vecākais pateiks, ka esmu bijis šeit uz ārsta pārbaudi. Dakteris atzina, ka manas plaušas...

— Nestāsti pekstiņus! Tev jau d... mietu var nolauzt. Nu! — Tālis norādīja pāri manam plecam.

— Paskaties tur uz to. Pazīsti viņu?

Dzirdēju, ka man aiz muguras telpā ievēd vēl kādu cilvēku, pagriezos, paskatījos un pateicu: — Nepazīstu... — Tas nebija tiesa, bet man tāda sajūta, ka es nemelotu. Tur stāvēja nerunīgais mežabrālis, no kura tik vien biju dzirdējis kā «sveiki» sastopoties un atvadoties. Protams, ieroča viņam nebija, arī cepures ne, pierē asiņains nobrāzums, acis tā pati noslēgtā izteiksme.

— Nemelsies! — Tālis draudīgi uzsauca. — Mežā tikāties, spriedāt par konstitūciju un par prostitūciju — un uzreiz negribat pazīties.

— Nekad neesmu viņu redzējis, — atbildēju. Es nejutu ne bailes, nedz uztraukumu, tikai sirds šķīta kā iespīlēta starp diviem ledus klučiem.

— Ak citus tu gan redzēji?

— Kādus citus?

— Vecīt, — Tālis grūda pasi man sejā, — jautāju

tikai es! Ja tu vēlreiz kaut ko tādu, dabūsi rīt savus zobus.

Es klusēju.

— Stāsti visu par bandītiem! — Tālis uzstāja. Bet manī jau radusies pārliecība, ka viņš tincina uz labu laimi. Iesaucos kā izmisumā:

— Strādāju pie Klīgu saimnieka, apmetos mežā, lai izdziedinātu plaušas. Saimnieks mani sūtīja pēc šnabja, bet jūs atņemat šeines un solāties izdauzīt zobus par lietām, par kurām es nekā nezinu.

Tālis uztrūkās kājās, brīdi likās, ka viņš sitīs. Taču tikai piedraudēja: — Šitādus slimniekus es uzšķērzu, lai izrautu plaušas un apskatītos, cik tur tās vaiņas. — Viņš pavēlēja Bērmanim: — Artūr, ved to ēzeli prom, lai pagūst sagatavot dvēseli. Tu man ziņgēsi, tirekli tāds!

Ne visai laipni mani iegrūda atpakaļ tuptūzī.

Sēdēju uz lāviņas un gaidīju — kas nu tālāk notiks?

Dzirdēju iebrēkšanos. Kāds cilvēks izgrūda sāpju kļiedzienus; tie piesmaka, liekas, upurim aizturēja muti. Uzbudināts pastaigājos pa mazo kambari. Vai Tālis strādā bendes darbu? Briesmīgs rēciens, tad pilnīgs klusums. Sastingu uz vietas un klausījos, tomēr viss palika mierīgi. Pusstundu, stundu? Kas to lai pasaka?

Vēlāk trokšņi atkārtojās, taču allaž bija slāpēti. Laiks vilkās briesmoti lēnām, beidzot aizrestotajā lodziņā iekrita vakara krēsla. Dzirdēju tuvojamies soļus, skarbus izsauzienus un atmetos lāviņā — ceļu locītavas kā bez satura.

Durvis atdarīja un aiz kājām ievilka pazīstami nepazīstamo mežabrāli. Uztraukumā man acis margoja. Tāļa balss: — Pietiek ar to ķēmu! — un es paliku viens pie zemē nosviestā cilvēka.

Viņš gulēja un pa laiciņam izdvesa smagu

nopūtu. Pietupos, pieliku roku pie pleca un manīju, ka vīrs saraujas. Nu viņš pavēra acis, pazina mani. Vēroju, ka vīra sejā nav nekādu varmācības pazīmju, izņemot jau iepriekš redzēto nobrāzumu. Tomēr viņš bija pamatīgi apstrādāts, izskatījās gluži kā pie gala, viņš nevarēja ne pakustēties, tik vien palūdza:

— Paliec kaut ko zem galvas, zēn!

Paaugstināju viņa pagalvi ar savu cepuri. Jau no šīs niecīgās sakustēšanās viņš sāpīgi ievaidējās, varbūt vīram savandītas visas iekšas? Ieminējos:

— Te uz klona ir salti. Palīdzēšu jums uzrausties lāviņā.

— Nekustini mani.

Man bija neērti pamest viņu un paliku tāpat tupot — ar muguru pret sienu atspiedies.

— Ūdeni, — vīrs ievaidējās, — ūdeni . . .

Nevarēju to paciest un, neapdomādams, ko daru, triecu dūri durvīs, kliezdu, ka gribu dzert, ūdens taču naudu nemaksā. Bet neviens neatbildēja, ārpusē neviena nebija, bijām ieslēgti un pamesti savam liktenim.

Mana ārdīšanās atžilbināja sadauzīto vīru, viņš apsauca mani:

— Nav vērts, tie ūdeni nedos, tikai kāvienu iemantosī. — Brīdi viņš klusēja, varēja manīt, ka runāšana viņam prasa piepūli. — Saki — tu esi mūsējais?

Es nezināju, ko atbildēt.

— Nebaidies, es tevi nenodevu, — mežabrālis atkal ieteicās.

Tikai tagad man ienāca prātā, ka šajā nopratināšanā viss nav bijis atkarīgs no manis vien.

— Tevi izlaidīs, viņi grib vēl tikai apjautāties pie pagasta priekšniecības. Kad būsi brīvībā, satiksi manu biedru.

— To? Kur es zinu meklēt?

— Gusts tevi aizvedīs. Klausies, man grūti runāt... Klausies uzmanīgi! Pasaki Sergejam Vasiļjevičam, ka nodevējs ir Čaška. Bet pagaidām lai neaiztiek viņu — vācieši no Jēkabpils sūtīs karaspēku, drīzumā... Tad meitene dos ziņu, tad varēs Čašku paņemt un izlikt fričiem slazdus.

— Īsti nesaprotu.

— Tev nekas vairāk nav jāsaprot. Sergejs Vasiļjevičs sapratīs. Tu tikai pasaki tā.

Mežabrālis ieklepojās, ievaidējās un iegrīma pusneapziņā, viņš čāpstināja lūpas itin kā dzerdams. Es tupēju neērtajā pozā. Bija žēl šī cilvēka un domāju arī par sevi — vai patiesi izkulšos no klizmas? Tālis man ribas ielauzīs, ja uzodīs patiesību.

— Tu te esi? — vīrs atguvās. — Neaizmirsti, ko sacīju.

— Kāpēc tu uzticies man?

— Tu esi godīgs cilvēks.

— Hm, lai nu kāds esmu, taču ne jūsējais.

— Katrs godīgs cilvēks ir ar mums...

Patiesi, viņš bija milzīgi pārliecināts, itin kā turētu tiesības uz visas pasaules godīgumu. Citā gadījumā, citos apstākļos mani tās kaitinātu.

Mežabrālis:

— Beigsies karš un paies kādi desmit gadi, tad atceries mani. Tad tu sapratīsi... Cilvēki būs citi, tie paši, tomēr citi. Viņi būs izauguši mūsu garā — krietni, godīgi, uzticami, viņi veidos dzīvi un veidosies paši. Nebūs vairs nabadzības, slimību, apspiestības, ļaunuma... nebūs dzertuvju, pērkamu sieviešu, nodevīgu dvēseļu...

Viņš klepoja un smagi elpoja. Es domāju: «Varbūt ir apskaužams tāds cilvēks, kas spēj sevī uzburt ilūziju — ilūziju par brīnumu, kas mūs gaida pēc nāves aiz mākoņiem vai dzīves laikā tepat uz

zemes.» Kaut kas šajos vārdos, šajā pārliecībā, ko izdvesa sadauzītais cilvēks, aizkustināja un ietekmēja. Viņš nebija glēvulis, viņš prata savu ticību turēt augstu. Tiesām negribējās viņu apstrīdēt, tikai gluži nejauši man paspruka:

— Nezinu, kas būs, kā būs. Zinu tikai, ka šobrīd mums nav lielu izredžu nokļūt līdz nākotnei — vienalga, kādai... mums abiem... Cilvēks cīnās ar nagiem un zobiem, bet dzīve spēlējās ar viņu — to var saukt arī par dievu, likteni, gadījumu... vispār kā vien tīk. Un notiek, ka šodien zilonis mūs nesabradā, bet rīt nodzeļ ods. Tīrie joki. Un kritušais guļ rāms un neredz, kā tur īsti būs pēc otrā, trešā vai ceturta pasaules kara.

— Mēs neaiziesim, citi aizies.

— Nu jā... varbūt citi...

— Nespried tā, muļķa zēn. Katra atsevišķa cilvēka dzīve ir pakļauta vispārīgam... No tā nekur neizspruksi, saproti, nekur. Vai nu kopā ar viņiem, vai kopā ar mums. Viņi ir briesmīgi, vareni, bet mūsu spēks vēl varenāks. Pats to redzi. Staļingrada, Kurska... Viens turēdamies, tu gan būsi nevarīgs, oda nodzeļams, starp divām klintīm. Esi gudrs, nāc pie mums. Nākotne ir mūsu... pasaule būs mūsu... Tu esi jauns, dzīvosī. Pasaki Sergejam Vasiļjevičam, neaizmirsti... un visiem viņiem pēc uzvaras... no manis... pasveicini...

Viņam trūka spēka tālāk runāt, viņš gārdza, atkal lūdza dzert. Gandrīz ar prieku izdzirdu nācējus, varbūt ūdeni neliēgs.

Durvis atvērās. — Slienies augšā! — SD vīri uzbrēca guļošajam.

— Viņš visu laiku murgo, — sacīju. — Lūdzu ūdeni. Iedodiet padzerties.

— Varbūt konjaku? Saturi žaunas! — man atcirta. Tāpat kā šurp atvilkuši, viņi aiz kājām aizrāva

prom sadauzīto mežabrāli. Varbūt šonakt nošaus? Nudien, ja izklūšu no šīs bedres, darišu visu, ko vīrs lūdzis.

Nu nāca pēc manis. Atkal pratinās, varbūt spīdzinās, varbūt aizvedīs nomaļā vietā un nolikvidēs. Tādas kā skudriņas tecēja pa manu miesu, kad izdzirdu aicinājumu:

— Šurpu!

Izgāju. Tumsa jau nakts. Pavēlnieciska balss norīkoja:

— Aizved viņu pie oberšturmfiirera!

Tā tad mani grib redzēt pats virsnieks. «Saturi dūšu!» domās uzmundrināju sevi. Mani veda uz skolu. Pietiekami tumšs mukšanai, bet visapkārt sniegoti lauki — varēju nokļūt zaķa lomā, lode mani panāks. Varbūt nekādas briesmas vairs nedraud. Virsnieks laikam gan ir vācietis, vāciski es protu un varēšu ieskaidrot, lai pārbauda visus apstākļus.

Un tomēr jutos nomākts un baidījies.

Bijusī muiža neizskatījās nekāda dižena celtne. Parks kails un rets. Laikam te mitis kāds no Šuvalova pārvaldniekiem — ne jau pats grāfs. Uzmanīgi noskatīju sastaptos kareivjus, viņi uzvedās klusu un izskatījās noguruši. Mans pavadonis aizgāja, un brīdi stāvēju savā vaļā pamests, neviens man nepievērsa ne mazāko uzmanību. Tomēr drīz tiku aicināts spoži apgaismotā telpā: logi rūpīgi aizsegti, kā to prasīja kara laika noteikumi, galds klāts, pie tā sēdēja Tālis. Petrolejas lampa apspīdēja virsnieka muguru, viņš kravājās skapī. Virsnieks atgriezās, un es pazinu savu tēvu.

— Tā tad tomēr, — viņš sacīja. — Ošu gan ir daudz, bet es uzzīmēju pēc ģimenes. — Viņš pavēcināja manu pasi, atcerējos, ka ar līdzīgu kustību

Tālis bija to grūdis man sejā. — Esi izaudzis kopš tās reizes.

Sapratu, ka ar «to reizi» viņš domā rupjo atva-
dišanas no mātes.

19

Pie joda! Ja apdomā — kas īsti bija šis Tāliveidis, ko viņa draudzenes saīsināti dēvēja par Tāli? Uniformā tērpta vara. Tāds viņš stāvēja manā priekšā: sitienam pacelta roka, bezjūtīga varas apziņa acīs, knaiblē sakniebta mute.

Apstākļi, ikdiena, maizes kumosa iegūšanas rituāls mūs iekapsulē, kļūstam kā akli kaķēni. Pēkšņi saņemam sitienu — pa žokļiem, «pa rīkli», sit bez saudzības, un kļūstam redzīgi, kad esam jau pie zemes notriekti. Šiki šis Tālis iznesās vācu uniformā, griezīgi izrunāja vācu vārdus (Kliģu vecajai saimniecei derētu paklausīties, pamācīties), varonīgi sita. Sišanai gan nevajadzēja nacionālu metamorfozi — stiprais sit vājo.

Tālis, Artūrs Bērmanis un kopā ar viņiem, augstāk par viņiem mans tēvs. Kā man ar savu «es» izmērot tēvu? Vai Protagora formula «cilvēks pats ir visu lietu mērs» būtu spēkā vēl tagad, pēc diviem gadu tūkstošiem? Man nebija mīlestības, nebija naida. Tikai atmiņas par baltā krīta zīmējumiem uz pelēkā asfalta, par pinkšķi, par zirgāboliem, par pilsetas smaržām un mātes vaimanām — izdzisušas dienas. Vai iespējams sameklēt manas pēdas tai pagalmā, kaut necīgāko švīku ietvē, kādu mazu puiseli, kas ziņkāri pavērotu slaidi izstīdzējušo puisī. Biju tikai izbrīnīts: kā tas nāk, cik maz esmu padomājis, ka šajā pasaulē kaut kur jābūt manam tēvam. Nu viņš parādījies, tērpts SD virsnieka

formā, teiksim, policists, varbūt iecirkņa uzraugs, varbūt kas tamlīdzīgs vai drusku augstāks. Bērnībā ne tikai «klasi» spēlējām, arī «policistu un zagli». Es katrreiz atteicos būt «poļļuks», zaglis šķita kaut kas godīgāks, viņš vismaz zināja arodu, bet policists kā šunelis, kas osta pēdas.

Politiskā policija: SD (*Sicherheitsdienst*), koncentrācijas nometņu apsardze, sevišķu uzdevumu komandas — pūkainais, varas bezatbildībā apskurbumšais cālis, plēgurīgais parazīts un staltais, cietais vīrs. Nespēju atkrtīties no domām par sasisto cilvēku — viņš man atstājis «vārdus». Bīstami «vārdi», tie lauztin lauzās pasaulē, tie oda pēc pulvera un asinīm.

Prātā iešāvās Voiničas «Dundurs», tur aprakstītā tēva un dēla sastapšanās likās uzspēlēta melodrāma. Īstenība ir plika kā cietuma siena, pat trula. Un tieši tas primitīvisms, kas iezīmējās šajā notikumā, viņu abu sejās, degvīna pudelē uz galda, tieši tas iedzina manī nāves drausmas. Es muļķīgi skatījos tēvā. Viņš izvilka spilgtkrāsainu cigarešu paciņu, iesprauda smēķi lūpās, bet paciņu nosvieda uz galda manā priekšā.

— Esi iemācījies vilkt dūmu?

— Man slimas plaušas, — atteicu. Tāda skaudra apziņa, ka runāju nevis ar savu tēvu, bet ar SD virsnieku.

Pase nokrita blakus smēķiem.

— Tātad pekstiņus tu neesi taisījis?

— Kur nu... — man gandrīz paspruka «virsnieka kungs». — Kādus pekstiņus var taisīt komisiijā? Arī pagasta vecis neticēja, it kā cilvēkam būtu prieks slimot ar diloni.

— Ha, ha, ha! — garās stārka kājas staipīdams, Tālis nozviedzās. — Baigi naivs puisītis. Kādus vien fokusus neizdomā, lai tiktu vaļā no kroņa mēteļa.

Vajag mācīties no mums — frontē pulveris nav jāosta, dzer šņabi un mīlē meitas.

Rīgas notikums man bija mācījis, cik bīstams ir šis pūkainais cālis, taču tēvs šķita vēl bīstamāks. Cigareti dūmodams, viņš noraudzījās manī ar acīm, kas bija griezīgas kā asšķautnains stikls.

— Tāds asaka esi gan, — viņš vērtēja. — Arī tava māte bija... vārgule. — Šķiet, viņš aizturēja kādu niecinošaku apzīmējumu. — Vai māte palika Rīgā?

Es īsumā paskaidroju mātes likteni.

Virsnieka balss:

— Ja nu esam sastapušies, apsēdies pie galda, un iekodīsim.

Apsēdos stīvi, kā pēc komandas.

Tālis uztrūkās, sasita papēžus un, kaut ko noteicis par posteņu pārbaudi, izgāja laukā. Mēs palikām divi vien.

— Tādi pasvešāki esam. — Tagad zināju, ka tiešām to runā mans tēvs. Viņš apsēdās man pretī, piepildīja glāzes, norādīja uz maizi un konservu kārbām: — Tu visu dienu neesi ēdis, iespundēja tevi ar to krievu izpletņu lēcēju. Zini, šie nometuši veselu grupu, grib ieperināties mežos un gaisu jaukt. Prozīt, iedzersim! Šņabis ir pirmā zāle pret diloni.

Iedzērām. Siltums ieplūda visā ķermenī un arī sirdī. Šim cietajam vīrietim es varēju pateikties par to, ka esmu pasaulē. Vai ir jēga tādai pateicībai? Daba rīkojas valdonīgi — satraukums, skurba tuvības apziņa, un par tālāko nedomā. Bet tēvs taču apprecēja māti!

— Tēv, es bieži domāju par jums.

Tā nebija patiesība.

— Neaušojies un nejūsini.

— Man tā jocīgi, svešādi...

— Droši vien māte mani ne jau ar labu pieminēja?

Es purināju galvu: — Vispār viņa par tevi maz runāja, tikpat kā nemaz.

— Nu jā, redzi... — tēvs aprāvās un pārdomāja. — Par tādām lietām nav daudz ko pļāpāt. Katram mums sava daba, un pāri tai netiekam. Mēs, Oši, no laika gala esam traki uz sievietēm, droši vien arī tu esi kādu jau nomēģinājis. Ko tur darīt, ja asinis karst un gribēšana tāda kā runcim pavasarī. Vēlāk vīra gados cilvēks kļūst rāmāks, apprecas un audzina bērnus. Bet nu nāk kāds nezināmais kā no tumsas un brēc — «papa, dod maizi». Nezinī, vai dievs vai pats esi uztaisījis. Iedzer, manu zēn!

— Dievs ir liels jokdaris, — piezīmēju.

— Tava māte bija ticīga, vīriem tas nepiestāv, — tēvs turpināja. — Tāpēc viņa tik svēta. Taču tavai mātei jau no dabas... Lai tas paliek! Pasaulē tu nāci ar smagu operāciju, viņa knapi dzīva palika. Pēc tam viņai vīrietis jau šķita kaut kas no velna; iestāsti tādai, ka velnam ir divi ragi, vīrietim tikai viens. Vēl pēc izšķiršanās gribēju rūpēties par tevi, bet tava māte lādēdamās dzina mani prom, kļiedza, ka dēls negribot tādu suni ne redzēt. Patiesi, vai nu es esmu suns?

Es atbildēju:

— Dzirdu to pirmo reizi. Un tiekamies arī pirmo reizi.

— Ne pēdējo, — tēvs attrauca.

Apzinājos, ka manī kaut kas tiecās pie šī stiprā, nežēlīgā vīra. Ja es atklātu savu sirdi? Kā viņš atsauktos — kā tēvs vai kā policists? Raudzījos staltajā virsniekā, no kura dvesmoja spēks un pašapziņa. Viņam vajadzēja būt krietni pāri četrdesmit gadiem, taču vecumu pie viņa nemanīja. Uniforma piegulēja lieliski, seja kareiviski skarba — viņš iz-

skatījās kā izkāpis no gleznojuma, kurā attēlots vācu kareiviskuma ideāls. Neapzinīgi iesaucos:

— Kāpēc tu iestāties pie vāciešiem?

— Pie vāciešiem? — viņš atkātoja un rauca pieri. — Ir karš, un es esmu karavīrs. Protams, tu nezini... Īsi — biju kalpakietis, domāju, ka sapratīsi, ko tas nozīmē. Pēc kara pāris gadu studēju, pēc tam mācījos karaskolā. No armijas man nācās šķirties tāpēc, ka šķiros no sievas. Mana pirmā sieva bija dāma, kā komunisti sacītu — buržuju meitiņa, bet tava māte vienkāršs, neizglītots skuķis. Mēs, Oši, esam stipri vīri, tādiem šādas trauslas, bet iecirtīgas skuķes nereti kļūst par likteni. Es nenožēloju, ko esmu darījis, jau kopš bērnības protu stāvēt pats uz savām kājām. Mēs bijām trīs brāļi — tēvs mums deva tikai dzīvību, māte iemācīja lasīt. Vecākais brālis saviem spēkiem izskolojās; pēc aiziešanas no armijas arī es atsāku studēt, atceries, cik nabadzīgi toreiz sitāties; trešais brālis palika armijā. Es teicu — bijām trīs brāļi, nu esmu vairs tikai viens... Tagad tu zini, kāpēc esmu pie vāciešiem.

— SD taču ir politiskā policija, — es nomurmināju.

Tēvs atspieda elkoni galdā un pieliecās man. Vai viņš tūdaļ neteiks — «tu esi memmes, ne mans!»? Tāla un neizprotama man šķita šī bezjūtīgā izteiksme.

— Tu... Vai tu pazini to boļševiku, ko mēs te notvērām?

— Nē, — es atbildēju un jutu sausumu kaklā. Man tomēr bija viņa asinis, es izturēju šo skatienu.

— Tēv, ja tu gribi cīnīties, kāpēc neesi leģionā?

— Par šādu jautājumu man vajadzētu gāzt tev pa gīmi, — viņš atteica skarbi, bet bez satraukuma.

— To jūs bieži darāt. Vai tādēļ vien, ka friči jums to atļāvuši?

— Es tev sistu kā tēvs dēlam.

— Vai pārāk daudziem jums nebūs jādauga sejas?

Tēva dūre sažņaudzās.

— Ne vien mani personiskie rēķini ar boļševismu... Tu esi mans dēls! *Blut und Ehre!*¹ Protams, tu nepazīsti nacionālsociālisma idejas, neesi lasījis Hitleru un Rozenbergu, bet asiņu balsij tevī jārunā. Mēs izdedzinām nezāles. Skaidrs?

Asiņu balsi es gan nedzirdēju, tā bija reihsmministra Rozenberga balss, kas runāja ar tēva muti. Skaidrs arī tas, ka šādas gudrības ir ne reizi vien dzirdētas; ja tava kreisā roka, ja tava kreisā acs apgrēcina tevi, tad... un tā tālāk; ja galvā iepeirinājušās aplamas domas, nogriez pusgalvu, visu galvu, uzsēdini koka piestu uz pleciem un dzīvo tālāk ar to. Taču Hitleru un Rozenbergu pa druskai biju lasījis, tāpēc brīdi kārojās apvaicāties, ko tēvs saka par fīrera spriedumu, ka austrumos jāiegūst tukša telpa, kur dzīvos ļaudis ar īstām vācu asinīm. Nav vērts — oberšturmfiirers Osis nav vācu nacists, viņš vienkārši ir nacistiem pielāgojies policists, kam sava filozofija. Jāapšauj puse tautas, lai otro pusi glābtu no kaut kā — nav svarīgi, no kā, bet pati glābšanas ideja, kas ļauj cēli slepkavot.

Negaidot mēs izdzirdējām dziesmu, cauri visiem lauzās Tāļa balss: «*Nomierinies, nomierinies, paliec jel mierīgs un nomierinies, nomierinies, nomierinies, sūdos vēl neviens nav nosities.*»

Tēvs pasmējās: — Tālis, tas tik ir zēns!

¹ Asinis un gods.

Ēs nu vairs nešaubījos, ka manā priekšā sēž SD oberšturmfiirers.

— Latviešiem ir izteiciens: kā maizi ēd, tā dziesmu dzied.

Nu oberšturmfiirers vienreiz aizsvilās:

— Izbeidz šo muldēšanos! — uzsisis dūri galdā, viņš blakus pasei nometa man atņemtās «šeines». — Laikam tas bija viss? Protams, tu esi brīvs, bez iemesla mēs neaizturam nevienu. Taču gribu, lai tu vienreiz pa īstam atrastu savu tēvu. Saproti, ka patlaban zobos nevienam neskatās. Eiropai draud briesmas no boļševisma, ne tev, ne citam mēs neļausim palikt nomaļus šajā likteņcīņā. Zelta vidusceļa te nav. Padomā, zēn, par to. Tai meža kaktā, plaušas dziedējot, gan ir daudz brīva laika.

Mūsu saruna vēl turpinājās kādu pusstundu — tā bija atkārtotānās. SD oberšturmfiirers skaidri pateicis, ka, nebūdams ar viņu, esmu pret viņu. Tas pielika punktu, tālāk vairs nebija kurp iet.

Mūsu sarunas nobeigums pienāca negaidīts: laukā noskanēja motocikla tarkšķis, un iesteidzies kareivis pasniedza virsniekam kaut kādu papīru. Viņš izlasīja, sarauca pieri un deva komandu gatavoties ceļam. Īsa kņada — esesieši izrikojās ar rūdītu karavīru veiklību, — automašīnu motoru rūkoņa, un viens pats biju pamests sniegotajā laukumā skolas priekšā.

Pie šķiršanās tēvs ātri pateica:

— Tevi neaizmirsīšu. Varbūt pats, varbūt aizsūtīšu Tāli uz Kliģiem. Gaidi! Un iztīri no savas galvas tā dulburības, kas tur ieperinājušās.

Es sajutu viņa plaukstas spēku, redzēju viņa gaitas vingrību, dzirdēju balss vīrišķīgo skadrumu.

Domīgs soļoju uz bodnieka dzīvokli, lai šajā vēlajā
stundā izlūgtos spirtu pret «šeinēm».

Savu tēvu vairs nekad neesmu sastapis un nezinu,
kas ar viņu noticis.

20

Palika «vārdi», tie vārdi, ko atstāja sadauzītais
mežabrālis, kura gaitas arī nekad vairs nekrustojās
ar manējām, jo tai naktī bija beigušās uz mūžiem.
Ko iesākt ar bīstamo mantojumu? Jebkurā gadī-
jumā nāve ievāks savus meslus: pēc simts gadiem
mēs un mūsu ienaidnieki, un mūsu ienaidnieku
bērni visi būs apmiruši, savu dzīvi būs izdzīvojuši
pat tie, kas šobrīd vēl nemaz nav dzimuši. Bet vai
tāpēc pasaule pārvērtīsies vienvienīgā milzu kap-
sētā? Kur nu! Drīzāk gan visas mūsdienu kapsētas
būs pārvērstas deju laukumos, pa kuriem jautri bal-
lēšies mūsu mazbērni.

Sniega čirkstoņa zem pazolēm kā ar asiem zobiem
ķērās nakts klusumā; ceļš, vientulība, meža tumsa,
zvaigznes kā dimanta zivis mūžības okeānā. Atkal
esmu gaitā no nezināmā uz nezināmo, atkal vientu-
līgs un tikai aizejošais laiks ar mani. Ko pasaule
sniedz ikvienam šī īsā posma gājējam, un ko viņš
var kārot no tās? Ceļabiedru, kura roku spētu
sajust šajā bezgalīgajā tukšumā, kura nemainīgā,
nepārvaramā robeža ir nebūtība.

Gaismiņa izlauzās cauri loga aizsegam — aicinoši
dzimdama un mirdama. Biju pārgājis Viesīti, te
bija Vēdzeļu Zentas logs, turpat arī Pridis — Kligos
viņš nebija varējis nociesties, mājiniēki uztrauku-
šies par manu aizkavēšanos. Es stāstīju par aizu-
rēšanu, par partizāni — pieķēros pie šīm siltajām,
uzticamajām rokām, nejutos vairs viens uz sniegotā

ceļa. Zenta tūlīt rosījās steigties pie Gusta, meklēja lielo lakatu. Mēs piedāvājāmiešos pavadošos un tikām noteikti atraidīti — nomanāms, ka šeit visi cieši saistījušies ar partizānu grupu.

Spirtu nodzērām kopā ar Sergeju Vasiļjeviču un Gustu. Kamēr Sergejs Vasiļjevičs nu jau izturējās pret mani kā pret savu cilvēku, Gusts joprojām rādīja dzestru seju. Prīdi tas uztrauca. — Gusts ieēdies uz tevi un negrib rimt. Viņš ir atriebīgs, — draugs man pačukstēja. Es paraustīju plecus. Gusts nebija nekāds visvarenais, siks putns salīdzinājumā ar Sergeju Vasiļjeviču. Man izsacīja pateicību no partizānu vienības vadības: «vārdi» bija līdzējuši veikt sekmīgu operāciju. Kas īsti noticis, to Sergejs Vasiļjevičs nestāstīja, toties drusku uzzināju par viņu pašu. Sergeja Vasiļjeviča uzvārds bija ukraiņisks, viņa vecāki bijuši īsti ukraiņi, pats viņš piedzimis krievu upes Volgas krastos.

— Pirms dienesta braucu celt Komsomoļsku, — viņš runāja grūtājā latviešu mēlē, varbūt tāpēc bija tik valodīgs, ka centās iemācīties latviski, bet varbūt gribēja likt citiem apjaust vidi, no kādas nācis:

— Tādas viensētnieku būšanas pie mums nav, visi dzīvojam un strādājam bariņā. Viegļāk, jautrāk.

Es nekā neiebildu, lai gan nepavisam nebiju vienis prātis ar viņu.

— Taiga, — Sergejs Vasiļjevičs sacīja, uzsākot stāstu par pilsētas būvi Amūras krastos, — tas nav omulīgs priežu sils, bet pirmatnīgs biežoknis. Varena, skaista zeme tas Piejūras apgabals. Latvija, Estonija, visa Piebaltika ir sākums pret to plašumu. Straujas upes, lašu bari, sopkas. Un apkārt visur taiga. Un ap pilsētu? Taiga... Amūras straume varena, krastos retas zvejnieku apmetnes un taiga.

Viņš attēloja Aizbaikāla stepju nepārredzamo

līdzenumu — liekas, visa pasaule ir kļuvusi stepe, un stepē pazudusi pasaule, — atgriezās Maskavā un ieradās Kremlī. Tur mita gudrs cilvēks, dižs cilvēks, tāds, kas zina visu, spēj visu. — Biedrs Staļins, — sacīja Sergejs Vasiļjevičs, — mums kā tēvs. Viņš mūs vadīja, kad sitām kulakus, trockistus, izdauzīsim purnus arī fričiem.

Šo to Sergejs Vasiļjevičs pavaicāja arī man. Patiecu, ka tēvs pametis māti un ka patēva mantojuma dēļ mana māte izsūtīta. Taču ne viņam, nedz kādam citam neieminējos par sastapšanos ar tēvu. Vienkārša patiesība, ka tiku aizturēts dokumentu pārbaudei un pēc tam atkal atbrīvots.

Vispār mēs sapratāmies labi — es klusēju, kad bija jāklusē, un nekad nekā neiebildu, kad kārojās strīdēties pretī. Dzērām no tējas glāzēm, un, jo mazāk atlika dzeramā, jo sirsniņa pieauga, jo lielākā miglas blāķī es ieniru. Visbeidzot bija tikai šī migla un cietā, nesmaidīgā Gusta seja peldēja tur. Es turējos pie Prīda rokas — tā bija drauga roka, tā nepameta mani, nenodeva. Sacīju, ka laiks iet mājup.

— Ceļā paliksiet, nosalsiet, — iebilda Sergejs Vasiļjevičs.

Gusts: — Lai vācas, atžirgs!

Es šļupstēju, ka tikai uz Vēdzelēm, kaut līdz turieni, tur atpūtīsies, izgulēsies...

— Ak izgulēsies!? — Kas to sacīja? Es jau gulēju, migla apkārt man. Nezināms spēks uzrāva mani kājās, lika iet. Man metās baismi doties uz turieni. «Uz kurieni?» Velns parauj, uz turieni! Tumša istaba, blāvs kakts — kā spocīga mēness gaisma, kas krīt pāri kapsētas krustiem, kapliču sienām. Tajā kaktā tukšums, klusums, tikai smags, smags vairs. Lība skaitīja dieva dziesmas, bet no pīnkainā neradījuma es nebaidījos. Nē! Šausmas

iedvesa tas, kas stāvēja aiz manas muguras un bīdīja mani tanī spocīgajā, baigajā kaktā. Turējos pretī, gribēju kliegt, mēle nekustīga, sirds siki trīsoša. Tur nē, tur nē, nē, nē... Āaaa... kaut spētu saukt palīgā, kur Prīdis? Melns, melns zārks, zārkā gulēja mirušais burvis: melna, melna seja, acis kā ogles, lūpas kā darva; viņš izstiepa roku, kaulaini pirksti sagrāba manus matus, novilka galvu pie burvja. Viņa lūpas iedzēlās manā kaklā, atdeva «vārdus». Es negribu uzklaustīt, negribu! Bet šie nolādētie «vārdi» jau skanēja lielā, savādā tukšumā, kas bija manī pašā. Atdzīvojās mana mēle. — Negribu! — kļiedzu. — Negribu!

Prīdis atgriezās pie manis.

— Ko ālējies, pārdzēries esi! — viņš uztraucās. Es drebēju, turēju viņa roku, sirds daudzījās kā klabatas, galva kā granīta blukis. Stomijos:

— Sapnī redzēju... Priedkalnu...

Prīdis nesaprata.

— Sen taču miris. Kā varēji sapnī redzēt, ja nekad dzīvu neesi redzējis, pat tais mājās nebijis?

Arī nekad pēc tam neesmu tur bijis. Vienīgi Priedkalnu tuvumā, kad abi ar Prīdi bijām jau partizānos. Jā, es paņēmu ieroci, toreiz tas notika it kā vienkārši, bet varbūt nepavisam nebija tik vienkārši. Pagasts atkal atsūtīja pavēsti ierasties uz ārstu pārbaudi, un es zināju, ka iepriekšējais ārsts vairs nebūs lēmējs — darbojās vesela uniformēta komisija. — Gusts slēps tevi, — sacīja Kligis, bet Prīdis rādīja neticīgu seju. Zenta bija tā, kas sagādāja mums iespēju atkal tikt ar Sergeju Vasiļjeviču.

— Biedri komisār, — runāja Prīdis un cilāja savu Rīgā pirktu šaujamo (viņš zināja, ka ieroču trūkuma dēļ neapbruņotus partizānos nepieņem, taču

nepavisam nezināja ne Sergeja Vasiļjeviča isto amatu, nedz dienesta pakāpi), — vai mēs par diviem nevarētum iztikt ar šito vienu? Pagaidām . . .

Sergeja Vasiļjeviča acu skatiens bija ciets. Viņš jautāja ne Prīdim, bet tieši man:

— Esi izšķīries?

— Jā, — es atteicu. Man šķita, ka cita ceļa vairs nav, bet par izšķiršanos, tas nebija tā domāts.

— Labi. Šauteni tev došu es. Zini, kas tas par šaujamo?

Protams, es nezināju.

— Kādreiz to lietoja tas kritušais biedrs, kura ziņojumu tu mums atnesi.

Daudz vēlāk es sapratu, kādu nozīmi šim devumam piešķīra pats Sergejs Vasiļjevičs.

Mūsu vienība ieņēma pozīcijas pie lielceļa — Priedkalnu ceļa galā. Vācu transporti atsākās tūlīt pēc ceļu rūguma izbeigšanās, un Sergejs Vasiļjevičs sacīja, ka šo braukāšanu vajag izbeigt. Mēs bijām labi bruņoti, gatavojāties nopietnai kaujai. Ne ar «vārdiem», bet ar lodēm. Mums abiem ar Prīdi tā būs pirmā istā šaušanās. — Nāvi okupantiem! — sacīja Sergejs Vasiļjevičs, mēs ar Prīdi nebijām tik nikni noskaņoti. Ne katrs, kas spēj nonāvēt, ir kareivis, ne katrs kareivis domā par nonāvēšanu.

Mēs bijām nominējuši lielceļu, gatavi kaujai un gaidījām. Prīdis sprieda, ka laimei tikot ķircināt mednieku. Viņš zinot pēc pieredzes: ja aizejot uz mežu bez bises, stirnas vai no rokas ēdot, ja līdzī bise, pat labi zināmās vietas nereti izrādoties pavisam tukšas. Arī šodien nekas neķersoties.

Tomēr Prīdis maldījās. Uzreiz nāca liela kolonna. Dizelmotoru rūkoņa auga augumā, likās, šurp grūst vesela tanku armāda. Neparasti satraucoša sajūta. Sprādziens. Lielā kaste sāsītās šķērsus un gāzās. Pirmajā brīdī šāvienus nedzirdēju, attapos, kad pats

mājās ieklīdis zaldātu bars. Tie bijuši latvieši «briesmīgās drēbēs», ar miroņgalvām pie cepurēm; viņu priekšnieks jauns, garš, bezkaunīgs puisis uzstājīgi pieprasījis, lai gādādot šurp Uldi Osi. Kliģis brīnījies — viņš tādu vārdu dzirdot pirmoreiz mūžā. Priekšnieks apskaities, noskatījis saimnieku ļaunām acīm un sacījis, ka viņš savukārt pirmoreiz redzot tik pretīgu purnu, vai Kliģis maz esot latvietis. «Esmu gan,» saimnieks atteicis. — «Tad ar čangaļu blusām un krievu utīm aplaidies,» šis uzbrēcis, un pārējie neganti smējušies. Uz jautājumu, kāpēc viņš nepilda pagasta uzliktās nodevas, Kliģis sūrojies, ka zemīte vāja, skunstsūdus nekur nevarot dabūt, knapi pašiem maizes pietiekot. Miroņgalvnieku priekšnieks draudējis, ka, atpakaļ nākdams, viņš pārevidēsot Kliģu klēti — kādus skunstīgus sūdus tur atstājuši bandīti. Pašam saimniekam apšiešot striķi ap otru galu un izraušot cauri skurstenim, lai sarkanā krāsa noberžoties. Saprotams, ka pēc tik «jaukiem» solījumiem Kliģis pasteidzies nozūst no mājām.

— Tātad pagastā kāds interesējies par tevi, — Sergejs Vasiļjevičs noteica. Es spriedu, ka nāvesgalvnieku komandieris bijis Tālis. Tas jūtams pēc izteiksmes veida. Ko SD oberšturmfiremam Osim vajag no manis? Mūsu ceļi nekad nav kopā gājuši, un labāk, lai tie vairs nekrustotos.

Tā vasara bija kā viesulis, kas salauž daudz zaļoksnu augumu, tomēr tā nesa spirdzinošu gaisu, deva ticību. Lai kāds būtu brīdinājis mani — neceri pārāk daudz, pārāk naivi! Es taču gribēju cerēt. Es nedomāju par to, ka likteņa lode gāž kareivi ar nenobeigtu kaujas saucienu, ka izkopts nogulda pļavu pilnziedā un pļāvēju pusvālā, ka dzejnieks beidz ar komatu un maiznieks saļimst pāri lizes kātam. Smejies, Pajaco... smējies! Tomēr tā bargā vasara bija skaista.

Uldim taisnība — atzina Jānis Smiltnieks. Barga, skaista, nežēlīga bija tā vasara. Saules tveicētie Rīgas mūri kļuva aizvien tukšāki, Ģertrūdes ielu itin kā mēris izslaucījis. Bruģakmeņi nokaitēti kā elles krāsns, un austrumu pamalē biežēja negaiss. Kad Jānis pēdējo reizi guva iespēju izsprukt no pilsētas, viņš vienā dienā uzsūca savās plaušās, iepludināja asinīs mežu, lauku, brīvās debess elpu. Vasara pilnbriedumā, plāvēji izgāja druvās, vēl smaržoja vēlinās puķes, upītes liča atvari vilināja ar siltiem ūdeņiem, ar baltiem ūdensrožu ziediem. Bet nāves ēna uzmācās šim daļumam, ieviesa smagumu krūtīs.

Jānis Smiltnieks sastapa pāris pazīstamu, jau mobilizētu puisi. Kopīgi viņi aizgāja uz leģiona vienību. Zemapziņā slēpusies bailu sajūta uzpeldēja augšup, atgādināja, ka arī viņa turpmākais ceļš var atvest uz šejieni. Nagloto zābaku čirkstoņa grantētājā ceļā, platās vidusjostas ar sprādzē iekaltajiem vārdiem «*Meine Ehre heißt Treue*»¹, spocīgās nāves galvas pie cepurēm, zaļgani lakoto zaldātu katliņu un bruņu cepuru graboņa, unterfireru skadrās balss, melnie uzpleči, dzelzs pogas. Jānis prātoja, kā ātrāk atvadīties un laisties prom, bet pienāca Edgars — rotas komandieris, oberšturmfiirers, pirmās klases dzelzskrusta kavalieris. Edgars draudzīgi sniedza Jānim roku un uzaicināja pievakarē atnākt viesos uz rotas komandpunktu. Kā Jānis vēroja, tad leģionāri rotas komandiera un unterfireru klātbūtnē jutās gluži brīvi. Te valdīja citādas izdarības nekā tālās aizmugures kazarmās: apmācītāji meklēja draudzīgu saskarsmi ar jauniesauk-

¹ Mans gods ir uzticība.

tajiem, lieka tramdīšana nenotika, kas zina, varbūt jau rīt atskanēs trauksmes signāls un visiem kopīgi būs jādodas kaujā.

Laimdota: «Mans dārgais, vienīgais draugs! Tici, kamēr esi pie manis, nekāda vara nespēs mūs šķirt. Mēs dzīvosim!»

Dzīvosim! Bet pamalē grabēja kā milzīgs akmeņu drupinātājs, kas samaļ dzīvību, vasaras un mīlas plaukumu. Baiļu, niknuma, izmisuma sajūtas žņaudza Jāņa Smiltnieka rikli. Kāpēc gan jauniešiem jānēsā šī nolādētā forma, jāspodrīna kroņa šautene, jāšauj cilvēka maketā, jāmacās nogalināt? Ikviens taču grib dzīvot, grib mīlēt! Bet kādudien viņam atņems UK karti, viņu iebāzīs zaļganpelēkajā tērpā, nežēlīga komanda viņu kopā ar citiem ietrieks mašīnas tērauda žokļos, katjuša nospēlēs nāves korāli, bet Laimdotu skūpstīs un glāstīs kāds cits.

Legionāru šaušanas apmācības: tuvi un tāli mērķi, pareiza pozīcijas ieņemšana, bīstamā nāves izkaps — ātršāvējs ložmetējs «MG-42». Izjaukt un salikt aizslēgu — vienpadsmit sekunžu laikā; apmaiņīt stobru — trīs sekunžu laikā. Maršs pa noru un dziesma: «*Tur ar zobeniem un šķēpiem cīņa sākās mirdzoša.*» Uzpeldēja padomju lidmašīnas, un legionāri paklīda pa krūmiem. Pļaujošā lidojumā divmotorīgais bumbvedējs zemu pārlīdēja pāri, un tā melnā ēna krita kā brīdinājuma zīme, ka cīņa nebūs mirdzoša.

Jānis Smiltnieks pievakarē neaizgāja viesos pie rotas komandiera. Vecajā gāzgeneratora kastē viņš kratījās atpakaļ uz Rīgu un sevī izmisīgi kļiedza: «Es neļaušos! Nē, nekad! Nemūžam!»

Taču negaiss sekoja viņam pa pēdām, samācās aizvien bargāks. Kad tālā ducināšana jau bija dzirdama Rīgas pievārtē, pienāca arī Jāņa kārta. UK

neaizvietojamais — lamu vārds, ko lietoja leģionā iedzītie un viņu dzinēji, kaut paši atzinuši šo neaizvietojamo darbu vērtīgāku par varoņnāvi frontē. Gals tai godībai — frontes pilsētā neaizvietojamo nav, pie ieročiem jāķeras visiem.

— Mēs nešķirsimies, mēs paliksim kopā, — Jānis ar Laimdotu atkārtoja viens otram. Lielā pilsēta kā naida pūznis, katrā ielā uzglūnēja briesmas, bet viņu nams — trauslais gliemežvāks ieslēpa un ap-sargāja Jāni Smiltnieku. Pamestās darbnīcas logs aizslēgots, durvis aizslēgotas, šķērsām pāri lielais dzelzs stienis un masīvā priekškaramā atslēga. Jānis ierāvies šaurā darbnīcas spraugā — viņa «apgāde» notika pa lūku no Kārkliņu pagraba puses. Svecēs galiņš, sērkociņu kārbīņa, daži trauki un nomācoša vientulības, bezpalīdzīguma sajūta. Laimdota parādījās reizi dienā, Jānis saprata, ka tas viņa paša dēļ, lai neviens neko nepamanītu, bet tāpēc viņam nekļuva vieglāk. Viņa gribu, pašsavadību atmie-šķēja tāda kā progresīvā paralīze. Kaut viss beigtos, vienalga, kā, ilgi to neizturēt. Cilvēks grib dzīvot kā cilvēks. Lai nolādēta necilvēciskā vara, kas cil-vēku dzīvu aprok! Smagie zābaki dimdināja tuvu jo tuvu viņa trauslajai gliemežnīcai. Viens nejaušs solis, un viss sabirzīs drumstalās. Jānis iešņukstē-jās: tumsā viņš nekautrējās no sava izmisuma, savām asarām. Čokurā sarāvies, kā maza nelaimes čupiņa viņš piespiedās saltajai mūra sienai. Labā siena, miļā siena... Tur augšā, debešķīgajā stāvā, pie šīs pašas sienas stāvēja Laimdotas gulta. Miļā, labā! Tumsa izkāra melnu, ņirdzīgu mēli, mēdija izmisušo. Iela atdzīvojās, smagi dimdēja. Dimdēja arī Jāņa sirds. Viņi nāk, viss atklājies! Tāda sajūta, ka pats Hitlers — aizbēgušo komisāru Lozes un Drehslera vietā devis rikojumu noteikti sameklēt Jāni Smiltnieku un bargi sodīt par brīdinājumu

cietiņiem. «Zemes māt, glāb mani, apslēp mani!» Soļi aizdimdēja, trokšņi pagaisa, pagaidām viņš vēl glābts...

«Meža māt, zemes māt, glāb mani, slēp mani!» lūdzās varonis pasakā, ko Jāņa Smiltnieka māte stāstīja saviem bērniem. Tajā pusgadā, ko viņa novārguļoja uz gultas, māte runāja daudz. Līdz šim pārmērīgas darba nastas apkrauta, viņa reiz guvusi iespēju pilnīgi nodoties saviem mīļiem. Pirmā un pēdējā iespēja — bērni bija mazi, vēl īsti to neapjēdza. Tēvs — sārziem vaigiem, uzsmailētiem ūsu galiem — parādījās reti, allaž drusku smaržoja — pēc matūdēns, pomādes, sīvā — bija gluži smaidīgs, omulīgs, nevalīgs. Māsa ziemas mēnešos iemācījās darināt lelles no dažādām salasītām lupatām. Jānis to pašu, gan «vīrišķīgas» lelles, ietērpa tās raibiem dzīpariem izšūdinātās uniformās. Bija policists, kaprālis, ģenerālis. — Lupatu vārdes, — labsirdīgi pazobojās māte, viņa sprieda, ka šāda veida rotallietas der tikai meitenēm; tēvs palaida skaļu smējieni un neteica nekā. Māte palika pie sava — zēniem jāgriež kokā. Nazis Jānim bija — tēva vecais ģelzis, taču koks zēnu neko nevilināja, drīzāk dzelži, bet lauku nostūrī tik vien kā ecēšu tapas atradās, arī viena bojāta slēdzene, pie kā varēja meistarties kopā ar kaprāli un ģenerāli. Un māte klusā balsī vēstīja vēl nekad nedzirdētu pasaku, viņa kļuva aizvien gurdāka, nekustīgāka. Tuvojās pavasaris, dienas strauji vērsās gaišas, bet māte lēnām izdzisa. Viņa jau bija tik vārga, ka nepriecājās par Jāņa atnesto pureņu spilgtumu, baidījās viena pati palikt. «Zemes māt, slēp mani!» Un bija vairs tikai raudošā māšele un trīs skumstošas «lupatu vārdes».

Mūra siena atdzēsēja, siena bija mitra, smaga, salta kā nāve. Klusums. Iela klusēja, klusums bija briesmīgāks par kņadu.

Jānis Smiltnieks pret varu, kas locīja miljonus. Izmisums, spītība, nelokāma griba? Nē, tikai alkas dzīvot. Un cerība — šī vara aizies, nepaliks, es palikšu, es atkal drīkstēšu iziet dienas gaismā.

Jānis Smiltnieks un jēdziens par godīgumu, par paklausību. Viņš uzticīgi sēdēja pie mirstošās mātes gultas, bija godīgs, paklausīgs uz vārda, viņš ticēja, ka no debesu tālumiem, «kur daudz eņģeļu», pats dievs skata un svētī viņu un citus bērniņus, ticēja, kad mācītājs pie mātes kapa solīja mūžīgu dzīvošanu. Smags trūdu tvans jaucās ar vīstošo puķu smaržām, bet tur švīkainie, vistas spalvām līdzīgie mākoņi nosedza mūžīgās godības pasauli.

Rudenī, kad Jāni kā uzvārītu kartupeli ietūcīja garajā skolas solā, viņš bieži sevī atkārtoja mātes pēdējo pamācību: «Dēliņ, esi čakls, uzcītīgs, godīgs, vienmēr runā patiesību, pats dieviņš tev palīdzēs.» Tai laikā viņš Uldim līdzīgu ņirgu būtu ieskatījis par sātana kalpu. Taču viņa sola biedri nebija nekādi paipuisīši. Sols bija astonevietīgs — veca parauga, tāpat kā šī skolas ēka, kurā pirmo četru klašu zināšanas apguva pagasta attālākā nostūra bērni. Jānis nokļuvis istā blēņdaru ierindā, blakus-sēdētāji sagādījušies tādi, kas to vien prātoja kā nerrot meitenes un pašu skolotāju. Lielākie skuķi nerātneļus dažu reizi kārtīgi iedunķīja, no tām piesargājās, mazākās pinkšķēja vai bezpalīdzīgi dumojās. Skolotājs — garš vīrs ar blaugznu izretinātiem matiem — bija taisnīgs un bargs, taču viņa centieni izspriest un sodīt pēc patiesības sabruka pret astotnieka vienoto fronti. Jānis arī bija klusāks par klusu, nepļāpāja nevienam neko, bet, kad skolas kungs vaicāja, atbildēja pēc labākās sirdsapziņas, viņš nemaz neprastu melot. Lūk, Pēteris kūdījis šitā, Roberts darījis to, bet maizes garozu sviedis Maigonis. Tā bija mācījusi māte, kas tagad

no debesu augstumiem noskatījās, kā viņš uzvedas skolā. Sodi krita pa labi un kreisi, puikas stāvēja kaktos, gandarītās meitenes, ķircinoši smiedamās, rādīja tiem garus degunus. Jānis Smiltnieks dažu stundu sola vidū sēdēja viens kā ķeizars — skolotāja roka situsi tukšumu apkārt viņam. Taču drīzumā Jānis iepazīnās ar cita paveida tukšumu, no viņa sāka vairīties: skuķu puika, klačotājs, memmes dēliņš, pielidējs — tādi apzīmējumi krita uz viņu kā akmeņi. Draugi pazuda, meitenes — tās pašas meitenes, kuras cietušas no sodītajiem negantniekiem, — pirmās viņu apzīmēja ar negoda vārdu — «nodevējs». Kāpēc viņu tā? Viņš, Jānis Smiltnieks, godīgi klausījies gan tā kunga, gan skolas bauslību. Pasaule ir netaisna — Jānis atzina asarām slacitājās naktīs, kad nerātnie puikas saldi šņāca, bet viņš mocījās ar nospiesības un pamestības sajūtām.

Toties pagasta lielās pamatskolas pēdējā klasē viņš ienāca kā pavisam cits puika un aizgāja, visu cieniņš. Pavasara pusē sešklasnieki izstrādājuši «nāvīgus jokus», pārzinis pārskaities, militārās audzināšanas skolotājs — aizsargu komandieris — un mācītājs, kas pasniedza ticības mācību, ne mazāk. Tā nu izgādījies, ka Jānis tur nebija piedalījies, toties visi zināja, ka viņš var uzrādīt vainīgos. Jāni iesauca pārziņa kabinetā, tirdīja ilgi: aizsargs spīdēja ar uniformas spožajām pogām, ar karavīra vīrišķīgo runu, pārzinis ar tautas vadoņa biogrāfiju un citātiem — Jānis kā mēms. Balsi pacēla mācītājs: viņš svētījis Jāņa mātes laulību, kristījis pašu Jāni dieva tēva, dieva dēla, dieva svētā gara vārdā, viņš varējis teikt labākos atvadu vārdus nomirējam — nu viņa atdusas svētītā mlerā, debesu tēvs vēro bāriņu gaitas, redz patiesību, ko Jānis slēpj...

Viņš spītīgi paskatījās mācītāja acīs un beidzot atdarīja muti: — Ja jums tādas sazināšanās ar

dtevu, tad paprastet viņam pats, kas vainīgs, kas ne.

No pamatskolas Jānis aizgāja ar otrās šķiras beigšanas apliecību — bez tiesībām iestāties vidusskolā. Viņa atbilde maksāja lieku mācību ziemu Rīgas pilsētas vakara pamatskolā. Tas nekas, bet nevajadzēja dzirdēt vārdu «nodevējs».

Rīgā viņš bija amata māceklis — pāris pirmie gadi nebija priecīgi. Tēvs maz varēja pabalstīt, pamāte centās liegt to pašu nieku, peļņa bija liesa. Palīdzēja viņa možais prāts un patika uz izvēlēto arodu. Darba devējs, meistars Zauers, bija goda večuks — kā Jānis iemanījās amata prasmē, tā jau pirms mācību laika noslēgšanās sāka maksāt zeļļa atalgojumu.

— Galva cilvēkam ir dota domāšanai, — meistars mēdza sacīt, — kam tā der vienīgi cepures nēsāšanai, tas lai nežēlojas par dzīves sūrumu.

Pavisam pie Zauera bija četri zeļļi un četri mācekļi — Jānis vecākais. Trīs zeļļi labi sadzīvoja ar Jāni, ne tā ceturtais — jauns, nesen izdienējis puisis Artūrs, darbnīcā viņu sauca par Arti. Jau parasts, ka Artis vārdos nerimtīgi grauza Jāni: ko tāds puika lien zeļļu vidū, lai pagaidot, kamēr slapjums nožūst, un pamācoties vienreizvienu un tā tālāk. Artis mīlēja iedzert, meistaram tas neko nepatika, arī Jānis no tā atturējās. Pārējie zeļļi nebija nekādi svētie, kad šie sūtīja, Jānis tomēr neatteicās aiziet pēc pusstopa. Artim viņš atcirta «nē».

— Ak šitā, šmurgulis ar lielu seksti!

Jānim sekste patiešām radusies, viņš atbalsoja: — Pats tu šmurgulis!

Artis klupa viņam virsū, kautiņš bija īss, Jānis to zaudēja. Mājās viņš apkopās, kā nu mācēja, taču Zauers kaut ko pamanīja.

— Kas tevi šitā?

Jānis klusēja, un Artis smējās — viņš sprieda, ka puika tā aiz bailēm. Kā meistars bija izgājis, Jānis tūda:

— Es tev to smaidu izdauzīšu! — viņš bija iekaisis un nebēdāja vairs ne par ko. Atkal gāzās smagi priekšmeti, plīsa loga stikls, no kaktiem Jānim virsū skrēja dzelzainas šķautnes, sāpīgi sita pa kauliem. — Dullie! Ejiet pagalmā, bez acīm paliksiet! — vecākā zeļļa baiļu sauciens, bet pārējie rēca: — Vālē tik, dod štoperi uz augšu... Smalki! Šķil vēlreiz! Pa rīkli...

Jānis sita, sita, sita... Balsis kaut kur pazuda, darbnīcas nokvēpušās sienas savādi plaiksnīja, izbirušais logs atplēties kā mute ar asšķautnainiem zobiem. Arta kauciens ielauzās viņa apziņā, kļuva aizvien skaļāks, izvērtās dārdoņā un aizripoja tālu, tālu...

Mājās pārkūlies, Jānis vaidēja un tikai tāpēc nesauca ārstu, ka baidījās no slimnīcas, no izmeklēšanas, policijas un protokola. Viņš nogulēja divas dienas, gluži kā caur kuļmašīnu izlaists atgriezās darbā un noklausījās Zauera pātarus, Arta piedraudējumu nodot viņu tiesai par smagu miesas bojājumu nodarīšanu. Vīri ierēcās:

— Pielūko, nodevēj! Mēs tevi izķidosim!

Jānis tikai savu: — Nāc vēlreiz uz tusiņu! — bet šim «uz tusiņu» prāts nenesās.

Godīgums un paklausība. Jānis Smiltnieks negribēja būt klibais jēriņš, kas nevarīgi ļauj savu kaklu dūcim. Viņš būs godīgs, paklausīgs, bet ne nodevējs, viņš prasa tiesības dzīvot. Jēriņš prasa! Nu kaut viņš būtu vēl nenozīmīgāks par jēriņu, tāda siksīka mikroskopiska infuzorija, arī tad viņš neļautos dzīves tumšajai straumei. Viņš izrāvies no virpuļa, paslēpies iesērējušas siekstas spraugā, viņš te turēsies. Gliemežnīca? Nē, stiprā pils — viņa

griba, viņa apņemšanās, nelokāmība. Lai generāļi rāpo pa tranšeju dubļiem, lai oratori lādē flintes, lai vervētāji paši ož pulveri — lai velns rauj viņus visus! Jānis Smiltnieks paliks šeit — viņš atsitīs baiļu uzbrukumus (kā ducina iela!), izturēs mokošo neziņu (vai Laimdota jau netiek pratināta, spīdzināta par nozudušo vīru?), salauzīs klusuma žņaugus (tāda kā nāve stindzina visu, visu!), paturēs ticību, ka viņu nams-gliemežnīca nesabruks... Sprādzieni, sprādzieni, vai gaisā gāja visa pilsēta? Drebēja mūri, drebēja zeme.

Un viņš sagaidīja stundu, kad sievasmāte ar sarkani saraudātām acīm (Kārklīšs pazudis bez vēsts) aicināja viņu laukā no sprosta. Viņš iznāca, dziļi ieelpoja, klusu nopriecājās, ka bargais negaiss, kas līdz nepazīšanai sapostījis pilsētu, beidzot pārgājis, un tūdaļ pavērās visapkārt ar lietišķu skatienu, apsvēra stāvokli, iespējas. No krāna ūdens netecēja, nomazgāties nebija iespējams; viņš nokratīja slēptuves smagumu un ātri sameklēja vietu, kas deva dokumentu, ko sauca «broņa». Dzīve sākās no jauna.

22

Padzīto iebrucēju sadragātā skaistule Rīga. Gruvešiem piesēti laukumi namu starpās, kā izdauzītu zobu atstātas tukšas vietas mutē. Frontes trokšņi vārījās pa Kurzemes katlu, bet tie atbalsojās arī šeit, kur vieni ausījās, nesaprazdami, kas īsti būs, kas nebūs, citi stiprināja dūšu, kā teikts tajā dziesmiņā — *«vēl jau viss nav pagalam»*, bet vairums strādāja, un tā tas bijis vienmēr, vairums centās dzīvot, alka dzīvot. Viņi mīcījās pārpildītajos tramvajos, kurnēja par veikalu plauktu tukšumu, bet

strādāja: sakārtoja izpostītās rūpnīcas, uzspridzinātos Daugavas tiltus, atjaunoja ražošanu — preces vajadzēja visiem, ēst gribēja visi. Jānis Smiltnieks saņēmis darbu vairākās vietās un dažu vakaru pārnesa červoncu žūksņus. Viņa gliemežnīca silta, jauka, omulīga. Kārklīniete pacietīgi nīka rindās, bet svētdienās Zvirgzdu salas sīkumtirgū šo to pārdeva. Tur pirka, pārdeva, blēdījās, zaga, kāvās. Lietotu lupatu, grabažu, «kreisās preces» virpulī godīgie un negodīgie, kroplie ubagi, nostērbusie pircēji un žults pārpilnie senās labklājības iztirgotāji. Kārklīniete noskatījās, noklausījās un mājās stāstīja briesmu lietas, kurnēja par itin visu, kamēr Jānis Smiltnieks bija apmierināts ar itin visu, lai arī dažu reizi tāpat vien iztopot piebalsoja sievasmātei. Laimdota gaidīja Jāņa Smiltnieka dēlu, un Kārklīniete norūpējusies, lai viņai tiktu kāds kumosīņš vairāk un gardāks nekā citiem, kas gatavi iztikt ar sausu maizi vien. Karš beidzās, dzīve kūsāja, auga, brieda: atjaunoja balstu betonējumu Daugavas dzelzceļa tiltam, strādāja ar lāpstu, kapli, riču — roku darbs, bet tūkstošiem roku diendienā kaut ko paveica, gan ķieģeli pa ķieģelim novāca izdegušos Vecrīgas namus un ieguvumu iemūrēja augošo individuālo mājiņu kvartālos, gan salaboja ložu sakapātos ārsienu apmetumus, bruģu bedres, uzirdinātus asfaltus, uzstādīja mašīnas fabriku korpusos. Sāka atzaļot jaunā audze. Vakaros, tāpat kā pirms kara viņu vecākie brāļi un māsas, viņi sēdās skolas solos vai norunāja «pie lielā pulksteņa». Jaunība nebēdā bēdu, un arī Jānis Smiltnieks tiecās pēc prieka: dzīvoja, centās labāk iekārtoties, mīlēja savu sievu, savu Laimdotu. Kārklīņu-Smiltnieku dzīvoklī atkal parādījās vecie paziņas, protams, ne visi — visi vairs nekad nevarēja būt. Edgars neatgriezīsies, tas skaidrs, un Jānis pēc viņa nesēroja,

arī daudzi citi neatgriezīsies. Smuidra nāca bieži, stāstīja, ka Artūrs Bērmanis galīgi pazudis 1943. gada rudenī un šo laiku nav devis par sevi nekādas ziņas. Taču tāpēc viņa nekrita izmisumā, turējās stingri un audzināja dēlu; agrāk, kad Artūrs mēdza aizklist uz pāris nedēļām, viņa bija daudz sarūgtinātāka. Jānis minēja: varbūt tas tāpēc, ka Smuidrai gadījies kāds cits — taču jauna un gluži izskatīga sieviete. Kārkliņiete šādu spriedelēšanu uzņēma gandrīz kā personisku apvainojumu — viņa esot izaudzinājusi kārtīgus bērnus.

Tā bija pirmā reize, kad sievasmāte noskaitās uz znotu, bet jau dienu vēlāk, uztraukdamās par viņu, raudāja žēlas asaras. Jāni izsauca uz nopratināšanu. Kas nu gaidāms, lai dievs sarga! Jānis centās rādīt mierīgu seju, kaut bija ne mazāk iztrūcinājies, uz mācās nelaba nojausma — vai tikai Kārkliņiete nav kaut kur kaut kā palaidusi muti? Nelaime ar tādu sievasmāti.

Taču Jāni saņēma gluži draudzīgi: esot nepieciešama viņa palīdzība, lai noskaidrotu kāda cilvēka personību. Ievedā Artūru Bērmani, un Jānis nosauca viņa vārdu — ko gan citu darīt. Bērmani izveda, bet Jānis saprata, ka svainis slapstījies ar svešiem dokumentiem. Nepatikama sajūta — Jānis slaucīja mitro pieri. Nu Artūrs tiks tiesāts par noziegumiem, ko pastrādājis, kalpodams vācu SD. Galvenais bandītfīrers (tē pratinātājam varbūt nejauši, varbūt ar slēptu nodomu paspruka Oša vārds) aresta brīdī pretojies un nogalināts. Jānis skatīja priekšā noklātās fotogrāfijas, acīs viņam margoja, nevienu viņš nepazīna. Un Artūrs dienējis SD — likās formas tērps galīgi nepiestāv šim mīkstmesim.

— Jūs brīnāties, — noteica pratinātājs, — arī mēs dažu reizi dabūjam brīnīties, tāpēc esam raduši stingri pārbaudīt katru cilvēku.

Par notikušo Kārkliņi klusēja tāpat kā Jānis, tomēr Smuidra kādu vakaru iedrāzās dzīvoklī un sarīkoja skandālu: Jānis esot spiegs un nekrietns nodevējs. Nu tikai Kārkliņiete uzzināja, cik veikli viņas meita tēlojusi salmu atraitni. Visu laiku Artūrs slapstījies Smuidras tuvumā, un viņa bijusi laimīga, ka neuzticīgais, taču joprojām karsti mīļotais vīrs beidzot viņas rokās. Tagad Artūru gaidīja bargs sods. — Par to paldies Jānim. Laikam tev labi samaksāja! — Smuidra brēca. — Bet es tev acīs iesplāušu! Kad atnāks mūsējie, viņi tevi pakārs.

Jānis nezināja, ko iesākt, sievasmāte gribētu samierināt, izlīdzināt, bet Laimdota ar aizskartas sievas sašutumu pilnā mērā nostājās Jāņa pusē. Lai Smuidra te neuzstājas par savu nelietīgo pļēguru! Vārds pa vārdam, Smuidra kļiedza, lādējās — sievu gāganu kari, bet Laimdotai uznāca sāpes, un Jānis dabūja skriet meklēt ātro palīdzību.

Sen tas bijis. Gadi, gadi: bērni izaug, mēs novecojam, vecie pārvietojas uz smiltaini. Dzīve iet savu gaitu. Skumja bija Jāņa viesošanās dzimtajā pusē: draugi izklīduši, pazuduši, Prīdi nelaimējās sastapt. Kad Jānis apvaicājās par Uldi, pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs Gusts savieba savu drūmo seju: — Vilks viņu zina, uz kurienu tas garais diegs aizšuvies!

Uz kurienu? Uz turieni, uz nekurienu. Rūca motors, automašīna likumoja pa puteklaino lielceļu. No pelēkā blīva iznira Ulda slaidais stāvs — zaļgana audekla biksēs un blūzē tērpts, kājās stērbelaini šņorzābaki, mati apcirpti īsi jo īsi, kalsnajā sejā apmulsums, prieks, neticība. Uldis atgriezās pa šo ceļu, tas nebija Jāņa ceļš — Jānis te kratījies gāzģeneratora kastē, vilītī, autobusā, pazina te katru likumu, katru māju ceļmalā — tomēr tas

nebija Jāņa ceļš. Uldis gāja pa putekļiem, pa krēslas blīvu, pa kaut kādu ireālu ceļu. Tā bija viņa gaita, viņa pasaule — Jānim neizprotama. Tomēr Uldis atgriezās — visur un vienmēr atgriezās Jāņa Smiltnieka dzīvē.

23

Uldis:

Jā, es atgriezos. Labi pazīstamā putekļaino lielceļu, zilgmaino mežu un ielāpumaino tīrumu pasaule atvērās manā priekšā. Agra priekšpusdienu, gāju mierīgā solī, lai gan no dzelzceļa stacijas bija krietns kilometru skaits līdz pagastnamam — un no turienes Klīgi neko tuvāk. Koku paēnās vēl gulēja pelēka rasa. Es pārlēcu pār lielceļa grāvi, bridu pa mīkstu, sūnainu pļavu, nometos pie rasas traukiem. Sīkie putniņi trallināja: — Čir, čir... tvit, tvit... ķiu, ķiu... — un bērzi noelsās: — Esi sveicināts! — Saules staru pātagas izpēra pēdējo tumšo ēnu, pēdējo atmiņu rūgtumu no manām krūtīm, un dzeguzes sidrabainais zvans vēstīja garus brīvības gadus. Līdz šim man bija palicis noslēpums, ka laime spēj būt smaga. Zemes māt, meža māt, ņem daļu no šī smaguma! Seja man kļuva mitra no rasas...

Atkal kūpēja lielceļa putekļi, oļi čirkstēja zem manu nodriskāto zābaku pazolēm. Laukos maz redzēja ļaudis, sienu pļauja vēl nebija sākusies, visi rosījās pa mājām, sagatavodamies grūtajam darba cēlienam, kas sāksies ar pirmo nogāzto vālu un beigsies ar pēdējo izrakto kartupeli. Vasara, rādās, būs ražena — zāle pļāvās saaugusi līdz jostas vietai, rudzi biezum biezi. Sarkanām galviņām ziedēja āboliņš, kameņu dūca, tauriņi dejoja.

Nemanot biju nosolojis līdz pagasta centram. Todiēn man nebija lemts Kligūs sasniegt: kā gāju garām pagasta mājai, tā no turienes laukā izmetās un klupšus pa lieveņa kāpnēm noskrēja Prīdis. Brīdi mēs abi skaļi gaviļējām, tad draugs mani ieveda izpildu komitejā. — Nu mēs te esam saimnieki, — viņš teica ar manāmu pašapziņu. Apsveicinājos ar priekšsēdētāju, partorgu un milicijas pilnvaroto — visus viņus pazinu no mūsu partizāņu gaitām; šie vīri izturējās pret mani atturīgi laipni, ne tuvu tā kā Prīdis. Saprātu, ko tas nozīmē, un sajutu kā dzēlienu — pirmo dzimtenē, bet nojauta brīdināja, ka tas nebūs pēdējais. Sergejs Vasiļjevičs droši vien sacītu: «Tev jāatgūst savu biedru pilnīga uzticība. Patš vien esi vainīgs, ka tā zudusi.» Varbūt viņš tā nerunātu, katrā ziņā šādi vārdi atbilstu pieņemtajam standartam. Taču es skaidri apzinājos, ka šeit vismazāk ir runa par uzticību vai neuzticību: cilvēki vairījās no tādiem kā es, tāpēc bija piesardzīgi.

Jutos brīvāks, kad Prīdis mani ieveda savā istabē. Arī viņam ierādīts kabinets izpildkomitejas ēkas vienā nostūrī. Sagādes aģents. Tāpat savus desmit hektārus viņš saņēmis no kāda aizbēguša lielsaimnieka zemes, ēkas esot lieliskas.

— Tu jau nezini, ka man ir dūšīga sieviņa. Kligu Marija.

Brīdi man šķita, ka dzīves plūdums veido loku ap mani — es stāvu centrā, un nekas nav zudis, nekas nav aizgājis, bijušais laiks ir tepat, seni notikumi atkārtojas šodienā. Biju jauns, un būtu aplam savu dzīvi Kligos dēvēt par senu, taču pēdējo gadu notikumi bijuši tādi, ka patlaban jutos līdzīgs sirmgalvim, kas vecumā mājo kopā ar jaunību. Marijas neticīgā balss: — Uldi, vai patiesi tā bijis, kā tu stāsti, vai tu nemānies? — Ilze smējās, Lelle dusmojās:

— Ja tu netici, tad netaisi citiem klausīties, ej projām! — Marija aizgāja uz Prīda saimniecību un kļuva saimniece — meitene, pamatskolniece, kura bezgala svinīgā, bezgala jocīgā nopietnībā būvē savu māju no dzeltenām smiltiņām, būvē arī kūti, klēti, visu sētu izrotā ar nolauztiem ceriņu zariem, pieliek sprungulīti-suni par sargu un pavēl tam riet — «vau, vau!». Prīdis piedalās šajā rotaļā, un arī man labpatiktos nomesties blakus viņiem smiltiņās. Laikam gan smalkjūtības trūkums lika man uzjautrināties par rotaļu «saimnieks un saimniece», šie abi bija trakoti nopietni. Prīdis uzāva galošas, sameklēja veco izkapti, sāka to kapināt. Marija iekāpa tupelēs un ar mēslu dakšu rokās brida kūti pie Zīmaļas. Man arī negribējās būt gluži bezdarbniekam, un apskatījos, ko īsti varētu pasākt, — tak jau pusdienu putru strēbis. Prīdim piešķirti desmit hektāri, es gan īsti neapjēdzu ne šos hektārus, nedz senāk lietotās pūrvietas. Laikam bija mazāk par Kliģu platību, bet visumā krietni lielāks nekā pilsētas ģimenes dārziņš.

Galū galā es kļuvi gluži nopietns, ja pat ne svinīgs, kad, no sava apļa izkāpis, stāvēju Prīda saimniecības pagalmā. Paskat, te jau ir tā skolniece ar grūto galvu. Vienkāršā bruncī tērpta, basām kājām, lakatu ap galvu apsējusi, viņa rosijās klētspriekšā un, mūsu sparīgo «labdien!» izdzirdusi, gauži apmulsā. Kāda viņa izskatās? Paaugusies gan, bet ne nobriedusi, vāja, ļoti vāja, ar kalsnu sejiņu un plankanām krūtīm. Vai viņa nepazīna vai negribēja mani pazīt? — Ak vai! — pēkšņi viņa iesaucās un slēpa seju lakatā. Tā kā nokaunējusies, kā apmulsusi priekā, lai gan es nepavisam neatgādināju smalku viesi un arī tik mīļš viņai nebiju bijis. Roku sniegdama, viņa kniksēja un tā kā taisnojās —

mēs tā vienkārši pa māju un negaidījām nevienu ciemiņu... Prīdis labsirdīgi smējās:

— Ko nu, sieviņ! Neesam baroni, un Uldis nav grāfs. Vienā kājā ar drāti lāpīts kanādiešu, otrā vācu šporzābaks.

Atskanēja skaļš: — Uldi, Uldi! — Un Lelle vijās man ap kaklu. Vecākās māsas apsaukta, viņa nokauņējusies atrāvās un atkāpās, smējās ar asaru pārpilnām acīm. Arī Prīdis kļuva gandrīz vai raudulīgs, viņš gribēja ko sacīt, bet spēja tikai nesaķarīgus vārdus nomurksēt.

— Esam nu atkal visi kopā, — Marija noteica. — Redz, ka Sergejs Vasiljevičs spēja palīdzēt. Es jau no sākta gala sacīju, ka viņam vienīgajam ir pa spēkam...

— Ko nu, sieviņ, — Prīdis atsaucās. — Visi tāpat stāvējām par Uldi.

Sagājām dzīvojamās mājas galā, kur mita drauga ģimene. Man tika viss smalki izrādīts, pirmām kārtām pusgadu vecais brēkulis, par ko pārliecināti apgalvoju — tēva dēls, kaut sevī spriedu, ka tāds līdzinājas vienīgi pats sev. Taču šie nevainīgie meli izsauca Prīda un Marijas gaviles. Tikpat melīgi apliecināju, ka jaunais pāris labi iekārtojies, lai gan plika nabadzība vien bija redzama. Atkal liksmi smaidī. Prieks dzīvot un strādāt bija galvenā bagātība šajā mājas galā, ko izpildu komiteja izīrējusi savam sagādes aģentam un jaunajam darba zemniekam. Otrā galā tikpat trūcīgs iesācējs, bet augstāvē divas istabeles. Vienā no tām es varēšot apmesties. Otru istabu aizņēmis ceļu meistars. Šo amatpersonu pieminot, Prīda balsī ik reizes ieskaņējās gadbijīgas notis. Ceļu meistars būšot mans nākamais priekšnieks — tā viņi abi nolēmuši.

Pusdienu zupa jau gatava un tika celta galdā, tā bija — kā šeit sacīja — tauku putra. Zemnieku

maltīte, un es, karoti satvēris, iestājos zemes kurmju kārtā, kā bruņinieks ar zobenu, kā svētnieks ar krusta zīmi savējā. Beidzot man kļuva skaidrs, ka esmu atgriezies, visas citas noskaņas pagaisa, un ar dzīvīgu ziņkāri noraudzījos visapkārt — strēbu putru un mieloju arī acis. Virtuvei bija koka grīda, nevis māla klons kā Kliģos, podiņu plīts ar betona sloksni visapkārt, logi lieli, gaiši. Zināju, ka šī saimniecība bijusi viena no turīgākajām pagastā. Galds, pie kā sēdējām, arī no vecā saimnieka, jauni bijām mēs paši un Lelle visjaunākā — viņa sēdēja man pretī, ēda it kā gara laika pēc, izskatījās priedīgi apjukusi un, man šķita, labprāt palūgtu — «Uldi, pastāsti kaut ko», ja vien nebaidītos, ka tiks vecākās māsas apsaukta. Es atļāvos ieminēties, ka maize ir lieliska — tas iznāca pats no sevis, jo tiešām kopš Kliģu laikiem neko tik gardu nebiju ēdis, un Marija paskaidroja, ka to cepusi Lelle. Tad arī Prīdis slavēja: — Annele mums ir lielais palīgs. Nez ko mēs bez viņas iesāktu tagad, kad ir mazais. — Un pati Lelle uzdrošinājās kļuvi piebilst, ka maizes cepšanu mācījusies no vecāsmātes. Valles aristokrāte — diendienas dzīve mežsarga mājā bija giljotinējusi viņas dižciltību pamatīgāk par visām revolūcijām. Taču «īsto, pareizo» vācu mēli vecāmāte nebija paspējusi savai milulei iemācīt, jo drīz pēc manas pazušanas sasirgusi un aizgājusi viņsaulē. Dienu pirms nāves vecāmāte lūgusi dēlu apbedīt viņu Valles kapos pie tēva un mātes. Dēls nosolījis, un, cik es pazinu Kliģi, tad vārds viņam bija svēts. Bet vecāmāte pati kļuvusi gauzām nelaimīga, vadījusi smagu nakti, raudājusi un, itin kā sarunādamās ar mirušo vīru, skaļi izsaukusies: — Es nenozēloju, tā vajadzēja! — Apraudājusies arī Lelle — ne aiz bailēm, bet no želuma. Uz rīta pusi vecā saimiece atkal saukusi dēlu un mainījusi savu

pēdējo vēlējumos. Uz Valli tomēr lai viņu nevedot, viņa gribot palikt kapsētiņā Viesītes krastos kopā ar vīru. Tūlīt pēc tam nomierinājusies un viegli izdzisusi.

Prīdis ar Mariju bija paēduši un kļuva trokšņaini: — Uldi, šodien tev aizliegts sapņot! — sauca Marija. Par sapņošanu viņi apzīmēja tās reizes, kad es grimu pārdomās. Lelle noridāja galdu un pa brīžam uzmeta man smaidīgu skatienu.

Kāpnēs atskanēja soļi, un mūsu pēcmaltītes jautribā ienāca jauns puisis. Viņš centās rādīt nopietna vīra seju, bet pretēji paša gribai izlauzās smaidis, kas noslīcināja taisīto nopietnību. — Mūsu ceļu meistars, — Prīdis iepazīstināja tādā balsī, kā senāk viņš sacītu «mežzinis». — Ojārs, — savu vārdu nosauca jaunais puisis un stingri paspieda manu roku. Es atbildēju ar sev pašam neparastu sirsnību. Ojārs man patika, vēl vairāk — es sajutu pret viņu kaut ko dziļi radniecisku. Viņš bija apmēram mana auguma, pāris gadu jaunāks par mani, tāpēc vairāk ar uzskrūvētām noskaņām un iedomām. Taču to netrūka arī man. Runājot ar viņu, brīžiem mani pārņēma gandrīz tāda sajūta, ka raugos spogulī, ka viņš atbalso mani; tas nenozīmēja, ka bijām dubultnieki — ārējās līdzības mums bija pamaz, toties iekšīgi brīžiem it kā dublējām viens otru. Es, protams, nedomāju nodoties aušīgiem prātojuumiem par dvēseļu ceļošanu, taču tas, kas mums saskanēja, lika savstarpēji uzticēties un beidzot radīja neizlīdzināmus asumus, bija it kā viena rakstura divējādas izpausmes. Varbūt tāpēc es nekad nedomāju par viņa ārējo izskatu, nemaz to neievēroju, jo mēs vai nu sapratāmies bez jebkādas cenšanās pētīt vienam otru, vai arī nesaudzīgi sadūrāmies.

Iepazīnušies mēs tūdaļ aprunājāmies par darbu,

kas man būs jāstrādā. Ojāram tas patika, un Prīdim patika pļāpāt ar mani un Ojāru. Būs jābrauc būvēt lielu tiltu. Pridis solīja man divriteni — Marijas īpašumu, tas bija vīriešu divritenis, un viņa labprāt to atdeva manā lietošanā; ceļu meistars savukārt solīja sagādāt velosipēdam jaunu apriepojumu, bet man šņorzābakus. Varēšu sākt strādāt un pelnīt, biju taču nogājies līdz pēdējam spalām. Ieraudājās Marijas mazulis, Lelle steidzās izvest no kūts un piesiet abas gosniņas un telīti — tik vien jau bija jaunajam saimniekam, bet Pridis apskatījās, kur viņam noglabāta pašbrūvētā pudele. Šai dienai un tik ievērojamam notikumam par godu tā jāuzliek galdā. Visa mana drauga bagātība, un arī Ojārs neizskatījās pēc tāda, kam ziedētu zelta kvieši. Vēlāk Marija man pastāstīja, ka pēc tehnikuma beigšanas viņš ieradies jaunajā darba vietā tērpies demobilizētā vecākā brāļa šinelī un nodzītos šņorzābakos, kas bijuši krietni par lielu viņa kājām. Nu jau viņš atkopies, šo to iegādājies, pat apaļus vaigus iemantojis. Visumā Ojārs šķita tāds, kas par dzīvi vairāk spriež pēc skolā mācītām gudrībām. Bet tas ar laiku pāriet.

Pievakarē kurinājām pirti. Lelle pienāca man un, sniedzama baltu tīstokli, klusinātā balsī sacīja:

— Te ir tīras veļas kārtā.

Un nosarka. Es pieņemu ar pateicību, bet jutos samulsis. Tā nu iznāca, ka aprūpēja mani; saimnieces vietniece, bet te nebija spēlīte smiltiņās, viņa dūšīgi strādāja un izaugusi arī dūšīga — vairāk nobriedusi par savu novājējušo vecāko māsu, gaiša, skanīga. Matus viņa nēsāja īsi apcirptus, tāpat kā bērniņā; viņai nepatika bizes, vispār nepatika nekā tāds, kas traucē brīvi un ātri darboties. Marija vienmēr bijusi drusku kokaina, to varēja manīt sevišķi tagad, kad viņa kļuvusi māte un saim-

niece — astoņpadsmit gadu vecumā, un Prīdis neno-
cietās nepalepojies, ka viņam esot jaunākā sieva
visā pagastā, un Marijai vedekla būšot kā jaunākā
māsa. Arī par Lelli viņam savs vārds sakāms: lai
nu Annelei tikai sešpadsmit gadu vien, bet piekri-
šana pie puisiem, ai, cik liela! — Dzīvojam
vareni, — viņš beidza un uzmeta garu, pamatīgi
uzmeta. Lai cik grūti bija — kā senāk, tā vēlāk, —
viņš vienmēr «dzīvoja vareni». Un, kad mēs abi ar
Ojāru sēkdami svīdām uz lāviņas un plīkšķinājām
lapotās bērzu slotas, — tad es skaidri apzinājos, ka
esmu pārradies mājās.

24

Pāris dienu padzīvoju savā vaļā, kādu nieku
pastrādāju, līdz saņēmu Ojāra sagādātos darba apa-
vus — tie man likās īsts greznums, — un sēdos
divritenī, lai brauktu uz tilta būvvieta. Bijām abi
ar meistaru, pa ceļam mums piedroģās vēl viens
strādnieks, tilta būvvieta sapulcējušies citi. Kamēr
ceļu meistars cilāja projektu un kopā ar brigadieru
sprieda par rēperi, dubultsijām, pironiem, es iepa-
zinos ar pārējiem darba biedriem. Tie bija — viens
demobilizēts sarkanarmietis, viens bijis leģionārs,
pārējie ne šādi, ne tādi. Ceļu meistars mani norī-
koja pie brigadiera, kas vienlaicīgi bija tilta gal-
venais būvmeistars. Nekādu lielo amata prasmi te
nevajadzēja — zāģis, cirvis, retumis kalts un ēvele.

Sākām apdarināt pāļu galus, pironu mums nebija,
tāpēc nolēmām uzkalas sēdināt uz tapām. Tas pra-
sīja vairāk darba, bet neviens te pārlietu nestei-
dzās, runāja gan, ka tilta būvi jāpabeidz līdz siena
pļaujai, jo tad distances strādnieki izklīdīs kur ku-
rais un nekādiem līdzekļiem tos neuzdabūt «uz

ceļa». Kā nomanāms, visi šie ļaudis sajutās kā īsti laucinieki, kas tilta būvi uzskata par nelielu, ne visai ienesīgu blakusnodarbošanos. Brigadieris klaji pateica — pēc tam kad meistars bija mūs uzciņājis ar «Belamoru» un aizbraucis, — ka viņš šeit esot tikai aiz želuma pret to jauno puiku, lai tas varot ko nebūt papīros ierakstīt un iecirknim atskaitīties, citādi priekšniecība negribēšot viņam algu maksāt. Tāpat kā ceļu meistars, es brigadiერი uzrunāju par Erni, tas bija saīsināts no Ernesta — viņš bija pusmūža vīrs ar pliku pauri un blēdīgu acu izteiksmi. Ernis labprātāk kustināja muti nekā rokas, tomēr savu lietu prata: uzslavēja mani kā izdarīgu un saprātīgu strādnieku, un es nu centos par mums abiem. Ernis norādīja, kur nokraut atvestos materiālus, šķendējās, ka brusas ir greizi samekušās, tāpēc grūti būs margas izgatavot, šķendējās, ka dēļi ir no bojātas koksnes, ka naglas tikai apaļas, jo četrkanšu naglas nemaz vairs neražo. Viņš šķendējās daudz un par visu, bet bez sevišķas žultainības, vairāk vien iedomāta pienākuma dēļ.

Kad pajūdznieki bija izbraukuši divas reizes, ēdām pusdienas. Satupāmies uz baļķa kā strazdi uz telefona līnijas drāts un kodām savās maizēs. Marija man griezusi žāvēto cūkgaļu ar dāsnu roku, kamēr demobilizētajam sarkanarmietim tik vien bija kā vārītas cūku pupas kultītē. Viņš teicās ar ilgošanos gaidot siena plaujas sākšanos: saimnieki dienas strādniekam bez algas dodot vēl kārtīgi paēst, bet šajā darbā vairāk par trim simtiem mēnesī nesanašot. — Pagaidām dzīvo tie, kam zeme, bet, kad nāks kolhozi, tad piežmiegs visus, — viņš drūmi pareģoja. Veci pajūdznieki, kas visi pieķērušies savam zemes gabalam, savam zirgam un iedzīvei, pūta vien — varbūt pie mums kolhozus nedibināšot. Vispārējā noskaņa gan tāda, ka uz to pusi ejot,

vai nu vieniem pašiem atļaus kaut ko savādāku nekā visur citur. Tāpēc neviens neko jaunu saimniecībā negādājis — tāpat atņēmsot, galu galā būšot jāstaigājis ar pliku dibenu. Es aizrādiju, ka esmu šķērsojis visu Savienību no viena gala līdz otram, taču plikos nekur neesmu manījis.

— Tāpēc tikai jāstrādā, — Erniss nobeidza pārrunas un cēlās kājās, meklēja cirvi. — Mans vectēvs, kad vēl bija dzīvs, stāstīja, ka barons nevienam dzimtcilvēkam neesot ļāvis aiziet postā, nabagmājā katram vieta atradusies. Bet karbolīnu gan vajadzētu, ko iesmērēt, — viņš atsāka sūroties.

— Ko iesmērēt? Tavu mēli vai manu dibengalu? — es noprasīju, visi sāka smiet un apgalvot, ka es protot paķert. Erniss tā kā skaitās, kā ne, viņš skaidroja, ka karbolinēts tilts izturēšot trīsreiz ilgāk, bet šitā sapūšot ātri jo ātri. Es strīdējos pretī:

— Celsim no jauna, pats teici — tikai jāstrādā.

Smieklī pazuda darba ģurdzoņa. Ar saules rietu posāmies mājup. Jau krēsloja, kad ieripināju velosipēdu Prīda saimniecības pagalmā un dzirdēju Lelles skanīgo labvakaru. Manās acīs saskrēja asaras no labsajūtas un dzeloša prieka, kaunējos no tām, labi, ka neviens nemanīja.

Tā es braucu ik dienas līdz Jāņiem.

25

Zaļais mežs un ziedošais lauks, šķiet, atnācis uz zemnieku sētu un ar saviem smaržīgajiem zābakiem izklaiņājis gan lielo divstāvu dzīvojamo ēku, gan klēti un pat kūti — Lelle katrai piena devējai apvijusi ziedu vainadziņu ap ragiem. Visur meijas, visur zaļumi, grīdas izbārstītas ar kalmēm un papardēm, pagalmi noslaucīti tīrāks, nekā darbdienās bijis

Klīgu saimes istabas klons. Kā parasts, mazliet izspūrušiem matiem, dzeltenā kleitiņā Lelle, līdzīgi taurenītim, lidoja visapkārt un pušķoja vēl un vēl. Ar mušām kaudamās, govīs ātri nodzina un saplosīja savas rotas — ko vairāk sagaidīt no ragulopa, — mēs, vīriešu cilvēki, staigājām uzmanīgi, lai kaut ko nesamīdītu, neapgāztu, nenolauztu, un ar visu to netikām pasargāti no aizrādījumiem un rājiem: — Lāčo, lempji tādi! Būtu nākuši palīgos! Atkal meija apkārt! — un tamlīdzīgi. Lelle sāka man uzdot dažus sīkus darbus, bet Prīdi saimniece aizdzina uz pagrabu pēc alus. Ojārs, kuru neviens neņēmas komandēt, kaunīgi minstinājās uz soliņa klēts priekšā. Beidzot lielais meiju vezums bija izlietots, alus atnests, Marijas brēkulis sacēla troksni, abas māsas pazuda iekštelpās, un mēs, no komandieriem vaļā sprukuši, piebiedrojāmies Ojāram.

Prīdis omulīgi stāpīja kājas.

— Oh, šī diena, Jāņu diena. Es saku, otras tādas dienas nav vairs . . . ja nu Ziemsvētki.

Smāids pilēja no viņa apaļajiem vaigiem. Pa šiem gadiem ticis precēta vīra, tēva, saimnieka un pagasta mēroga padomju darbinieka godā, Prīdis nebija sevišķi izmainījies, vairāk gan nobriedis nekā toreiz, kad mēs ar viņu tikāmies Ģertrūdes ielas klempnera pagrabā, bet tikpat jautrs, runīgs, kas nepieļāva, ka darbs varētu kavēt plāpas. Šai punktā Marija viņu rāja ne vienu reizi vien.

— Un beidzot arī tu reiz atradies uz līgošanu, — viņš draudzīgi iebukņīja elkoni manos sānos.

— Jā, — es atbildēju, — esmu ieradies līgot. — Uzsmaidīju preti Prīdim, un šajā brīdī ar visu būtni izjutu to, ko cilvēku valodā dēvē par labsajūtu. Mājas, krietni, uzticami draugi, svētku prieks — grūti pateikt, ko vairāk vēlēties cilvēkam, kas pasaulē palicis gluži viens. Vēl tikai — ja varētu

izdzēst ēnu, kas krita pār mani no brīža, kad tēvs pagalmā sacīja — «tu gan esi memmes, ne mans» vai arī kad ieslodzījumā — «tu, nelieti, atzīsties», vai bijušie ieroču biedri sastopoties — «tad tevi izlaiduši gan». Visu mūžu man netiktos staigāt zem šīs ēnas; nebija dilonis, kas grauza no iekšpuses, tomēr nomāca.

Prīdis: — Gribas šogad nolīgot pa īstam, tāda sajūta, ka iet uz galu. — Viņš pārlietu pieķēries savam jaunizcepta saimnieka godam, bet Sergejs Vasiljevičs bijis pagastmājā un uzstājis, ka jāsākot aktīva cīņa par kolektīvizāciju... Prīdī iekveldinājās dusmas, viņš gandrīz ierēcās: — Gudri rakstīt šitā, runāt tā! Kas man par daļu, ko katrs runā un raksta, vai ar rakstiem iespējams kaut rēcieni maizes izaudzēt?

Uz mani zīmēdams, Prīdis aizrādīja: — Uzmani Anneli, ka tev viņu nenocel, puisi viņai apkārt dejo, spārnu pie zemes piesidami kā rubeņi.

Lelle patika visiem, taču to lencēju nepavisam nebija tik daudz, kā mīlēja daudzīnāt Prīdis, — karš aprijis lielo daļu no jaunajiem puisiem, pāri palikuši vecāki vīri vai Lelles vienaudži. Mani gadaģājumi iznīcināti kā meža audze ugunsgrēkā.

Sāka ierasties viesi, Prīdis steidzās tos saņemt. Ojārs nomurmināja: — Goda vīrs, bet ar klasisku sīkīpašnieka psiholoģiju, dzīves attīstības gaita un kolektīvisms viņu pāraudzīnās.

Vai Ojārs būtu papagailis? Nepavisam ne, patiesībā lāga zēns, gan mazliet papagailisks, bet šo cītīga skolnieka īpašību izskaudīs «dzīves attīstības gaita».

Cik reižu cilvēkam iespējams sākt ar vienlīdzīgām tiesībām? Kad es sāku? Toreiz, kad smējos par burvi un viņa «vārdiem», toreiz, kad Prīdis aicināja — «apnicis slapstītes, bīties, iesim partizānos,

būsim ar puikām», un es atsaucos — «Iesim, būsim ar puikām!».

Tā bija šaha spēle, kur gājlens ir kauja, bet mats — nāve.

Lelles balss — viņa sameklējusi palielāku virskreklu, ko varēju uzvilkt apnikušās zaļās blūzes vietā. Glītāk izskatījās, jutos svētdienīgāk.

Visus aicināja pie klēti uzklātā galda. Ēda, dzēra, skaļi sarunājās, dziedāja, dedzināja ugunskuru un kaut ko kvēpainu kārts galā (darvas muca tā nebija) un vienmēr iedzēra, un, protams, ligoja, ligoja... Dzeršanā es ievēroju sātību, ligot ligoju, cik vien rīkle jaudāja turēt, runāju maz, no strīdiem izvairījos. Tiem citiem atkal par kolhozu. Mājas otrā gala saimnieks vecais Zentelis neko preti nebija.

— Var arī kolhozā, — viņš lēnīgi prātoja, — uz saviem hektāriņiem bagātnieki neklūsim, pederratos nekad nebrauksim, tik vien kā sūri strādāsim. Un, ja valsts nāk palīgā ar mašīnām, kā to sola Sergejs Vasiļjevičs, tad visiem būs labāk un vieglāk.

Tēvam piekrita vidējais dēls, kas mīta pie sievas-tēva un kopā ar mani strādāja tilta būvniecībā.

— Esmu tā labāk uz miera nekā urķēties pa sīku zemes gabaliņu. Mokas vien vairāk, — viņš noteica.

Pridis skaitās: mocīties netikot nevienam, baltu maizi ēst garšojot visiem. Viņam skaļi pievienojās domu biedri — tie bija Ulmaņa jaunsaimnieki, patlabanējā terminoloģijā dēvēti par vidējiem zemniekiem, — pārāk nomocijušies tie gan neizskatījās, ne tā kā Prīda Marija. Vecais Zentelis to pateica:

— Jums jau nekas nekaiš. Vācu laikā aizsargi jūs neko netramdīja, kā nekā pie saimnieku kārtas ieskaitīja. Fronte ātri pārgāja, paguvāt visu mežos

nobēdzināt un saglabāt. Padomju vara atkal tā mīli vien: nodokļi mazi, nodevas kādu nieku. No-
baro suķi, pārdod Rīgā un saņem tādu žūksni, ko
strādnieks divos gados nenopelnīs. Mums nava
ko pārdot, tā vien sitamies, jau svētkus izriķot ir ko
just. Tāpēc mums cits tas meldiņš. Prīdim vēl sie-
vastēvs iesākumā šo to palīdzēja, kaut Kliģim
pašam vairāk tukšpadsmīt vien ira.

Nu tikai ķīviņš īsti gāja vaļā, un dažubrīd tas
sāka atgādināt savstarpēju netīrās veļas mazgāšanu.
Miermilīgie atsāka līgot un noklusināja satraukumu.
Tuvojās pusnakts, gājām ārā un rāvām dejot. Es
tik ar Lelli; uguns kārts galā izjuka, bet mēs nevē-
lējamies atgriezties telpā pie galda. Vēl neesmu
bijis Kliģos, tagad to var izdarīt. Lelle priecājās,
tas būšot labi, un, divritenim pacietākas riepas
uzpumpējis, sēdināju meiteni «uz bomīša» un brau-
cām prom naktī.

Visapkārt dega uguns, skanēja dziesmas, baltais
lielceļš bija tukšs, es ripināju tieši pa vidu. Dienā
te no vietas bija redzamas grambas, brīžiem smalka
grants, oļi dūres lielumā; tagad neko nevarēja sare-
dzēt, tāpēc gāja tik gludi kā pa dēļu grīdu. Lelle
trallināja kā putniņš manā azotē.

Nogriezāmieš no lielceļa, un uguņu piesētais ne-
miers nogrima aiz mums. Viens vienīgs mežs. Tad
mežniecība Viesītes krastos, un tā skanēja kā paša
Jāniša vara bungas. Dzīli lejā urdzēja Viesītes
straume, mēs novērsāmies no tās un iebraucām
Kliģu meža tumsībā. Nudien, kā melnā būrī. Tūdaļ
velosipēda ritenis iegāja dziļā grambā, mēs gāzā-
mies, un nakti satricināja mūsu balsu skaļums. Mēs
nesasītāmies, vai gan šādā brīdī, turklāt Līgo naktī,
maz iespējams iemantot sāpīgus belzienus, taču
tālāk dzinu divriteni pie rokas un atlikušos divar-
pus kilometrus nogājām. Zari ķērās mūsu drānās,

dažureiz iekulstīja, dažureiz mīlīgi papaijāja, rasā samirka apavi un mati. Atmiņā nāca pirmais vakars, kad uz šā ceļa bijām abi ar Prīdi — tur tālāk vajadzēja būt guļkoku piliņ, melnraibām govīm un vaidelotei tās meitenes izskatā. Bet Lelle bija ar mani, viņa priecīgi iesaucās, kad gaišums, krizdams pāri Klīgu jumtiem, iešķēla meža tumsu. Tuvojās saules lēkts.

Miers valdīja Klīgos — noprotams, ka saimnieki un viņu jaunākā atvase guļ. Mēs nedomājām viņus traucēt. Apmetāmies uz mājas lieveņa. Pamale jau sārtojās, bet mums miegs nemaz nenāca. Lelle sacīja:

- Tagad tu beidzot esi atgriezies.
- Jā. No tāda attāluma, — es atbildēju.
- Tev daudzreiz bija grūti?
- Jā.
- Un tad tu domāji par mani?
- Jā. Par tevi un vispār par šejieni.
- Tagad tu vienmēr paliksi te?
- Palikšu.

Lelle:

— Diendienā es bēdājos pēc tevis. Nu, kad viss laimīgi beidzies, dažā ziņā apskaužu. Arī man gribētos redzēt pasauli. Gan ne mežus, meži ir te un katrā ziņā skaistāki par taigu. Skolā mācījos, cik daudz ir zemju un pilsētu... Uldi, es pazīstu tikai Jēkabmiestu un Jelgaviņu, pat ne Jelgavā, ne Rīgā neesmu bijusi. Jocīgi, ka mēs esam neliels stūrītis, tāda kripatiņa, kaut te ir plašums un ceļi, ka tos ne izstaigāt nevari. Amerikā esot tādi augsti nami, kas mākoņus dur. Es vienmēr brīnos, kā tiem cilvēkiem nav bailes dzīvot tādā augstumā un šūpoties, kad vējš uzpūš. Bet gribu gan braukt pa jūru — kāda jūra izskatās, un kā var justies, ja tev visapkārt ūdens, tikai ūdens. Lido kaijas un ķērc,

vai ne, Uldi, un ir albatrosi, un delfīni, un jūra maina krāsas, ir zaļa, ir zila, bet debess pelēka un mākoņi melni... bet rietos visa debess mala sarkana.

— Es to neredzēju. Biju dziļi kravas telpā.

— Nabaga zēn! Pasaule ir plaša, skaista, bagāta, kāpēc cilvēkiem dzīvē klājas tik sūri, kāpēc tik maz laimes, kāpēc ir kari, kāpēc mazāko visi min ar kājām?

— Un, pasaulē aizgājusi, skatīdama visu to krāšņumu, tu vēlētos atgriezties šajā meža kaktā? — es vaicāju.

— Tikai uz šejieni. Es gribu te dzīvot un palikt uz mūžu kā vecāmāte, — Lelle atsaucās. — Te ir jauki, katrs koks mani pazīst, katrs putns uzdzied, kad es nāku. Pie Prīda un Marijas nav tā kā šeit, un nekur tā nevar būt.

Viņa pati rosījās kā šaudīgs putnelis — kad cilvēkbērnam ir tikai sešpadsmit gadu, viņš ilgi vis nespēj uz vietas nosēdēt. Viņa iedomājās, ka jānovij vainadzīņu mātei un māšelei, bet tēvam īstu ozolzaru kroni. Arī durvis jāappušķojot, tad varēsot sākt apligošanu. — Nāc, Uldi, Jāņuzālēs! — viņa aiz rokas vilka mani līdzī pa aizaugušo dārzu. Uz pussatrunējušā sētas staba pakāpies, es laužu ozolzarus un apliju ar ledainām rasas lāsēm. Beidzot stabs pajuka, un, kūleniski veldamies pa biezi sakuplojušo dārzmalas čukslāju, kļuva gluži slapjš. Smiekli, smiekli... bet mājās nepamodās neviens, visi kā lāči ziemas miegā. Mēs atgriezāmies uz lieveņa, un Lelle steidzīgi vija vainagus. Skatījos, kā viņas pirksti veikli savieno ziedu ar ziedu, — tā saistās un nozied diena pēc dienas, tā aizgāja arī tās dienas, bet tās neziedēja, tās nedāstīja gaviļes.

Šūpo mani jūras viļņi! Pašu jūru es neredzēju,

bet viņu šūpoles dabūju izbaudīt, reizumis nelāga dūša sametās. Mūžīga pustumsa, mašīnu dunoņa, visapkārt svešinieki, kas nu kļuvuši par uzspiesta likteņa biedriem. Edgars vienīgais pazīstamais no senākiem laikiem — gluži nejauši mēs sastapāmies aci pret aci un tūdaļ novērsāmies, attālinājāmies viens no otra. Es izvēlējos apakšējo nāru, Edgars iekārtojās augšā. Es spriedu, ka viņš joprojām tur uz mani ļaunu prātu par veciem notikumiem, — man pašam dusmu nebija — tāpat spriedis arī Edgars. Vēlāk mēs to noskaidrojām.

Šūpo, šūpo jūras viņi! Mēs nīkuļojām, plāpājām, nodevāmies dažādām spēlēm. Bija gan mākslinieciski izzīmētas kārtis no brūnā kartona, gan pašu grieztas šaha figūras, daudzi noņēmās ar kastīšu grebšanu. Stingri aizliegtie naži bija gandrīz visiem. Skanēja daudzu tautu valodas, latvieši varbūt bija kāds simts. Ilgi nenoturējos savrup — tad nu, gribi vai negribi, nācās sastapties arī ar Edgaru.

Kāds pārsteigums, ka Edgars nepavisam nav nokāris degunu, gluži otrādi — dzīvo varoņa paciltībā. Lielīgi viņš uzsvēra, ka visur «turējies ar virsnieka cieņu», turpināja par dzelzskrustiem, kaujas veikumiem, politiskiem vērtējumiem, kas bija gaužām rožaini, tikai vēl šobaltdien nav piepildījušies. Klausījos, kamēr man sāka apnikt. Nav patīkami vērot, kā viens spoguļojas pats savā uzpūtībā un citus nemaz pie vārda negrib laist. Man prāts nenesās uz plātīšanos, un par saviem kara piedzīvojumiem šeit runāt nozīmētu pašam sevi apsmiet. Vēlējos cilvēcisku vārdu izmaiņu, bet tur sēdēja uzpūties oberšturmšīrers kā lītars uz kauzdes, un apkārtne viņa buldurēšanu cītīgi atbalsoja.

Atgriezos savā vietā pie igauņa Karū, pie šaha. Vienmuļā ritmā tvaika mašīna tricinjā kuģi, slā-

pēta murdoņa pa koka stalažu alām, smaga puskrēsla. Es saknupu pāri šaha galdiņam — man melnie, grūti saskatīt. Dāmas gambīts, bandinieks uz priekšu. — Karū, — es prasīju igaunim, — kā tu te iekūlies?

Viņš neizskatījās pēc tāda, kas «turējies ar vīrsnieka cieņu».

— Tūlīt mana ķēve iekulsies.

— Teic, Karū!

— Kara sākumā mani sodīja, pēc tam mobilizēja.

Es nosītu viņa zirdziņu.

— Kritu gūstā, mani sodīja igauņi un mobilizēja vācieši.

«Jūs tiekat uzaicināts iestāties latviešu SS brīvprātīgo leģionā! Lūdzu, parakstieties!»

— Un nu atkal soda.

— Ko tu saki par to?

— Tas vēl nav mata drauds, tas ir blefa bieds.

— Nē, ne par to... saproti, par to!

— Mans mīlais draugs, pasaule ir īsta mēslu vannā, un redzi, ka esam tur ietriekti līdz pat ausīm. Ķepurojies nu... kā proti. Kam gan esam radīti? Vīrieši laikam tāpēc, lai sodītu un mobilizētu vai arī lai paši tiktu sodīti un mobilizēti; sievietes, lai tos dzemdētu. Tā mēs tiekam mīdīti un slaktēti, un, tavu brīnumu, vairojamies ātrāk, nekā spēj pastrādāt kaulainā.

«Nevērtīgie pārlieku sugojas!» — to skadrā, pārlicinātā balsī toreiz izsacīja SD oberšturmfiirers Osis. Viņš bija izbaudījis teicamo kazarmju dresūru, leguvis parādei nepieciešamo staltumu, nogalināšanai vajadzīgo nesaudzību, priekšniecības pieprasīto kroņa domāšanas veidu. Viņš zināja arī filozofiju, vismaz prata no dažiem domātājiem izraut citātus, kas atbilda «tekošajam momentam».

«Kas ir labs? Viss, kas paceļ varas izjūtu, dziņu pēc varas, pašu varu cilvēkā. Kas ir slikts? Viss, kas ceļas no vājuma. Vārguļiem un vājiem ir jāiet bojā, tas ir mūsu cilvēkmīlestības pirmais nolikums, un šai ziņā mums tiem vēl jāpalīdz. Kas ir kaitīgāks par jebkuru netikumu? Lidzietība pret visiem vārguļiem un vājiem.»

Nīče, kas to bija deklarējis, pats nekad nebija nogalinājis, bet viņa citātu atgremotāji stāvēja kopā ar nesaudzīgu, bezsirdīgu varu. Vai tas tā bija domāts, ka «vārdi» kļūs par bendes cirvi? Vai vainīgs tas, kas sludināja, vai tie, kas darīja, un vai viņi saprata, kas sludināts, attaisnoja to, ticēja? Vārdi, vārdi...

Atkal mana tēva balss: «Pārāk daudz cilvēkveidīgo mēslu ir piepildījuši zemi, tie jāaprok, tur viņi noderīgi, lai barotu zāļu saknes. Cilvēcība, biedriskums, taisnība, likumība — mūsu starpā, ne pret zemcilvēkiem, tie jāiznīcina jo vairāk, jo labāk.»

Galū galā jāizbeidz tēlot nelgu un jāsaprot, ka policista augstākā ideja ir attaisnojums zemiem darbiem. Kurš no šiem diviem ir patiesāks: vai varai padevīgais šāvējs vai idejai kalpojošs karavīrs? Un kurš ir briesmīgāks? Vai Rulamana laikos viņi neizrāva un neaprija uzvarētā pretinieka asiņojošo sirdi? Mūsu tālie, slavenie, leģendārie senči.

Karū:

— Uzmanīgāk, tava ielene kritīs!

Patiesi, melnā dāma stāvēja zem divkārša sitienu drauda.

Tepat splāvienu attālumā buldurēja otrs oberšturmfiirers — ieroču SS virsnieks, viņš nupat kā izsviedis nievājošu piezīmi par SD. Viņš taču ir īsts karavīrs, varonis, viņš cīnījies — par Latvijas vietu Hitlera jaunajā Eiropā. Nudien, Karū cinisms šķīta

pieņemamāks par Edgara kartona zaldātiņa spilgtkrāsaino seksti.

Es vaicāju:

— Kāpēc tevi sodīja komunisti? Tu taču teicies bijis strādnieks?

— Pārāk daudz naudas nopelnīju, restorānā apdzēros. Mūsu pilsētiņā bija tikai viena tāda vieta, kur varēja uzdzīvot, un to uzmanīja. Dzērumā sapļāpājos nezin ko... — Mūsu saruna notika vācu valodā, un Karū beidza ar izteicienu: — Im Becher ertrinken mehr als im Meer.¹

«Im Becher...» Arī mēs toreiz ieskatījāmies kausā — tas bija dzīvības un nāves kauss, kad trešas dienas sitāmies pret vācu bataljonu; rūgtu brīžu kauss, kad sāka izsīkt spēki un munīcija. Puskaktī komandieris norīkoja Gustu, mani un Prīdi līdz agrai gaismaiņai atgādāt krājumus no Vēdzeļu slēptuves. Citi varēja kaut dažas stundiņas veldzēties miega kausā, bet mēs pusskriešus steidzāmies uz labi zināmo vietu — pārguruši, sasprindzināti, ik brīdi gaidīdami iespējamo uzraušanos vācu slēpnim. Skriešanās ar nāvi, atceļā būsīm smagi apkrāvušies, gausi, un īsā vasaras nakts vēl ātrāk nekā mēs steidzās cauri biezokņiem. Un tad elsdami pūzdami atgriezāmies; velns, kur zeme kļuvusi smaga, nelīdzena, mēs it kā lipām tai klāt, pināmies kā pa drāšu slazdiem. Acis raibas nogurumā un pārpūlē, tās nemanīja no tumsas iznirstam vācu patruļu, sagrūdāmies ar fričiem krūti pret krūti. Šaut vairs nespējām ne vieni, nedz otri, skaņu pāri lūpām nepārlaiduši, vitojāmies nagiem un zobiem kā runči; es situ pēc Griškenes paņēmiem, Prīdis īsti laukiski, Gusts lika patronkastei klauzēt pret tērauda segtajiem pauriem, un divas āriskas dvēseles, vēl

¹ Kausā noslikst vairāk nekā jūrā.

neapjēgušas, kas šeit uz zemes īsti noticis, ātri aizlidoja uz Valhallu¹. Pametuši abus nomušītos Hitlera karotājus, cēlām nastas plecos un jozām tālāk. Gusts, kas likts par mūsu trijnieka galvu, apkrāviēs visvairāk, es apbrīnoju viņa spēku; turklāt viņš paķēris arī vēl friču šaujamos un pat norāvis «feldflaši». Par to neinteresējāties līdz brīdim, kamēr baidījāties, ka tūlīt, tūlīt atskanēs trauksmes šāvieni, bet, kad sasniedzām pazīstamo meža pļavas siena šķūni un jutāmies puslīdz jau drošībā, uz brīdi apmetāmies vēkšpēdus atvilkt elpu (mān šķita, ka es nemūžam nespēšu atkal tikt kājās), un Gusts tūdaļ pārbaudīja blašķes saturu. Dievs augstais! Smaržīgs franču konjaks! Stimulators īstajā brīdī. Ja nešļavu Gusts sev ņēmis visgrūtāko, tad pustukšo pudeli viņš izdalīja līdz pilītei godīgās trejās daļās. Nu bija dūša slieties augšup, bet tūdaļ uzklupa arī baigs noreibums — mums visiem. Nebijām trejās diennaktīs neko lielu ēduši, ļoti maz gulējuši... Ak, kā es gulētu, gulētu, bet pļavā jau ielijusi jūtama gaisma, jāsteidzas, biedri gaida. Gusts tāds grīlīgs, gluži laipnīgs, manāms, ka viņš pārdzīvo to pašu, ko es, un kaut kādā ziņā kļuvis mīkstāks pret mani, varbūt šīs smagās dienas un nesenējais kautiņš mūs vienojis. Viņš pieslāja šķūņa stūrim un, pāri plecam uz mani raudzīdamies, sacīja: — No tevis, garais diegs, varbūt vēl uzšūties cilvēks. — Es pēkšņi saniknojos, varbūt vainīgs bija «Im Becher...», un atcirtu: — Bet vai tava bulļa sirds pārvērtīsies cilvēka sirdī? — Gustam tas ķērās pie dūšas, viņš nikni mīņājās uz vietas, sirdījās: — Atklīdis tāds no Rīgas. Visus ņirgāt... Gudrelis! To es tev neaizmirsīšu... — Liekas, pat viņa rokas drebēja. — Kas tas par velnu, nevaru

¹ Dievu mītne ģermāņu mitoloģijā.

un nevaru atrast . . . Pūslī pušu plēš, vai pazaudējis esmu, vai?

— Tev taču pazuda jau tur, Viesītes krastos pie Vēdzēlēm, — es bezkaunīgi irgojos. Prīdis ieminējās: — Pagaidām iztiec ar to, kas tev jau izkāries laukā.

Vēl trīs dienas un naktis tikpat kā negulējām un neēdām, vēl trīs dienas un naktis spēkojāmies ar pārspēku. Galu galā fričiem pārgāja prieks laistīt savas āriskās asinis, viņi aizvācās. Nāve nebija saudzējusi arī mūs; stāvējām pie kapiem un devām pēdējo godu biedriem, kas bija tukšojuši iznīcības kausu.

Bet Gusts kopš tās nakts rādīja man vēl drūmāku seju.

Karū:

— Tūlīt, mans mīlais kukušinski, tūlīt tavš ķēniņš būs cilpiņā!

Nekā nebija, tik viegli mani nepiežmiegt: izdarīju gājienu ar zirdziņu, balto uzbrukums pajuka. Galva cilpā, zinu, ko tas nozīmē, kā tas garšo. «Nesauc mani par biedru, Tambovas vilks tavš biedrs. Esmu pilsonis izmeklētājs! Kad pēdējo reizi tikies ar savu tēvu? Ar kādu uzdevumu tevi iesūtīja pie partizāniem? Nelauzies, liekas nepatīkšanas tev pašam. Parādīsīm!»

Karū:

— Mats!

— Pārspēlēsīm!

Nekā, brāl, nebija — tu esi nomatots, nekad vairs nepārspēlēsīm, sēdi murdā, lokies, vaidi vai plātīgi buldurē, visvienalga.

Tovasar, kad ierados Kliģos, Lelle bija vienpadsmit gadus veca. Nu viņai jau sešpadsmit — lauku meitene, kā zaļš zars, kā zāle rasotā rītā, kad tālu skan strīķa šķindoņa pret izkapti. Apaļīgi locekļi,

izspūruši mati, vainagu un Jāņuzāļu pilns klēpis. Viņa skanīgiem smiekliem sveica saules atnākšanu un tikmēr gavilēja un trokšņoja, kamēr uztrauca no miega jaunāko māsu, tēvu, māti, kas kļuvusi daudz vecāka, daudz sagurušāka nekā pirms pieciem gadiem. Loks ir noslēgts, neiespējami to lauzt.

Ilze tūdaļ: — Uldi, pastāsti pasaku!

Mums cēla galdā sieru, pienu, karašu; piedāvāja arī alu, mēs atteicāmies no visa kā. Mēs bijām pārpilni Jāņunakts noguruma, dabas svaiguma. Tikai tagad es sapratu, cik ļoti esmu noilgojies tieši pēc Klīgiem — pēc šiem nosūnojušajiem jumiem, aizlaistā ābeļdārza, ceļmalas ozoliem un robainās meža sienas visapkārt. Mēs te mitām kā gaišzaļā bļodā aiz tumšzaļu skuju sienas: petuks labināja savas kladzinātājas, uz sētas kārts greznojās zaļā vārna, bet apkārt ar vissvaigākajām pasakām blandījās žagata. Gluži kā bijis tovasar, tikai daudz priecīgāk: Lelle viena pati pienesusi tik daudz liksmības, ka pārpārēm pietika mums visiem, un Ilze piebalsoja ar aušīgiem spiedzieniem... Viņa pati nezinātu, par ko īsti ir tik skaļa, par ko jāsmejas. Vecāsmātes vairs nebija, mani izprašāja saimnieks ar saimnieci, es savukārt centos izdibināt, kas jauns Klīgos, un zināju, kādu atbildi man patiktos uzklaut — nekas nav mainījies, nemaz nevar mainīties, te laiks stāv uz vietas, vari atgriezties, un viss būs tikpat mierīgi, kā bijis.

Taču dzirdēju kaut ko pavisam citu. Sapratu, ka Prīdis vai nu šādu, vai tādu iemeslu pēc ir daudz ko man noslēpis, kamēr Klīgu saimniekam prātā nenāca to darīt. Mēs bijām sagrāvuši meža mieru, un zaļie biežokņi vairs negribēja pierimt: tur slapstījās bruņoti vīri, un laikam bija arī tādi, kas tos atbalstīja un baroja, — cik nu ilgi cilvēks tversies zem egļu zariem. Klīgim, kā pazīstamam sarkano

partizānu atbalstītājam, uzticējās, tomēr dažu nakti mājas bija ielenkuši Gusta vadītie iznīcinātāji. Pagastā bija uzbrukts padomju aktīvistiem, šauts uz partorgu, šur tur dedzis, citur gruzdēja. Mierīgi nebija nekur, arī Kligos ne. Tai pašā dienā es bēgu prom no turienes — te šķita bīstamāk nekā lielceļa ūdzoņā. Lelle vēl palika uz pāris dienām, es viens sēdos uz divriteņa.

Pusceļā starp Kligiem un Viesīti, kur biezoknis cieši sašņaudzās pie ceļa, it kā pāri tam sadodoties rokās, es ieraudzīju pretī nākot garu puisī ar kaklā iekārtu automātu. Tūlīt pazinu Tāli. Izskatījās, ka iškuru brīdi viņš varētu šaut, bet manī nez kāpēc radās pārlicība, ka viņš to nedarīs. Bijusi taciņa platāka, es brauktu tik tālāk, nu biju spiests pieturēt.

— Vienreiz izdodas tevi notvert, — Tālis sacīja.

Tā tad zinājis par mani, šķita, viņa acīs joprojām paužas bravūra un bezkaunība. Viņš bija laucinieciski tērpies un nekādā ziņā neatšķīrās no kura katra mūsu distances strādnieka. Ierocis viņam nemaz nepiederējās.

— Neparasta satikšanās, — pēc brīža nogaidīšanas Tālis it kā taustīja sarunas pavedienu.

— Kādā ziņā neparastā?

— Tāpēc, ka vienreiz esam mainītās lomās.

Paraustīju plecus.

— Man tā neliekas. Kā pirmo un otro reizi, tā arī šodien tu esi bruņots, es neapbruņots, tu vari šaut bez riska.

Velns tāds! Ko viņš valba tik glupas acis!

— Manā pusē toreiz bija likums, — ieskanējās gandrīz kā taisnošanās.

— Tu atzīsti tikai likumīgu šaušanu?

— Nezirgojies! — Tālis kļuva ne tikai mulķīgs, bet arī īgns. — Kas tās par pirmām un otrām

reizēm? Atceros tikai ziemu, kad tevi notvērām, dauzoties gar pagastmāju.

— Kā tu lai atcerētos, kad biji gluži pilns — grūdi pistoli manā sejā, lai es ātrāk salabotu tava Rīgas dzīvokļa klozetu.

— Hm, — Tālis ierūcās. — Rīgas dzīvokļa? Varbūt tas bija Normas... hm, manas fidas dzīvoklis. Klozets? Vai tu par šindaru strādāji?

— Nē. Par šindaru strādāji tu. Es biji atslēdznieks.

— Nu zini!

— Par ko gribi runāt?

— Vispirms sveiciens no tava tēva!

— Kāds prieks, ka tēvs mani atcerējies. — Bet man radās tāda sajūta, ka Tālis kaut kādā ziņā mātās.

Tālis turpināja:

— Toreiz pagastmājā es tev negāzu pa purnu tādēļ vien, ka bija tāda jušana — it kā nāktos sist kādam no mūsu puīšiem. Nezināju, kas tu par putnu, bet nojautu, ka esi augsta lidojuma. Esi Osīs.

— Tā stāv pasē ierakstīts.

Tālis izvilka papirosus. — Uzpīpēsim un beigsim rieties.

Papirosu turot, es manīju, ka man ietrīsas pirksti, saņēmos un apvaldījos. Tomēr bailes neatkāpās, tās nogūlās kaut kur dziļumos, lai ik pa brīdim uzpeldētu augšup.

Tālis atsāka:

— Mēs cīnāmies, mēs turēsimies, kamēr... atnāks palīgi. Komunisti tev pateica labu «paldies» par to, ka iepinies viņu pusē, mēs savējiem nekožam. Un tas ir labi, ka vari dzīvot legāli, brauksi uz Rīgu, sastapsi savu tēvu, maņ ar viņu nojukuši sakari. Turēsimies kopā!

Tālis it kā grasījās draudzīgi sniegt roku. Es paliku salts. Kas viņam aiz ādas? Pavisam mulķīga vaļsirdība. Sapīcis par sarunas gaitu, pats par sevi, iesaucos:

— Dīvaini, ka tu man uzticies!

— Oši nenodod. Tu esi tēva dēls, — Tālis atteica.

Dievs, sodi — viņa seja pauda stulbu cēlumu (vai varbūt cēlu stulbumu). Lūk, tev divdesmitā gadsimta mīts! Kur viņš to sagramstījis! Viņš taču mācījies tādā pašā skolā kā es, rīta lūgšanā dziedājis «*Cēli kā dzimtenes dievnami*», atbildējis vēstures skolotājam par vācu krustnešu iebrukumu Latvijā (Saules kauja 1236. gadā, Durbes kauja 1260. gadā), bet valstssvētku vakarā dzirdējis, ko dzied iedzērušais tēvs kopā ar saviem bijušo cīņu biedriem: «*Pretī stāties pret Bermona bandām un par Latviju asinis liet.*» Varbūt Tālis ļāvis apstulbināties no oberšturmfiirera Oša personības, no viegli gūtās varas bezatbildības. Nu viņš iedzīts lamatās un savādāk vairs nevar domāt.

Kļuvu nikns.

— Tad tev jābūt skaidram, ka Uldis Osis vienmēr ies pats savu ceļu.

— Tas nozīmē . . .

— Tas nozīmē, lūdzu, pavācies nost no taciņas!

Tālis pikti iesmējās.

— Tu tikai zirgojies, kā visi saka.

— Lai būtu tā. Ar tevi sadarboties man nenāk ne prātā.

— Kāpēc?

— Tāpēc, ka nav nekādas izredzes, nav arī jēgas.

Viņš kļuva draudīgs: — Gribo skriet mani nodot?

— Oši nenodod, — es atkārtāju viņa vārdus.

— Atbrīvo ceļu!

Tālis sakustināja automātu, tomēr pavirzījās

nostāk no taciņas. Es pateicu «sveiki», rāmā garā uzkāpu divritenī un braucu. Iešāvās prātā — ja viņš tagad ietiec kārtu manā mugurā, es gan vairs nespēju pateikt, ka tā šauj tikai nodevēji.

26

Jānis Smiltnieks redzēja, kā Ulda divritenis aizripo pa likumaini iebraukto meža ceļu. Viņš zināja, ka Uldis nav no bailīgajiem, dažu reizi pat pārdrošs, tāds, kas joka pēc vien gatavs paķircināt bīstamu pretinieku, paraustīt tīgeri aiz ūsām. Bet nu Uldis bija nobijies, kaut arī pūlējās pārspēt savas bailes... Viņš bija spiests nobremzēt un nokāpt no divriteņa — uzbudinājums neļāva nostūrēt pa šauru taciņu, ritenis iepērās grambā.

Jānis redzēja arī Ojāra braucienu — tas laida šmaugi pa savu puteklaino distanci. Ceļi, Latvijas baltie lielceļi. Līdzīgi izbalējušiem, likumainiem dziju pavedieniem tie sasviesti lauku vasarīgajā raibumā, mežu paēnā, uzkalnu nogāzēs. Mezdami daždažādas cilpas, tie brīžiem krustojas, satek kopā un atkal aizvērpjas tālumā: gar dzirnezeru, kas laiski aizsnaudies pie aizvērtām slūžām, un bijušo muižas centru, kur rūc motori un šķind traktoru kāpurķēdes; gar pusaizmirsto senču pilskalnu, kura kokiem apaugušais zemes valnis glabā senas varoņteikas, uz tālē zilgmojošiem egļu mežiem. Tad atkal nāk tūrumi, pelēkas zemnieku mājas ar koka grodu aku un tās nošķiebtu vindu sētsvidū. Pie mājas stūra nosmulējies puisēns, pirkstu mutē iebāzis, domīgi noraugās katrā garāmbraucošā svešīniekā. Tālāk paceļas sarkanu ķieģeļu celtne, un tās priekšā rindojas liepas. Neciešama tveice, bet pretvējš spirzina sakarsušās krūtis. Ar varenu spēku Ojārs ap-

zinājās sevi šajā brīnišķīgajā, skurba dzīvotpriekā pārpilnajā pasaulē. Kas isti notiek? Un tūlīt arī zināja, kas lika tādā satraukumā klausīties putnu balsis zaļajā koku lapotnē, kas lika asinīm kvelmoši kūstāt viņa dzīslās; kas, līdzīgi zeltainiem tvaikiem, plūda pāri bālganpelēkai lielceļa smiltij un putekļainajai ceļmalas zālei — tā bija jaunība; nemierpilna, brīnumaina, vienreizēja...

Lielceļa malā vietumis vēl rindojās ceļu mēnesī uzvestās grants kaudzītes. Dažai braukts pāri, un tā jau atgādināja akmeņainu cini. Pieri saraucis, Ojārs noskatījās — ātrāk jāizkļiedē. Krustcelēs rādītāja zīmes nogāzušās, stabs guļ grāvī kā kroga dzērājs — izkāris bālganas mēles, nekā saprast, kas rakstīts uz katras. Kāds velns pateiks pareizo virzienu, kas galvos, ka vecie uzraksti nav maldinoši? Viss taču tiek no jauna svērts un mērīts. Tālim ir automāts, viņš nober garu kārtu trrrr... — un darīts, viņš nav no tiem, kas nopūlē savu prātu ar lieku domāšanu. Uldis izsprucis no velna katla un uzzinājis, ka te iet ne mazāk velnišķīgi, viņam negribas lēkt atpakaļ, labāk jau sacelt velnišķīgu joku putekļus šajos krustceļos. Bet Ojārs ir labā noskaņā, darbīgs un uzņēmīgs. Tādu Jānis Smiltnieks redzēja viņu arī studiju gados — Ojārs spēja pārvarēt savas melnās stundas un atgūt priecīgu, vismaz apmierinošu garastāvokli.

Un ceļu meistars turpināja braucienu pa distanci, ar saimnieka aci novērtēdams katra posma šķērsprofilu, segas stāvokli, grāvjus, caurtekas un daudzus sīkumus, par kuriem parastais braucējs pat neiedomātos. Autovadītāju tikai interesē, vai var laist pienācīgā ātrumā, vai pārāk nekrata un vai kādā pagriezienā vai ielejiņā pēkšņi neatsedzas bīstama bedre, kas spiež strauji bremsēt, citādi lūzīs atsperes, pusasis un nodzītā kaste uzgriezīsies ar

riteņiem gaisā. Spēkrati, kas pēckara gados pirmie parādījās lauku ceļos, bija vai nu trofeju, vai Padomju Armijas izbrāķētās mašīnas. Visvairāk brauca joprojām pa vecam: auzu motors starp divām ilksīm, braucējs kratījās, uzpīpēja un brīžiem paplikšķināja sava veida gāzes pedāli — pātagu. Lauku ceļi vēl nebija redzējuši ne divarpus-tonnīgos gāzes, nedz «Pobedas» un «Moskvičus». Taču nepagāja ne trīs gadi, kad Jānis Smiltnieks pa šo pašu ceļu savā personiskajā «Moskvičā» izvizināja bijušo ceļu meistaru Ojāru, kurš nu jau mita Rīgā Smiltnieku-Kārķliņu ģimenes dzīvoklī un studēja universitātē. To atceroties, tiksmis siltums kā no laba armēņu konjaka izplūda Jāņa Smiltnieka ķermenī. Uldis atkāpās, aizbrauca pa likumaino, grambu grambās sagrauzīto meža taku, bet viņi visi sēdēja «Moskvičā» un laida pa šosejas švikstošo asfaltu: Jānis, Laimdota ar abiem mazajiem, sievasmāte un Ojārs. Neko daudz vēl viņi nebija paguvuši priecāties, katrs izbrauciens sacēla skaļas gaviļes; ir taču lieliski būt neatkarīgam no autobusu un vilcienu sarakstiem, no rindām pie kasēm, no pieturas vietām un stacijām, no aizņemtām vai neaizņemtām sēdvietām, no laika apstākļiem un nastām. Sen viņi bija to sapratuši — jau kopš pirmā brīža, kad sāka pārdot automašīnas, tomēr dažu apstākļu dēļ vilcinājušies ar pirkšanu. Ne jau par naudu, dievs, kas gan bija šie deviņi tūkstoši, kad Jānis reizumis pārnesa mājās un Laimdotai klēpī iesvieda simtnieku žūksni. — Vai tas nav bīstami? — bija Laimdotas pirmie vārdi; uzzinājusi, ka viss ir pilnīgi droši, viņa mitri noskūpstīja vīru un piebilda: — Tikai nepārpūlies! — Nauda bija, bet arī nedrošības sajūta, ja gadījumā sāktu pētīt, kā sanākusi tik liela summa, lai pirktu mašīnu. Laimdota pelnīja nepilnu tūkstoti, Jānis — pusotra līdz diviem tūk-

stošiem mēnesī; taču Kārklīniete nestrādāja, jo saimniekoja mājās un audzināja abus mazbērnus. Jānis Smiltnieks ne zaga, nedz taisīja aferas, viņš strādāja, čakli strādāja remontbrigādēs, kas slēdza līgumus ar uzņēmumiem (melnās brigādes). Protams, pa vakariem svīstot, katrs gribēja krietni iegūt. Jānim bija pazīšanās — vīri, kas, defekta aktus sastādot un darbu pieņemot, kaut ko pierakstīja, kaut ko uzcenoja — un aprēķins iznāca vienmēr. Biedri saņēma un sadalīja tūkstošus divus trīs, labvēlīgajai priekšniecībai kāds tūkstotis vai pusotra, bet Jānim pašam atlikušie tūkstoši. Viņš bija galvenais meistars, viņš strādāja visvairāk, turklāt nekādus dokumentus neparakstīja. Pati bargākā tiesa neko nevarētu pārnest, taču viņš nevēlējās krist pat ne visniecīgākās aizdomās. Var uz tādām būšanām visādi raudzīties; piesardzīgā Kārklīniete, vairs negaidīdama ne angļus, nedz zviedrus, negaidīja arī neko labu, un tā laikam gan bija galvenokārt viņas ietekme, ka Smiltnieki palaida garām izdevību nopirkt «Moskviču» bez rindas, un, kad beidzot sadūšojās, tad dabūja paciesties. Bet nu viņi brauca.

Laimdota parasti sēdēja blakus Jānim — viņas svētā, neaizskaramā vieta, kamēr māte ar mazajiem aizmugurē. Laimdota izrādīja nenovērtējamu labvēlību Ojāram, šajā braucienā novietodamās blakus mātei un atstādama savu vietu viņam. Lai radnieks būtu ceļvedis, lai spētu savlaicīgi saskatīt pazīstamās vietas, atcerēties, šo to pastāstīt. Ojārs bija Laimdotai pateicīgs, tomēr ne pārāk runīgs. Atceres darīja viņu klusu, varbūt aizkustināja, varbūt nomāca. Asfalts sen jau beidzies, putēja baltais lielceļš. Vecas liepas, Ojāra būvētais tilts, iztaisnotais ceļa posms. Bija arī vilniši, ko Jānis dēvēja par «trepī»; «Moskvičs» lēkāja, Ojārs palūdza apturēt.

Viņš izlēca, ienira uzplūstošo putekļu blīvā un bijušo dienu atmiņās; viņš aizgāja prom pa šauro ceļmalas taku, ko parasti lietoja ritenbraucēji, viņš atkal sēdēja sava vecā, uzticamā tērauda kumeliņa seglos, mina pedāļus un tuvojās izpildu komitejas ēkai. Tur Ojārs pirmo reizi sastapa Normu.

Toreiz ceļš neputēja. No rīta bijusi kārtīga lietus gāze, un tūlīt pēc pusdienas debess atkal nomācās. Lielas lāses jau pakšķēja pret sarkanās ēkas skārda jumtu, kad Ojārs pieņojoja, pagrūda velosipēdu paspārnē un iespruka iekšā. Viņam bija kārtojamas šādas tādas darīšanas, tagad īstais laiks. Ojārs pār-laida možu skatienu izpildu komitejas kancelejai un padeva skanīgu labdienu. Ojārs nebija pārāk drošs, bet postenis uzlika pienākumu būt enerģiskam, darbīgam un diplomātiskam; jaunais, nepieredzējušais ceļu meistars savu nedrošību aizsedza ar uzspēlētu vaļību, kas dažreiz izvērās bravūrīga, taču nekad nekļuva citus aizskaroša, kā tas parasti iz-nāca Uldim. Kancelejas atbalss bija draudzīga, lai gan ceļu meistars, kas neatlaidīgi pieprasīja pagasta darbaspēku, bet pretī nedeva neko (kuru gan intere-sēja ceļu stāvoklis, ja tik daudz citu svarīgu jautājumu), nebija pārlietu vēlams apmeklētājs. Taču pagastmājā strādāja jaunas meitenes — sek-retāre, instruktore, grāmatvede, kluba vadītāja... Tām gluži labi patika slaidais puisis, sagādes aģents bija viņa draugs, un neviens cits nebija nedraugs. Bez pazīstamiem patlaban šeit bija viena nepazīs-tama, viņa sēdēja pie galdiņa, rakstīja kaut kādu atskaiti un, ceļu meistaram ienākot, pacēla galvu, brīdi noraudzījās savām lielajām, tumšzilajām acīm. Skaista, Ojārs nosprieda, bet šis vārds maz rakstu-roja sajūtas, kas pārņēma viņu. Meitene sapurināja savus kuplos matus, dažas tur iekritušas lietus lāses norīpoja pāri viņas sejai un nokrita uz aprakstītā

papīra; Ojārs arī šķita krītam, viņš pazuda bezdibēnī, kura sienas gadu tūkstošiem atbalsojušas milētāju gaudas un gaviles. Jānis Smiltnieks toreiz izbraucienā nezināja, kādas izdzisušas pēdas Ojārs meklējis tajos riebīgajos putekļos, autoriepu samalstītajā grantī, nu viņš redzēja.

Tas atkal bija Uldis, kas iznāca no nezināmās telpas un turpināja savu gaitu. Ojārs bija tur, Norma arī.

27

Uldis:

Pēc Jāņiem ceļu meistara draudze paklīda kur kurais. Pie tilta mēs palikām ar Erni divi vien, smagākais jau paveikts, divatā turpināt bija iespējams, tikai gausi gāja. Ernī kurnoši ņurdēja — viņš negribot būt nastu ēzelis, kas visu ceļu distanci uz pleciem turēšot. Arī Prīda saimniecībā dega darbs, es palīdzēju cik jaudādams. Pats saimnieks, pilnīgi aizmirsis sagādes aģenta pienākumus, ik rītus jau pirms ausmas svīduma likās siena pļavā. Es turējos ar viņu, pienāca ceļu meistars un tādā balsī, kur irstoša priekšniecības apziņa jaucās ar neērtības sajūtu, ievaicājās:

— Vai tad šodien ne?

Apspriedāties, ceļu meistars nomainīja mani pie izkaps, es sēdos divritenī un veicīgi laidu uz tilta būvvieta. Ernī pavēstīju, ka meistars solījies pēcpusdienā pārbaudīt mūsu veikumu.

— Lai bauda vesels un pateicas dievam, ka te divi muļķi vēl ņemas, — Ernī sirdijās, tomēr strādāja čaklāk nekā parasti. Man bija tāds prieks par dzīvi, ka nekādu grūtumu nemanīju, ko tas Ernī mūžam bubina. Pēcpusdienā viņš noteikti lika manīt,

ka rīt vairs nebūšot. — Daries, kā nu zini, darba rīkus es tepat atstāju, — viņš paziņoja un indīgi piemeta: — Redzams, ka esi pietiekami bagāts, lai varētu strādāt valsts darbā. Man divas muts prasa ēst, jāiet pie saimniekiem.

Tātad Ernis dezertē, turklāt ne visai glītā veidā — būtu kaut pēdējo dienu nostrādājis, kā pienākas, saule vēl lielā gabalā. Viens es te nevarēju neko iesākt, jāsteidzas mājup, lai palīdzētu pļavā. Tomēr es neko vis nesteidzos, gluži lēnīgs minu pedāļus — ja sastapšanās ar Tāli bija radījusi bailes, tad Erņa kurnēšana un saskābums sāka nomākt. Man līdz šim pieticis ar brīvības apziņu, citi prasīja vairāk, var jau būt, ka mana bezrūpība materiālajos jautājumos bija bezģimenes vieninieka egocentrisms vai gauža aplamība. Žēl Ojāra — tas jaunais puisis visu ņēma pārlietu pie sirds, tā teikt, dzīvo, strādā un mīl ar visiem dvēseles spēkiem.

Tā, kūtri braucot, pamanīju ceļmalas zālītē kādu sievieti nometušos pie divriteņa un pūloties uzda-būt nokritušo ķēdi. Es piebremzēju, sveicināju, uz brīdi sarāvos, kad viņa pavērsa savu seju, bet tūdal apvaldītā gaitā pārkāpu grāvi.

— Ļaujiet palīdzēt... — Veicīgi uzliku ķēdi un paskrūvēju uzgriežņus. Braucēja bija lopkopības pāraudze, pazinu viņu pēc izskata un pēc dažām Prīda piezīmēm. Manu ierašanos viņa uzņēma bez sevišķa prieka, tomēr no palīdzības neatteicās.

— Paldies, — viņa beidzot sacīja, — jums tas gāja ātri.

Es izvilku lupatu no divriteņa instrumentu somiņas, slaucīju pirkstus. Tie trīsēja. Ļoti mulķīgi; es pat apskatīju tos — melni notraipīti, drebulīgi un pēkšņi visai neveikli.

— Esmu metālists; pašreiz gan strādāju tilta būvē.

— Pie Ojāra.

— Jā.

Viņa skatījās manī ļoti vērīgi, pat saspringti. Es manīju pārakra vītuma pēdas jaunajā, skaistajā sejā. Kāpēc viņa tāda kā satrūkusies? Sakustējos, lai atgrieztos uz ceļa, bet viņa joprojām neticīgi izbrīnīta, mute gluži mulķīgi pusparvēta.

— Kas? — es izteicu to gandrīz draudīgi, viņas izteiksme mani uztrauca un kaitināja.

— Vai... — viņa brīdi vilcinājās, — vai gadījumā mēs neesam... Jūs liekaties ļoti pazīstams.

Tēva dēls — es noģīdu patiesību: vai tiešām līdzība būtu tik liela? Šis jautājums nekad agrāk man nebija ienācis prātā.

— Vienā pagastā dzīvojam, — es strupi atbildēju un uzgriezu viņai muguru.

— Pat balss un kustības...

Tas nu izklausījās mulķīgi. Manī nebija ne kripatīņas kazarmju dresūras, oficiera kundziskuma. No kurienes viņai tādas iedomas? Ticams, ka Tāļa fīda pazina oberšturmfiireru Osi, bet vai tad viņš atstājis tik varenu iespaidu? Uz brīdi manī gandrīz radās ticība, ka tajās īslaicīgajās tikšanās reizēs viņa tomēr ievērojusi mani — tāpat kā es viņu. Manīju saviļņojumu, aizkustinājumu. Laikam gan tāpēc rīkoju:

— Lūdzu, brauciet pa priekšu. Ja ķēde nebūs vēl īsti kārtībā, varēšu palīdzēt. Pārbaudīsim, kā rīpo.

Viņa paklausīja gandrīz ar bijāšanu. Norma, Tāļa fīda... Braukdams aiz viņas, es vairākkārt noskaitīju šos vārdus — mehāniski, kā pātarus. Tā nebija dumja ņirgāšanās, bet visai neskaidra domāšana, kur labais juka kopā ar ļauno un dažām atturīgām Prīda piezīmēm, viss, ko par viņu zināju, vai pareizāk — ko par viņu nezināju. Galu galā tādi

spriedelējumi par kādu cilvēku ir mūsu ambīciju, nezināšanas un dažnedažādu pieņēmumu mistrojums.

Norma asā pagriezienā pa kreisi pāršāvās pāri lielceļam un nogriezās uz iemīdītas mežmalas stīdziņas. Viņa neapstājās, lai apvaicātos, vai es maz gribu tālāk turēties kopā, ne skatienu pāri plecam nepārsvieda. Patiesībā man vajadzēja pēc dažiem kilometriem nogriezties pa labi no lielceļa, bet es sekoju viņai.

Drīz tuvojāties mājām — tās bija lepnas, kuplos kokos ieaugušas, ar vēja rotoru uz kūts jumta; nezināju, kā tās sauc, šo pusi vispār nepazinu. Norma apstājās, paskatījās uz mani un paziņoja:

— Te es dzīvoju. Nu paldies, ķēde, kā redzat, turas.

— Īsta labiešu sēta, — zīmēdams uz mājām, sacīju.

— Budžu māja, — viņa strupi izmeta.

— Tālāk braukt aizliegts?

Viņa novērsās, pārdomāja, tad atkal skatījās manī; viņas izteiksme bija jūtami mainījusies, diemžēl es to nepratu ne izskaidrot, nedz raksturot, nebiju tādā stāvoklī, kad cilvēks spējīgs vēsi spriest, šķiet, viņai tas pats.

— Lūdzu. Varu pacienāt tevi ar ieskābušām bērzsulām.

— Paldies... Man gan nav laika. Bet kādu vakaru, tu vakaros taču esi mājās... atbraukšu viesos, jā?

— Jā, — viņa atbildēja. Viņa gan izskatījās pārsteigta, kāpēc es patlaban atsakos, kāpēc tik strauji beru vārdus un kopjos prom. Uzbraucis uz lielceļa, neatcerējos. vai esmu teicis «uz redzēšanos» vai «ardievu» vai vispār aizbēdzis bez atvadām. Protams, varēju sekot viņai, bija muļķīgi nobīties un

mukt. Sevī gan taisnojos, ka vispirms man viss jāapdomā... Riju ceļa putekļus un pēkšņi sajutu bailes — daudz riebīgākas, nomācošākas par tām, kādas atnesa tikšanās ar Tāli. Tepat tuvumā jābūt arī oberšturmfireeram Osim. Kas ir šis Tālis — robots, ko vada Osis; un Norma — veikli konstruēta lelle, līdzīga «Hofmaņa stāstu» Olimpijai. Lūk, brašs robots, kas šauj pēc komandas, skaista lellīte, kas dzied pēc komandas, — viņu aizmugurē ļauna vara, bet abu starpā cilvēks, ko šie automāti saplosīs gabalos. Ka tiešām esmu cilvēks, to apzinājos pēc tā, kāds rūgtums krājās mutē, — rīdams nevarēju norīt. Kas paliek pāri no tās meitenes, ja atņem viņas neparasto skaistumu? Tāļa fida...

Pēcpusdiena bija sutīga, īsts siena laiks, minu pedāļus tik strauji, ka noplūdu sviedriem. Nogriezos no lielceļa uz taciņas, kas veda cauri alksnājam, bērzu birzei, mitram apšu mežam. Te bija taisnāk un vairāk ēnas, jutos kā no cepeškrāsns izsprucis. Daža mikla lapa atsitās pret manu seju, klīdināja uzskrūvētās noskaņas. Mājās pārbraucis, iesmēlu ūdeni no akas un pamatīgi nomazgājos, vaigi kaisa, bet domas kārtojās mierīgi. Esmu dzīvē jau daudz pieredzējis, zinu, ka esamība sākas ar sāpēm un beidzas ar bezspēka šausmām nāves priekšā. Un viss jāņem par labu.

Gāju uz lauka pie Prīda, Marijas un Lelles. Darbs šķīrās — es izturējos gluži kā jebkuru citu dienu, vismaz biju par to pārliecināts.

Saule jau rietēja, kad sakrāvām pēdējo zārdu, — Marija tecinās aizsteidzās gatavot vakariņas, Prīdis izjūdza zirgu, es savācu dakšas, Lelle braši pārmeta grābekļus pār plecu un negaidot noprošija:

— Uldi, kas noticis? Nu, saki man!

Ar brīvo roku viņa norāva lakatiņu no galvas, izpurināja āboliņa gružus — viņa likās aizņemta ar

sevi, bet es sapratu: izliekas, ir manījusi, varbūt visi ir manījuši, tikai Lelle uzdrošinās vaicāt.

— Ja es pats to zinātu.

Redzēju to lelli — skaisto, ar atsperi uzvelkamo lelli, pie viņas robots ar automātu rokās, aiz šī pāra krita ļaunā Mirakla ēna. Trūka tikai Ofenbaha burvīgās melodijas, bet muļķības pēc es tās uzkurbulēju pats sevi.

Lelle uzmeta man ātru — pusneticīgu, aizdomīgu skatienu.

Pašam negaidot, es noprasīju:

— Kā tevi tā iesauca par Lelli?

— Vecāmāte pa jokam, vēlāk visi. Nu jau atkal īstajā vārdā, vienīgi tu...

— Tā nu es esmu pieradis.

— Jā, tā tu, — viņa apdomājās. — Varbūt jocīgi izklausās, bet man patīk.

— Redzi nu. Noticis nav nekas briesmīgs. Es uzdūros savai pagātnei. Nesaprotu, ko īsti tas nozīmē... taisnību sakot, baidos un arī... Ne jau par velti Gusts lencis Kliģus.

— Es saprotu, — man pieminot Gustu, meitene aši atsaucās. Taču manu piezīmi viņa sapratusi gluži aplam. — Sen gribēju tev visu izteikt, tik Prīdis bija pretī. Viņš pastāv uz to, ka tev tāda daba, kas neko nepiedod, bet Gustam grūti piekļūt, viņš sāks ēsties, un slikti iznāks. Par Zentu viņš visu norijis, katrs apprecējies ar savu. Gusts tūlīt pēc vāciešu padzīšanas bija izpildkomitejas priekšsēdētājs. Kā par nelaimi, atnāca no Rīgas tas pieprasījums par tevi — sīkumos nezinu, bet šis esot teicis, ka tu vienmēr bijis aizdomīgs, neiešot tevis dēļ uz ecēsām lēkt. Gusts nebija nekāds labais priekšsēdētājs, par viņu daudz sūdzējās apriņķī. Atceros dienu, kad viņu nometa, biju pagastmājā un dzirdēju, ka Sergejs Vasiļjevičs lielās dūsmās uz-

kliedza: «Nedomā, ka padomju vara ir tāpēc, lai pagastu pārvērstu tavā dzimtmuižā.» Gusts vēlāk tika par iznīcinātāju komandieri un iekoda dažam, kas ar viņu saskrējies. Pagastā neviens tevi neaizstāvēs, dažu tu esi uz zoba paķēris. Nevienam tādas lietas nepatīk, saka, tu esot kundziņš, kas nezina ko no sevis iedomājoties, citus par muļķiem ieskatot. Komsorgs ieņēmijs, ka tu esot caur un caur individuālists. Vārdu šis neprot pareizi izrunāt, tā vien iznāk — induālists. Un skandina visur to «induālistu».

Pasmējos, jocīgi tiešām izklausījās. Par Gustu? Lūk, kādi noslēpumi reiz gaismā uznāk! Ja Gusts šobrīd būtu te, es gāztu viņam pa purnu, kamēr viņš no kājām noveltos. Taču skriet pie viņa, lai izkautos, man prātā nenāca. Pārāk daudz maziskuma esmu pieredzējis savā dzīvē... Ko gan nozīmētu piekaut Gustu?

— Annele, Annele! — no mājas aicināja Marija.

Lelle pavēcināja viņai ar roku un uzbilda mani: — Uldi, skriesimies, kurš pirmais būs pagalmā! Nu taču! — Kad es tikai papurināju galvu, viņa aizspurdza viena pati. Tomēr varēja manīt, ka viņa aizvainojusies, kaut arī paturējusi vieglo gaitu un jautro valodu. Abas ar Mariju viņas skaļi trieca un šķindināja traukus virtuvē, es uzgāju augšā, atkritu gultā un aizsmēķēju.

Pirmās dienas mājās man bijušas svētku dienas; svētku dienas beigušās.

Prātā nāk vakars, kad mēs ar Ojāru sēdējām, kā strazdi uzmetušies uz apbraucamā tilta margām. Vakars atbrida pa saules sārtumu, pa skumjām ēnām, pa rūsganām alkšņu birzīm; vakars bija aplīpis ar ceļa putekliem, ar ziedu putekšņiem, zumzināja kā kamene, dudināja kā tālā ceļa likumā braucoša automašīna. Zilgs vakars, silts vakars,

skanīgs un kluss vakars. Es sajutu savu pulsu, visas pasaules pulsu; sajutu, ka neesmu vecītis, bet gan jauns, jauns... Ojāram tas vienmēr nācis līdzī, es biju kaut kur pametis ceļā un nu atguvu.

Svētku dienas beigušās.

Mēs peldam kuģī pa jūru — liganas viļņu šūpas, mašīnu dreboņa. Mēs ar Karū spēlējam šahu, spēlē negaidot iejaucas desmit smagās figūras: ilggadīga varmācības pieredze, gari tuteņi, bezsirds alkatība. Tie bija notiesāti kriminālnoziedznieki, kas pārsūtīšanas pēdējā posmā piedalīti mums. Ceļa galā viņus atkal atšķīra. No sākuma viņi izturējās īsti mīlīgi, deva dažu noderīgu padomu, centās draudzēties vai ar katru — izspiegoja, kādas materiālas vērtības esam saglabājuši, noskaidroja, kas mēs par ļaudīm.

Šie vīri gan nebija daudz lasījuši grāmatas, it īpaši vēstures grāmatas, tomēr izdarījās, kā kad rūpīgi izstudējuši visu apspiešanas sistēmu būtību. Viņi sāka ar to, ka iedvesa nāves bailes tuvākajai apkārtnē, — izvilkuši noslēptos tuteņus, viņi pārbaudīja šo cilvēku mantīņas, pievāca visu vērtīgāko. Pāris pretojās, tos izveda priekšā — izrāva telpas vidū un zvēriski piekāva. Viss tūkstotis nodrebēja un sastinga šausmās — kā plēsoņas hipnotizēts trušu bars. Dīvaini, nevienam neienāca prātā, ka, kopīgi metoties uz šo desmitu, mēs viņus gabalos saplosītu, pareizāk gan sacīt, ka visiem tas ienāca prātā, bet katrs domāja pats par sevi. Tāda ir pūļa psiholoģija, tāda ir cietsirdīgas varas psiholoģija.

Piekaušanas skata laikā es griezos pie Edgara.

— Vai tiešām mēs būsim lupatas un ļausim izdarīties ar sevi, kā tik? — vaicāju. Ak, pretīgs, pretīgs ir cilvēka gļetnums! Varonīgais oberšturmfi-rers, kurš ar savu rotu turpat vai pasaules karu vinnējis, pēkšņi no sirdīgi buldurējoša tītara pār-

vērties salijušā vistā. Ar pilnu muti viņš piekrita, ka jāstājas pretī, sirdijās par bandītu nekaunību, bet, kad nažu varoņi parādījās tuvumā, pirmais steidza izrādīt savas panckas. Kam bija kāds vērtīgāks nieks, drebēja niknumā, vēl vairāk drebēja bailēs un padevās varai. Patiesi, šie desmit tēviņi labi izprata cilvēka dabas inertumu un domu kūtrumu — viņiem nevajadzētu būt bandītiem, viņi bija kņazu un firstu goda cienīgi.

Tomēr, kā teikts rakstos — svētos un nesvētos, — nekas zem šīs saules nav gluži pilnīgs. Dzelzainākie režīmi saduras ar pretestību, un starp tūkstoš pazemīgajiem radās viens dumpinieks — tas biju es. Apkārtnes glēvums manī tikai sacēla spītības garu. Vai nav jocīgi, ka tieši man nebija par ko uztraukties, es tiku paņemts tāds, kā stāvu, un dažas nostērkušas drēbju lupatas tiem bandītiem gan nevajadzēja. Un tomēr es teicu: «Lai tik viņi pamēģina.» Mana vieta zem nārām atradās vistālāk no valdoņu perēkļa, bet drīz arī šeit tuvojās divi lauvas: kreklis uz krūtīm vajā, garais nazis rokā, lūpas izvirda negēlīgas lamas. Karū vienaldzīgi atvēra savu pauniņu, es sēdēju, parāvies dziļāk zem nāras, «lauva» pamanīja, ka manas mantiņas nav izliktas! — Ko tu! Dod šurpu!

Viņš saņēma. Biju sagatavojis dēļu gabalu un bliezu. Trieciens ķēra bandīta deniņus, viņš nokrita četrpāpus, iekliedzās «palundra». Otrs, palaidis savu upuri, metās šurp, un šķīda viņa zobi. Es veicīgi pārvācos uz citu vietu — Edgars ar saviem biedriem sarūmējās, un iekārtojos viņu vidū.

Slavenā cīņa ar vējdzirnavu spārniem. Kas cietis sakāvi, vai tiešām dzirnas? Nē, kur nu, tās mala tālāk, tomēr ar samazinātiem apgriezieniem, katrā ziņā tik pašpārliecināti šie vīri vairs nebija, savu

nabadzību izstādīt man nenācās. Cilvēks un liktenis: baciju miljardi, lodes, cietumi, bads, sitieni, un tomēr — iemet vienu sīksīku gaismas stariņu tumsas valstībā, iemet tikai! Bezjēdzīgi smagi ritēs mans laiks, tūkstošiem ausmas aizdegš Kliģu sūnainos juntus, bet vakaros egļu robainās galotnes zāgēs debesu krēslainībā, ziemas atbrīdīs gurkstošās pastalās, un auru laikā kaislīgi trokšņos biezokņu dziļumi; simtiem naktis piparoti rūgti smaržos matiolas zem Zentas logiem, un mani pasaku stāsti pavadīs Lelli sapņu valstībā — viņa nobriedīs par sievieti, auklēs pati savus bērnus un stāstīs tiem visu, ko dzirdējusi no manis. Bet es nedzīvošu, es cietīšu sodu par nedarītu noziegumu. «Tēva grēki piemeklēs bērnus līdz trešam un ceturtam augumam.» Tik tiešām, tā stāv rakstīts.

28

Pavakarinojuši noturējām «ceļu un tiltu būvniecības apspriedi». Pamest darbu puspabeigtu nedrīkstēja, es apņēmos Erņa vietā būt par namdari. Parakstīju darba norīkojumu: brigadieris Osis, visa brigāde sastāvēja no brigadiera un jaunā (īstenībā vidējā) Zenteļa, ko ceļu meistars solījās dabūt man palīgos.

Tā nu mēs divatā likām šnākt zāģim un kludzēt sitieniem pa naglu galvām. Zentelis izrādījās krietns un saprātīgs palīgs: lauku puisis ar karā gūtu kropļojumu, granātas šķembas ievainojumu sejā, kas ik pa brīdim lika nervozi noraustīties viņa kreisajam vaigam. Varēja domāt, ka viņu allaž moka uzbudinājums, patiesībā viņš bija saticīgas un nosvērtas dabas. Mēs sapratāmies nedaudz vārdos, tikai pusdienas pārtraukumā iznāca garāka saruna. Kodām

savās maizēs, un negaidot Zentelis jūsmīgi iesaucās:

— Skaistil! Vai nav skaisti?

Par ko īsti viņš priecājās? Vai par mirdzošo dienu, par dzeltēt sākušo rudzu druvu ceļmalā? Par alkšpiem, kas kupli zaļoja upītes gravā? Par mūsu darba veiksmi? Aizkustināts atsaucos:

— Visa dzīve ir skaista!

— Zini, — viņš teica, — man bieži par to jādomā. Uldi, kā tev šķiet, vai cilvēks priecājas tikai tad, ja tam kas pieder?

— Man nekad nekāds īpašums nav piederējis. Bija gan tiesības uz mantojumu, bet es tās neizlietoju.

— Maize man izaugs arī tādā tīrumā, kas nepieder man, — turpināja Zentelis. — Redzi, tāpēc es tā, kamēr Prīdis visu savādāk, esmu uz miera strādāt ijkolhozā, ijksovhozā, vai kā tos nosauc. Kad tik jūties brīvs un vari dzīvot savā zemē pie savējiem. Un, ja man kādreiz kaut kas saķeras, atceros laiku, kad biju prom un nebiju brīvs. It sevišķi nākpātā Volhova. Es pastāstīšu, gribi?

— Jā, — piekritu. Zināju, ka šis vecā Zenteļadēls bijis iesaukts leģionā, bet viņš par to labprātāk klusēja.

Zentelis gausi, gausi runāja:

— Tas nav tik vienkārši, bieži par to domāju, ļoti bieži, bet vārdos nekādi izlikt, uz āru iznāks savādāk nekā iekšā, tur es redzu visu — dienu pēc dienas, kā tas notika un ko neaizmirsīšu nekad. Bija gauzām pelēka, it kā netīra debess un mitri meži, tai vietā, kur stāvēja latviešu brigāde, purvu nebija, par tiem purviem ir sagudrots leģionāru dziesmās. Nocietinājumi bija ierīkoti virs zemes, ierakties neļāva augstais gruntsūdens. Pirmsākumā

dienēju aizmugures daļā, būvējām «knipeli». Mašīnas tā izbrauca zemesceļus, ka tos vajadzēja nosegt ar apaļkoku klājumu — arī Latvijā vācieši tāpat darījuši jau pirmā pasaules kara laikā. Sādža, liela sādža, lielāka par Jelgaviņu, atradās uz lēzena paugura. Vietējie visi bija izvākti nez uz kurieni, daļu no mājām aizņēmis karaspēks, vairums pamestas tukšas. Daži civilie tomēr bija: strādnieki un meitas, par kurām teica, ka tās apkalpojot vāciešus pa dienām un pa naktīm. Mēs būvējām «knipeli», vedām benzīnu no mazbānīša stacijas uz noliktavu. Cigarešu vietā pa reizei noprovējām mahorku, vārījām kartupeļus, kas pamesti māju pagrabos. Tur atradās arī skābētu gurķu mučeles. Gurķi bija tā sasālīti, ka ēdot svila mute. Dažiem strādniekiem bija ermoņikas, un tika spēlēts un dziedāts, viņi cepa tādus neparastus pīrāgus ar kāpostiem, viņi kaut kur dabūja miltus, bija arī kaza, tā deva treknu pienu. Visi viņi skumdēja pēc savējiem, vienam ģimene palikusi Rostovā pie Donas, tas šeit jutās kā trimdā, priecīgs nebija neviens — pat tad ne, kad aizurbām viņa vāti un nejdzīgi apdzērāmies. Otrā rītā debess izskatījās vēl pelēcīgāka, saule saltāka un dzīve drūmāka par drūmu. Sniega putra šlakstēja zem kājām un mašīnu riepām — braucām uz staciju pēc benzīna. Paģiru mocīti, vaidēdami vēlām smagās mucas. Vienīgais, kas vēl uzdziedāja, bija mans draugs Platons. Es viņu saucu par filozofu, esmu dzirdējis, ka senlaikos dzīvojis gudrs vīrs tai pašā vārdā. Viņam bija gaiši, sprogaini mati un brilles uz deguna — tāds pasīks starp mums, jo leģionā tolaik ņēma garos, kā viņš nav aizsūtīts uz vērmahtu, to neviens neizprata, arī viņš pats ne. Vai dzīvē vispār kaut kas ir saprotams? Par to tikai priecājos, ka viņš ir ar mums, liekas, pirmās dienas Volhovā es neizturētu, ja nebūtu

viņa joku un vienmēr gaišā prāta. Tā diena bija pēdējā — tieši viņam. Ceļā mums uzklupa «Īli», krava pālika vesela, bet kāds šāviens ķēra Platonu plecā. Bija neliela sārtā brūce, bet viņš vairs neelpoja, liekas, lode ietriekusies dziļi iekšā. Naktī taisījām zārku, vienkāršu kasti no zaļiem dēļiem.

Briesmīgas bēres: neviens neraudāja, visi stāvējām apstulbušām sejām kā aunu bars. Bijām tur laikam kādi divdesmit, mūsu priekšā pletās lauks ar simtiem kapu kopu, uz daža krusta uzlikta cauršauta bruņu cepure. Kādreiz te bijis sakņu dārzs sādžas nomalē, tagad atkal laikam dārzs... Ielaidām smago kasti kapā: runāja vācu oberšārfīrers, viņš izdarījās kā visi vācieši, ar tādu kareivisku šnitīgumu, pēc tam vārdu ņēma latviešu kaprālis — viņš ķepurīgi izgrūda roku hitleriešu sveicienā, viņa runāšana bija burtisks tulkojums no friča sacītā, tāpēc skanēja jo negēlīgāk un stulbāk. «Kritis par skaisto Latviju.» Šausmas! Par ko kritis? Par mēsliem... Ko mēs te meklējamies, kas mums te vajadzīgs? Aprīt citu cilvēku audzētus kartupeļus? Es tos varu nopelnīt godīgā darbā. Debess bija tāda kā svins un šķita tūlīt mūs nospiedīs, bet dzelzskrusta veidols, kas slējās pāri kapsētai, brēca uz mums: «*Unsere Ehre hieß Treue.*»¹ Suņa sūdi, nevis gods un uzticība! Kaprālītis pēc friča atgremošanas atkāpās un vieba tādu seju, it kā tupētu uz brillēs un mocītos ar cietu vēderu. Pēc tam esmu pieredzējis daudz, bet tās bēres man allaž dur kā dzelksnis atmiņā. Latvijā puikas sacīja: nu esam pašu zemē, nu ir par ko cīnīties, bet es atcerējos Volhovu un neticēju. Tāpēc esmu ar mieru dzīvot visādi, ka tik ļautu dzīvot. Maizi sev pratišu nopelnīt.

¹ Mūsu gods ir uzticība.

Uz tilta būvvieta atkūlās Ernis. Strādāt gan viņš nedomāja, apskatīja mūsu darīto, drusku slavēja, drusku pēla. «Tēlo lielo meistarū,» sevī pukojos. Viņš izdarījās kā labsirdis, kas ieradies, lai vismaz ar padomu palīdzētu nemākuļiem, bet drīzumā izplāpāja īstenos iemeslus: tepat netālu plāvis sienu savai gotelei, pie reizes palīdzējis saimniekam, protams, ne par velti. Nopelnījis, ticis krietni uzcieņāts, ir vienu pudeli dabūjis līdzī ceļā. Laikam tā bija domāta citam nolūkam, ne jau cēlai uzlikšanai šeit uz nospiedbrusas, bet Ernis nebija tas vīrs, kas spētu dzeramo ilgi kabatā novaldīt. Un mēs abi nebijām nekādi gaunerīgi svētuļi — sastīķējām otru pudeli, es sēdos divritenī, lai brauktu pie netālā «riteņkrodznieka».

Dzērām. Saskaņa kļuva aizvien labāka. Ernis klapēja man pa plecu, sacīja, ka es patīkot viņam un tai foršajai meitenei — lopkopības pārraudzei. Es ievaicājos, kā šī pārraudze mani pazīst — vai kā pārraugāmu lopiņu? Un kāpēc viņš spriež, ka es patīku tai meitenei. Ernis atbildēja:

— Neviens meitietis nepatīkamu puisī pat neievērotu, kur nu vēl prašnātu riņķī un apkārt. Pārvarēm gribēja uzzināt, kā tevi sauc. Pateicu, ka Uldis, bet šī taujā pēc uzvārda. Gluži apskaitās, kad es ne un ne. Bet kā tev īsti pēc ģimilijas?

Protams, Ernis tikai tāpēc vien nebija sacījis, ka nezināja. Saviem darba biedriem es biju Uldis, tikai Uldis.

Apnicis plāpāt, Ernis uzrāva dziesmu, mēs piebalsojām. Nekāda dziedamā rikle nebija nevienam no mums, bet kas tā par iedzeršanu, kur nedzied, — vilkām visi ar izjūtu. Iznēmām parasto repertuāru, tad Ernis sāka: «*Vienreiz tik mūžā zied jaunība.*»

Tas tiesa, to mēs zinājām, dziesmas vārdus gan nezinājām, varējām piebalsot vienīgi atkārtojumus — par to nekas, Ernis jau tādā dūšā (viņš trauku katru reizi ņēma tukšu, kamēr mēs ar Zenteli pat ne pusi nenodzērām), ka nobriedis solo partijai. Dažkārt mūsu solists aizsmaka un ķērca, taču neuzdeva un pēdējo pantu norāva īsti sparīgi: «*Sākās kā burvīgā pasakā...*» Viņš dabūja izkremšloties, «izskalot rīkli» un turpināja vareni: «...*beidzās tas arī kā pasakā, beidzās ar vārdiem — reiz bijal!*»

Pudeles tukšas, gals arī mūsu mazajai uzdzīvei. Mana un Zenteļa jaunība gan nebija beigusies, un Ernis turējās jauneklīgākā brašumā par mums abiem kopā. Jāstiķējot vēl viena pudele, lai beigas kaut cik attālinātos. Mēs tam nepiekritām, vācām kopā instrumentus, jo par strādāšanu vairs nebija ko domāt. Visai neapmierināts Ernis posās ceļā un izmeta:

— Uldi, atbrauc gan uz mūsmājām. Šī katru vakaru tagad tup mājās, gaida tevi. Smalks meitietis!

No Erņa puses tā droši vien bija izrunāšanās, bet zināju, ka viņš trāpījis patiesību, zināju, ka viņa gaida.

— Protams, protams, — izgudrēm nosmējos.

— Piebrauc naksniņā, tumsniņā un pieklauvē pie lodziņa, — Ernis it kā nodeklamēja un neveikli iekūleņoja sava graboši, krakšķoši nodzītā divriteņa seglos.

Es zināju, ka Normas istabas logs ir ābeļdarza pusē.

Aiznesām darba rīkus, naglas un sīkos materiālus uz tuvīnās mājas malkas šķūni, kas mums bija atvēlēts noliktavai. Darba diena ar to bija noslēgusies. Mājup braukdams, es paskatījos uz stigu pa kreisi

no lielceļa — par agru vēl, turklāt būtu nepiedie-
nīgi un smieklīgi uzklaut Erņa bezkaunīgos ietei-
kumus. Dzērājbrāļa muldēšanās.

Mājās palaunadzis jau paēsts, vakariņas vēl gai-
dāmas. Lelle, kā parasts, uzlika galdā piena krūzi,
biezpienu un gardo rudzu maizi. Taču man trūka
ēstgribas — pienu gan izdzēru, maizi tikai skru-
bināju. Lelle noskatījās, bet neko neteica — vakar,
aizvakar viņa bija brīnījusies, šodien vairs ne. Ap-
rauti viņa paskaidroja, ka Pridis savās dienesta
darīšanās. Marija, kā dzirdams, pie mazā. Šajā saim-
niecībā viss jau nopļauts, sazārdots un pa lielākajai
daļai zem jumta novietots — mums netrūka darba-
spēka. Varēju būt brīvs. Pateicu paldies un uzkāpu
savā istabā.

30

Ienāca Ojārs.

— Pastāsti — ko šodien paveicāt pie tilta?

Es atsviedu:

— Labāk pastāsti, kā veicas ar mīlestību!

Viņš piesarka un kļuva neveikls. No manas puses
tā, protams, bija nekrietnība — izmantot otra vājī-
bas brīdi. Tai vakarā, kad mēs abi sēdējām uz ap-
braucamā tilta margām un apnikām spriest par
jaunbūvi, — tai vakarā kļuvām sentimentāli un
vaļsirdīgi. Mēs abi taču bijām visai līdzīgi, tāpēc
atklājāmies viens pret otru. Viņš pateica pietie-
kami daudz, lai es tagad izšautu ironijas bultu. Viņš
neprata atmaksāt ar to pašu, viņš bija drusku par
cēlu, tāpēc nevarīgs. Viņš tikai izteica:

— Rudenī zudišu prom. Uz Rīgu.

— Studēt?

— Jā. Un arī... lielākais te paveikts, viss cits tīrie sīkumi. Gribētos atbildīgā darbā.

Kārojās apvaicāties, vai viņš gadījumā negrib par celtniecības priekšnieku. Apvaldījos, tas būtu negodīgi, jo sapratu, ko īsti Ojārs domājis. Viņš alka paveikt kaut ko diženu. Turklāt viņš gatavojās bēgšanai, viņš nevarēja zināt, ka es tieku gaidīts, taču tik daudz saprata, ka viņu negaida.

— Rīga tomēr pievelk, — viņš teica, — esmu pilsētas bērns.

Es nodomāju, ka Kliģu mežs man būtu mīlāks par pilsētas akmeņiem un troksni, bet, ja tur patlaban nevaru, tad Rīgā varbūt tiešām labāk nekā šeit. Svētki bija beigušies, atkal redzēju dzīvi, kāda tā ir. Ievaicājos:

— Kur tu Rīgā dzīvoji?

— Artilērijas ielā. Pie Ziedoņa dārza.

— Un es pretī laukumam, kur bija jātnieku policijas kazarmas. Abi no vienas ielas, Ojār, mēs esam uzauguši kaimiņos!

Vai tas būtu kas sevišķs? Bet mēs priecājāmies kā mazi bērni, sasmēķējām, apbērām viens otru jautājumiem, nostāstiem, izsaučieniem. Mūsu saruna, kas sākusies gaudeni, pat ar ļaunu dzēlīgumu un čūkstējusi kā slapja malka, pēkšņi sāka sprēgāt.

Ojārs:

— Tu zini, kā toreiz Vasarsvētkos metām pūku ar Latgales priekšpilsētas puikām Ziedonī. Dažs sols riņķī apgriezās, dažu dobi izbradājām. Viena tantīņa novaidējās: «Vi, kas par ulīgāniem, razbainieki no tādiem vien izaugs.» Traki jau bijām. Un pie Gruntes, jā, uz stūra pie Gruntes gājām iepirkties — tās pārdevējas abas bija lāga tantes, tiesa, viena tāda rūcīgāka, bet otra kā saulīte. Jā, jā, viņam tie radziņi un runštiki, taču pašam sava baltmaizes ceptuvīte; mans onkulis pie Birkhāna strādāja —

bija tāda elektromehāniska darbnīca Marijas ielā netālu no Gruntes veikala, — viņš laboja to runštiku mašīnu: baigi smaga, kaut arī maza tarataika, darbojās tā, ka uz čuguna plāksnes uzklēbēja mīklu, ar kāju uzsita — tankš! — un izcirta kādus divdesmit vai četrdesmit štukus... neatceros, cik īsti. Jā, Pavasara konditoreju atceros, kā lai neatcerētos! Pagrabiņā netālu no Tallinas ielas. Lūza no kūkām, labas kūkas, es to zinu, lai arī retumis kādu varējām nopirkt, vairāk noskatījāmies pa logu, kā šī liek papes kārbās... smukā pārdevēja, — Ojārs pasmējās. — Visi puikas bijām ieķērušies, lai arī neviens par to nerunāja. «Iesim paskatīties, kādas kūkas katrs pirktu, ja būtu nauda!» Bet uz pārdevēju vien vairāk šķielējām. Ja bijusi nauda, katru dienu pirktu tur, bet naudas nebija, augām nabadzīgi. Kad vēl tēvs dzīvoja — viņš strādāja čuguna lietuvē «Stella» Krāsotāju ielā — arī nekas labs, jo viņš mīlēja pudeli. Agri es paliku bārenis, tagad visi par to saka «sociālās netaisnības upuris», bet patiesībā viņš gan bija savas plēgurības upuris — dzērumā iegraudās transmisijās, tā ietricās, ka nobremzēja ar savu ķermeni, tas, protams, bija samalstīts, ārsti velti nopūlējās. Vecākais bračka jau strādāja, māte par sētnieci — un tā izpelnīja mūsu dzīvokli; alga bija maza, bet ganos mani nesūtīja, teica, nedošot savu bērnu izdzīt. Varbūt tas nemaz nebija labi, ka cauru vasaru pa ielām noblandījos, — vēlāk, kad paaugos, pats uz savu roku uzņemos strādāt laukos, it sevišķi vācu laikā. Bet bērnībā par to nedomāju, gāju palaidnībā un kūkas un smuko pārdevēju skatīt.

— Mani arī nesūtīja ganos, lai gan tēva tāpat nebija, — es piebildu.

— Kara laikā tu dzīvoji Marijas ielā? Zinu, zinu, — Ojārs vai gavilēja. — Tur tās lepnās parā-

des durvis... ha, ha! Vienu reizi mēs visi puikas norunājām to gaiteni piečurāt. Zini, citi stāv uz vakts, viens dara lietu. Visi pieci pēc kārtas... Sestais dabūja laisties, jo nemācēja līdz galam nodarīt. Noķert viņu nenokēra, sētniece briesmīgi šķendējās, pēc tam ilgi neuzdriktējāmies iet skatīt kūkas un «rožmaizīti». Nemākuli ieštaukājām, kaut viņš činkstēja, ka pēc nobīļa diez vai vispār spēsot tikt vaļā no liekā ūdens. Ko tāds uzņemas, ja nav ne dūšas, nedz veiklības. Bet gaitenis jau pēc ceturtā bija tāds, ka bez galošām cauri netikt, brauc kaut vai ar Āgenskalna kuģīti.

Abi smējāmies. Es teicu:

— Un Marijas ielā uz Matisa stūra bija augļu kiosks, tur pārdeva saldējumu, nevis iespiestu starp ripiņām, bet tādā spicā vafeles konusā, par seši santīmiem porciju. Mēs abi skaitījām melnos santīmus... Jā, dīvaini, ka neesam sastapušies, droši vien tas noticis, tikai nepazināmies. Blakus bija kino «*Apollo*», reizumis tur varējām iesprukt arī mēs, mazgadīgie. Un turpat pāri Matīsam kino «*Skala*».

Ojārs purināja galvu:

— Nekad neesmu tur... Laikam biju daudz par jaunu, taču divi gadi mazāk nekā tev. Manā moļēnā darbojās «*Orients*», tur ielaida visus čirkas. Kad uzgrūdās kontrole, mūs pa rezerves durvīm veikli izšķūrēja laukā. Laikam taču īpašniekam atmaksājās visa tā būšana — risks un «iesmērēšana». Tikai retumis aizklīdu tālāk uz «*Dienvīdpolu*» Stabu ielā, tur bija īsts polārais aukstums — ziemā to šķūni neapkurināja, un, lai arī biezi satuntulējies, ausis varēja nosaldēt. Vienreiz aizkūlos arī uz «*Progresu*» Marijas un Parka ielas stūrī... Protams, uzminēji, ka trīsdesmit devītā gada vasarā, kad tur gāja

«Dzimuma dzīves traģēdija». Visi Rīgas pulkas skrēja uz turieni, un ikviens, laukā iznācis, nosplāvās — «izgrūdu savu naudiņu par šito draņķi»... Nosaukums vilka.

Aizrautīgi viņš klāstīja vēl un vēl: filmu dīvu un Zalamska cirka laušanās čempionāta spēkavīru vārdus, blēņas, ko darījis, par konfekšu šķirnēm, kādas kārojis, par skolas biedriem — viņš mācījies Krišjāņa Barona un Tallinas ielas stūrī «fūrmaņu akadēmijā», kā šo skolu dēvēja, par piedzīvojumiem Griškeņē... Viņa runasplūdus atdzima «*Belamī, Belamī*», šlāģeris «*Sveša bij man mīlas burvīgā dziesma*», daiļās, koši tērptās meitenes ilustrēto žurnālu lappusēs un kinoreklāmu vitrīnās, daiļums ar sārtām lūpām, mākslīgām ondulācijām un dziļa dekoltē atsegta krūšu līniju, daiļums, kas baltā uzsvārcī pārdeva gardas kūkas aiz loga, pār kuru nokarājās zeltītais kliņģeris. Daiļums atdzīvināja pelēko ielu; mēs bijām jauni zeņķi, mūsu dvēseles iekrita skaņu, kustības, vilinājumu pārpildītajā pasaulē kā cukura grauds verdošā tējā, mēs alkām uzsūkt visu, bet paši izšķīdām, pazudām. Skaistuma alkas mums abiem lika tiekties pēc Normas — viņa ir skaista, tātad ideāls. Jaunības lielā tiesība: zināt bez redzēšanas, ticēt bez šaubīšanās, būt pārliecinātam bez saprašanas.

— Jauns un traks tu, puika, esi bijis! — Ojārs nosmējās, bet es aprāvos. Es esmu neticīgais, turklāt pret savu gribu. Ojārs bija vēl joprojām jauns, traks un ticīgs, bet es nespēju būt ticīgs, kaut kas ar mani bija savādāk. Jaunība, zelta jaunība, pasaules krāšņākais brīnums — pelēka rasa, pelēka miglas dūmaka, kur nogrimusi mana saule? Ojārs runāja, pat neievēroja, vai es vairs klausos vai ne; viņš kurināja papirosu, pūta dūmus, skraidīja pa nelielo istabiņu, brīžiem plātījās ar rokām. Es

sēdēju... redzēju garām slīdam kapsētu, zem kataras kopas tur aprakta nedzīvota dzīve. Simtiem tūkstoši neuzplaukušu jaunību — pie sarkaniem dakstiņiem jumtajiem, itin kā saplacinātajiem vācu *dorfiem*, zem izdedžu sprunguļiem, kas pāri palikuši no krievu sādžām, Kurzemes balto bērzu biržu ielokā, taigas koku paēnī. Kas pateiks, kurā kapa kopā aprakta mana jaunība?

Ojārs atgīdās, izrāva savu melno kabatas pulksteni un iesaucās:

— Noplāpājāties gan! Man taču šovakar noteikti jāaizšauj pie komsorga. Viņš solījās siena un labības plaujas starplaikā noorganizēt jauniešu grupu caurtekas iebūvei. Saviem spēkiem netiksim galā.

— Vēl ir īstais laiks, — mierināju savu priekšnieku. — Pārāk agrs — nevienu mājās nesastapt. Brauksim abi.

— Tu man līdzi? — Ojārs nobrīnījās. Viņam neveikli, viņš gan bija dzirdējis, ka es esmu «induālists», bet domāja, ka es to nezinu.

— Vienu gabaliņu... — apzinājos, ka Ojārs man noder maskēšanās vajadzībām. Ja mēs abi reizē pametīsim mājas, neviens neko neiedomāsies.

31

Es piebungoju pie stikla. Viņas rokas atvēra logu, ābeļzars, it kā pabargi jokodamies, uzšāva pa maniem pleciem, kad es iekāpu istabā. Tā puiši iet pie meitām, tā viņi mūždien darījuši: tautas dziesmās, rātnos un nerātnos nostāstos. Viņa atsēdās gultā, tā bija neatklāta, viņa pielieca galvu, salika rokas klēpī. Apmetos blakus viņai, gulta bija balta, kakti tumši, ābeļdārza-rasa rūgta.

— Uldi, es gaidīju tevi, — viņa sacīja.

— Tāpēc jau atbraucu.

Par ko mēs varētu runāt? Nākotnes nav, pagātni bail pieminēt, tagadne ir nezināmas briesmas, un šī neuzklātā gulta. Norma uzklāja gultu, viņas rokas bija slaidas, šauras, pirksti gari — zagļa pirksti. Es baidījos nejauši pieminēt Tāli, oberšturmfiireru Osi — droši vien arī viņa baidījās. Visprātīgākais klusēt un neizaicināt likteni, kamēr Mirakls nav vēl pārlauzis Olimpijas atsperi, brēkt varēs pēc tam.

Atnāca mēness gaisma, pieklauvēja pie loga rūts. Balta straume, balts spilvens, balti palagi, viņas gaišie mati uz manas rokas. Iet klusums no pagātnes uz nākotni, nav mūsu varā kaut ko apturēt. Klusums aiziet pa mūžības takām, jauns rīts drīz pieklauvēs pie loga. Milu tevi, skaistā lelle!

— Es neesmu lelle, esmu cilvēks. Gribu būt skaista, gribu tikt milēta, to vēlas ikviens šajā baltajā naktī.

Zināju par viņu tikai viņas vārdu, un viņa neko vairāk par mani. Viņas nopūta skāra manu pieri.

— Man ir bail. Baidos...

Mēs bijām divi gaismas stari, kas gājuši līdztekus, bet kaut kur laika un telpas bezgalībā krustojušies. Tad mums piesējās Tālis.

Atkāpies, sātān! Taču Tālis nebija sātāns — cietirdīgs cilvēks, seklu domu, trulu tieksmju cilvēks. Pekles spēkus var atgaidāt, necilvēcības komplekss ir daudz bīstamāks — tas neuzbrūk, tas uzpeld no dziļumiem, apvijas un nožņaudz. Dēmoni, kas pieklauvē no iekšpuses. Tālis ar vācu parauga mašīn-pistolī. Kāpēc viņš katru reizi ar šaujamo?

— Nebrēc tik baigā balsī, — Tālis sacīja.

— Man nepatīk šaujamie.

— Pats arī esi šāvis un nogalinājis.

Viņš runāja pilnu patiesību.

Saviem darbiem cilvēks vienmēr rod kādu attais-

nojumu, savas vājības un nozlegumus mēs mēdzam tiesāt citos. Veca, zināma patiesība. Protams, es cirtu pretī, ka par miesnieku nekad neesmu bijis. Cilvēku slaktētājs! Ak, ja Tālis iekaistu pēkšņās dusmās; taču viņš bija un palika vēss, truli pašpārliecināts. Vajadzīgs darbs, priekšniecība pavēlējusi, tas notiek gluži automātiski, kā uz konveijera. Viena karavīru (karavīru!?) grupa aplenc sādžu, iztīra māju pēc mājas, sadzen pūli. Aparāts darbojas apmēram tādā veidā kā slaktūža desu cehs: daži sagatavo materiālu, daži asina nažus, iedarbina mašīnu. — Es šāvu, — Tālis noteica kā kaut ko nenozīmīgu. Labi atalgots darbs, galvenais desu meistars. — Bābas bija plikas, bet pašam trakākajam no mums uz tām neradās luste. Tomēr tāds darbs. — Viņš runāja par savu «darbu» kā namdaris par tilta grīdas naglošanu.

Mēs bēgām no Tāļa. Mēs bēgām no bailēm, no ļaunuma. Atpalika ļaunais, atpalika labais, cilvēku nav. Esam aizbēguši no visiem, ejam pa tukšumu un klusumu, tomēr joprojām kaut kur krīt drūmā ēna.

— Norma, tu atceries Priedkalnu?

— Neesmu redzējusi. Par viņu stāstīja baigas lietas. Nepiemini...

— Sapnī es sastapu Priedkalnu... Tas nemaz neļikās būt sapnis. Viņš atdeva man savus «vārdus»; bija briesmīgi — «vārdi» man atdoti, bet esmu tos aizmirsis.

— Atradis, par ko runāt! Man ir bailes. — Norma sāk raudāt.

— Tāpēc runāju, ka man pašam bail.

Viņa raud.

Vaicāju:

— Saki — tu mīli mani?

- Nezinu. Laikam taču, ja esi šeit.
— Vai tu esi milējusi visus, ar kuriem gulējusi?
Viņa neatbildēja.

Tilta būve tuvojās nobeigumam. Bija pēdējais laiks, iecirknī ceļu meistaram to atgādināja vai katru dienu, bet strādniekiem sāksies labības plauja. Saule kveldēja debesis, rudzu druva sanēja kā sudraba sienāžu pulks; dažu reizi es apmetos biezo vārpu ēnā, kodīju smilgu un domāju par pasaules skaistumu, kas viss piederēja man, un par izcepta maizes klaipa smaržīgumu — man no šī klaipa allaž kritīs plānākais riecieni, bet tas būs dzīvības un spēka riecieni. Cik maz vajadzīgs, lai cilvēks justos laimīgs, bet varbūt ļoti, ļoti daudz: brīvība, maize, veselība, meitenes smaids.

Debess bija tik zila, bez neviena mākonīša.

Mēs uzlikām un nostiprinājām margu pēdējo posmu, notīrījām skaidas un materiālu paliekas — tilts bija gatavs. Zentelis pajokoja, ka ceļu meistars tikai tāpēc neierodas, lai nebūtu jāizmaksā pusstops; protams, mēs zinājām, ka Ojārs aizņemts izpildu komitejā, viņš bijis tuvumā, kad noslepka-vots pagasta komsorgs. Par šo notikumu klīda dažādas baumas, ļaužu prāti satraukti, tāpēc pierunāja klāt daudz ko lieku. Turklāt bija tādi, kas apgalvoja, ka jaunais puisis, nemācēdams rīkoties ar ieročiem, pats nošāviens, runāja arī par kaušanos meitu dēļ. Prīdi šīs dienas nebiju sastapis, Ojāru uz īsu brīdi. Ej nu sažini, kas noticis, kā noticis, tikai skaidrs, ka kosmorgs, kas mani dēvēja par «induālistu», vairs nebija dzīvo skaitā. Man prātā iesāvēs

Tālis, bet tas nelikās ticami, viņš slapstījās pagasta tālā nomalē, patiesībā jau citā pagastā, jo robeža gāja pa Kliģu mežu.

Zentelis aiznesa instrumentus, es uzsēdos jāteniski uz margas un novērtēju mūsu veikumu. Tā nekas — tilts gandrīz divdesmit metru garumā, upīte daudz šaurāka, bet padziļā gravā, un mēs tai pārlēcām pāri. Sikas un nožēlojams izskatījās pagaidu tilts; protams, salīdzinājumā ar mūra un metāla būvēm arī mūsu jaunuzceltais ir tīrais nieks, bet ja pats savām rokām... Es sarāvos — pieripojis kāds divritenis, un klusa balss sveicināja: — Labdien, Uldi!

— Labdien... — apjucis es nolēcu no margas. Izskatījās, ka pēdējā laikā Norma būtu gluži atplaukusi — iedegusi brūngana, noslēpusi pārāgrā vītuma pēdas. Taču patlaban viņa nebija priecīga, viņa izskatījās nomākta, raudzījās manī, kā kad gaidītu ko ļaunu. Es pajokoju: — Esi pirmā, kas brauks pāri jaunajam tiltam. Tā kā būtu jāuzstājas.

— Ir jau braukuši, — viņa norādīja ratu riteņu atstātās smiltis.

— Jā. Mēs laidām jau pirms margu uzlikšanas. Taču pēc iesvētīšanas noteikumiem tu esi pirmā.

Viņa pēkšņi:

— Tu esi Uldis Osis.

— Jā... — brīdī man izlikās, ka tūlīt aiz viņas muguras iznirs Tālis ar šaujamo rokās.

— Tev liela līdzība ar tavu tēvu.

Paraustīju plecus. Pret paša gribu mana seja saviebās īgna.

— Tu zini visu par mani?

Viņas balsij it kā vajadzētu aizkustināt, bet es kļuvu nikns.

— Ko vispār var zināt... Es palūgšu vairs nekad nepieminēt... Osi. Nejauši sastapu viņu vācu

laikā — un labāk nebūtu sastapis. Vai viņš te kaut kur slapstās?

— Liekas gan Rīgā, bet noteikti nezinu. Arī es viņu pēc vāciešu padzišanas neesmu redzējusi, bet baidos... Uldi, kaut man vairs nebūtu jābaidās!

Es skatījos viņā un domāju par Tāli. Kāpēc Tālis gribēja dabūt mani par savu sakarnieku, ja reiz bija Norma? Varbūt tiešām viņiem nav vairs nekā kopīga. Tālis blandās pavisam citā nostūrī. Taču Normai ir visas iespējas braukāt apkārt, daudz ko uzzināt — arī to, kas notiek pagasta centrā, — un ziņot Tālim.

— Kāpēc tā skaties uz mani?

Jautājums atnāca kā no tālienes; es saņēmos un atgriezos pie Normas.

— Tev bija uz mata tāds skatiens kā Osim...

— Izbeidz!

Norma nolieca galvu un steidzīgi stāstīja:

— Varbūt tu sapratīsi, ka biju briesmīga muļķe, tikko sešpadsmit gadu nav prāta vecums. Lauku skuķis Rīgas ģimnāzijā, un skolotājs kā vīrišķības iemiesojums, ko visi puisi atdarina, ko dievina visas meitenes... Un tāds tevi apber ar skaistiem vārdiem, solījumiem, dāvanām... Uldi, es stāstu to tāpēc, ka man vajadzīgs pateikt, negribu melot, es... — viņa pamanīja nākam Zenteli un aprāvās. Galvu joprojām viņa turēja noliektu. Cik skaisti bija viņas mati, patiešām, Norma pārpilnām apveltīta ar ārējo jaukumu, kas ir katras meitenes lielākais ilgojums, bet iegūst tikai retā. Zināju, cik burvīgs ir viņas augums... iekodu lūpā. Ko viņa te klāsta par savu skolotāju-pavedēju — it kā man to vajadzētu zināt, it kā es ticētu pasakām par dēmoniskajiem kazonovām. Varbūt šis bijis pēdējais pleika, bet izstāstīt jau protam. Muļķe tāda, ar atsperi uzvelkama lelle.

Viņa ātri un klusu vaicāja:

— Tu šovakar būsi? Atbrauc, lūdzu! Gaidīšu... — viņa joprojām novērsusies.

— Uz redzēšanos! — Pats jutos nepatīkami aizskarts no savas balss nedabiskā spalguma. Zentelis jau klāt, viņa aizbrauca. Arī mēs drīz devāmies ceļā. Tai vietā, kā radis, paskatījos pa kreisi; protams, Normu neieraudzīju.

Tālis bija pavisam izgaisis no mana prāta, un kā liels pārsteigums nāca sastapšanās ar viņu šeit, kur to nepavisam nevarētu iedomāties. Viņš parādījās nomaļajā taciņā, kas veda no lielceļa uz Prīda mājām, un sagaidīja mani ar pavērstu automātu. Vai viņš šaus, ja es neapstāšos? Negribīgi pievilku bremzi un atbalstīju kreiso kāju pret zemi.

— Kas nu atkal vajadzīgs?

— Patīk vai nepatīk, būs liela runāšana, — viņš bija ļauns.

— Nemaz nepatīk. — Nokāpis no divriteņa, es gāju tik uz priekšu. — Atbrīvo ceļu! — Jutu krūtīs atduramies ko cietu, tas bija automāta stobrs.

— Nedulļojies, milulīt! — Tālis uzsauca. — Man nejauši var gadīties nospiest.

Mēs stāvējām tuvu un skatījāmies viens otra acīs. Vēlns viņu! Dzinors tik uz priekšu, stobra gals aizvien sāpīgāk spiedās pret manām ribām. Tālis bija spēkos vājāks, viņš negribot spēra grīlīgu soli atpakaļ.

— Dod ceļu!

— Nelien virsū!

Viņš šņāca no dūsmām un piepūles, es ļāvu krist divriteņim, ar kreiso roku parāvu stobru nost, bet labo dūri ietricu Tāļa pakrūtē. Šāvienu kārtu nedzirdēju, it kā dzelzs nagi ieplosīja krekla sānu, nobrāza ādu. Tālis, atlaidies no automāta, nokritis ceļos un nelabi rīstās.

Es piecēlu divriteni, uzsviedu automātu plecā, nokatījos, ka Tālis norāpo nost no taciņas. Sacīju:

— Uz šķiršanos saņem padomu. Lūko pats izķepuroties, nevis vilkt citus līdzī. Zini, slepkavojot pats briesmīgākais nav tas, ka tu saīsini dažu cilvēku mūžu. Reiz visi nomirs, varbūt ar tādu nejdzīgu slimību kā vēzis. Briesmīgākais ir tas, ka zaudē cieņu pret cilvēka dzīvību.

Tālis stenēja:

— Lops, ko tu kaujies!

Uzkāpu divriteni, bet šis lūdzoši iekliedzās:
— Dzi, pagaidi... nu brīdi!

Apturēju, paskatījos pāri plecam. Tālis rausās augšā, slaucīja slienas no lūpām.

— Atdod ieroci!

— Ej pakārties!

Es aizbraucu. Aizmugurē nopliukšķēja šāvieni. Ložu spindzienus nedzirdēju.

Netālu aiz bērzu birzs bija purvainā vieta, pārāudzis ezeriņš ar dažiem akaču caurumiem. Vienā no tiem es iesviedu Tāļa automātu. Plunkš, tas nogrima, pazuda uz mūžīgiem laikiem. Šādā bezdibenī derētu sasviest visu bruņojumu, nogremdēt naida teorijas, noslīcināt melu praviešus, politiskus liekuļus. Taču, cik zināms, katram bezdibenim, par spīti tā nosaukumam, atrodams dibens... vienkārši pietrūktu vietas — ieroču ir saražots atliku likām.

33

Pie staļļa Prīdis jūdza zirgu; Marija, Lelle, arī mazais brēkulis uz lauka. Es pamāju sveicienu, izcēlu no akas spaini, padzēros, mazgāju seju. Prīdis pieveda dzirdīt zirgu un pārsteigts nopētīja mani.

— Dzi, kas tev to kreklu tā?

— Darbā uzplēsu, — atņurdēju un lasījos prom, bet šis nogrāba mani aiz piedurknes.

— Nedzen velnu! Kādā darbā tev tas pulveris uzdedzis?

— Paklau, Prīdi, — es atsaucos. — Reizumis cilvēkam gadās apsvilināties. Labi, ka tikai tā.

Prīdis neatkāpās: — Izpildkomitejā dzirdēju valodas, it kā izbijušais SD unterfirers Tāļivaldis slapstoties tepat tuvumā.

— Izpildu komitejā?

Prīdis vairījās no mana skatiena: — Esi piesardzīgs. Mēs visi bēdājamies par tevi.

Neko vairāk viņš nevarētu pateikt. Apkopu savas nobrāztās ribas, uzvilku citu kreklu. Nospriedu, ka ar to viss būtu pilnīgā kārtībā, taču pievakarē Lelle ar Mariju ķērās pie ārstēšanas, es kurnēdams padevos sieviešu gādībai. Man triepa uz ribām nezin kādas tur ziedes, apsaitēja apkārt un apkārt. Nedzirdēju nevienu jautājumu, kas un kā atgadījies, un biju par to pateicīgs — stāstīt tāpat nebūtu stāstījis, atkrita lieka izrunāšanās. Mīļi pateicos un steidzos noslēpties savā istabā, gribēju izbraukt tikai ar krēslu. Apzinājos, ka pārāk atraujos pats par sevi; labi tas, protams, nebija, bet ko cits būtu darījis manā vietā?

Sievieši mani netraucēja. Ojārs gan.

— Prīdis teica... — ienācis istabā, viņš uzsāka nedroši, kā manīju, jau iepriekš sagatavotu aplinkus runu, bet tad sacirtās, sagrauda rokas bikšu kabatās un noprasīja tieši: — Cik saprotu, arī tevi gribējuši novākt.

Šķersus pāri gultai atmeties, es skatījos, kā viņš stāvēja — garš, taisns, spītīgi iecirties.

— Tur ir krēsls, — norādīju.

Ojārs apsēdās, un tad es izstāstīju par savu tikšanos ar Tāli — par pirmo, otro, trešo, pēdējo tikšanos. Visu stāsta laiku Ojārs nosēdēja, kā krēslam pielipis, tikai sejā iecirtību vispirms nomainīja ziņkāre, pēc tam uztraukums, līdzjūtība un visbeidzot sašutums.

— Ko tu izdarīji! — gluži kā tragiskais varonis, viņš iesaucās un tieši ar šo cildeno patosu mani aizkaitināja. — Palaidi brīvībā tādu! Tu zini, ka šajā pusē nogalināti vairāki cilvēki, neapbruņoti cilvēki. Viņu vienīgā vaina bija iestāšanās par kolektīvu zemes apsaimniekošanu, komjaunieša nozīme pie krūts.

— Kādā ziņā Tālis... — saīdzis, bet arī apjucis es norūcu.

— Zini, ka tai naktī, kad mēs braucām kopīgi, kad es biju pie komsorga...

— Viņu nogalināja tonakt?

Ojārs noskurinājās: — To nakti es neaizmirsīšu nekad. Varbūt nezini, ka komsorgs tevi dēvēja par induālistu, zēns mīlēja lietot svešvārdus — cilvēkiem ir tāda vājība, — bet ne katrreiz prata tos pareizi izrunāt, ne katrreiz zināja īsto nozīmi. Vai viņš vainīgs, ka tev ir patika iedzelt otra vājībām? Patiesībā viņš bija lāga puika, tāds kā Prīdis; mani uzņēma ar sirsniņu, katrā vārda galā daudzina — «ceļmeistēr, ceļmeister». Viņš piespieda palikt mani uz vakariņām. Pēc tam mēs pailgi pļāpājām, man nebija kurp steigties. Krēslā dzirdējām nākam vēlinus viesus. Es izmantoju gadījumu, lai aizietu aiz ceriņu pudura un nokārtotu neatliekamas darīšanas, tāpēc vien paliku dzīvs. Tīrā nejausība.

Tagad visu laiku vainoju sevi, ka neesmu spējis neko darīt. Bet ko? Iejaukties būtu pašnāvība, kas neko negrozītu, apkārt klajš lauks, neiespējami

steigties pēc palīdzības, kas tā vai tā pienāktu daudz par vēlu. Kļuva mēms liecinieks.

Šāviens, kas izdzēsa suņa dzīvību, vairāki šāvieni, kas nogāza komsorga tēvu. Ļaunumā aizsmakusi balss:

«Komšmurguli, dziedī dieva dziesmu!»

«Nedziedāsi?»

Viņam zvetēja pa seju, nogrūda uz ceļiem. «Lūdzu dievu, komšmurguli!»

«Dziedāsi vai...»

Viņš spalgi kļiedza: «Nē!»

«Paosti stobru! Lodi nebaidies?»

«Nu šauj, šauj, slepkava!»

«Tu neesi patronas vērts!»

Es biju pieknupis pie ceriņu pudura, es drebinājos. Droši vien no bailēm. Nolādēti būt tādā brīdī kailām rokām, bijis ierocis, es neprātotu, es šautu un nogalinātu! Necilvēcība nav melns mākonis pie gaišām debesīm, necilvēcība ir ļauni, asinskāri cilvēki. Tādi jāiznīcina!

«Tu neesi patronas vērts!»

Viņu sita. Cilvēka vaids — un kļaudzēja, kļaudzēja. Viņš vairs nesauks tevi par induālistu, tonakt viņu nosita ar zarainu bērza pagali, viņa galva bija kā asiņains, pelēkā putrā sajaukts gaļas gabals.

Es tupēju aiz ceriņkrūma. Velns parauj, kāpēc man nebija tās mašīnpistoles, ko tu iemeti akacī! Tu to izdarīji pārsteidzīgi.

Parasti Ojārs iekaisuma brīžos mēdza skraidīt pa istabu. Šoreiz viņš visu runāšanas laiku nosēdēja, brīžiem tikai plātīdamies ar rokām. Viņš atkal iedegās:

— Vai Tālis nebija viens no tiem, kas nokāva? Par ko viņi cīnās, pret ko cīnās? Viņi daudzina savu latvietību un iznīcina latviešus!

Nu arī es noskaitos un pacēlu balsi:

— Esmu par to, lai visi slepkavas tiktu sodīti: pēc likuma, pēc sirdsapziņas, pēc tiem principiem, kurus atzina Nirnbergas procesa angļu, amerikāņu, franču, padomju tiesneši. Visi slepkavas — lielie un mazie; visi nodevēji — lielie un mazie; visi cilvēku apspiedēji un slodzītāji vergu nometnēs — lielie un mazie. Tādā gadījumā es došos mežā un atvedīšu Tāli uz tiesu — dzīvu vai mirušu.

Ojārs:

— Neprasi neiespējamo, pats rokas klēpī turēdams, bet cīnies par cilvēcību, kur vien tas iespējams. Ir jezuītisms nedarīt neko tāpēc vien, ka nav tavos spēkos paveikt visu. Vēlreiz jautāju — ar kādām tiesībām palaidi slepkavu? Viņš turpinās, un pie katra viņa upura līdzvainīgs būsi arī tu. Vairs nevarēsi sūroties par tēva grēkiem.

Es atcirtu:

— Tātad man vajadzēja, ar ieroci draudot, dzīt viņu pie Gusta. Nē, draugs, to neprasi no manis.

Ojārs:

— Uz vietas nošaut tādu!

— Šaut uz neapbruņotu? Slepkava?... Tiesāt ir tiesneša darbs, izpildīt nāves sodu ir bendes darbs, es neesmu ne tiesnesis, nedz bende.

Ojārs:

— Toties viņš bendēs mierīgi... ar tavu cēlsirdīgo atļauju.

— Labi, Ojār, — es teicu, — mēs taču varam katram notikumam pielietot vairākus variantus. Lai būtu bijis tā: es Tāli atbruņoju, bet nespēju pacelt ieroci un viņu iznīcināt. Tālis izmantoja manu vilcīnāšanos, aizrāvās aiz bērza stumbra, šāva no «Parabelluma»; es atbildēju, bet netrāpījām ne viens, ne otrs. Atšaudoties viņš aizbēga, un, iztukšojis automāta aptveri, vairs nedrīkstēju dzīties bīstamā bēgļa pēdās. Viņš turpinās nīst un iznīcināt. Tad

pirmā kārtā viņš uzmeklēs mani. Esi apmierināts? Mīkstčauļi ātri izzudīs no pasaules, paliks tikai īsti drošuļi — tiem pie šaušanas nedrebēs ne roka, nedz sirds.

Ojārs nu reiz bija izsists no uzņemtās gaitas, viņa prokurora poza pagaisa, mute papletās, bet neizteica neko. Tikai pēc brīža viņš apjucis un īgns iesmējās:

— Ha! Hm... vai galu galā tu runā nopietni vai dzen velnu?

— Velnu dzenot, mani gandrīz nošāva. Citos gadījumos šauj ar vislielāko nopietnību.

— Es negribu apspriest variantus, bet runāt tieši par to, kas dzīvē notiek.

— Tur jau ir tā lieta, ka dzīvē iespējami visdažādākie varianti. Ja, piemēram, Tālis šodien būtu izšāvis ātrāk...

Ojārs pārtrauca mani:

— Ja tevi interesē varianti... Tovakar īsi pirms manis pie komsorga bijusi lopkopības pārraudze, zīni, tā jaukā meitene... — viņa balss klusinājās.

— Un, ja šie būtu uzskrējuši agrāk, tad ne vien es, bet arī viņa... — Ojārs sastomījās. — Paklau, kas tev, kāpēc tu tāds jokains?

— Viņa... Norma bijusi pie komsorga tai vakarā pirms tevis? — es centos turēties mierīgs.

Tāpēc viņa naktī bija tik pinkšķīga.

— Es jau to saku.

— Un kādās darīšanās?

Ko es tik daudz muldos. Droši vien izspiegoja, lai Tālim nebūtu tukšs gājiens — komsorgs nereti aizkavējās pagasta centrā pāri pusnaktij.

Ojārs savilka plecus uz augšu — tā teikt, tumša lieta. Bet manā paurī sāka ataut gaismiņa: tad

tāpēc viņa plāja vaļā grēksūdzi par vareno skolotāju; kā es biju varējis aizmirst, ka tajā gimnāzijā par skolotāju kādu laiku strādāja mans tēvs. Māte jau neko par viņu nerunāja, neļāva pat vārdu pieminēt, tomēr kaut kādā sakarībā reiz to biju dzirdējis. Lūk, tev romāns ar indes zobiem! Šovakar viņa gaidīšot mani — pirms Tāla, pēc Tāla, kopā ar Tāli... Osis esot Rīgā? Kad viņa melo un kad runā taisnību? Varbūt pati to nezina — kāda skaņuplate katrreiz lellē ielikta.

— Viss izrunāts, — noteicu. — Lūdzu, aizvācies, gribu būt viens!

Ojārs nosarcis uztrūkās no krēsla. Viņš to nesaņēma, bet man bija skaidrs, ka savā istabā viņu nekad vairs neredzēšu.

Kāpēc tāds baigs klusums? Māja kā izmirusi. Tad es sapratu — Lelle vairs negavilēja, nesmējās. Lelle apklususi.

34

Un atkal strādājām. Netālu no pagasta izpildu komitejas kādā ceļa līkumā ierakām aizsargstabiņus. Mēs abi ar Zenteli — kā jau parasts.

Aizsargstabiņi izgatavoti no bojātiem apalkokiem, tos uzstādīja tāpēc vien, lai varētu norakstīt trūkstošos materiālus. Ceļu meistaram nepatika šādas izdarības, bet kaut kā jāizkuļas — savām vajadzībām viņš kautrējās pievēkt pat vecā tilta paliekas. Ziemā malku viņam gan vairs nevajadzēs — viņš jau posās Rīgas virzienā. Tieši tāpēc ceļa distanci jāsavēd vislabākajā kārtībā, lai papīros ierakstītais mats matā saskanētu ar to, kas ir īstenībā (kancelejas valodā runājot — lai dokumentos fiksētais

atbilstu stāvoklim dabā). Ceļu meistars pats to ar rūgtuma pieskaņu dēvēja par «papīru kauju»; es labi sapratu viņa neapmierinātību: pēc komsorga nogalināšanas izputēja cerētā komjauniešu palīdzība, caurteka būs vien jāieliek ar pašas distances spēkiem, bet mēs zaudējam laiku, ķēpājoties tiros niekos. Ko lai dara — šurp vesti kokmateriāli, turp vesti, daļa bojāta, varbūt kaut kas pazudis no neapsargātās krautuves (bez vainas zināmā paviršībā nebija arī pats Ojārs), un galu galā iztrūkums. Iecirkņa vadība nebija draugos ar mūsu meistarū, tāpēc viņš neapalāvās uz saskaņu ar savu pēcnācēju. Pirms tas ierodas, viss jāsakārto; un Ojārs braukāja apkārt ar satumsušu seju, sarunās bija ass, nervozs un zināmā mērā patētisks — varbūt tā bija ne visai tīras sirdsapziņas uzspodrināšanas mēģinājumu izpausme. Ar mani Ojārs bija dzestrš un oficiāli laipns. Es labprāt ar viņu parunātos nepiespiesti, draudzīgi — kā toreiz, kad viņš smiedamies, rokām plātīdamies, atcerējās aizgājušos gadus un darītās palaidnības mūsu abu kopējā bērņības ielā. Toreiz viņš bija īsts — pametis iemācīto pieņēmumu un paša veidoto biedra ceļu meistara čaulu. Dažu reizi domās es ar viņu sarunājos.

«Ojār, tu laikam gan, tāpat kā es, piekopi visu zēnu niķi — pirms pieturas izlēkt no tramvaja. Tas bija jauki: izsviest kājas nedaudz uz priekšu un, pazolēm pret bruģi atsitoties, joņot līdz brauciena inercei. Reiz es dabūju kūleņot un pēc tam nedēļu uz gultas nogulēt. Vienīgā laime, ka šīs nedēļas laikā mātes dusmas bija rimušas un es izspruku no pēriena, ko viņa man piesolīja un ar ko viņa vispār neskopojās. Bija gadījumi, kad viņa mani kustīja ar katru sitamo, kas pie rokas gadījās, patī brēkādamā: «Es tev izdauzīšu tēva nekrietnības!» Tā tas notika. . . Un vai tu, Ojār, ņēmi grāmatas pilsētas

5. bibliotēkas bērnu nodaļā? Es izlasīju visu, kas bija no Kupera, Main-Rida, Londona, Žila Verna, Senkēviča... Bet uz bērnu rītiem «Palladiumā» tu gan laikam nebiji. Tas bija lepns kino, kur nepieaugušajiem veltī diedelēties pie kases — pat līdz kasei nenokļūtu, šveicars nelaistu iekšā. Taču svētdienu priekšpusdienās, tā sauktajos bērnu rītos, tur demonstrēja kultūrfilmas tieši mazajiem; es kaut kur sadabāju kontramarku un, piemaksājot divdesmit santīmu, varēju iesēsties balkonā. Bija miki-pelītes un šādi tādi jociņi, pēc tam mēs aizklidām pasaku dārzos — vēlāk pa tiem es vadāju mazo Lelli. Hidroplāns pacēlās no piekrastes ūdeņiem un lidoja augstu virs Borneo salas džungļiem; tad vēl bija Bali sala ar skaistām salinieciņām, kas nemaz ne-centās slēpt savas kailās krūtis, taču neizskaidrojamā kārtā tas radīja mazāku efektu nekā balto dīvu dziļie dekoltē; bija atkal džungļi — Aizindijas, — un to dziļumos pamesti krāšņi tempļi un veselas milzu pilsētas, bija Amazones straume, pampas, ledus klīdlauki, caur kuriem ar asu šņirkstoņu lauzās tvaikonis, un bija vēl daudz kā — visa pasaule atvērās koša, krāsaina, plaša un lika apjaust to villinājumu, kas gadsimtiem trencis drošsirdīgus vīrus pāri jūrām un okeāniem. No kino mājup iedams, es svēti apņēmos, ka, liels kļuvis, aizbraukšu gan uz prērijām, tuksnešiem un džungļiem, gan uz polārajām zemēm. Un atceries, Ojār, kā mēs visi stāvējām par abesīņiem un cerējām, ka itāļu iebrocēji dabūs pa kaklu. «Jaunākās Ziņas» publicēja Rutku Tēva romānu «Zabas ķēniņienes pēctecis». «Atpūtā» tika rīmēts:

*Jefiņš naudu galdā liek:
— Avīzi šurp, avižniekl —
Baumas klīst pa nomali —
Karošot pa Somali.*

Ziņa īsa, virsraksts garš:
«Āfrikā drīz sākstes karš.»
Jefiņš lasa starodams,
Garā līdzī karodams.

Mēs, Griškeņu puikas, arī garā karojam līdzī:
dzelkšņainu krūmu puduros paslēpušies, uzglūnējam
itāju priekšpulkiem, ar šķēpiem bruņoti, nakts tum-
sas segti, uzbrukām «ferendžu» apmetnēm, kalnu
virsoņos izkustinājam milzu klints blūkus, un tie
nogruva pāri tankiem... Kāds no čaliem, lai kļūtu
īsti līdzīgs abesīnietim, vienā jaukā reizē ieradās
mūsu barā ar sodrējiem nošmulētu muti. Un mēs
aiztrecām Musolīni karapulku, un Abesīnija bija
un palika brīva zeme. Mēs «karojam», bet mūsu
vecākie brāļi un māsas strādāja, priecājās tos lie-
sos priekus, ko deva dzīve, ballēs griezās dejas
aplī un trallināja jaunāko šlāgeri, kam savu īso
mūžu bija lemts izskanēt Rīgas mūros un rīdzinieku
balsīs:

Lelles, lelles, visur lelles,
Kur vien lelles nava?
Lelles visā sadzīvē, lellēm gods un slāva!
Kad kāds jaunkungs sievu prec,
Aņņem smuku lelli;
Bet pēc kāzām laulībā redz ar lelli eli.

Un tad sensācija par karali, kam nebija lemts
piedzīvot «savus» Ziemsvētkus — viņš tika izsaukts
par valdnieku pēc Ziemsvētkiem un, nesagaidījis
kronēšanu un nākamos Ziemsvētkus, bija spiests
atteikties no troņa, jo samilējās dubultšķirtenē, bet
viņa pavalstnieku konservatīvie vēderi tādu joku
nespēja sagremot. Dievs kungs, par ko vien tad
avīzes neizrakstījās: par bīskapu, kurš, savā spre-
diķī karali nostrostēdams, iesāka visu jandāliņu, bet
pats pēc tam rādīja nevainīgu seju, par brāli troņ-
mantinieku, kāds šis esot kautrīgs stostiķis, pat savu

sievu neuzdrošinājies bildināt, un to uzņēmies apgrēcīgais karalis, toties šī sieva nebija vīrus mainījusi aizjūriete, bet īsta salinieku lēdija, par brāļa-troņmantinieka vecāko meitu, kurai reiz jāklūst karalienei un kuras vārds atgādināja karaļvalsts slavenu vēstures posmu — augšupejas posmu (skeptiķi gan iebilda, ka varot notikt pavērsiens uz otro pusi, un abas vārda māsas tad kļūšot kā robežstabi impērijas uzzieda un norieta laikmetā). Pēc tam vēl tikai šad tad pieminēja dubultšķirteni, kas karalienes kroņa vietā bija spiesta apmierināties ar hercogienes vapeni. Visi zina slavenu izteicienu — «tā paiet pasaules godība», — šai godība pagāja, nemaz vēl īsti nesākusies. Bet mēs, Ojārs, skatījāmies uz kārumiem un godību cauri stikliem.»

Tiešām, gribētos tā atkal no sirds iztriekties, bet Ojārs klusēja, un arī man spītība liedza pirmajam sniegt roku. Varbūt ne spītība vien — kaut kas starp mums nostājies, izaudzis kā mūris, ko nevar ne pārkāpt, nedz noārdīt. Ar Lelli vēl varbūt — viņa jauna, elastīga, bet Ojārs jau nocietinājies, un tādi lūzumi dzīst slikti vai nemaz.

Ceļu meistars parādījās pie mums, īsi aprunājās un atkal aizbrauca. Viņš daudz skraidīja apkārt, iecirkņa dotais divritenis bojājās — viņš to laboja pats par savu naudu; es nešaubos, ja vien viņš varētu trūkstošos apaļkokus nopirkt, tad nevilcinādamies vilktu maku no kabatas, nevis meistarotu šaubīgus norakstīšanas aktus. Apstākļu radītais godīguma-negodīguma mistrojums citā gadījumā mani uzjautrinātu, patlaban pat Zenteļa draudzīgums kaitināja, piedevām pie mums savu pajūgu piegriezis kāds večuks. Atcerējos viņu no pirmās dienas pie tilta būves, viņš pieveda zāgmateriālus: strādīgs cilvēks, krietni nopelnījis, un nodoklis noplēsts bezdievīgi augsts. Vecais sparojās braukt uz

Rīgu taisnību meklēt — kā viņu drīkstot ieskaitīt par privātuzņēmēju, ja viņš strādā pats ar savu zirgu un savām rokām.

— Nu saki, — viņš uzstāja mums, — Staļina Konstitūcija aizliedz izmantot cilvēkus, bet ne zirgus. Manam sirmim balsstiesību nav, par budzi viņš mani nekad vēl nav zākājis.

Zentelis piebalsoja, es klusēju. Rādījās, ka vecais tieši no manis gaidījis atbildi, viņš plijās virsū: — Runā, ka tu, Uldi, esot zēns ar gaišu galvu. Saki — ko lai daru? Man ir kāds tūkstotis brīvas naudas, varu padzīvot pa Rīgu, līdz tieku klāt pie priekšniekiem. Pastāstišu, ka pagastā un aprinķī mani atsakās uz klausīt. Saka, tagad visiem pienākas taisnība. Vai tas ir taisnīgi, ka valsts izstrādina cilvēku un tad apliek ar uzņēmēja nodokli?

Viņš raustīja manu piedurkni, es izklaidīgi raudzījos sirmiēm rugājiem apaugušajā taisnības meklētājā un negribīgi pārvaicāju:

— Tad tev ir lieki tūkstoš rubļi?

— Jā, nu rudzi nopļauti. Dzīvošu pa Rīgu, kamēr pietikšu pie priekšniekiem. Ko tu saki par to?

— Ko es saku?

— Vienu padomu, vienu prātīgu padomu!

Kas dos padomu man? Esmu gatavs par to maksāt ne vien četrdesmit procentus, bet deviņdesmit procentus no izpelnītās algas. Galvu nodūris, vēroju, ka slieka velkas pāri mūsu izraktajai velēnai. Norādīju uz slieku un atpurdēju:

— Ja tev ir lieki tūkstoš rubļi un laiks no saimniecības atrauties, dari tā — trīsreiz paklanies šai te sliekai, saki visu laukā, kas tev uz sirds, pēc tam meklēsim tuvāko kandžas brūzi un dzersim, kamēr tev sāks svilt laiks un naudas arī nebūs vairs.

Vecais smējās, viņa neskūtais sirmis žoklis raustījās: — He, he, esi gan tu varens jokdaris. Visi

saka, tev mēle kā bārdas nazis, he, he! — Tad dusmīgi: — Man jokot prāts nenesas, braukšu uz Rīgu, meklēšu taisnību!

— Tas būs pārākais joks, — es piezīmēju, vērodams, kā šis ieraušas ratos, notusnās un uzšauj zirgam ar stību.

Palikām ar Zenteli un darījām darbu. Pat kucīcu aprīkojām ap brīdinājuma zīmes stabu un izrotājām to ar oļiem. Balti spīdēja oļi, balti spīdēja aizsargstabiņi, līdz rudens lietavās tie kļūs pelēki un sapūs.

35

Tāda kā apsūbējusi bija debess. Tīmekļi audās pa rugaini, kuļmašinas gaudas atgādināja bērū dziesmu. Es nometos grāvmalē, smēķēju un skatījos, ka lapas jau pasākušas dzeltēt. Nāks rudens un vēju auri, un lietus, dubļi. Kuļmašinas dziesma aizrijās, pārvērtās smagā vaidā; atkal parastā gaudošana, atkal dobjš pierūciens. Uz kurieni aizbēgt no šīs blāvās saules, apskapstējušās debess, vaimanām, pašam no sevis? Dienu pēc dienas strādāju uz ceļa — ierīkojām caurteku. Prīdis pa reizei apciemoja mani augšā, visvairāk runājām par kolhoza dibināšanu. Sergejs Vasiļjevičs bijis pagasta izpildu komitejā un izrājis gan Prīdi, gan pāris citu par ieaugšanu privātīpašnieciskumā. Vairums piebalsojis aprīnķa komitejas sekretāram, un Prīdis padevies. — Nav vienam ko peldēt pret straumi, — viņš atzina. — Sergejs Vasiļjevičs runā, ka ar pretiniekiem jācinās, un ja nu mani ieskaita pretiniekos? Joki nebūs, kaut kas tiek gatavots.

— Dīez vai, — es iebildu, gan visvairāk sevi mierinādams. — Toreiz gatavojās karam, bet tagad,

kad padomju karaspēks stāv Elbas krastos, kad pasaule nogurusi, Vācija satriekta pišļos...

— Jāsatriec pišļos arī nepaklausīgie, — Prīdis sirdīgs. Viņš stāstīja, kā zibējušas acis Sergejam Vasiļjevičam, kad viņš runājis, skaidrojis, aicinājis, draudējis.

Zinu, zinu, kāds viņš ir. Arī mani toreiz, kad biju ieradies aprīņķa komitejā, viņš uzrunāja nevis kā netaisni cietušo, bet kā pelnīti izpērtu grēcinieku.

— Ai, kā tev pa ausīm vajadzēja, ai, kā vajadzēja! Ja tu, puis, nebūtu jau kārtīgi pārmācīts, es, nūdien, nenociestos. Tādas nepatikšanas un pūliņus sagādāt mums visiem! Zini, tur, kur tu biji, var ātri iekļūt, bet no elles vieglāk izrauties nekā no turienes. Kāpēc noklusēji mums, komunistiem, par savu tēvu?

Sergeja Vasiļjeviča uzstāšanās apstulbināts, tik vien pratu kā noņurdēt — «nešķīta svarīgi» vai arī «kautrējos par to runāt».

Manas atbildes Sergeju Vasiļjeviču gauži aizkautināja.

— Nu, lūk! — viņš izsaucās. — Kāda smalka sīkburžuju jaunkundzīte! Kautiņā, cik atceros, tu biji drosmīgs zēns, fašistiem kautrīgi muguru negriezi. Kādus gružus tavā galvā sasārņojusi tā ģimnāzija un patēva turīgais nams. Kundziņš, kundziņš... Zini, ka nekādu noslēpumu pret mums tev nedrīkst būt. Un mācies, draugs, mācies! Tad tu saredzēsi, kas dzīvē notiek. Nežēlīga šķiru cīņa. Jo straujāk mēs virzāmies uz komunismu un lielākas uzvaras gūstam, jo naidnieks kļūst nīknāks, cīņa asāka. Zobos te nevienam neskatās: kas nav ar mums, tas ir pret mums!

Mierināju Prīdi, ka, manuprāt, zemes kopīga apsaimniekošana nav peļams pasākums. Principā nebūtu nekas iebilstams, ja uz visiem laikiem izbeigtos

pretīgā saimnieku un kalpu, zemes īpašnieku un bezzemnieku būšana. — Principāl — Prīdis noskaidrās. — Principā tu tāpat kā Sergejs Vasiļjevičs, tikai nav zināms, kas no tiem principiem iznāks. Kopš bērna dienām esmu dzirdējis visādus principus: mācītājs no kanceles, skolotājs no katedras gluži tā, kā esot rakstījis viens pekstiņu taisītājs, tāds Apsišu Ješka, — mīlējiet, mīlējiet, esiet kā brāļi! Bet katrs to mīlēšanos tik uz meitām, brāļi viens otram zobus rāda. Smuka runāšana ir viens, bet, kad tev jālej sviedri un jāsūkstās par tulznām, tad skaties, cik saņemsi.

— Visi būsiet saimnieki, kopīgi lemsiet, — es runāju kā Ojārs.

Prīdis sprieda, ka tā pašu lemšana esot stingri šaubīga — jau tagad katram sīkajam bāžot virsū visādus priekšrakstus un pārgudri mācot, turklāt tādi ļaudis, kas zemkopja būšanas pazīstot vienīgi no avižu rakstiem. — Un, jo glupāks kāds, jo lielāka šim mute, skaļāka brēkāšana, varonīgāka dūres vicināšana. Sasēdisies šie amatos — un, kā ņems komandēt, tā drīz būs purvā:

— Puryus meliorēs, — es iebildu.

Prīdis apskaitās — ja es esot viņa draugs, lai izbeidzot ņirgt.

Naidu viņš nespēja turēt — lāga zēns, — bet dusmīgi uzpūsties gan. Ar Ojāru es cīnījos sevī, kamēr Prīdis stāvēja ārpusē — apmēram tur, kur es toreiz, kad mēs abi ieradāmies Klīgos, klausījāmies nostāstus par Priedkalna burvestībām, bridām pa zilganvioletajiem viršu uzkalniem. Tas laiks aizgājis, nekad to vairs neatgriezti, nekad mums uz turieni neatgriezties. Prīdis iekodies, ar nagiem un zobiem iekodies saimnieka godā; zemes īpašnieks, Klīgīš vai Vēdzele — savus desmit hektārus viņš nepaguvis ne nokristīt, un tie jau grasījās zust, nedzīvi

dzimis saimnieks. Dažu gadu laikā notikušas gad-simtu izmaiņas, tās nezin kurp vēl aizvedīs, bet viņš turējās pagājušā gadsimtā. Mīlais draugs — Apsišu Ješka un Māteru Juris stingri iesēdušies tavos kaulos. Bet tu to neapjēdz, nemaz negribi apjēgt.

Vēl par šo to parunājām un šķirāmies pa drau-gam. Pēc pāris dienām Prīdis atkal bija klāt un sniedza «Belomora» paciņu: — Runā, ka dūms uz-mundrinot, tāpēc vien nopirku. Ievilksim!

Uzplēsu paciņu. Prīdis ielika papirosu zobos, bet jau pēc pirmā dūma saviebās un izbeidza.

— Man tas neder. Paklausies, kas šodien notika. Kur tu strādāji?

— Ceļu meistars mani aizdzina uz distances viņējo galu.

— Bet Gusts mani parāva kilometrus desmit uz pretējo pusi.

— Gusts!

— Lūk, tā tas noticis. Tālis slapstijies pie mež-sarga, bet pēdējā laikā nav vairs tur rādījies, do-māts pat, ka viņš kaut ko odis un aizlaidies uz tālāku vietu. Taču šorīt viena persona (kas tā bi-jusi, to Gusts nesaka) ziņojusi, ka manījusi bru-ņotus vīrus rosāmiešus pa Viesītes pļavas siena šķūni. Tas šķūnis izdevīgā vietā — netālu lielceļš, bet turpat biezoknis, kā tādā iemūc, tā pazūdi bez miņas. Gusts uz ātro savāca mūs kopā, ar lielu likumu tuvojāmies šķūnim. Sargs gan mūs pamanīja, taču sprukt šie vairs nekur, bet padoties negribēja. Zini, mēs tā soļus simt no vienas un otras puses mežmalā, šiem līdz biezoknim viens kārtīgs lēciens, bet mēs kurinām tā, ka ne pele cauri neizskries, ne galvu nepacelt. Šie ierāvušies šķūņa sienā, pa rei-zei uzbēra no automātiem, laikam patronas taupīja. Gusts, manīgs kā zebiekste, pielavījās pie paša

šķūņa — un vālē ar ručenēm. Tā pa laiciņu šķūnis sāka svilt. Nu šie plītēja tikpat pamatīgi kā mēs, bet, ko darīsi, ja uguns visapkārt. Mēs pavisam pārtraucām, kliezdām, lai sprūk laukā un padodas. Vēl bija pa kādam šāvienam — laikam paši sev, — un dega tā būda, siens vēl tagad kūp. No aprīņa atskrēja ārsts, ķeksējām pa to elles karstumu, četri tādi kā melnas ogles... — Prīdis aiz riebuma saviebās. — Vienu uzzīmēja par Tāļivaldi...

— Un mežsarga ģimene? — ievaicājos.

— Tēvu uz vietas saņēma, — pirmoreiz pēc ilgiem gadiem Prīdis atkal nosauca savu tēvu par tēvu.

— Vecītim būs grūti, — Prīdis vēl piebilda.

36

Šodien ieguldījām caurtekas pēdējo posmu. Tašķijāmiešiem pa pretīgiem dubļiem. Klāt arī ceļu meistars, viņš sarunājās ar Zenteli, viņš gan bija drusku par pļāpīgu. Ojār, vīri nerunā, bet dara. Kad Zentelis puspajokam kurnēja — «verga darbs», ceļu meistars svinīgi ieteica izlasīt grāmatu par Spartaku, tā došot īsto izpratni, kas ir verdzība. — Jā, — viņš turpināja, — kādreiz vēsture bija pārpilna ar karaļu un tirānu slavinājumiem, mazs puika būdams, lasīju par Napoleonu. Kā par viņu skandināja! Taču īstenībā vēstures izcilās personības ir citi vīri...

Norausu sviedrus no pieres, paskatījos ceļu meistārā — pakāpies uz akmens, viņš dziedāja kā gailis — un nosacīju:

— Man vislabāk patīk faraons Tutanhamons un Asīrijas valdnieks Sardanapals: viņu slavenie darbi noritējuši tālos senlaikos.

Ojārs izlikās, ka nebūtu dzirdējis, un turpināja savu. Varēja manīt, ka viņš gan jūtas aizskarts, tomēr pārlietu neļaujot — viņam visas nepatīkšanas izbeigušās: materiālu uzskaitē sakārtota, kvartāla plāns izpildīts, arī šī nelaimīgā caurteka, par ko Ojārs jau bija atmetis visas cerības, tiks ielikta. Iecirkņa priekšniecība bija pat spiesta savā pavēlē atzīmēt mūsu distanci kā darbos pašu veiksmīgāko. Zināmā mērā tas bija gandarījums par ceļu mēnesi, kad Ojārs ietiepīgi bija atsacījies izdarīt pašus nepieciešamākos pierakstījumus (ceļu darbinieku valodā to dēvēja par «piepervēšanu»). Toreiz Ojārs sūrojās man, ka iecirknī viņam uzbrūkot galvenokārt ar šādu argumentu — pēc republikas preses ziņām, visi ceļu ekspluatācijas iecirkņi savus plānus jau izpildījuši. Es ieteicu viņam atbildēt priekšniecībai, ka prese nav ziņojusi, ar cik lielu «perves» procentu ir izpildīti šie plāni. Protams, es to domāju kā kodīgu joku. Ja man pašam tas būtu jāsaka, tad diez vai... bet varbūt arī pateiktu. Lai nu kā, bet Ojārs spēris valā, un efekts bijis varens: citi meistari aizrijušies smieklos, bet nesen ieceltais priekšnieks kļuvis nopietnāks par nopietnu. Ojāram sieti klāt nezin kādi grēki, gandrīz vai pretvalstiska propaganda. Viņu rāja mutiski un rakstiski, bet nu bija spiesti slavēt. Labs nobeigums, lai arī viņš aizgāja ar sarūgtinājumu; pie tā vainīga Norma, bet to viņš prata noslēpt.

Man iesāvās prātā, vai tik Ojārs kaut ko nav izdzirdis, pats nojautis, un tas ir galvenais iemesls, kāpēc mēs vairs nespējam saprasties. Nelaimīgi laimīgais un laimīgi nelaimīgais. Kāda tur izšķirība? Tikai vārda spēle.

Ojārs atkal sarunājās ar Zenteli. Nu viņi pārsprīda pagasta kultūras namā nesen demonstrēto filmu. Šī filma nav bijusi par mūsdienām, kad

mīlestību rāda kā cildena celtniecības procesa cēl-
tikumīgu piedevu, — tā bijusi ekranizēta klasika,
kas sastāvējusi no suverēnas mīlestības, par ko īpaši
jūsmoja Zentelis, kas šajā pavasarī apsievojies un
vēl joprojām jutās kā izkāpis no siltas laulības gul-
tas. Viņš svēti apgalvoja, ka cilvēka mūžā varot
būt tikai viena īsta mīlestība, un ceļu meistars sald-
sērīgā balsī, kuras intonācijas izpratu tikai es, pie-
balsoja:

— Kā tad. Mīlestība iet pāri visai dzīvei.

Es atkal jutu vajadzību iemaisīties:

— Diezin vai. Dzīvē, kā zināms, daudziem bijušas
daudzas mīlestības, bet nav gan dzirdēts, ka viena
mīlestība būtu ietvērusi sevī vairākus mūžus.

Vīri pasmējās, varbūt ne tik daudz par maniem
vārdiem, kā par Ojāra aizvainotību. Izskatījās, ka
šoreiz viņš jau ir krietni nokaitināts un labprāt
brauktu prom, taču palika līdz beigām. Vēl pajūdz-
nieki uzbēra granti (čaklo vecuku neredzēju, tas
laikam aizbraucis gan uz Rīgu), vēl mēs dabūjām
noklāt velēnas uz nogāzes. Tad turpat grāvja ūdenī
es drusku apkopos un sēdos divritenī, lai brauktu —
ne jau mājas virzienā. Ojārs pavadīja mani ar do-
mīgu skatienu — viņš droši vien labprāt gribētu
zināt, uz kuriem īsti dodos. Ja tik viņš paprasītu —
es labprāt to vēlētos, — man atbilde bija jau saga-
tavota: «Pēdējo reizi pie tās «jaukās meitenes», pēc
tam varēsi tu, ja vien viņa tevi ņems pretī. Nak-
sniņā pa lodziņu...» Taču Ojārs nejautāja.

Varbūt manam braucienam vairs nebija nekādas
jēgas, varbūt tas bija negudri un netaktiski darīts.
Taču manā dabā mita kaut kas pedantisks — turp-
māk bez visa cita mani nomāktu apziņa, ka neesmu
pielicis punktu; man bija nepieciešams uzcelt robež-
līniju starp sevi un to, ko uzskatīju par neatgrie-
žamu pagātni. Ļaunuma manī nebija, tikai rūgtums

un neciešams smagums — tāds, ka man kļuvis gluži vienalga, ko pārdzīvo Norma. Iespējams, ka daudzējādā ziņā es tiešām esmu sava tēva dēls, bet tagad arī tas vienalga.

Pamanīju Normu pie urgas pļavmalā. Viņa mazgāja kājas, sevī iegrimusi, nogurušām kustībām. Nevienu viņa negaidīja, manus soļus nedzirdēja un jūtami satrūkās no labvakara.

Viņa piecēlās, viņa bija šmauga auguma, līdzīga saspringtai stīgai. Basām kājām viņa stāvēja pļavas zaļajā zālē vieglā kleitiņā, kas iezīmēja auguma līnijas, gaišiem matiem — viņa bija skaista, ļoti, ļoti skaista.

— Gadījās atbraukt, — es teicu un ar nepatiku apzinājos, ka šie vārdi izskan dumji.

— Es cerēju, ka tu būsi, — viņa atbildēja bez tēlotas pazemības.

Nē, velns, grūti būt tādām, kā gribētos.

— Tālis gan vairs ne...

— Protams, ne, es pati ziņoju Gustam. Tālis mani izmantoja, man vienreiz pietika. Tikai no Oša man joprojām bail... Varbūt viņš pēkšņi uzrodas.

Skatījos uz viņu un domāju: «Nē, tas ir sasodīti grūti, tomēr beigas ir beigas. Griešanās šitādā karuselī — vieni brēc, lai aptur, citi laiž pa mēli, es izlēkšu, man izturīgi kauli.»

Norma:

— Dažu reizi Osis pieminēja tevi, tagad saprotu, ka viņš bija domājis tieši tevi. Teica: tas ir mana lējuma, lai viņam dilonis, bet tādas cietas, spītīgas acis. «Kam?» es ievaicājos. Viņš apklusināja mani ar savu skatienu.

Mans tēvs laikam nāca jau tais gados, kad vīrieši sāk raizēties par savas cilts turpināšanu.

Es sacīju:

— Nu tu esi laimīgi tikusi vaļā no Tāja un

pārmetusies pie Gusta. Viņam ir visas iespējas tevi pasargāt no Oša.

— Nerunā tāl! — Norma iesaucās. — Tu nedrīksti tādus vārdus... — Acīs viņai bija asaras, bet balss skanēja cieti, gandrīz ļauni. — Gusts nedomā pataisīt mani par lupatu, ar ko savus zābaku notīrīt. Zinu visu, kas tev pret viņu, tomēr tu esi netaisns savā taisnībā. Gusts varbūt ir slikts cilvēks, bet viņš ir cilvēks. Osis ir necilvēks, viņam nav sirdsapziņas.

Ieroči vienmēr ir abpusēji griezīgi — tie nokauj ne vien miesu, bet arī garu.

Norma sakustējās, kā gribēdama pastiept man rokas pretī.

— Uldi, es taču esmu tev vajadzīga?

— Nē, tu man neesi vajadzīga, — es atbildēju, — kāpēc tu lai būtu man vajadzīga? Kā tev kaut kas tāds varēja ienākt prātā?

— Tad... ko tu te meklē?

Viņas balss, tāpat kā seja zaudējusi jebkuru izteiksmi. Droši vien tas bija ļoti riebīgi, ļoti ciet-sirdīgi, bet es sajutu apmierinājumu, ka varēju viņai pasacīt:

— Atbraucu, lai pateiktu, ka tevi neviens ne par ko aizdomās netur. Tālis ar citiem miroņiem, protams, klusēs. Zinu vienīgi es, bet es nerunāšu. Vari būt pilnīgi droša. Dzīvo laimīga!

Piecēlu nosviesto divriteni un gāju prom. Kā to vakar — aizsmakdams un aizelsdamies dziedāja Ernis... Sākās kā pasakā un beidzās kā pasakā — reiz bija. Nabaga mūžīgā mīlestība, nu tu esi kā jāņoga, caur sulu spiedi izlaista, — viss sārtums zudis, atlikuši tīrie mēsli.

Tāļa kompānija toreiz skolā rāva: «*Nomierinies, nomierinies, sūdos vēl neviens nav nosities!*» Tālim sakrājās pāri galvai un nācās noslikt.

Veikals. Vīri lipa pie letes kā mušas pie sīrupa tilkas. Pārdevēja tik tikko jaudāja raut pudeļu uz galus. Alus rūgtums manā rīklē, noreibums galvā. Pudele, otrā, trešā, kāds sagrāba manu plecu. Gusts! Gluži tāds kā pirms gadiem: plecīgs, cietu seju, padrūms. Prātā iešāvās — bliezt šim ar pudeli pa galvu. Tās nebija bailes, kas mani atturēja, bet domu apskaidrība, kas uznāk tieši skurbuma brīžos. Nu labi, taisnība it kā būtu manā pusē, tieši tā — it kā būtu. Pieņemsim, ka cilvēku rokās nonāktu svāri, kas nekļūdiģi uzrāda ikviena taisnīgumu vai netaisnīgumu. Un, lūk, tiek svērts: šim zemiskuma ir virs piecdesmit procentiem — galvu nost! Un vēl šim un šim, un daudziem citiem. Tie, kas pāri pusei labiņi, tiek atstāti dzīvošanai, kā sacīt, sēkliniekiem. Tīrs darbs — pēc tam pasauli apdzīvos vairs tikai labiņie, sliktie būs nozūmēti. Nē, labais un ļaunais ir pašu cilvēku radīts, nevis — kā sacītu filozofs — mūžībā pastāvošas kategorijas. «Cilvēks ir visu lietu mērs.» Mēs te bijām divi mēri un trešais — tukša pudele, kas tikpat pamatīgi šķīdīs pret Gusta, pret manu vai pret jebkura cita galvu.

Gusts ierunājās:

— Iznāc laukā, man tev kas jāsaka.

Man šķita, kāda gan vajadzība uz klausīt katru lopu, tomēr sekoju viņam. Tā atgadījās, ka nostājāties tādā vietā, kur kādreiz uz īsu brīdi biju ticis ar Normu. Šī atmiņa iekodās manī kā ar dzelzs zobiem. Gusts šaudīja visapkārt uzmanīgus skatienus, es nespēju atkratīties no šiem dzelzs zobiem.

— Tu ļauns uz mani?

Neatbildēju.

— Prīdis gan tev visu izklājis?

— Un tad?

— Tu atkal esi ievārījis putriņu, tāpēc pieņem manu padomu.

Kādu padōmu? Liela man vajadzība pēc padomiem!

— Tas bandīts mežsarga sievai stāstījis par tevi. Traks tu esi! — Gusta balsī un sejā paudās apbrīna. — Ar plikām rokām ielocīt tādu! Bet atkal noklusēji. Ja mans priekšnieks to uzzinās, tevi neglābs neviens.

Alus skurbulis pēkšņi pagaisa, taču apkārtējā pasaule šķita tāda jokaina, neskaidra.

Gusts atsāka:

— Es par to kluss kā kaps. Bet tā kuņa... pie mums nav joki. Vai var zināt, kam uzticēties, kam ne. Tu esi velna puika ar aknām, tu klusēsi. Paklaudi mani, laidies uz ātro prom, kādu gadu padzīvo pa Rīgu bez pierakstīšanās. Tur daudzi tādi mētājas apkārt.

— Prom?!

— Tev taču vienalga, kur. Es to saku kā cilvēks.

Vienalga? Varbūt tiešām vienalga. Brīvs cilvēks, brīvība kā pašvērtība? Nesasaistītais cilvēks.

Gusta balss:

— Es tevi godīgi brīdināju, zini, kas man būs, ja tu izplāpāsies. Bet es nevarēju citādi. Tas nav joks. Vēl ir laiks glābties, pēdējais laiks.

Viņš aizgāja. Es paliku viens. Saule nededzināja, no debesīm dvesa dzestrums, putekļi tāpat kūpēja kā vasarā.

Jāņa Smiltnieka atmiņā tēlojās diena, kad Ojārs ieradās viņu dzīvoklī. Jānis, uz krēsla pakāpies, kabināja izmazgātos aizkarus pie lielās istabas loga, Laimdota rīkoja: — Šito stūri mazlietiņ uz augšu,

šo vajag pārspraudīt, te ieņem... — durvju zvans, un jauns puisis neveikli mīņājās dzīvokļa priekšnamā.

— Ojārs padzīvos pie mums, kamēr dabūs vietu kopmītnē.

Puisis uzmeta ātru skatienu dzīvokļa saimniekam: ko tas sacīs? Tomēr varēja manīt, ka Ojārs ir nedomā kļūt iztapīgs. Viņa acis raudzījās droši, atklāti.

Galdā kūpēja kartupeļu biezputra, smaržoja ceptā cūkgaļa — ģimenes maltīte, ģimenes omulīgums, ģimenes tēvs: jau mazliet vēderiņš, rāma valoda, prātīgi apsvērumi. Cilvēks mācējies dzīvot, māk dzīvot, mācēs dzīvot. Viņš nebija cietsirdīgs, saprata arī citus. Ojāra vecākais brālis precējies un gaidīja trešo pēcnācēju — tai vienistabas dzīvoklī jau tā vairs nebija vietas, kur apgriezties, kamēr savas plašās telpas Smiltnieki-Kārkliņi noturējuši, tikai pateicoties Jāņa sevišķām attiecībām ar namu pārvaldnieku. Viņiem gan tagad ir divi bērni, bet peļams nav arī tāds pagaidu īrnieks, kas nepretendē uz savu ar orderi nodrošinātu platību. Bija gan zināmi gadījumi, kad šādi pagaidnieki kļuva par naidīgu svešķermeni — dzīvē daudz kas atgadās, bet sievas rads izskatījās godīgs puisis.

Jānis Smiltnieks apzinājās, ka no viņa gaida izšķirēju vārdu, un bija jau sagatavots uz to, ka sieviešiem labpatiktos, lai šis vārds būtu labvēlīgs Ojāram. Viņš piebalsoja. Laimdota aicināja visus pie galda, un, maltīti ieturot, viņi turpināja savstarpēju iepazīšanos. Ojārs studēs, cīnīsies par nākamību — savu un visas tautas nākamību, daudz jau darījis lauku ceļu būvniecībā, sapostīto tiltu atjaunošanā. Saplēsies ar priekšniecību? Hm, tas nu nekur neder, var taču ar priekšniecību sadzīvot, ar katru iespējams saprasties, ja vien laba griba.

Prātīgs cilvēks dara, kā prasa priekšniecība, un pats saņem savu tiesu. Izmantot apstākļus — tas ir galvenais.

Jānis Smiltnieks to Ojāram neteica — savu gudribu viņš nekad neplāja vaļā tik tieši, vispārināti spriedelējumi nebija viņa gaumē, padomus viņš deva tikai noteiktos gadījumos, turklāt šeit viss jau pieder pagātnei, izlabot un citā virzienā pavērst nav iespējams neko. Un arī Ojārs par daudz ko klusēja — ne ar vārdu viņš nepieminēja Uldi, un tādā kārtā Jāņa Smiltnieka ģimenei Ulda atgriešanās palika noslēpta līdz vēlam rudenim, kad par to pastāstīja iebraukušais Prīdis. Bet tad Uldis Osis tajā novadā vairs nebija sastopams. Arī pēc tam Ojārs ne labprāt runāja par šo savu bijušo strādnieku — ne jau naidis aizslēdza viņa lūpas, tas bija kaut kas cits.

Vasarā Ojārs aizbrauca praksē, rudenī atgriezās, un viņu atkal pierakstīja uz laiku. Jānim sievas rads nu jau gluži iepaticies: kluss, pieklājīgs, bez pretenzijām, vienmēr centās iztikt ar savu, ļoti patstāvīgs un galvenais — godprātīgs. No tāda nebija jābīstas, ka viņš sāks kaut ko makarēt ar orderiem. Studenta stipendija nebija nekāda lielā, bet viņš mācējies uzkrāt rezervi no algas, vasarās sameklēja labi atalgotu darbu, bija taupīgs, neplencējās un nekad neapgrūtināja radus ar lūgumiem pēc aizdevuma. Priekšpēdējā kursa laikā viņš iestājās darbā Ceļu un tiltu trestā. Fakultātes vadība studentiem neļāva strādāt — būvinženieri toreiz studēja tikai klātienē, un, lai dievs žēlīgs tiem, kas darba dēļ kavēja lekcijas. Daudzi studenti tādos apstākļos bija spiesti izstāties un diplomu ieguva vēlāk — speciālajās augstskolās, bet Ojārs pameta darbu un fakultāti beidza tepat Rīgā. Pēc tam viņš aizbrauca atkal uz provinci (tagad sacīja — peri-

fērija). Par sevi Ojārs bija atstājis vislabākās atmiņas ne vien Smiltnieku ģimenē, bet arī darbā un augstskolā. Viņš atsūtīja pa vēstulei, bet arvien retāk un retāk. Pēdējos studiju gados un arī vēstulēs Ojārs dažu reizi pieminēja Uldi, ko sākumā bija izvairījies darīt. Varēja noprast, ka kaut kas sāpīgs saistās ar šīm atmiņām. Arī Jānis Smiltnieks atcerējās, lai gan ne tādā spilgtumā kā šovakar. Šī nupat saņemtā Ojāra vēstule iedzēla ar sāpīga žēluma indi. Miļums caurvija visu, ko viņš domāja par Uldi, un arī zaudējuma sajūta. Viņa jaunība aizgājusi, draugs pagaisis bez miņas. Tikai vārds vien palicis... un šī nezināmā, ireālā telpa, no kuras iznāca Uldis — kalsns, noguris, ar mutes kaktā iekniebtu nīgru smīnu.

38

Uldis:

Šovakar mūsu brigāde tik vien kā mazu jumtiņu nodarvoja — vīriem negēlīgi slāpa; brigādes veikums pilnīgi manās rokās, es nevēlējos strādāt viens par visiem. Tas mans dienas uzdevums, kad «brigādi» pārstāvu tikai es. Citi vīri ierodas vakaros — viņi ir īsti rīdzinieki un strādā kādā celtniecības pārvaldē. Pats priekšnieks ir mazs, melns vīreļlis, krieviski viņš runā ar briesmīgi biezu akcentu; reiz izteicu franču frāzi, ko vēl atcerējos no pirmā ģimnāzijas gada, šis priecīgi atsaucās — katrā ziņā viņa franču mēle ir lokanāka par manējo.

Figūras izrindotas uz melnbaltajiem laukumiņiem. Karū, pārspēlēsim vēl vienu reizi — kas zina, vai galu galā man nepalaimējas. Tikai ar prātu, ar uzmanību, ar nesaudzību. Blēņas: esmu pārāk saudzējis melnos-negatīvos, neesmu bijis pietiekami

saudzīgs pret baltajiem-pozitīvajiem, uzmanīgs nespēju būt, prāta arī laikam daudz par maz. Un kur palikusi dāma, torņi, visas smagās figūras? Esmu apmānīts, tikai ar bandiniekiem vien atstāts, mani šit no visām pusēm, dzen no viena mata drauda otrā, es tikai ķepurojos — kuru katru brīdi beigas. Nē, vēl kapos nezvana, miršanas apliecību neraksta, bet dzīvs arī vairs neesi, slāpsti kā smiltīs izsviests asaris.

Karū, sāksim no jauna, godīgi. Ko tu zini no godīguma, no negodīguma — tie ir vārdi, tikai vārdi, — kā ir, tā ir labi! Pārāk bieži tev laimējies ar atkārtotu sākumu, vienreiz mačs beidzies, pēdējā partija zaudēta, neceri uz jaunu sākumu. Turies pie šī tievā pavediena, kas tev vēl atlicis. Un ja, pavedienam trūkstot, tu pazaudē pats sevi? Reiz uz ielas man izlikās, ka esmu pamanījis savu tēvu, steidzot klāt, bet tas nebija viņš. Un, ja ar bijis, ko es sacītu?

Ak, dzīvē katra cilvēciska vienība stāv pretī daudziem nezināmiem. Tu, cilvēks, nekad neesi drošs, vai kādu brīdi tev neuzbrauc piedzēries šoferis, vai kāds žiletēs varonis neiebrauc acīs. Pirms pāris nedēļām gāju gar Rīgas staciju, mani aizturēja divi milicijas darbinieki un trešais civilais: — Uzrādi dokumentus! — leitnants pieprasīja. Izvilku pasi, pasniedzu; leitnants pētīja gīmetni, skatījās manā sejā, civilais bija kā nekustīga maska. Viņi izšķirstīja visas lappuses. — Cik ilgi tu esi Rīgā? — milicis vaicāja. Uztraukums sasēja manu mēli, šie nosprieduši, ka es vāji protu krieviski, civilais atkārtoja jautājumu latviešu valodā. Atbildēju, ka šodien iebraucu, un apzinājos, ka pēc tāda gan neizskatos. Šiem vīriem nebija vaļas ap mani noņemties, viņi atdeva pasi, ļāva iet. Neveikliem soļiem es ieniru drūzmā, vēlāk sāku steidzināt gaitu,

tomēr tas notika neapzināti — biju ļoti pārsteigts, kad attapos dzīvokļa durvju priekšā. Pagatavoju vakariņas, bet neko neēdu, atgūlos gultā un smēķēju.

Nakts. Tumsa ap mani. Normas vairs nav pie manis, palikušas atmiņas par viņu un viņas bailēs.

Dzīves krāšņā rota — mīlestība. Vai tā nesēdēja uz Aštartes tempļa kāpnēm, gaididama pirmo garāmgājēju, kas iesviedīs viņas klēpī pirkuma sudrabu, vai varbūt tā iepelnīja godīgas sievas pūru kādā atklātā namā; vai to pārdeva verdzeņu tirgū vai apdziedāja trubadūri, menezingeri, žņaudzošā korsetē iežmiegta mīlestība, vai varbūt ar ķīniski nosaitētām kājām, vai vīriete ar plakanām krūtīm, vai cēla jaunava, kas savu visdārgāko pārdod par laulības apliecību un tiesībām uz bruņinieka pilskundzes godu, vai... varbūt... Un es klīdu cauri šim svētajam gadsimtu, laikmetu un tautu bordelim, žvadinādams savas galeru verga važas. Žans Valžans, kurš vienmēr bēguļo, vienmēr slapstās, visu mūžu pavada baiļu apzīmogots, un cēlais Lamančas bruņinieks, viņu gan no važām atbrīvodams, tomēr nespēj pestīt no bailēm un bēguļošanas. Zinu — tev būs sviedriem vaigā savu dienišķo maizi ēst! Dīvaini, šis lāsts mani nekad nav biedējis; es lēju sviedrus druvā, kas man nepiederēja, radīju vērtības, ko pievāca un izmantoja citi, bet es nejutu skaudību, nožēlu — man pietika ar sviedriem, ar darba prieku, ar to, ko man atstāja no nopelnītā. Es prasīju brīvību domāt, runāt, smiet un jokot. Ko gan cilvēks var vairāk vēlēties, ko iegūt? Un Kliģu mežs grūtsirdīgi nopūtās, aijāja mani, un galotnes nesa Lelles gaviles tālu, tālu...

Rīta zvans, modinātāja dzelzs skandoņa. Celties uz darbu, saņemt maizes devu.

Cilvēks grib dzīvot, tas ir viņa spēks un viņa vājums. Un es atkal redzu visus cilvēkus, kas bijuši kopā ar mani pēdējo gadu laikā. Tā klusā partizāna mierīgā, noslēgtā sejas izteiksme, viņš nerunā — cilvēkam, kas liecinājis ar savu dzīvību, ir visas tiesības neatkārtoties. Saku: — Biedri, es pieminēju tevi uzvaras dienā; citus nevarēju pasveicināt no tevis, jo atrados tādā vietā, kur mani nevēlējās sevišķi uzklaut. «Vārdus» es atdevu, Sergejs Vasiļjevičs man pretī deva tavējo šauteni. Tās laidē kreisajā pusē bija trīs robiņi, Sergejs Vasiļjevičs sacīja, ka mans pienākums ir ierobīt vismaz tikpat daudz laides labajā pusē. Tik tiešām ar pilnām tiesībām es drīkstētu ierobīt vēl lielāku skaitli, es to vienkārši nedarīju. Dzīvības nav skaidriņas. Laikam jau vienādos apstākļos cilvēki rīkojas vienādi, tomēr ne gluži vienādi. Atšķirīga ir domāšana.

Nāk Sergejs Vasiļjevičs. Viņš ir uzstājīgs un pašpārliecināts kā allaž: — Uldi, tu nebeidz un nebeidz dulloties! Es saku atklāti — kaut vai ar dūri iedauzīšu tavā stulbajā paurī pareizas nostādnes. Kas tā par filozofiju! Cilvēks esot lelle likteņa rokās, varbūt pat dieva rokās! Jāsmejas... Pats tu gan esi bijis lelle, kas kūleņo no gadījuma uz gadījumu. — Bet es ķīldojos pretī: — Pirmkārt, jokdara un lelles filozofija nav manējā, to izgudroja Tocis vai Ķocis, ~~reatceros~~, kā īsti sauca to baptistu. Lelle bija viņa — Norma, Ojārs redzējis, ka arī pēdējā brīdī viņa atgādinājusi samīdītu lelli. Tikai par to Ojārs klusējis vai punktu pielikusi viņa pati. Šo klusēšanu es saprotu, ir gadījumi, kad katrs cilvēcis cilvēks apmierinās ar izzīņu par notikušo un sīki neprašņā, kāpēc, kādā veidā, kā īsti? Pārāk liela ziņkāre nereti ir aprobežotības izpausme. Un mēs esam pakļauti liktenībai, tomēr pakļauti, gluži vienkārši tāpēc — to neviens gan neapstrīdēs, — ka

dzīvē ir daudz kas no mūsu gribas neatkarīgs. Piemēram? Cilvēka dzimšanu nenosaka viņa griba, tāpat kā vairumā gadījumu arī ne nāvi. Es varētu nosaukt slimības, pret ko esam pilnīgi bezspēcīgi, tāpat kā dabas parādības un visa Universuma pulsācija. Turklāt es nekad neesmu bijis kā lelle brīžos, kad noteikšana piederēja manai gribai. Tas, ka atdevu jums «vārdus», nebija liktenīga rotaļa, bet apzinīga izšķiršanās; apzinīgi es paņēmu arī ieroci, jo Zenta mani solīja bēdzināt līdz kara beigām, gadu es viegli būtu izslapstījies. Šķiet, tagad es zinu, kā apmēram ir uz tās robežas, kur sastopas dzīvība un nāve; karš, jā, ir karš... ir «vārdi» un vārdi. Pārāk daudz man nav zināms, es to godīgi atzīstu, tāpēc laikam mani nemīl svētā, aprobežotā vientiesība, bieži vien es to pakircināju pēc savas gribas, kaut tas bija bīstami. Savā dzīvē esmu ne vienreiz vien pieredzējis, ka tie visgudrie, kam nekas nebija neskaidrs, kam visas lietas bija saliktas pilnīgi pa vietām plauktos, palika muļķa lomā. Sergej Vasiļjevič, esat dzirdējis, ka Sokrāts teicis «es zinu tikai to, ka nekā nezinu».

Sergejs Vasiļjevičs: — Sokrāts dzīvoja pirms diviem gadu tūkstošiem, bet tagad dzīve ir pavisam citāda.

Sergejs Vasiļjevičs nekad ir nedomāja padoties apstākļiem, bet gribēja veidot apstākļus pēc savām vispareizākām atziņām. Es to atzīstu, ka kaujā viņš bija drošsirdīgs, divcīņā ar Prīda nevēlēšanos stāties kolhozā neatlaidīgs; un viņš uzvarēja uz visas līnijas. Prīdis atzina: — Kas man nekais kā brigadierim, un Marītei arī vairs nav pušu jāraujas. Dzīvojam vareni! — Dzīvei ir sava loģika. Bet vai Prīdis zināja svešvārda «loģika» nozīmi? Tas man nav skaidrs.

Ar Ojāru mēs esam gana ķildojušies, zinām, ko

domājam viens par otru, tāpēc ieturam pieklājīgu attālumu. Bet ja nu nāktu negaidītais — dzīve vienmēr sagādā kādu pārsteigumu — nāktu likumības un tiesu pārstāvji un oficiāli noprasītu:

— Apsūdzētais, Uldi Osi, jums inkriminē noziegumu, ka esat līdzvainīgs komsorga nogalināšanā. Jūs žēlojāt slepkavu, kad tas bija jūsu varā. Atbildiet pēc sirdsapziņas pilnu patiesību: vai pareizs ir šā notikuma variants, kādu jūs stāstījāt lieciniekam Jānim Smiltņiekam, ka esat to darījis apziņīgi, vai variants Nr. 2. — teikts lieciniekam Ojāram Vīgantam, ka slepkava jums izsprucis?

— Kāda tur izšķirība? Vai tādā ziņā, ka pirmajā gadījumā man draud likumpants, bet otrajā tikai sabiedrisks nopēlums? Taču, godājamie tiesneši, jūs aizmirstat, ka es nezināju un vēl šodien nezinu visas Tāja gaitas un darbus. Cik reižu man jāatkārto, ka es neesmu viszinis. Tūlīt pēc mūsu tikšanās, neko vairs nepaspējis, Tālis tika likvidēts.

— Bet ja viņš būtu paspējis? Atbildiet — kurš no variantiem? Te ir izmeklēšana, te nav jokdarība.

— Atceros, ka Kliģu vecaimātei dievnams bija tā vieta, kur jāvalda svētai nopietnībai, es tādu vietu vēl neesmu atradis. Kā mans tēvs sacīja — «katram sava daba, un pāri tai netiekam». Tādas spītīgas acis un smīnīgs purns. Bet lai viņš paliek pazudis, manī nav šausmu, bet rodas liels smagums, tēvu pieminot. Redziet, soģi, šie abi varianti ir patiesi: es neizdarīju līdz galam, jo gluži vienkārši nebiju izdomājis līdz galam.

Un nu, draugs Jāni. Arī tu esi veidojis savu dzīvi pēc savas gribas. Tu negribēji karot, un pulvera dūmos tev nenācās apsvilt, tu esi ieguvis ērtības, pamatu, mīļu sievu. Tātad neesi bijis lelle likteņa rokās? Cik jaukil Neviebies, it kā manas sejas vietā

būtu ieraudzījis jokdara viepli. Pacteties vēl drusku, drīz mēs šķirsimies.

Lelle mani pavadīja uz mašīnu — tas nebija satiksmes autobuss, bet tikai ar kulbu segta smagā kaste. Viņa vairs nebija gaiša, nebija skanīga, rīts bija gaišs, rīts bija skanīgs, rīts it kā ņirgājās par mums.

— Tu atgriezīsies, Uldi. Tev jāatgriežas!

— Nezinu, — es atteicu. Protams, es nezināju, vai jebkad varēšu atgriezties, bet jo mazāk zināju, vai vispār vēlos atgriezties. Lelle gan laikam to saprata, klusu, bet noteikti viņa piebilda:

— Gaidīšu tevi. Ilgi ...

Viņa nesolījās gaidīt mani mūžam. Viņa gaidīs tikai ilgi — kamēr dzīve viņu nebūs pārveidojusi par citu cilvēku, iedevusi jaunu saturu. Es to saprotu — mēs visi kļūstam savādāki, izmaināmies; tas notiek lēnām, pavisam nemanāmi, toties nenovēršami. Kur viņa guvusi šo izpratni, kas viņai to devis? Varbūt ciešanas, kuras pret savu gribu meitenes dzīves rītausmā biju ienesis es. Taču mākonis, lai cik tumšs, nespēj aizēnot sauli. Tas ir viņas rīts. Bet man?

Uz priekšu, pretī nākotnei! Ilgspējējoša plate, mūžīgi lērinoša plate — apstāšanās nav, atpakaļgaitas arī nav. Tur priekšā? Arī jauns rīts? Bedre kapsētā?

Aizbraucu no Lelles: sēdos tai kulbā, motors ierūcās, nošķaudījās, mašīnu drebināja ceļa grambas. «Neskaties atpakaļ, tev jāredz, uz kurieni,» pavēlēju sev un piespiedu seju pie kulbas brezentā ieplēstā roba. Tā tas gadījās, ka mans skatiens krita spogulī, kas piestiprināts vadītāja kabīnes sānos. Tur bija ceļmalas koki, tie glabāja atmiņas par Normu, par manu tēvu, Prīdi, Mariju; tur bija manis staigātie soļi, mans ceļš, Lelle — vējam sejā

sitoties, es steidzos pie viņas, pretī nākotnei, bet tā aizbēga. Bija briesmīgi — mašīna rāva mani uz priekšu, bet tur nebija nekā, gluži nekā, viss, pie kā tiecos, atkāpās vēl ātrāk, Lelli aprija putekļu mākonis.

* * *

Uldis aizbrauca pa lielceļu, kas Jānim Smiltņiekam bija labi pazīstams, tomēr nebija Jāņa ceļš. Putekļi kūpēja, ceļš aizveda uz ireālo telpu — ārpus pasaules, ārpus laika un vietas. Uldis pie Jāņa Smiltņieka vairs neatgriezās, it kā nekad nebūtu bijis, ne pēdas nospieduma neatstājis aiz sevis. Laiks visu noskalojis, nogludinājis, kā jūras ūdeņi dzēš katru ierakstu pludmales smiltīs. Bija un vairs nav.

Dziļā nakts. Ārā akla tumsa, vēja skarbā elpa, un atkal klusums, klusums — līdz bezgalībai, līdz pasaules dziļumiem.

«Viss plūst,» sacīja helēņu filozofs. Uz kurieni, kāpēc? Vai paša plūduma pēc? Vai to augsto zvaigžņu dēļ, kas melnākā naktī spulgo pie debesīm?

Jānis ielikās gultā, sakrustoja rokas zem galvas. Nakts stāvēja sardzē ap viņu, un domas gāja nemierīgas takas.

Ламс Висвалдис Алфредович

ШУТНИК И КУКЛА

Роман

Издательство «Лиесма»

Рига 1972

На латышском языке

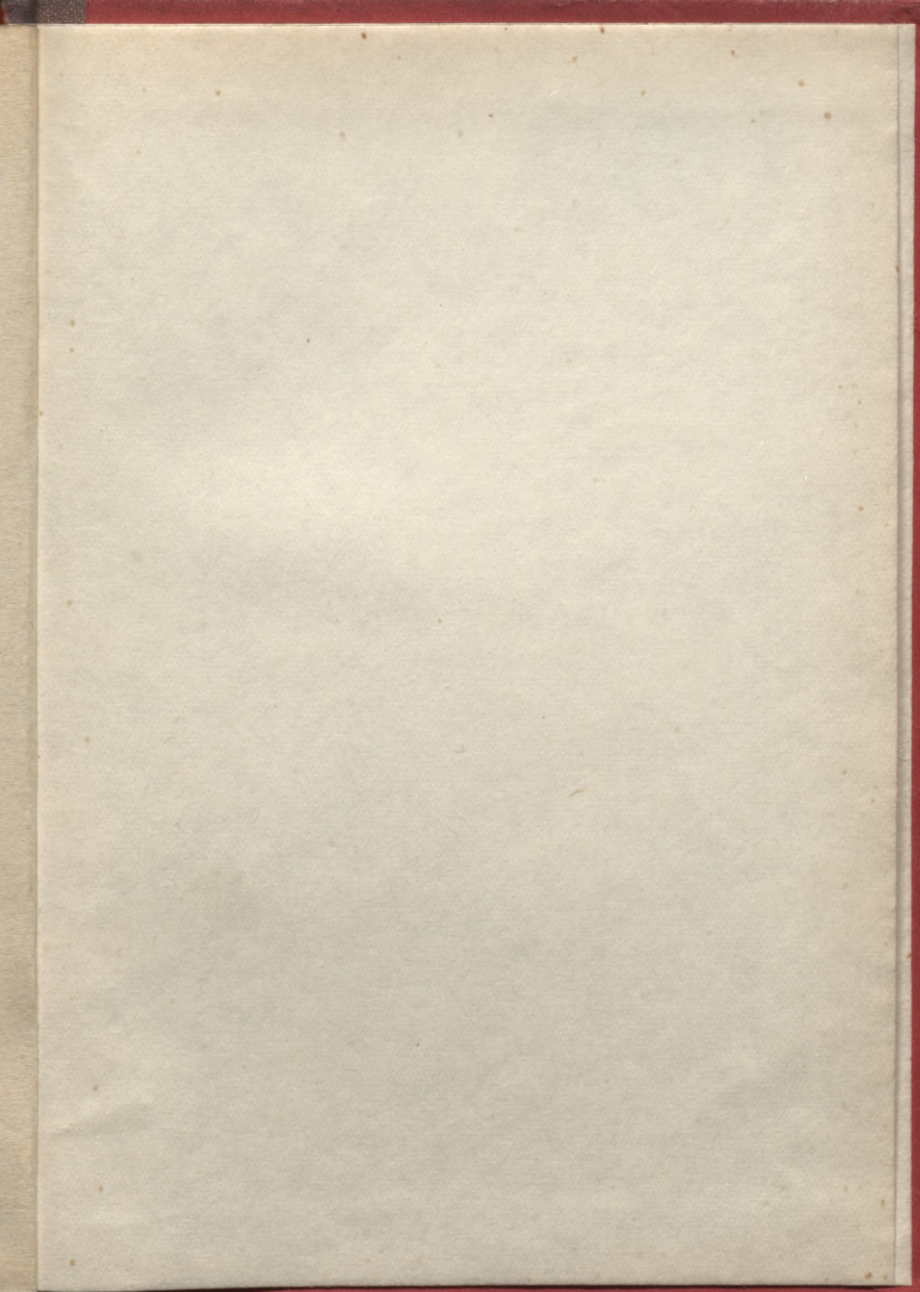
Художник У. Земзарис

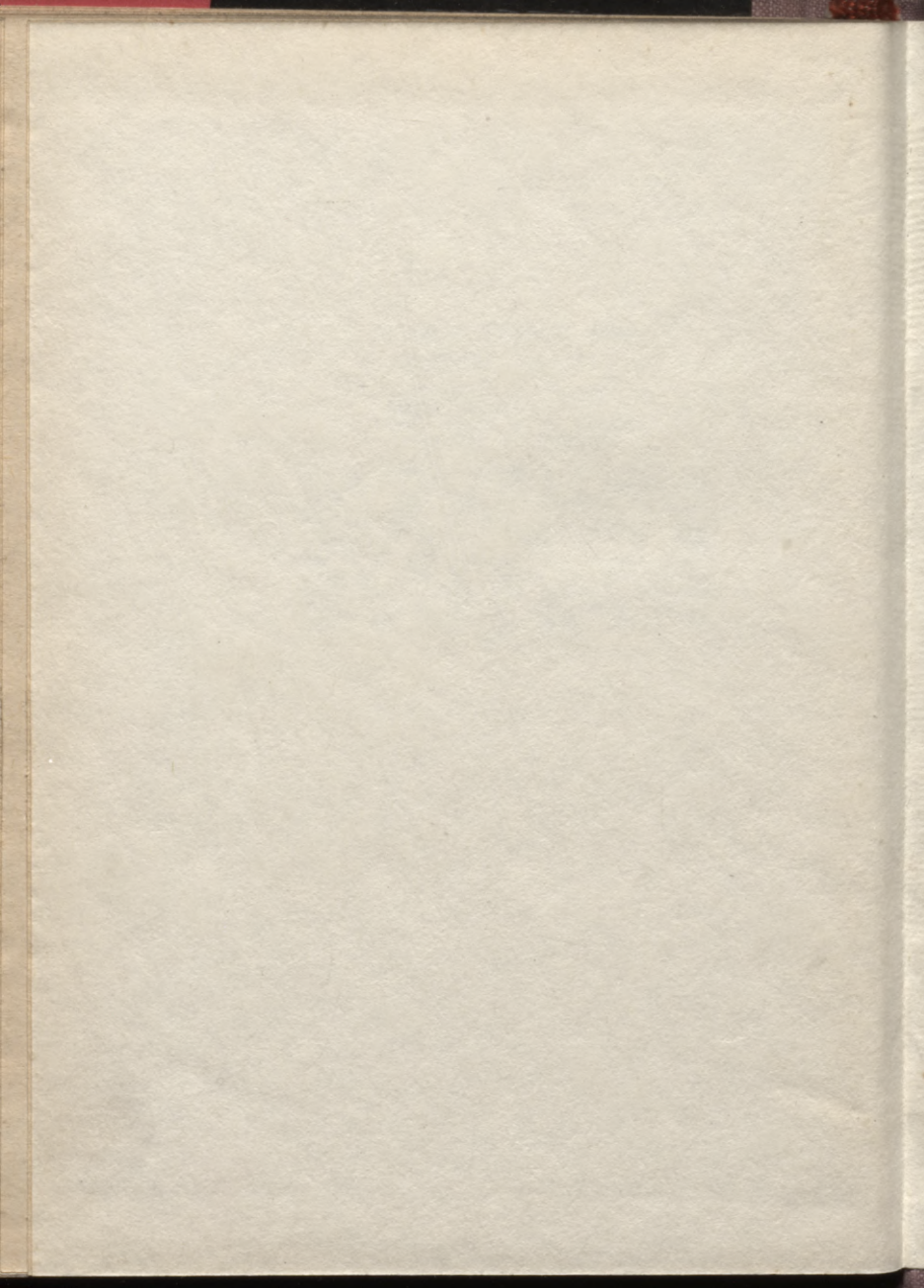
Visvaldis Alfrēda d. Lāms

JOKDARIS UN LELLE

Redaktore V. Kaņepe
Māksl. redaktors A. Jēgers
Tehn. redaktore D. Radziņa
Korektore K. Rumbēna

Nodota salikšanai 1972. g. 13. martā. Parakstīta iespiešanai 1972. g. 6. jūnijā. Tipogrāfijas papīrs Nr. 2, formāts 70×100/32, 7,13 fiz. iespiedl.; 9,23 uzsk. iespiedl.; 10,35 izdevn. l. Metiens 30 000 eks. JT 19192. Maksā 42 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 25182/Do-739. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Preses komitejas 1. tipogrāfijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 597-n.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305029090

Kontroleksenipäiväkirja

42 kap.